STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 06594

FARGESENE NIGUNIM

B. Gorin

•

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ב. גאָרין
(י. גוידא)

פערגעסענע נגונים

צווייטער באנד.

אמאָל איז געווען.

פערלאג ב. גאָרין, 77-79 בויערי, ניו יאָרק
1919.

Copyright by B. Gorin, 1919.

אינהאַלט:

דער חדר

זייט

דער גבור — 7
משה'לע — 14
דער רבי מיט דער רויטער באָרד — 20
דער בעל החלומות — 25
אברהם שלמה דער חקרן — 33
דער קליינער פילאָזאָף — 38
דער קאַפּראַלנער — 43
זיין פּאַטענט — 49
דער קלאַסניק — 55
פון חדר — 61
די לאַנטערנע — 65
דער משמור — 69
מען שעטקעוועט קרויט — 74

דער בית המדרש

מיין ערשטע ליעבע — 79
פּיאָנערען פון בילדונג — 97
צוויי וועלטען אונטער איין דאַך — 106
די אפּיקורסים — 140

אלערליי

	זייט
די אבדה	145
די טהיר	152
פערלע די גבאי'טע	164
שמואל יאנקעלם הייב־מוטער	169
פערשאלטען געלט	173
די אונרוהיגע נאכט	187
מיין מאמעס טענה	194
ארקע דער שוסטער	205
ער האט געזעהן	213
די געשמיסענע	218

דער חדר

דער גבוה.

(ערינערונגען פון די חדר'שע יאהרען)

1.

גלייך מיט'ן יום טוב סכות איז פערשוואונדען דער שעהנער סוף זומער און די גליקליכע פרייהייט פון בין הזמנים. דער וועטער האט זיך האסטיג געביטען. ווען מיר זיינען מוצאי יום טוב ארויס פון בית המדרש נאכ'ן וואכעדיגען מעריב, האט זיך איז דרויסען געשפירט א פייכטע קעלט. די ערד איז שוין געווען נאס, און א קליינער רעגען האט געטריפט. אויפ'ן הארצען איז געווען נאך נאסער און קעלטער.

מארגען אין חדר!

אוי, האט זיך נאך דעם לאנגען גליקליכען בין הזמנים ניט געוואלט געהן צוריק אין חדר! די זעקס גליקליכסטע וואכען פון דעם אינגעלם לעבען זיינען ווי א שנירעל איבערגעהאקט געווארען מיט דעם וואכעדיגען מעריב. און דאס קומט עפעס אזוי אונגעריכט. ערשט היינט איז געווען דער גלענצענדסטער פינאל פון א גלענצענדען בין הזמנים, ערשט היינט איז געווען שמחת תורה. דער הימעל און די ערד האבען זיך שלום געגעבען: אין מארד בלאנקעט נאך ארום דער בעגייסטערדיגער „שישו ושמחו", די פיס הויבען זיך נאך צום טאנץ, און דא איז שוין מארגען חדר!

דער נייער רבי איז מיר אין גאנצען א פרעמדער. אין דעם גליקליכען טומעל פון דעם גרויסען יום טוב סכות איז אפילו אין זינען ניט געלעגען נאכצופרעגען וועגען איהם ביי זיינע פריהערדיגע תלמידים.

אויף מארגען אין דערפריה האב איך זיך אויפגעהויבען מיט

א פערזונקענעם הארצען, און דער אומעט איז נאך גרעסער גע־וואָרען, ווען איך האָב אַ קוק געטהאָן אין פענסטער.

די שויבען זיינען געווען פערדעקט מיט קליינע דראָבנע טראָפּענס און אין דרויסען האָט זיך נאָר געזעהן אַ וואָכעדיגע סאָרקייט. דער ווינט האָט פון צייט צו צייט געריסען די לאָדענס און מיט רוגזה געקלאַפּט זיי אָן דער וואַנט, אריינגעכאַפּט זיך דורכ'ן קוימען אין געקרעכצט אַזוי יאָמערליך, אַ שמייך געטהאָן דעם רעגען אין די פענסטער און די קליינע דראָבנע טראָפּענס האָבען זיך אויף אַ ווײַלע פערוואַנדעלט אין לאַנגע פערווײַנטע פּאַסען.

די מאַמע האָט מיך דעם פריהמאָרגען צוגעזעהן בעסער, ווי אַלע מאָל, און ווען נאָר מיינע אויגען האָבען זיך בעגעגענט מיט איהרע, האָב איך אין זיי בעמערקט אַן אויסדרוק פון רחמנות. זי האָט אַבגעזוכט אַ גרויסען פיינעם ווייניגען עפּעל, וואָס איז געבליבען פון יום טוב און צוגערוקט מיר נאָכ'ן אָנבייסען. זי האָט מיר אויך אָנגעגרייט מיין ווינטערדיגען מאַנטעלע און אַליין פערשפּילעט די קנעפּלאַך.

— שטעל אויף דעם קאָלנער, האָט זי מיר אָנגעזאָגט, ווען איך האָב געעפענט די טהיר צום ארויסגעהן. — פאָלג דעם רבי'ן און הער זיך צו, וואָס ער זאָגט דיר.

איינגעקאָרטשעט אין דרייען און אויסדרעהענדיג זיך מיט'ן רוקען צום ווינט יעדעס מאָל וואָס ער האָט אַ שטאַרקען בלאָז געטהאָן, האָב איך זיך געלאָזט לויפען אין חדר. ווען דער רעגען האָט אַ שמייך געטהאָן אין פּנים, האָט מיר אויסגעוויזען, אַז אַ הויפען נאַסע נעדעלאַך האָבען זיך מיר טיעף אריינגעשטאָכען מיט די שפּיצען אין לייב אריין. און ווען די שאַרפע דראָבנע טראָ־פּענס האָבען זיך דורכגעריסען אונטער דעם אויפגעשטעלטען קאָלנער, האָבען זיי ארויסגערופען בלעזלאַך איבער'ן גאַנצען רוקען.

די הילצערנע איין־עטאַזשיגע הייזער האָבען אויסגעזעהן ווי פערוויינטע. זיי זיינען געווען נאַס און חושך'דיג. דאָס גאַנצע לעבען איז פערשוואונדען פון מאַרק, זעלטען ווען אימיצער איז דורכגעלאָפען. נאָר געצעהלטע עטליכע סעמערניצעס זיינען גע־

זעסען איינגעוויקעלט מיט פאטשיילעס און איבערגערעקט מיט זיי איבערן קאָפּ און פּלייטשעס פאַר זייערע טישלאַך, מעהר פון יוצא ווענען ווי צוליעב פּרנסה. די סעמערם זיינען געווען פערדעקט מיט אלטע לייוועטענע טיכער, נאָר אויף איין סעמער זיינען געלעגען אָפּען עטליכע בערנעס, „אָנגעגאָסענע בעכערלאַך“ וועמען דער רעגען האָט שוין ניט געקענט שאַדען.

פון מארק האָב איך זיך ארונטערגענומען צו אַ הינטער געסעל, וואו דער חדר איז געווען. דאָ האָבען די ציגען געשלעפּט דעם סכך פון די סכות און דער ווינט האָט געהאַלטען אין איין רייסען די לייזע ווענטלאַך. עס האָט פון די סכות געבלאָזען מיט אַ וויסטקייט, פּוסטקייט און מרה שחורה.

וואָס נעהענטער איך בין צוגעקומען צום חדר, אַלץ מעהר איז מיין הארץ געזונקען. איך האָב זיך געפיהלט אין דער לאגע פון אַ ארעסטאַנט, וואָס דארף אליין געהן אָבזוכען זיין תפיסה.

אין חדר האָב איך שוין אַ טהייל תלמידים געטראָפען, נאָר דער רבי איז נאָך ניט געווען. דער חדר איז געווען אַ גרויסער צימער, מיט אַ לאַנגען טיש נעהענטער צו דער מזרח וואַנט, מיט צוויי לאַנגע ביינק, וואָס האָבען זיך געצויגען איינע פאזע מזרח וואַנט און די צווייטע אנטקעגען איבער פאזע טיש. פון דער דריטער זייט טיש איז געשטאַנען אַ שלאָף באַנק און דאָס איז געווען דער אויבען אָן, וואו דער רבי וועט זיצען און פון דער פיערטער זייט איז געווען אַ קליינער בענקעל. ביי דער סאמע טהיר איז פון איין זייט געווען אַ גרויסער באַק אויווען און עטוואָס ווייטער אַ שוועדסקע אייוועלע. צווישען וועלכע עס איז געווען אַ טהיר צו אַ קאַמער און נאָך דעם שוועדסקען אייוועלע איז ווידער געווען אַ טהיר צו אַ קאַמער. פון דער צווייטער זייט ביים אריינגאנג איז הארט ביי דער מערב וואַנט געשטאַנען אַ ביינקעל און אויף איהם אַן עמער מיט אַ קופּערנע קענדעל אריבערגעהאַנגען איבער איין אויער און אונטערן ביינקעל איז געשטאַנען אַ צעבער. ווייטער איז דאָ געווען אַ פערמאַכטער אַלמער מיט אביסעל קופּער אויסגעשטעלט פון אויבען און פון דער צוויי־

טער זייט אנטקעגנאיבער א קאמאר. אויף דער מזרח וואנט
איז געהאנגען א וואנט זייגער.

די תלמידים זיינען פון פערשידענע געסלאך פון שטאדט
און אויב מיר האבן געוואוסט, ווער יעדער איז, זיינען מיר אבער
געווען פרעמד איינער צום צווייטען. נאר עס האט לאנג ניט
געדויערט און מיר זיינען אלע שוין געשטאנען אין א קופקע, און
יעדער האט זיך געסטארעט ארויסצואווייזען, וואס ער קען און
מיט וואס ער צייכענט זיך אויס.

די טהיר האט זיך געעפענט און דריי אינגלאך, זיינען אריין
מיט אמאל. זיי זיינען אלע געווען פון עק שטאדט, א מהלך פון
איבער א ווערסט צום חדר. איינער פון זיי האט גלייך צוגע־
צויגען אונזער אלעמענס אויפמערקזאמקייט. ער איז געווען
העכער און ברייטער פון אלעמען אין חדר. ער האט געהאט שטיי־
פע און גוט פערברוינטע בעקלאך, געטראגען לאנגע האר ווי א
שייגעץ און צווישען אלע אונזערע בלייכע און מאגערע קינדער
איז ער געווען א שארפער קאנטראסט. ער האט אויסגעזעהן א
גרויסער געזונטער בחור אנטקעגען אונז און אונז איז אויסגעקו־
מען קאמיש, אז ער זאל געהן אין חדר מיט קליינע אינגלאך. ער,
ווי עס האט געשיינט, האט זיך אויך ניט געפיהלט געהויבן דער־
פון און גלייך ביים אריינקומען האט ער געזוכט צו בעהאלטען זיין
פערלעגענהייט דערמיט, וואס ער האט מיט איבריגער ענערגיע
גענומען מאכען מיט די הענט און פלייצעס און קאפ אום אבצו־
טרייסלען פון זיך דעם רעגען, הגם ווען ער איז אריינגעקומען איז
זיין מאנטעלע אפילו ניט געווען פערשפילעט, וואס האט אפען
געוויזען אז די שלעכטע פאגאדע קימערט איהם ניט.

דאס איז געווען נאטקע גרונם דעם בעל העגלה׳ס. ער האט
זיך געהאלטען לעבען זיינע צוויי חברים און איז פון זיי ניט אפ־
געטראטען. צווישען זיך האבען זיי זיך איבערגעווארפען מיט
ווערטער, נאר ווי עס איז געווען גרינג צו זעהן, האבען זיי זיך
שארף צוגעהערט צו דעם, וואס איז פארגעקומען אין אונזער ווינ־
קעל, און אזוי גיך ווי דער שמועס האט זיך ביי אונז בענייט,
האט נאטקע א ווארנק געטהאן צו זיין חבר ארטשיק, און יענער

איז צו אונז תיכף צוגעגאַנגען און אַהן שום הקדמות אַרויסגעשאָ־סען, ווייזענדיג מיט׳ן קאָפּ אויף נאַטקען:

— ער האָט אַן אייזערנעם רייף.

מיר האָבען אַלע אַנגעקוקט איהם פערוואונדערט און ניט פערשטאַנען וואָס ער מיינט.

— אַ רייף האָט ער אַן אייזערנעם, האָט אַרטשיק ווידער־האָלט און געוויזען מיט ביידע הענט אויפ׳ן מיטען קערפּער ביי זיך.

איצט האָבען מיר זיך דערמאַנט, אַז ביי אַ גבור איז דער סאַמע לעצטער ריפּ ניט פון ביין נאָר פון אייזען און געהט ווי אַ רייף איבערן קערפּער. אונזער פערוואונדערונג האָט זיך גלייך פערוואַנדעלט אין בעוואונדערונג און מיר האָבען אַלע אַרומגע־רינגעלט נאַטקען און געקוקט אויף איהם, ווי ער וואָלט צו אונז אַרונטערגעשיקט געוואָרען נאָר פון אַן אַנדער וועלט.

אַרטשיק האָט דערזעהן דעם שטאַרקען רושם, וואָס זיינע ווערטער האָבען אויף אונז געמאַכט און ער האָט מיט התפעלות זיך אַנגערופען:

— ווייז זיי דעם רייף!

נאַטקע האָט אַ הויב געטהאָן די קאַמעזעלקע, אַרונטערגענומען דעם רימען פון די מייטקעס און געלאָזט אונז אַלעמען טאַפּען דעם אונטערסטען ריפּ. און מיר האָבען זיך אַליין ניט געקענט אָפּגע־בען אַ רעכענונג פאַר וואָס זיינען מיר גלייך איבערצייגט געוואָרען אַז ער איז פון אייזען און ניט פון ביין.

ביז איצט האָט נאַטקע געשוויגען, נור איצט האָט ער דעם דבור געפינען און זיך אָפּגערופען.

— ווער עפּענט מיין קולאַק?

ער האָט געמאַכט אַ געזונטען קולאַק און איינער נאָכ׳ן אַנ־דערען זיינען מיר געהאַנגען איבער איהם, געריסען מיט אַלע כחות און בשום אופן ניט געקענט עפענען. עס האָט אפילו ניט געהאָלפען דער טייטשער מיטעל צו רייבען שטאַרק מיט אַ זייט פון גראָבען פינגער צווישען צוויי ביינדלאַך פון קולאַק. זיינע צוויי אַדיוטאַנ־

טען וואס זיינען געקומען מיט איהם האבען געקוקט מיט שיינענ־דיגע אויגען, וועלכע האבען ווי צו אונז געזאגט:

„איהר זעהט, וועמען מיר האבען געבראכט צו אייך? ער איז אונזערער!"

די בעוואונדערונג, וואס ער האט ביי אונז ארויסגערופען איז איהם שטארק געפעלען געווארען, און ער האט זיך ענטשלאסען צו ווייזען אונז אלץ וואס ער קען. ער האט זיך אנידערגעזעצט אויף א ביינקעל, איינגעצויגען מיט ביידע הענט די קאלאשע פון די מייטקעס איבער דער פאלקע פאר די קניע און געזאגט קורץ:

— פאטשט!

מיר האבען זיך צונעכאפט מיט חשק צו דער ארבייט און ער האט אלע ווילע אויסגעשריען:

— טפררו! בריה זיך ניט אפ!

ער האט אנגעקוואלען, ווען עמיצער פון די פאטשער האט א כאפ געטהאן די האנט צוריק.

— אהא, אפגעבריהט זיך! בלאז! בלאז!

איצט האבען מיר איהם אלע, א חוץ משה'לע הירשעל דעם שרייבערס, ענגער ארומגערינגעלט. איידער נאטקע איז אנגע־קומען איז משה'לע געווען דער גאנצער האהן ביי אונז, און איצט האט ער מיט קנאה צוגעקוקט, ווי נאטקעס פאפולאריטעט וואקסט ביי אונז און אין זיין פלינקען קעפעל האט ער שוין געזוכט פלענער, ווי אזוי ארונטערצואווארפען איהם פון זיין ביינקעל . מיר הא־בען איהם ענגער ארומגערינגעלט, אריינגעקוקט איהם טיעף אין די אויגען און עמיצער האט איהם געפרעגט:

— האסטו קיין מורא ניט פאר א פאסטוך?

א פאסטוך מיט זיין לאנגען בייטש און מיט זיין קורלאטען הונט איז געווען אונזער שרעק, ווען מיר פלעגען זומער אין די פרייע טעג אוועקלאזען זיך אונטערן שטאדט, ווען אפילו דער פאסטוך איז געווען ניט מעהר ווי א צעהן יאהריגער שייגעצעל.

— א פאסטוך! — האט נאטקע געזאגט מיט אזא פאראכ־טונג, אז מיר האבען אהן ווייטערע שאלות פערשטאנען, אז עס

איז פשוט א בעלייִדיגונג פאַר א גבור מיט אַן אײַזערנעם רייף צו פרעגן איהם, אויב ער האָט קיין מורא ניט פאַר אַ פּאַסטעך.

משה׳לע האָט ניט אַרויסגעוויזן קיין שום אינטערעס אין דעם שמועס און ער איז צוגעגאַנגען צום טיש, וואו עס איז געלע־גען דעם רבינ׳ס חומש, האָט פון דאַרטן אַרויסגעשלעפּט א האָר, וואָס דער רבי האָט געהאַלטן פון זיין באָרד און זיך אָנגערופן:

— מען דאַרף זעהן צו דער רבי איז אַ כעסן.

אַלע זיינען גלייך פאַראינטערעסירט געוואָרען און א קעהר געטהאָן זיך צו משה׳לען. צו דער רבי איז א כעסן צו ניט, איז געווען א פראַגע, וואָס האָט טיעף נוגע געווען יעדען איינגעל.

— מיר וועלען באַלד זעהן, האָט משה׳לע געזאָגט לאַנגזאַם, זוכענדיג וואָס מעהר אָנצוהאַלטען אויף זיך די אויפמערקזאַמקייט פון די נייע חברים.

משהלע האָט אָנגענומען דעם האָר מיט צוויי פינגער און מיט צוויי נעגעל פון דער אַנדער האַנט האָט ער איהם א ציה געטהאָן. דער האָר האָט זיך צונויפגעקרייזעלט, ווי א פּראַפּענציהער.

—אַי, אַ כעסן! האָבען אַלע אויסגעשריען מיט איין קול.

— וועט ער בייסען די פּערענע, האָט זיך נאָטקע אָנגערופען.

איצט האָט אפילו משה׳לע אויף איהם א קוק געטהאָן מיט בעוואונדערונג. נאָטקע האָט ניט געזאָגט, וואָס פאַר א מיטלען ער וועט ברויכען צו שטילען דעם רבי׳ס כעס, נאָר מיר, די שוואַכע, די הילפלאָזע האָבען דערפיהלט, אז מיט נאָטקען צווישען אונז וועט דער רבי ניט קענען קיין סך כעסנ׳ען. מאַלע וואָס א גבור מיט אַן אײַזערנעם רייף קען טהאָן!

און לײַדער איז אונזער אמונה אין גבורה גיך פערשוואונ־דען געוואָרען. נאָטקע איז געווען דער ערשטער וואָס האָט געכאַפּט אַ פּאַטש פון רבי׳ן. עס איז אמת, ער האָט תיכף א וואָרף געטהאָן א בליק אין אונזער זייט, און אַ וואונק געטהאָן מיט איין אויג ווי ער וואָלט אונז וועלען זאָגען, אז דאָס אַרט איהם ווי די וואַנט. נאָר ניט דאָס האָבען מיר ערוואַרט פון זיין גבורה.

און געפאַלען איז אין אונזערע אויגען דער גבור מיט׳ן אייַ־זערנעם רייף.

משה'לע.

משה'לע הירשעל דעם שרייבערס האט זיך מיט קיין גבורה ניט געקענט בעריהמען, נאר דערפאר האט ער זיך אויסגעצייכענט מיט א פלינקקייט און האט צווישען אונז בעקאנט געמאכט אזעלכע שפיעלס, פון וועלכע מיר האבען פריהער ניט געוואוסט.

פון דער ערשטער מינוט האט ער געזוכט צו זיין דער ראש צווישען אונז. ער איז געווען דער איינציגער, וואס איז אין חדר געקומען מיט א פאר קאלאשען. ער איז אויך געווען ארומגעשארען אנדערס ווי מיר אלע. ער האט קיין פאות ניט געהאט, נאר אין דער זעלביגער צייט איז ער אויך ניט געווען ארומגעשארען ווי אן „אכ־וואטניק".

נאטקע דעם גבור'ס פאפולאריטעט האט איהם ממש ניט גע־לאזט רוהען און אין דער צייט ווען מיר אלע האבען נאר געהאט איין געפיהל פון בעוואונדערונג, איז משה'לע געווען פערנומען מיט זו־כען שוואכע פונקטען אין זיין קאנקורענט און ווי אזוי איהם אונטער־צושטעלען א פיסעל. ער האט בשום אופן ניט געוואלט אפגעבען די אמביציע צו ווערען אונזער פיהרער.

און ער איז געווען דער ערשטער, וואס האט זיך פערטראכט, פאר וואס נאטקע ציהט איין די קאלאשע פון ביידע זייטען איבער דער פאלקע ווען ער באט אז די חברים זיי זאלען דארטען פאטשען און ער איז טאקע געווען דער ערשטער, וואס האט דערלאנגט א פאטש ניט דארטען וואו די קאלאשע איז געווען איינגעצויגען, נאר העכער, און דאס האט ארויסגערופען א בייזער פון נאטקען מיט א בעמערקונג:

— פאטש, וואו מען הייסט!

— אז דו ביזט אזא גבור, וואס מאכט דיר אויס, וואו איך באטש?

משה׳לע איז אבער ניט געווען דער איינגעל צו וואַרטען ביז ער וועט אויסגעפינען דעם סוד, פאַר וואָס דעם גבור האַרט ניט, ווען מען פּאַטשט איהם אויף דעם איינגעצויגענעם פּלאַץ און פאַר וואָס ער ווערט בייז ווען דער פּאַטש פאַלט העכער. ער האָט געדאַרפט שוין אויף דער הייסער מינוט מיט עפּעס אויסצייכענען זיך, און ער האָט זיך גלייך אָנגערופען:

— נאַטקע, וועסטו קיין מורא ניט האָבען צו שפּיעלען מיט מיר אין לאַפּקעס?

— מורא? פאַר דיר? האָט זיך נאַטקע אָנגערופען כמעט מיט פעראַכטונג.

— אדרבא, לאָמיר שפּיעלען אין לאַפּקעס.

— וואָס איז לאַפּקעס?

משה׳לע האָט איהם געהייסען אַרויפלעגען די דלאָניעס אויף זיינע און געזאָגט:

— איך דאַרף דיר אַ פּאַטש טהאָן אין האַנט און דו דאַרפסט די האַנט צוכאַפּען. אַזוי גיך, ווי דו פיהלסט אַז איך נעהם אָפּ מיין דאַליאָן פון דיינעם, כאַפּ אַוועק דיין האַנט. טרעף איך, דאַרפסטו ווידער אַרויפלייגען. טרעף איך ניט, דאַרף איך אַרויפלעגען מיין דאַליאָן אויף דיינעם, און דו דאַרפסט פּאַטשען.

נאַטקע האָט אַ קראַץ געטהאָן דעם קאָפּ און געענטפערט:

— איך ווייס ניט, וואָס דאָס איז פאַר אַ שפּיעל.

— דו האָסט מורא! — האָט משה׳לע איהם גערייצט.

— פאַר וואָס זאָל איך מורא האָבען?

— אָה, איך וועל דיר מאַכען אַ פּאָר בוריקעס.

— נו, נו, זיי זיכער, אַז ווען איך וועל דיר אַ פּאַטש טהאָן, וועט שוין דאַרטען קיין גראָז ניט וואַקסען.

— פריהער דאַרף מען טרעפען. אָט זעה, איך לעג אַרויף מיי־נע דלאָניעס אויף דיינע און האָב פאַר דיר קיין מורא ניט. פּאַטש.

נאַטקע האָט אַ הויב געטהאָן די האַנט פערמעסטענדיג זיך פאַר אַ שטאַרקען פּאַטש, נאָר דער פּאַטש איז געפאַלען אין דער לופט.

— זעהסטו, איך בין ניט ווי דו, — האָט משה׳לע גערעדט מיט אַזאַ ווייבקייט, וואָס האָט דערמאָנט די סאַמעטענע לאַפּקעס פון

א קאץ, ווען זי שפּיעלט זיך מיט א מויז. — איך האָב פיינט צו געהן פון הינטען ארום. איך וועל דיר זאגען, וועלכע האנט איך וועל א פּאטש טהאָן. היט די לינקע האנט.

נאָטקע האָט צוגעכאפּטביידע הענט.

— ניין, אזוי שפּיעלט מען ניט. דו טארסט ניט צו כאפּען די הענט, איידער מיין דאליאָן גיט זיך א ריהר. איצט די רעכטע האנט!

און גלייך האָט ער איהם א פּאטש געגעבען אין דער רעכטער האנט.

— איצט אין די לינקע!

א פּאטש אין דער לינקער.

— איצט פינף מאָל כסדר די רעכטע.

נאָטקע איז געווען פערשעהמט, וואָס ער ווייזט זיך ארויס אזוי אומגעלומפּערט און משה'לע האָט נאָך איהם געשאָטען זאלץ אויף די וואונדען. ער האָט ניט אויפגעהערט צו רעדען מיט דער וויי־קייט, וואָס האָט געקלונגען ערגער ווי א בעליידיגונג.

— נישקשה, דו זעהסט, די הענטעלאך ווערען רויט. באַלד, באַלד וועלען זיי שוין זיין ווי בוריקעס. כאפּ ניט צו די האנט. איך וועל דיר זאגען ווען איך וועל דיר א פּאטש טהאָן.

נאָטקע האָט די אויגען ניט ארונטערגענומען פון די הענט, נאָר אין דער זעלבער צייט האָט ער געוואָרפען פער'גנב'עטע בליקען אויף אונז, און וואָס מעהר ער האָט געזעהן, ווי מיר זיינען אמוזירט און זיינע צוויי קאמעראדען זיינען פערכמורעט, אלץ מעהר האָט ער זיך פערלאָרען. אויף זיין פּנים האָט זיך געוויזען א נארישער שמייכעל און זיין פערברוינטע הויט האָט געקראָגען א געדיכטערע פארב.

ווען ער איז געקומען אביסעל צו זיך, האָט ער זיך אָנגערופען מיט א קול פון שפּאָס:

— אי־אי־אי, די הענט טהוען מיר שוין וועה! האָב רחמנות און פּאטש ניט אזוי שטארק.

ווער ווייסט, פיעל דאָס וואָלט געדויערט, ווען אימיצער זאָל ניט אויסשרייען:

— דער רבי געהט!

ביידע, נאָטקע און משה'לע, האָבען א קוק געטהאָן ניט צו דער

טהיר נאר אויף די חברים און משה׳לע האט געזוכט אויסצוגעפינען. אויף פיעל ער איז געשטיגען אין די אויגען פון די חברים און נאטקע — פיעל ער האט פערלארען מיט זיין אונגעלומפערטקייט. דערנאך האט משה׳לע א קוק געטהאן אויף נאטקען און יענער אויף איהם. משה׳לעס אויגען האבען געהאט א שיין פון נצחון און האבען ווי געזאגט: „דו וועסט שוין ביי מיר אויפ׳ן ביינקעל ניט זיצען". און נאטקע, וועלכער האט ערשט געהאט פערזוכט דעם טעם פון פאפולאריטעט, האט בשום אופן ניט געוואלט אפטרעטען דעם ערשטען פלאץ און זיין בליק איז געווען בייז.

נאטקע האט דעם ערשטען טאג ארויסגעוויזען אלץ וואס ער האט געקענט און קיין נייע פארמען פון זיין גבורה האט ער ניט געקענט ווייזען. און משה׳לע האט יעדען טאג געהאט עפעס א נייעם אויפטהו. שוין די ערשטע טעג האט ער ביי אונז איינגעפיהרט א שפיעל אין פענעס. ער האט די דאזיגע פענעס געהאט מעהר ווי מיר אלע צוזאמענגענומען. ער האט געהאט „רייפלאך", „לאפאטקעס", „זעקס און אכציגער" און וועלכע פען מען האט נאר אמאל געזעהן ביי אונז אין שטעדטעל און אין דעם נייעם שפיעל האט ער ארויסגעוויזען ניט ווייניגער געניטקייט ווי אין לאפקעס פלינקקייט.

ער איז אויך געווען דער ערשטער, וואס האט געבראכט אין חדר פאפיראסען אבער דאס איז געווען גארניט אין פערגלייך מיט די ערקלערונגען, וואס ער האט אונז דערביי געגעבען.

— קוקט זיך צו צו דער גילזע. איהר זעהט אותיות? דאס זיינען וואסער אותיות. דאס מאכט „אבאדיע" און קיין בעסערע גילזען פון די איז נאר אין דער וועלט ניטא. דער קיסר רויכערט ניט קיין בעסערע גילזען —

מיר האבען געקוקט אויף די געלע פאפיראסען, אויף די וואסערדיגע אותיות און מעהר פון אלץ בעוואונדערט משה׳לען, וועלכער האט דאס אלץ אזוי גוט געוואוסט און גערעדט מיט אזא בקיאות. ביי אונז איז קיין צווייפעל ניט געווען, אז ער ווייסט וואס פאר פאפיראסען דער קיסר רויכערט, און מיר האבען זיך געפיהלט געגען איהם אזוי קליין, אזוי אונבעדייטענד, אזוי אונוויסענד. געלע

גילזען מיט וואסערדיגע אותיות, וואָס מאכען אויס „אבאדיע“ און וואָס דער קיסר אליין רויכערט ניט קיין בעסערע!

און דער טאבאק, וואָס געהט אריין אין די גילזען!

מיר זיינען קיין מבינים אויף טאבאק ניט געווען. נאָר ווען משה'לע האָט געבראכט אין חדר א שעהן קעסטעלע מיט אן אויס־געהאקטען קיילעכדיגען פענסטערל אין דעקעל מיט עפּעס א דורכ־זיכטיגען פּאַפּיר אנשטאָט א שויב און פון דעם דאָזיגען דורכזיכ־טיגען פּאַפּיער האָבען מיר דערזעהן א טאַבאק געל ווי זאפרען און געשניטען אין דינינקע לעקשעלאך, האָבען מיר פערשטאַנען, פון וואנען משה'לע ווייסט וואָס דער קיסר רויכערט.

נאָך דעם גרעסטען פּוראַר האָט משה'לע געמאכט, ווען ער איז איין טאָג אריין אין חדר מיט א פעררויכערטען ציגאַר. דאָס איז געווען איידער דער רבי איז געקומען און משה'לע איז אריין מיט יענער גדלות, ווי קינדער שטעלען זיך עס פּאָר.

אז אמת'ער ציגאַר וואָלט אויף אונז קיין איבעריגען רושם ניט געמאכט. נאָך גילזען מיט וואסערדיגע אותיות וואָס מאכען אויס „אבאדיע“ און וואָס דער קיסר אליין רויכערט ניט קיין בעסערע און נאָך א טאבאק ווי זאפרען און געשניטען ווי לאָקשען אין א קעס־טעלע מיט א קיילעכדיגען פענסטער און דורכזיכטיגען פּאַפּיער, איז א ציגאַר גאָר ניט געווען אזא גרויסער חדוש. אבער משה'לע האָט געוואוסט, ווי איבערצוראשען אונז, און גלייך ביי זיין אריינקומען, האָט ער ארויסגענומען דעם ציגאַר פון מויל און געזאָגט:

— היינטיגען שבת וועט דער טאַטע געהן מיט אזא ציגאַר אין שוהל!

מיר זיינען אלע געבליבען אָהן לשון און געקוקט אויף איהם מיט גרויסע אויגען.

— עס וועט זיין א געלאף, ניט אמת?

זיין טאַטע איז געווען א גבאי אין שוהל, נאָר ער איז געווען דער שרייבער פון קהל און ווער ווייסט וואָס אזא מענש קען זיך פער־גינען!

מיר האָבען אלץ קיין דבור ניט געפונען און דאן האָט משה'לע

אויסגעשאָסען אין אַ געלעכטער און האט צוגעלעגט דעם ברענענ־דען שפּיץ צו זיין באק.

— דאָס איז אזא צוקערקע! — האָט ער אונז ענדליך ער־קלערט.

אונזער התפעלות האָט גאָר קיין שיעור ניט געהאט. יעדער האָט דעם ציגאר א לעק געטהאָן און ניט געקענט זיך אָפּוואונדערען.

משה'לע האָט ווייט אריבערגעוואָרפען נאָטקען איבער'ן בייג־קעל און די גאנצע צייט וואָס מיר זיינען געווען אין איין חדר, איז כמעט די וואָך ניט אריבער, אז ער זאָל ניט אויסגעפינען עפּעס מיט וואָס אונז צו איבערראשען. און דעם אמת דארף מען זאגען, אז ער האָט פערשטאַנען, ווי אזוי צו מאכען פון די קלענסטע מיטלען דעם שטארקסטען עפעקט.

מעהר ווי איין זמן בין איך מיט איהם ניט געווען צוזאַמען און האָב איהם נאָכדעם פערלאָרען פון אויג. און ווען איך האָב זיך מיט איהם ווידער אמאָל בעגעגענט נאָך פיעל יאָהרען, איז ער פון אלע אמאָליגע חברים געווען דער איינציגער וואָס איז געבליבען מעהר אָדער ווייניגער טריי זיין בערוף. ער האט אויסגעקליעבען א קאריער וואו ער האָט פון די קלענסטע מיטלען געמאכט די שטארקס־טע עפעקטען: ער איז געוואָרען א קאמיוואָיאזשאָר פון עפּעס א פירמע.

דער רבי מיט דער רויטער באָרד.

משה׳לע הירשעל דעם שרייבער׳ס און נאַטקע דער גבור האָבען געהאַלטען אין שפּיעלען לאַפּקעס, און אַלע חברים פון חדר זיינען געשטאַנען ארום זיי און געכאַפּט התפעלות פון משה׳לעס פלינקייט, געשיקטקייט און זיכערקייט. ווען עמיצער האָט אויס־געשריען:

— דער רבי געהט!

קיין מצוה האָט ניט פּערדיענט דער וואָס האָט די בשורה אַנגעזאָגט. מיר האָבען זיך ווייט ניט דערפרעהט מיט׳ן רבי׳ס קומען. די גאַנצע פרעהליכקייט איז מיט אַמאָל פערשוואונדען. יעדער אינטערעס אין וואָס עס איז, איז פּלוצים פערשוואונדען, און ווי קליינע ארעסטאַנטלאַך האָבען מיר געקוקט אויף דער טיהר, פון וואַנען עס האָט געדאַרפט אריינקומען דער משגיח פון דער תפיסה.

די טיהר האָט זיך באַלד געעפענט און דער רבי איז אריין. ער האָט אויסגעטהאָן זיין נאַסען מאַנטעל, אנידערגעלעגט איהם אויף׳ן הענטעל פון עק שלאַפבאַנק, עטליכע מאָל אַ ריב געטהאָן די הענט, אנידערגעזעצט זיך אויבען אָן און אָהן שום הכנות, אָהן שום הקדמות געזאָגט:

— נעהמט די חומשים און זעצט זיך.

בשעת מיר האָבען זיך צוזעצט און צועפענט די חומשים, האָט דער רבי ארויסגענומען אַ שוואַרצע פושקעלע, מיט אַן אויס־געמאָלטען מענשעלע אויף׳ן דעקעל, אַ ביכעלע פּאַפּיראָס פּאַפּיער, אויסגעריסען פון דאָרטען איין בלעטעל, צוזאַמענגעלייגט עס אין צווייען אָבער ניט אין דער ברייט ווי אַלע טהוען, נאָר אין דער לענג, געמאַכט אַ קנייטש און צוריסען אויף העלפט. דאָס איז גע־

ווען א נייער אופן ווי צו רייסן א בלעטעלע פאפיראָס פאפיער. די האַלבע בלעטעלע איז ארויסגעקומען אזוי שמאָל, אז מיר האָבען זיך געחדוש'ט, ווי אזוי ער וועט קענען פערקלעפען. און ער האָט ניט נאָר דערוויזען צוזאמענצודרעהן א פאפיראָס נאָר אויך פערבויגען פון אויבען א שטיקעל, כדי עס זאָל אויסקומען ווי א מין קערטעל און אויך אָפּגעביסען פּיצלאך פון ברעג, כדי עס זאָל זיך בעסער פערקלעפען. און אין דער צייט וואָס ער האָט געביסען די פיצלאך פאפיער און פערקלעפּט, האָבען זיינע אויגען ארומגע־בלאָנדזשעט איבער די תלמידים, און דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל וואָס ער האָט געשענקט א בליק זיינע שעפעלאך.

פון קאמעזעלקע קעשענע האָט ער בעקומען א שוועבעלע און אנגעריבען אָן דעם לינקען זייט טיש. נאָך'ן ערסטען ציה האָט ער ארויסגעלאָזט פון נאָז און פון מויל א וואָלקען רויך. מיט ביידע הענט אָנגעשפארט אָן טיש, מיט'ן קאָפּ עטוואָס פערריסען האָט ער עטליכע סעקונדען פויל און פערטראכט נאָכגעקוקט דעם רויך. האָט ער געזעהן אין דעם רויך דאָס סימבאָל פון אלע ערדישע גליקען? האָט ער געטראַכט וועגען דעם גרויסען פרעהליכען יום טוב, וואָס איז איצט פערשוואונדען ווי דער רויך?

מיר האָבען פון איהם די אויגען ניט אראָפּגעלאָזט. מיר האָבען נאָכגעקוקט דעם בלויען דינעם שנירעלע וואָס האָט זיך געהויבען פון דעם פאפיראָס און דעם סאר־גרויען וואָלקען וואָס האָט געזעצט פון זיין נאָז און מויל. מיר האָבען געקוקט אויף'ן רבין'ס פנים, וואָס איז געווען א געמיש פון א צאַרטער ווייסקייט און געלע פלעקען, בעוואקסען מיט א רויטער באָרד, אויף זיינע הענט וואָס האָבען אויך געהאָט די זעלבינע צאַרטע ווייסקייט מיט געלע פלעקען און וואָס זיינען געווען פערוואקסען מיט היבשע געלע האָר. און וואָס לענגער מיר האָבען זיך צוגעקוקט, אלץ מעהר האָט זיך צוריקגעקעהרט צו אונז די מורא פאר דער תפיסה און דער אומעט פון נאָך יום טוב. דער רעגען האָט, דאכט זיך, איצט מיט מעהר בייזקייט גענומען שמייסען אין די שויבען, און דער ווינט האָט מיט מעהר רוגזה געפייפט אין קוימען און געריסען די לאָדענס. פון דער האַלב איינגעפאלענער סכה האָט ער א לאנגע

ברעט האלב אפגעריסענ און געקלאפט מיט איהר איבער'ן ווענ־טעל און אנגעווארפענ אן אימה.

— נו, קינדער! — האט זיך דער רבי אנגערופענ און גענומענ זיך שאקלענ.

דאס איז געווען א סיגנאל, אז מיר דארפענ אנהויבענ צו לערנענ, וואס געהט צוזאמענ מיט'ן שאקלענ זיך. דער חומש איז אונז שוין ניט געווען פרעמד. דאס איז שוין געווען מיין דריטער זמן אין חדר און אלע מיט'ן רבי'ן צוזאמענ האבען גענומען זאגען מיט'ן בעקאנטען נגון די פרשה בראשית.

די צויבער־שעהנע מעשה'לאך פון דער וועלט־בעשאפונג האבען פערוואנדעלט דעם חדר אין א זייט און אריבערגעפיהרט אונז אין א פאנטאסטישע וועלטעל. מיר האבען פערגעסען דעם אומעט, פערגעסען די מורא, פערגעסען דעם אייזערנעם רייף און פערגעסען די לאפקעס, און אונזער פאנטאזיע האט געשוועבט ארום די טיי־כען, וואס זייער וואסער איז ווי קריסטאל, ארום גן עדן וואו עס האבען געוואקסען דער עץ הדעת און דער עץ החיים. מיר האבען זיך ניט געקענט אפ'חדוש'ען פון דעם שלאנג, וואס איז געווען קליגער פון אלע חיות פון פעלד און האט געקענט רעדען מיט מענ־שען, מיר האבען זיך דורכגעדרונגען מיט א גערעכטען רוגז געגען דער מוטער חוה און מיט א טיעפער בייגקענים נאך יענער צייט, ווען דער קול פון גאט איז ארומגעגאנגען איבער דער ערד און אויס־געמישט זיך מיט'ן מענשען.

דער זעלטענער חן פון די דאזיגע וואונדער שעהנע מעשה'לאך האט אויך געווארפען א שטראהל אויפן רבי'ן. א ליעבשאפט האט זיך ערוועקט ביי אונז אין הארצען צו איהם, וואס האט אונז אריינגעפיהרט אין דעם דאזיגען צויבער וועלטעל. נאר אזוי גיך ווי מיר האבען פערמאכט דעם חומש, האט זיך דער פאדים, וואס האט אונז פערבונדען מיט איהם, איבערגעריסען. ער איז אונז געבליבען פונקט אזוי פרעמד, ווי פריהער. ער איז פאר אונז געווען א רבי, וואס זיצט און קנעלט מיט אונז און קריגט דערפאר שכר למוד, און מיר זיינען געווען תלמידים, וועלכע טראגען היינט

צופעליג די נעמען משה׳לע, נאַטקע, אַרטשיק, בערעלע, און דעם צווייטען זמן וועלען זיי הייסען חיים, זרח, יאַנקעלע, חאַצקעלע.

פיעל מאָל דורך די קורצע ווינטער טעג און לאַנגע ווינטער אבענדען האָט זיך דער פאַדים צווישען אונז און דעם רבי׳ן געהאַל־טען אין פערקניפּען, און קיין מאָל איז דער קניפּעל ניט געמאַכט געוואָרען. ער האָט ניט געהאַט ניט קיין „גוט מאָרגען" און ניט קיין „גוטען אבענד" פאַר די תלמידים, ער איז קיין מאָל ניט גע־גאַנגען אָפּגעבען א גוט שבת אדער גוט יום־טוב־ביטען די עלטערן. ווען ער איז געקומען אין דער פריה אין חדר און געזעצט זיך אויף זיין אָרט איז זיין בעגריסונג געווען: „נו, קינדער!" אזוי ווי פון נעכטען ביז היינט איז נאָר געווען א הפסקה. האָט א אינגעל ניט אזוי גיך תופס געווען, איז געווען: „גוי, פּויער!" און סוף וואָד אז א אינגעל איז געשטרויכעלט געוואָרען, איז שוין געלאָפען א פּאַטש.

נאָר ער איז דוקא ניט געווען קיין שלעכטער, און ער האָט זיך געפּאַטשט א סך וועניגער ווי אנדערע מלמדים. און ער האָט אויך זיין ארבייט געטהאָן בשלמות. צעהן שטונדען נאָכאַנאַנד איז ער טאָג איין טאָג אויס, ווי א קרוק, אָבגעזעסען איבערן חומש און געשאָקעלט זיך צוזאמען מיט די אינגלאַך, און פון ארייננטהאָן זיך אין למוד זיינען איהם ניט זעלטען די אויערען רויט געוואָרען. ווי צונטער, נאָר ער איז אונז געבליבען אין גאַנצען פרעמד. עס האָט פון איהם ניט ארויסגעשטראַלט קיין וואַרעמער פונק, וואָס זאָל ארייגפאַלען צו אונז אין דער נשמה און אונזערע יונגע הערצלאַך זאָלען קלאַפּען צו איהם. אלץ וואָס מיר האָבען פון איהם געזעהן, איז געווען זיין רויטע באָרד, מיט׳ן פּנים וואָס איז געווען א געמיש פון א צאַרטער ווייסקייט און געלע פלעקען און די הענט וואָס זיינען געווען פערוואַקסען מיט געלע האָר. ער האָט אזוי גוט גע־קענט זיין א גולם, וואָס טהוט זיין ארבייט בשלמות. און דער איינציגער חדוש וואָס ער האָט ביי אונז ארויסגערופען, איז געווען דער אופן ווי ער האָט געשפּאַלטען די בלעטלאַך פּאַפּיראָס פּאַפּיר און געדרעהט זיינע פּאַפּיראָסען, און ווי ער האָט אויסגערויכערט דעם פּאַפּיראָס ביז׳ן סאַמע סוף. מיר האָבען אָפט פערגעסען

ארייננצוקוקען אין חומש און בעסער צוגעקוקט זיך, ווי ער האט געצויגען דאס לעצטע פיצעלע פאפיראס, ווען דאס פייער האט שוין כמעט דערגרייכט צו די פינגער, און מיר האבען זיך געוואונ־דערט, ווי אזוי ער פערברענט זיי ניט.

מיר האבען צו איהם ניט געפיהלט ניט קיין ליעבע און ניט קיין האס, ניט קיין צוגעבונדענקייט און ניט קיין דערווייטערונג, און ער איז ארויס פון אונזער לעבען אזוי גיך, ווי מיר זיינען ארי־בער פון זיין חדר צו א צווייטען רבי׳ן.

דער בעל החלומות.

דער שטילסטער, שווייגעדיגסטער און דערשלאגענסטער איז דעם גאנצען חדר איז אפשר געווען מענדעל דעם סטראזשניקס. ער האט, דאכט זיך, קיין מאל קיין הויכע פארע ניט ארויסגעלאזט פון מויל. ווען די חברים האבען זיך צוזאמענגענומען און אן ענג רעדעל אין א פייערדיגען וכוח וועגען גבורה אדער האבען דערצעהלט א שפאנענדע מעשה וועגען שדים, איז ער שטענדיג געווען פון דער אויסערער זייט פון דעם קרייז און זעלטען, זעלטען ווען ער האט זיך ארויסגעכאפט מיט א ווארט.

ער איז אבער ניט געווען קיין מרה שחורה'דיג אינגעל. זיינע בלויע אויגען האבען געקוקט מיט בעוואונדערונג אויף אלע קונדס'ע שטיק, וואס מיר פלעגען אפטהאן, און ווען קיינער האט אויף איהם ניט געקוקט, האט זיין פנים אויסגעדריקט אלערליי געפיהלען, וואס מען האט געקענט זעהן אויף אונזערע פנימ'ער, נאר מען האט געדארפט אויף איהם א בליק טהאן און ער האט זיך ווי איינגעקארטשעט.

מענדעל האט געהאט א שעהן קיילעכדיג פנימ'ל, א צארטע, בלייכע הויט און שיטערע בלאנדע הערלאך. ער האט געמאכט דעם איינדרוק פון א שוואכען אינגעל, און אין יענער צייט האבען מיר נאך קיין גמרא ניט געלערנט און מיר האבען ניט געוואוסט, אז תורה מתשת כוחו של אדם, אז די תורה שוואכט אפ דעם מענשען, און אז שוואכקייט איז דער אידעאל פון אונזערע מאמעס און טאטעס. אין יענער צייט זיינען מיר כורעים געפאלען פאר גבורה און א שטארקער האט ביי אונז ארויסגערופען די גרעסטע בעגייסטערונג. און דאריבער קען זיין, אז מיר האבען ארונטערגעקוקט

אויף מענדלען פון אויבען אראָפּ, און ער האָט דאָס געפּיהלט און האָט זיך געהאַלטען פון דערווייטענס.

איינמאָל, דאָס איז געווען דאָנערשטאָג, נאָך די וואָך שיעורים, דער רבי איז אוועק דאַווענען מנחה און איך האָב געהאַלטען דער לעצטער, ניט רעכענענדיג מענדלען, ביים ארויסגעהן פון חדר, איז ער צו מיר צוגעגאַנגען, אָנגעריהרט מיר ביים ארם און איינגע־רוימט מיר א סוד:

— כ'האָב א הינטעל.

— א הינטעל? — האָב איך איבערגעפּרעגט.

— מוטשיק.

— וואָס איז מוטשיק? — האָב איך געפרעגט און אָנגעקוקט איהם פערוואונדערט.

— אזוי הייסט דער הינטעל.

ער האָט בעמערקט, אז די נייעס וועגען הינטעל האָט אויף מיר ניט געמאַכט קיין שטארקען איינדרוק, און ער האָט דאריבער גע־איילט צוצוגעבען:

— ער סלוזשעט.

„סלוזשען" האָב איך געוואוסט בעדייט, אז דער הינטעל קען שטעהן און געהן אויף צווייי פיס און דאָס האָט מיך גלייך א פּאַק געטהאָן.

— ברענג איהם אין חדר.

— איך האָב מורא פאַר'ן רבי'ן.

— אז דו האָסט מורא, דאַרף מען ניט, האָב איך געזאָגט מיט האַלב פעראַכטונג און איך בין ארויס פון חדר.

אָבער דערמיט האָט זיך דער שמועס וועגען מוטשיק'ן ניט געענדיגט. פון דעם טאָג אָן האָט מענדעל ניט איבערגעלאָזט קיין געלעגענהייט, אז ער זאָל מיר ניט דערצעהלען וועגען די וואונ־דערבאַרע קונצען, וואָס זיין מוטשיק קאָן אָפּטהאָן. ער האָט וועגען זיין הינטעל גערעדט ווי א מאַמע וועגען איהרען א געראָטענעם קינד. ער האָט אין אַזעלכע מינוטען דעם דבור געפונען, זיינע בלויע אויגלאָך האָבען געגלאַנצט, זיינע בלייכע בעקלאָך האָבען זיך מיט פאַרב בעדעקט און זיינע אויערען האָבען ממש געפלאַמט. ער האָט

מיר אַזוי אַנגעצונדען מיין פאַנטאַזיע, אַז איך האָב מיט איהם אָפּ־געמאַכט איין פרייטאָג, אַז איך וועל קומען צו איהם זעהן דעם הינטעל.

דאָס איז געווען גלייך נאָכדעם ווי מיר זיינען פאַרטיג געוואָרען מיט'ן מעביר קריאה זיין די סדרה און אָפּגעזונגען די הפטרה. מיט פרעהליכע הערצלאַך האָבען זיך אַלע קינדער אַ לאָז געטהאָן צום טהיר, ניט קענענדיג בעהאַלטען די שמחה, וואָס מען ווערט פּטור פון חדר אויף צוויי האַלבע טעג. דער רבי האָט זיך אַ בייזער געטהאָן:

— לויפט ניט אַזוי!

נאָר דאָס האָט ניט געהאָלפען. מיר האָבען אפילו קיין צייט ניט געהאַט רעכט אָנצוטהאָן די מאַנטעלאַך און פוטערלאַך און מיט איין האַנט אין אַרבעל און מיט דער צווייטער זוכענדיג דעם צווייטען אַרבעל האָבען זיך אַלע צוזאַמענגעשפּאַרט אין טהיר און גע־שטערט איינער דעם צווייטען אַרויסצוגעהן. דער ווייסער פּראַסט האָט זיך ווי אַ קאַלטער וואָלקען גענומען דרעהען אונטער די פיס, און דער רבי האָט ווידער אַ געשריי געטהאָן שוין מיט אַ טאָן הע־כער:

— שפּאַרט זיך ניט!

מיר זיינען געווען הונגעריג, ווען מיר האָבען זיך ענדליך אַרויס־געריסען אין דרויסען, נאָר ביים אַנבליק פון דעם ווייסען פּערפּראָ־רענעם שניי האָבען די חברים פערגעסען הונגער און קעלט און האָ־בען זיך גענומען וואַרפען מיט קולקעס. דער איינציגער וואָס האָט זיך צום שניי ניט צוגעריהרט איז געווען מענדעלע און ווען אַ קולקע האָט איהם געטראָפען, האָט ער נאָר אַ שמייכעל געטהאָן, ווי בעוואונדערענדיג די גלייכע האַנט פון דעם וואַרפער.

— קום, דו וועסט מיר ווייזען דיין מוטשיק! — האָב איך זיך אָנגערופען צו איהם.

מענדעלע האָט זיך ניט זעהר דערפרעהט מיט מיין פאָרשלאָג. הגם ווען ער פלעגט מיר דערצעהלען די גדולות פון זיין הינטעל האָט ער געברענט פון אונגעדולד צו ווייזען עס מיר און האָט זיך ניט געקענט דערוואַרטען ווען איך וועל שוין אַמאָל אַריבערגעהן צו

איהם. איצט אבער האט ער ניט ארויסגעוויזען קיין אבעריגע התפעלות פון מיין בעשלום.

אין שטוב ביי זיין טאטע־מאמע איז איצט געווען א טומעל, א געפילדער. זיין מאמע איז געשטאנען פאר'ן גרויסען באק־אויווען און געקערט אינערוועניג מיט א פאמעלע. אויף דער פאדלאגע זיינען געווען אויסגעשטעלט טעפלאך, גרייט צום אריינרוקען אין אויווען, נאר עס איז נאך געווען ווייט צו זייער רייהע. אויפ'ן טיש איז געווען א לאקשען־ברעט מיט אנגעבראקטע לאקשען און אלערליי סקארמוטשעס האבען פערנומען דעם איבעריגען שטח פון טיש. אויף א קישען אין בעט זיינען געווען אונטערגעדעקט און איבערגעדעקט אויסגעמאכטע חלות. אין שטוב איז די לופט געווען דורכגעדרונגען מיט'ן ריח פון געקאכטע פיש און צימעס.

—דרעהט זיך ניט אונטער די הענט,—איז געווען דער ערשטער ברוך הבא, וואס מיר האבען געקריגען ביים אריינגעהן אין שטוב.

— לאמיר ארויף אויפ'ן אויווען, — האט מיר מענדעלע שטיל געזאגט.

פון טהיר ביז'ן אויווען האבען מיר זיך געדארפט היטען ניט אנצוטרעטען אויף עפעס א טעפעל, נאר אזוי גיך ווי מיר האבען זיך ארויפגעכאפט אויפ'ן אויווען, האבען מיר זיך געפונען אין א בעזונדער וועלטעל.

— נו, וואו איז מוטשיק?

מענדעלע האט ארונטערגעקוקט און דערנאך א קעהר געטהאן זיך צו מיר און געזאגט:

— ערב שבת. די מאמע האט איהם אוועקגעשיקט מיט א גאנג.

— מיט א גאנג?

— אה, ער איז א פקח. ער פערשטעהט אלצדינג ווי א מענש. דו רעדסט צו איהם און ער שאקעלט צו מיט'ן קאפ. דו שיקסט איהם מיט א גאנג, און ער געהט און ברענגט וואס מען הייסט איהם. און מען טאר צו איהם ניט רעדען אויף א הינטישען לשון. מען טאר איהם ניט זאגען, „נא, קוסי!“ אדער „פאשאל וואן!“

מענדעלע האט לאנגזאם גענומען שאקלען מיט'ן קאפ. און דאס

האָט אַזוי גוט ווי געהייסען, אַז עס איז אַ גרויסע בעליידיגונג פאַר מוטשיק'ן צו רעדען צו איהם ווי צו אַ הינטעל.

— און ווי רעדסטו מיט איהם? — האָב איך געפרעגט אַלץ מעהר געשפּאַנט.

—אַזוי ווי צו אַ מענשען. אָט אַזוי ווי איך מיט דיר.

— און ווען וועט ער קומען?

— ערב שבת, ער האָט אַ סך גאַנגען.

עס פערשטעהט זיך, אַז איך האָב זיך אויף מוטשיק'ן ניט דער־וואַרט, נאָר קיין בעסערען מזל האָב איך אויך ניט געהאַט ווען איך האָב אויף מאָרגען נאָכ'ן קוגעל פערבויגען דעם גליטש און אַריינ־געכאַפּט זיך צו מענדעלען. איך בין נאָכדעם נאָך פיעל מאָל אַריינ־געקומען זעהן מוטשיק'ן, נאָר עס איז שוין אָנגע'חתמ'עט געוואָרען, אַז ווען איך בין געקומען צו מענדעלען, איז מוטשיק געווען אין עפּעס אַ שליחות.

און וואָס האָט מוטשיק ניט געטהאָן! ערב שבת, אַז מען האָט געדאַרפט פעררוקען דעם טשאָלענט האָט ער די טעפּלאָך דערלאַנגט.

— דעם שווערסטען טעפּעל הויבט ער אויף ווי אַ פעדערעל!— האָט מיר מענדעל דערצעהלט און ער געהט אויף די הינטערשטע צוויי פיסלאָך, ווי אַ מענש, להבדיל, און ער ווייסט וועלכען טעפּעל צו דערלאַנגען פריהער.

אפילו ביים איבערקלייבען אַרבעס, האָט מען זיך אויף מוטשיק'ן געקענט מעהר פערלאָזען ווי אויף אַלעמען אין שטוב.

— ער שטעהט אָנגעשפּאַרט מיט ביידע לאַפּקעס אַן טיש. מיר שאַרען די אַרבעס און ער לאָזט ניט אַראָפּ די אויגען פון זיי. און טאָמער פערשאַרען מיר אַ ווערעמדיגען צווישען די איבערגעקליבע־נע, לאָזט ער אַרויס אַ ביל און מיר ווייסען, אַז אַ ווערעמדיגער אַר־בעס האָט זיך פער'גנב'עט. און ער הערט ניט אויף צו בילען, ביז מיר זוכען דעם אַרבעס ניט אָפּ.

עס קען זיין, אַז אפשר דערפאַר וואָס מיר איז קיינמאָל ניט געלונגען צו זעהן מוטשיק'ן, האָב איך ענדליך פערלאָרען דעם אינ־טערעס אין איהם. מענדעלע האָט באַלד בעמערקט, אַז איך קעהר זיך אָפּ פון איהם, ווען ער קלייבט זיך מיר איינרוימען אַ ביי'עם סוד

וועגען א נייעם אויפטהו פון זיין מוטשיק און איינמאָל, ווען מיר זייד נען ארויס פון חדר צו וואַרעמעס, איז ער מיר פערלאָפען דעם וועג און אַהן הקדמות אויסגעשאָסען:

— א דאָקטאָר איז געווען ביי אונז.

— א דאָקטאָר? — האָב איך איבערגעפרעגט סתם אין דער וועלט אריין, כדי עפּעס צו זאגען און בין געגאַנגען ווייטער.

ער איז געגאַנגען ביי מיין זייט און האָט ווידער אויסגעשאָסען:

— א רויך געהט פון איהם.

— פון דאָקטאָר? — האָב איך געפרעגט, שוין עטוואס פער־אינטערעסירט.

— ניין פון ברודער.

— וואָס הייסט א רויך?

— מיין עלטערער ברודער מאיר איז נעכטען געקומען פון דער ארבייט און עס האָט פּלוצים אָנגעהויבען צו געהן א רויך פון זיין מויל, און די גאַנצע נאכט און היינט אין דער פריה איז אַלץ פון איהם געגאַנגען א רויך.

— א רויך? — האָב איך איבערגעפרעגט שוין פערוואונדערט.

— א רויך. ער רויכערט א סך פּאַפּיראָסען, האָט זיך דער רויך אָנגעקליבען ביי איהם אין בויך, און איצט געהט דער רויך ארויס. דער רויך געהט ארויס ווי פון א קוימען, אזא געדיכטער. אין שטוב זעהט מען קיין זאך ניט, אומעדום איז רויך.

עטליכע מאָל דורכ'ן ווינטער האָב איך געכאַפּט א ציה פון א פּאַפּיראָס, און א שרעק איז אויף מיר אָנגעפאַלען, טאָמער וועט פון מיר אויך אָנהויבען זעצען א רויך.

די צייט פון וואַרעמעס איז א קורצע, דאָך איז מיין נייגיערדע געווען אזוי אויפגעוועקט, אז איך האָב זיך ארויסגערופען צו געהן מיט איהם אהיים און זעהן דעם גרויסען וואונדער. נאָר ער האָט מיר ערקלערט, אז מען לאָזט ביי איהם אין שטוב קיינעם ניט אריין און אפילו ער האָט געמוזט נעכטיגען ביי א שכן און וועט איצט אויך וואַרעמעס עסען ביי א שכן.

דער אונגליקליכער ברודער זיינער האָט זיך געבאָד געווי־

בערט וואכען־לאנג און יעדעס מאָל וואָס מענדעלע איז געקומען אין חדר, האָט ער מיר בעגריסט:

— עס געהט נאָך פון איהם אַלץ א רויך.

דערווייל האָט זיך שוין געפיהלט פּורים אין דער לופט. און ווער ווייסט ווי פיעל נאָך חדושים און וואונדער איך וואָלט זיך פון מענדעלען אָנגעהערט, נאָר ליידער האָב איך מיט איהם מעהר ווי איין זמן ניט געלערענט צוזאמען, און ער איז דאריבער באלד פערשוואונדען פון מיין זכרון. מיט יאָהרען און יאָהרען שפּעטער האָב איך זיך מיט איהם ווידער געטראָפען. איך בין פון דער ווייטער וועלט געקומען אויף א בעזוך אין מיין שטעדטעל. דאָס איז געווען פאר יום טוב, און מען האָט ביי אונז אין שטוב געדאַרפט פאררירכטען דעם באַק־אויווען. מען האָט געשיקט נאָך א מולער, און א פערשמירטער אין ליים יונגער מאן מיט א מויער קעלנע אין האנט איז אריינגעקומען. ער האָט מיך גלייך דערקענט און אויסגעשטרעקט א האנט פערדעקט מיט פערטריקענטען ליים און געזאָגט אויסשטעלענדיג ביידע רייהען ווייסע צייהנער:

— שלום עליכם! א גאסט ביי אונז אין שטעדטעל.

איך האָב איהם אָנגעקוקט א ווייל, סטארענדיג זיך צו דערמאנען, ווער ער איז. נאָר ער האָט ניט געווארט און אליין אונטערגעזאָגט:

— מענדעלע, איהר געדענקט ניט מענדעלען? מיר האָבען געלערנט ביי... איהר געדענקט מוטשיק'ן... —

— אָה, מוטשיק! — האָב איך אויסגערופען, דערמאָנענדיג זיך וועגען אַן אַלטען בעקאנטען.

א גליקליכער שמייכעל האָט זיך געוויזען אויף זיין פּנים, דער שמייכעל פון איינעם, וועלכער שטויסט זיך פּלוצים אָן אויף עפּעס זיינעם אַן אויפטהו, וואָס לעבט לענגער פון אַלע זיינע אנדערע מעשים.

— זאָגט, איז דאָס ניט געווען אַן איינפאַל פון א קליינעם אינגעל!

ער האט מיך בעקוקט פון קאפ ביז די פיס. זיין בליק איז לענ־גער געבליעבען שטעהן אויף מיינע ווייסע קליינע הענט מיט די לאנגע דינע פינגער און ער האט געזאגט מיט א זיפץ:

— ווער ווייסט, ווען איך וואלט אפשר געלערנט ווי אנדערע— איך האב געהאט ניט קיין שלעכטען קאפ.

ער האט ניט געזאגט, וואס עס וואלט געווען, ווען ער וואלט געלערענט ווי אנדערע, אבער דאס איז געווען גרינג אנצושטויסען זיך.

אברהם שלמה חקרן.

איך בין שוין געווען א גמרא אינגעל ווען איך בין אנגעקומען צו אברהם שלמה דעם חקרן.

עס רעדט זיך א גמרא אינגעל. מיין גאנצע בעקאנטשאפט מיט'ן תלמוד איז בעשטאנען פון „המניח את הכד" מיט'ן בעוואוס־טען גמרא נגון.

דער נייער חדר איז בעשטאנען פון א קליינעם צימער, וואס איז געווען אפגעטהיילט פון דער שטוב מיט א קליינעם דינעם ווענ־טעל, וואס האט ניט דערגרייכט צו דער סטעליע. אין שטוב איז געווען א בעקערייי און דאס איז געווען א פערזיכערונג, אז פון קיין קעלט וועט מען דא ניט ליידען, בפרט אז איצט איז געווען דער זומערדיגער זמן.

איך בין שעמעוודיג אריין אין שטוב און בין געבליבען שטעהן אין א פערלעגענהייט ווען איך האב אנשטאט א רבי און תלמידים דערזעהן א דייזשע און זעקלאך מעהל.

— געה, אינגעלע, אין קאמער אריין, — האב איך דערהערט א קול פון א ווינקעל.

דאס איז געווען א יאדישליווע אידענע, וואס איז געשטאנען ביים אויווען מיט א לאפעטע.

אין קאמער זיינען שוין געווען עטליכע אינגלאך. דאס זיי־נען געווען די תלמידים, וואס זיינען פערבליבען פון א פריהערדיגען זמן און זיי האבען איצט אנגענומען געגען מיר א מינע פון גדלות און געקוקט אויף מיר פון אויבען ארונטער.

דער רבי האט מיר אנגעוויזען א פלאץ, געשטעלט מיר א פאר פראגען וועגען מיין למוד ביים פריהערדיגען רבי'ן, און די עלטערע תלמידים האבען געשטורכעט איינער דעם אנדערען, ווי וועלענ־

דיג מיר געבען דערמיט צו פערשטעהן, אז זיי בעגרייפען ניט ווי אזוי אזא רויהער אינגעל, וואס איז ווייטער פון המניח ניט גע־גאנגען, איז אנגעקומען אין זייער חדר.

יעדען שטורך וואס זיי האבען איינער דעם צווייטען געגעבען, האב איך געפיהלט ווי א פאטש מיר אין באק, און די קאלירען אין מיין פנים האבען זיך געביטען. צום גליק האבען באלד אנגעהויבען צו קומען די איבריגע תלמידים, און די עלטערע האבען זיי געדארפט ארויסווייזען זייער גדלות.

אברהם שלמה איז געווען גאר אן אנדער סארט מלמד. ער האט געהאט א שם, אז ער שלאגט ניט די תלמידים, און ביי איהם האבען געלערנט אלע גבירישע קינדער. צו זיין זיינער א תלמיד האט געהייסען אויפהויבען זיך אויף א העכערער מדרגה, אויפ־געבען קונדס'ערייז און נעהמען זיך צום לערנען.

דער רבי איז געזעסען די גאנצע צייט אויף זיין ביינקעל אויבען־אן און געגלעט זיך די בארד, וועלכע איז געווען אזוי שווארץ אז זי האט אזש פערטראגען צו א בלויקייט. פון צייט צו צייט האט ער זיך א שאקעל געטהאן, הגם קיין ספר איז פאר איהם ניט געלעגען אפען. מיט זיינע שווארצע אויגען האט ער בעטראכט יעדען תלמיד בעזונדער און עס איז געווען גרינג צו זעהן, אז פאר איהם זיינען זיי ניט געווען סתם אינגלאך, וואס צאהלען אזוי פיעל א חודש, נאר א נאהענטע קאמפאניע, מיט וועלכער ער וועט דאר־פען פערברענגען לכל הפחות א האלב יאהר צוזאמען.

אין קאמער איז קיין זאך ניט געווען, אויף וואס א תלמיד זאל אפשטעלען די אויגען, א חוץ א בילד וואס איז געהאנגען אויפ'ן ווענטעל. דאס איז געווען א בילד פון רב יצחק אלחנן און איך האב פון איהם ניט געקענט אפרייסען די אויגען. די אורזאך דער־פון איז געווען א קנייטש אין יארמולקע פון דער רעכטער זייט, אזוי ווי מען וואלט דארטען א שטופ געטהאן מיטן פינגער. מיר איז קשה געווען דער דאזיגער קנייטש און דאס איז מיר נאך קשה'דיגער געווארען, ווען דער רבי האט אונז ערקלערט, אז דאס איז ניט קיין געוועהנליכע בילד, אז א פרוש פון דעם דערבייאיגען קלייזעל האט דאס בילד געמאכט פון א פאטאגראפיע, און איך

האָב געפּרעגט, אז וויבאלד דאָס בילד איז געמאַכט געווארען מיט דער האַנט, פאַר וואָס האָט מען ניט געקענט אויסגלעטען דעם קנייטש אין יארמולקע?

— דאָס איז אַזאַ מין אומנות, וואו מען דאַרף זעהר נזהר זיין ניט צו מאַכען קיינע שנויים. דער קלענסטער שנוי — און עס ווערט אן אנדער פּנים, — האָט אונז דער רבי מסביר געווען.

מיין נייער רבי, אברהם שלמה, האָט געהאַט אן אמת'ען נחת ניט נאָר צו מסביר זיין אַ סוגיא נאָר אויך צו ערקלערען אלערליי ענינים פון קונסט, פילוסופיא, פּאָליטיק און סתם חקירה. דער חדר איז געווען זיין גאַנצע וועלטעל און מיר זיינען געווען ניט נאָר תלמידים נאָר אויך זיין פּובליקום און זיינע חברים. ווען עס איז געקומען די צייט פון באָדען זיך, איז ער מיט אונז צוזאַמען ווי אן עלטערער חבר, געגאַנגען צום טייך, און עס האָט זיך ארויס־געוויזען, אז ער איז אן אויסגעצייכענטער שווימער, הגם ער האָט אויף איין מינוט ניט פערלאָרען זיין ערנסטע מינע אין וואַסער. האָט ער זיך דערמאָנט אַ קלייזעלשע הלצה בשעת ער האָט מיט אונז דער שיעור געלערנט, האָט ער מפסיק געווען אין מיטען און איבערגעגעבען איהר אונז ווי פאַר זיינע חברים.

ווען אלע תלמידים האָבען זיך צוזאַמענגעקליבען און אויס־געזעצט זיך אויף די פּלעצער און יעדער האָט געעפענט זיין גמרא, האָט דער רבי ארויסגענומען פון קעשענע אַ קיילעכדיגע בלעכענע פּושקעלע מיט טאַבאַק, געמאַכט אַ פּאַפּיראָס, פערדרויכערט, גע־געבען אַ פּאַר ציה, צוריק אויפגעמאַכט דאָס פּושקעלע, אריבער־געלעגט איבער'ן טאַבאַק אַ שטיקעל פּאַפּיראָס פּאַפּיר, אָפּגעטרע־סעלט די אַש פון דעם פערדרויכערטען פּאַפּיראָס און אריינגעלעגט איהם מיט'ן פייער און גיך פערמאַכט דאָס דעקעל.

עס איז געווען גרינג צו זעהן, אז די גאַנצע טרחה צו פערדרוי־כערען אַ פּאַפּיראָס צוליעב אַ פּאָר ציה האָט ער נאָר גענומען דער־פאַר, כדי ער זאָל אונז גלייך קענען מאַכען אַ וויסענשאַפטליכע ערקלערונג. און ווען מיר, די נייע תלמידים, האָבען געקוקט אויפ'ן פּושקעלע פערוואונדערט האָט ער ניט געוואַרט אויף אונזער פראַגע און ערקלערט:

— אהן לופט קען קיין פייער ניט ברענען און ווען דאָס פּוש־קעלע איז סטשילנע פערמאַכט, מוז דער פּאַפּיראָס זיך גלייך אויס־לעשען.

עס פערשטעהט זיך, אז דעם רבי׳ס אַ וואָרט איז פאר אונז געווען אַ הלכה למשה מסני, און דאַך האָט זיך אונז בשום אופן ניט געוואָלט גלויבען, אז פייער ברענט ניט. די שייכות פון לופט מיט פייער איז פאר אונז געווען אַ צו ווייטע.

ער האָט אָפּגעוואָרט אַ קורצע ווייל און צוריק געעפענט דאָס פּושקעלע. דער פּאַפּיראָס איז געווען טאַקע אויסגעלאָשען און אויפ׳ן דינעם בלעטעלע פּאַפּיראָס פּאַפּיר איז געווען נאָר אַ קליי־נער געלער פלעק.

— דער פלעק נעהמט זיך דערפון, וואָס איך האָב ניט אזוי גיך פערמאַכט דאָס פּושקעלע. אגב איז נאָך אביסעלע לופט געווען דאָרטען.

דער פלעק און די לופט האָבען אונז לחלוטין ניט אינטערע־סירט. דער עיקר איז געווען דער קונץ. און מיר האָבען זיך דורכגעדרונגען צום רבי׳ן מיט ניט ווייניגער בעוואונדערונג, וואָס יעדער אינגעל האָט פאר אַ שוואַרץ־קינצלער, וועלכער בעקומט פון אַ לעדיגען קאַפּעלוש אַ פּאָר לעבעדיגע טויבען.

עס איז ניט אוועק אַ טאָג, אז דער רבי זאָל דורכלאָזען אַ גע־לעגענהייט צו זאָגען עפּעס אַ מילי דעלמא, אָדער ארויסווייזען אַ שטיקעלע חקירה אדער עפּעס אַ טיעפע ידיעה אדער גאָר אַ בויך פּבּרא.

ער האָט געהאַט אַ זילבערנעם זייגער, די דעקלאַך מיט קופּער־שטעך, האָט ער איהם געהאַלטען אין אַ זעמשענע בייטעלע און געעפענט איהם נאָר סאַמע ווען נויטיג. און ווען אַ תלמיד האָט געפרעגט די צייט און דאָס איז ניט געווען זעהר נויטיג צו וויסען, האָט דער רבי געפּרואווט טרעפען אזוי לערך נאָך, אָבער דעם זייגער האָט ער ניט געעפענט. און ווי זיין שטייגער איז געווען, האָט ער ניט געוואָרט מען זאָל איהם פרעגען, פאר וואָס ער נעהמט ניט ארויס דעם זייגער און גיט ניט אַ קוק, נאָר ער האָט אליין גלייך געגעבען אַן ערקלערונג:

— די קליינינקע זאוויעסקעלאך פון די דעקלאך זיינען גע־מאכט געווארען אויסצוהאלטען אזוי פיעל און אזוי פיעל מאל עפענען. לאמיר זאגען, למשל, צוויי טויזענד מאל. אז מען עפענט דעם זייגער איין מאל א טאג קענען די זאוויעסקעלאך דיענען צוויי טויזענד טעג, דאס הייסט, א קיימא לן פון זעקסטהאלבען יאהר. איז דאס ווען גערעדט? אז מען עפענט איין מאל א טאג. ווי איז אבער דער דין, אז מען עפענט צעהן מאל א טאג? וועלען שוין די זאוויעסקעלאך ניט מעהר דיענען ווי צוויי הונדערט טעג, דאס הייסט קיין יאהר אויך ניט.

אין די גרויסע היצען האט דער רבי זעהר געשוויצט. דער שוויים האט זיך פון איהם געגאסען אין גרויסע טראפענס, און דאס איז ווידער געווען א געלעגענהייט צו ערקלערען אונז די פיער יסודות פון וואסער, ערד, לופט און פייער. דער שוויים האט גע־דיענט פאר א בעוויז פון וואסער, דער אטהעם איז געווען די לופט, דעם יסוד פון פייער האט ער ערקלערט דערמיט, וואס ווען מען רייבט שטארק צוויי שטיקלאך האלץ וועלען זיי זיך אנצינדען. דאס אלץ איז געווען פערשטענדליך, נאר די גאנצע שוועריגקייט איז אנגעקומען מיט'ן יסוד ערד, דאס הייסט אז מען זאל עס בעשיינ־פערליך קענען זעהן. אונזערע קינדערשע מוחות האבען בשום אופן ניט געקענט בעגרייפען על פי חקירה, וואו איז ערד אין א גוף. נאר דא האט זיך אויך דער רבי איין עצה געפונען, ער האט א ריב געטהאן א האנט אן א האנט און בעשיינפערליך בעוויזען אונז בלאטע...

די גאנצע אטמאספער אין חדר איז אזוי דורכגעדרונגען גע־ווארען מיט חקירה, אז די תלמידים צווישען זיך האבען געזוכט איבערצוזאגען איינער דעם צווייטען אויף דעם דאזיגען פעלד און עס האט לאנג ניט געדויערט ביז איך האב זיך גענומען צום „ספר חברית“, צו שטילען מיין דורשט צו אזעלכע ידיעות.

דער קליינער פילאָזאָף.

עס איז געווען געגוג פאר אונז צו וויסען, אז מיר זיינען אברהם שלמה דעם חקרן'ס תלמידים און מיר זאלען אנהויבען צו פיהרען א שטאט. עס האט ניט געפאסט פאר אברהם שלמה'ס א תלמיד, אז מען זאל אויף איהם אנווייזען ווי אויף א קונדס, וויים־חברהניק. אזוי גיך ווי א תלמיד האט נאר אריינגעשטעלט דעם פוס צו איהם אין חדר, איז איהם קלאר געווארען, אז די צייט פון שטיפען, צולאזטקייט איז אריבער, און מען דארף ווערען א מענש. און דאס איז געשעהן אהן א שום טענות, אהן א שום מוסר פון אברהם שלמה'ס זייט. דאס איז געווען אין דער אטמאספער פון חדר.

און מיר זיינען געווען סטאטעטשנע אינגלאך. אז מיר זיינען ארויס פון חדר, איז דאס געווען אהן דעם געוועהנליכען רעש, אהן דעם געוועהנליכען געפילדער. מיר זיינען געגאנגען מעשה סטאַ־טעק, מיט שטילע טריט, ניט געאיילט, אהן קולות. האבען מיר געלאכט, איז דאס געווען אין די גרענעצען פון בעשיידענהייט, און ניט איין מאמע ווען זי האט געקוקט דורכ'ן פענסטער און גע־זעהן אונז, האט זיך געוואונשען צו האבען אזעלכע קינדער ווי מיר.

דאס הייסט נאך ניט, אז דער גאנצער קונדס פון אונז איז מיט אמאל פערשוואונדען געווארען. מיר פלעגען יעדען שעהנעם פארנאכט אוועקלאזען זיך אין די פריסאדעס אדער אין באר אויף א שפאציער, און אזוי גיך, ווי מיר האבען די שטאדט געלאזט הינטער זיך און דערפיהלט די פרייע לופט ארום זיך, האט זיך דער סטאטעק אין אונז בעהאלטען, און מיר האבען געשפרונגען און

ארומגעלאָפען און אפילו געקוליעט זיך איבער'ן גראָז. ביי יעדען טעלעגראַף סלופּ איז געווען אַ נידריגערע קלעצעל און די דאָזיגע קלעצלאַך זיינען ווי אריינגעשלאָגען געוואָרען פאַר אונז צו מעס־טען אונזער פלינקייט אין שפּרינגען. מיר האָבען ביים שפּאַציר גענומען האָבען אַ שכל'דיגען וכוח, נאָר קוים זיינען מיר צוגעקו־מען צו אַ טעלעגראַף סלופּ האָבען מיר אפילו ניט איבעררייסענדיג דעם וכוח געלאָזט זיך שפּרינגען איינער נאָכ'ן צווייטען איבער'ן קלעצעל.

דער אָנפיהרער ביי די דאָזיגע שפּאַצירס איז געווען בענטשע, זעהר אַ דאַר אינגעל, מיט איינגעצויגענע בעקלאַך, און אויסגע־כטאַרטשעטע סקולעס און אָפּגעשטאַנענע אויגען. ער האָט געהאַט אַ חתוך הדבור פון אַ מתורגמן און אז ער האָט גענומען עפּעס מסביר זיין, איז געווען ממש ווי ער וואָלט געצעהלט רענדלאַך. דאָס איז געווען אַזוי אונגעוועהנליך, אז מיר האָבען זיך אַלע צו איהם פערהאַלטען מיט אַ דרך ארץ.

און ער האָט שטענדיג געהאַט עפּעס צו מסביר זיין. האָט עמיצער פון די חברים געכאַפּט אַ פליג האָט ער זיך גלייך געווענ־דעט צו יענעם מיט אַ פראַגע:

— וואָס אַ שטייגער טראַכט איצט די פליג?

און אַזוי ווי קיינער פון אונז האָט די פּסיכאָלאָגי פון פליגען ניט שטודירט, האָבען מיר אַלע אויף איהם אויסגעשטעלט אונזערע אויגען און ער האָט אונז, רעדענדיג ניט געאיילט, מיט אַלע נוי־טיגע הפסקות ערקלערט:

— אַט די פליג וועט איצט קומען צופליהען אהיים און דער־צעהלען אַ גוואַלדיגען נס וואָס מיט איהר האָט געטראָפען אויפ'ן וועג. זי וועט דערצעהלען, ווי זי איז ארומגעפלויגען און ארומ־געשטיפט אין אַ שעהנעם העלען טאָג, און פלוצים האָבען זיך אויף איהר ארויפגערוקט פון אַלע זייטען גרויסע, גרויסע בערג און בעגראָבען איהר אונטער זיך. ארום איהר איז געוואָרען אַזאַ חושך, אז זי האָט קיין זאַך ניט געזעהן. אומזיסט האָט זי זיך געשלאָגען, געריסען, געשריען — זי האָט שוין געמיינט אז דאָ איז איהר קבר, נאָר פלוצים האָבען זיך די בערג צוריק אָבגערוקט. עס איז

ווידער געוואָרען ליכטיג און זי איז אַהין אַ נשמה איצט געקומען צופליהען אהיים.

האָט ער דערזעהען ווי עמיצער זיצט אין אַ וואָגען און שמייסט אַ פערד, האָט ער זיך געווענדט צו אונז מיט דער פראַגע:

— פון וואַנען ווייסט דער פערד, אַז מיט די שמיץ מיינט מען, ער זאָל געהן גיכער?

ביי אונז איז געווען אזוי נאַטירליך אַז אַ פערד דאַרף פערשטעהן, אַז ער דאַרף לויפען, ווען מען גיט איהם אַ שמיץ, אַז מיר האָבען געענטפערט מיט אַ פראַגע:

— וואָס דען, זאָל ער זיך אָפּשטעלען?

אונזער קליינער פילאָזאָף בענטשע האָט זיך ניט פער'חדוש'ט פון אונזער ענטפער און ער האָט גאַנץ רוהיג אַ דרעה געטהאָן מיט'ן פינגער און געזאָגט:

— און טאַקע, פאַר וואָס זאָל אַ שמיץ ניט בעדייטען, אַז אַ פערד זאָל זיך אָפּשטעלען? אַז אַ רבי שמייסט אַ אינגעל, וועט ער נעהמען לויפען? פון וואַנען ווייס דער פערד, אַז שמיץ מיינט לויפען?

ווייטער צו דינגען זיך האָט שוין ניט געהאָלפען און מיר האָבען געמוזט צוגעבען, אַז די פּסיכאָלאָגיע פון פערד, ווי פון פליגען איז אונז אויך פרעמד.

— עס איז אַ טעות, אויב מען מיינט, אַז אַ פערד פערשטעהט, וואָס דער מענש מיינט. אויב אַ פערד לויפט, ווען מען גיט איהם אַ שמיץ, איז דאָס ניט דערפאַר, וואָס ער פערשטעהט דעם רצון פון דעם מענשען. אַ פערד איז אַ פערד און האָט קיין שכל ניט. מעהר ניט, אַז מען גיט איהם אַ שמיץ, וויל ער אנטלויפען — ניט געהן גיכער, ניט לויפען, נאָר אנטלויפען — און ער ווייס ניט, אַז דערמיט טהוט ער, וואָס דער מענש וויל און פיהרט גיכער דעם וואָגען.

בענטשע האָט זיין פילאָזאָפישען קעפּעל געבראָכען ניט נאָר אויף פּסיכאָלאָגיע, נאָר אויך אויף אנדערע חכמות. באַלד נאָכדעם ווי דער לעהרער וויינשטיין האָט געגומען קומען צו אונז אין

חדר אויף א שטונדע, האָט בענטשע אונז געגעבען אַ חקירה אין פילאָלאָגיע.

— פאַר וואָס הייסט פאָדלאָגע — פאָדלאָגע?

עס פערשטעהט זיך, אז נאָך די ערשטע עטליכע „אוראַקען" ביים לעהרער האָבען מיר נאָך ניט געקענט וויסען אזא זאַך.

— עס הייסט פאָדלאָגע, ווייל דאָס שטאַמט פון די ווערטער „פאָד נאָגי" (אונטער די פיס). אי, וועט איהר דאָך פרעגען, אז אויב אזוי האָט דאָך פאָדלאָגע געדאַרפט הייסען פאָדנאָגע? איז דער תירוץ, אז די אותיות דטלנ"ת פערבייטען זיך אמאָל, און אז „על" קען פערנעהמען דעם אָרט פון א „ען".

עס איז כמעט ניט אריבער די וואָך, אז ער זאָל פאַר אונז ניט האָבען עפּעס א נייע חקירה. ער איז אין דער הינזיכט געווען אַן אמת'ער תלמיד מובהק פון אונזער רבי'ן אברהם שלמה דעם חקרן.

נאָר איין טאָג האָט זיין חקירה א שווערען קלאַפּ געקראָגען.

עס איז געווען אין מיטען לערנען פאַר וואָרעמעס. בענטשע האָט פלוצים דערפיהלט א שאַרפען וועהטאָג, א צאָהן האָט איהם פון העלער הויט אָנגעהויבען צו רייסען. ער האָט זיך אלע ווייל
געכאַפּט מיט דער האַנט פאַר דער באַק און פערמאַכט די אויגען. מיר האָבען דעמאָלט געהאַט א שווערע סוגיא און קיינער האָט ניט בעמערקט, ווי ער האָט געליטען. ער האָט זיך מיט גרויסע צרות קוים דערוואָרט, ביז דער שיעור האָט זיך געענדיגט. מיר האָבען זיך אלע געלאָזט געהן אהיים און בענטשע, מיט דער האַנט אויפ'ן באַק און מויל, האָט קוים ארויסגעזייט דורך די צייהנער:

— אַ צאָהן, וואָס, האַ? דאַכט זיך, גאָר ניט? א שטיקעל ביינדעל, ניט מעהר, און ווי ער טהוט וועה. ווי קען אַ ביינדעל מאַכען אזא וועהטאָג?

איצט האָט ער צום ערשטען מאָל געשטעלט אונז א פראַגע, אויף וועלכער ער האָט ניט נאָר קיין ענטפער ניט אָנגעגרייט, נאָר האָט קיין ענטפער ניט געקענט געפינען ער האָט איצט ניט גע־פרעגט, צו ווייזען אונז, ווי זיין מאָרך ארבייט פילאָזאָפיש, נאָר דאָס איז געווען אַ קרעכץ פון א פערוואונדעטער חקירה. על פי

זיין חקירה איז אַ צאָהן געווען ניט מעהר ווי אַן אריינגעשטעלטערביינדעל אין מויל, וואָס מאַכט עס אוים, צו די נאַטור אדער אַ דענטיסט האָט דער ביינדעל אריינגעשטעלט, און וואָס פאַר אַ שייכות האָט אזאַ ביינדעל מיט ווערהטאָג?

דאָס איז געווען אַ שטאַרקער קלאַפּ פאַר דעם קליינעם פילאָזאָף. ער האָט פאַר זיך געהאַט אויסגעבויט אזאַ שעהנעם בנין מיט אזאַ שטאַרקען פונדאַמענט, און פּלוצים האָט ער דערזעהן ווי אַלץ הויבט אָן צו קראַכען. צום ערשטען מאָל האָט זיך צו איהם פערגנב׳עט אין זיין קליינעם קעפּעל דער ביטערער צווייפעל, און פון דעם טאָג אָן האָט בענטשע פערלאָרען זיין שטענדיגען זיכערען טאָן און מען האָט שוין פון איהם אזוי גיך ניט געהערט נייע ערקלערונגען אויפ׳ן געבּיעט פון חכמה און חקירה.

דער קאפּראַלנער.

אין אונזער חדר, ביי אברהם שלמה דעם חקרן, האָט אָנגע־הויבען אריינצוקומען א לעהרער.

דאָס האָבען די גבירישע טאַטעס געפאָדערט, אַז זייערע קינדער זאָלען א שעה אין טאָג לערנען רוסיש און אריפמעטיק.

דער לעהרער איז געווען אַן אריבערגעקומענער פון אַן אנ־דער שטעדטעל, און האָט געהייסען וויינשטיין. ער האָט געטראָ־גען אזא שטעהענדיגען ענגען קראַגען, אַז ער האָט דעם קאָפּ ניט געקענט אָנבויגען און האָט איהם שטענדיג געהאַלטען עטוואָס פַּערריסען, און אַזוי האָט ער זיך אויך געהאַלטען מיט די תלמידים. שטייף און פּערריסען. „זדראַוססטוואויטע" און „דאָ סווידאַניאַ" זיינען געווען די צוויי איבריגע ווערטער, וואָס ער האָט געזאָגט צו די תלמידים, א חוץ וואָס ער האָט געדאַרפט רעדען און ער־קלערען ביים „אוראָק". עס איז געווען גרינג צו זעהן, אַז ער האָט זיך גענומען זעהר ערנסט און האָט ארונטערגעקוקט אויף אַלעמען פון אויבען אראָפּ. עס פערשטעהט זיך, אַז ער האָט געטראָגען בענטשע און ביים אונטערשרייבען די „אטמעטקעס" ביי די תלמידים האָט ער זיין נאָמען אויסגעצוקט אין דער פאָרם פון דריי פּיראַמידען.

אין דער צייט פון דער שטונדע האָט דער רבי זיך אריבער־געקליבען אין דער גרויסער שטוב און האָט פערבראַכט א פיעל לענגערע צייט ביי זיין וואַרעמעס, ווי דאָס אָרימע געקעכץ האָט געפאָדערט.

ער האָט דעם לעהרער ניט ליעב געהאַט, און ניט דערפאַר וואָס יענער איז געקומען גוי'איש לערנען דאָרטען, וואו ער האָט געפלאַנצט אידישקייט. דער רבי איז שוין געווען צופיעל חקרן

רערצו, און ווען ער וואלט זיך ניט געשעהמט, וואלט ער די „אוראַ־קען" געלערנט צוזאמען מיט אונז. און דאס איז טאקע געווען דער סוד, פאר וואס ער האט ביי דער אַרימער שיסעלע סטשאוו פער־בראכט איבער אַ שטונדע צייט. דאס קליינע דינע ווענטעל, וואס האט אפגעטהיילט די שטוב פון חדר, האט איהם ניט געשטערט צו הערען יעדעס וואָרט, וואס דער לעהרער האט מיט די קינדער געלערענט און ער האט עס טיעף ארייגענומען אין זינען.

ער האט גאר ניט געהאט געגען דעם, אז א אינגעל זאל זיך לערנען רוסיש. פון אריפמעטיק איז דאך אפגערעדט, דאס איז דאך א חכמה און ער אליין איז געווען גוט בעהאוונט אין תשבורת נאר אפילו לשונות איז גוט צו וויסען. עס קומט צוניץ. און עס איז טאקע גאנץ פיין, אז מען קען לשונות. אבער דער לעהרער וויינשטיין האט ביי איהם קיין שום פנים ניט געהאט. דאס וואס ער רעדט רוסיש איז קיין קונץ ניט. דער קלענסטער שייגעצעל אין דארף רעדט רוסיש, און טאקע אַן אמת'ער פאניע רעדט נאך בעסער פון איהם. זעהט איהר, ווען וויינשטיין וואלט געווען א בקי אין תלמוד און דערצו וואלט ער נאך געקענט לשונות, וואלט געווען עפעס א חדוש. אבער פון דער גמרא ווייסט ער דאך ניט אפילו מאי דקאמרי רביצין, און אלץ וואס ער קען, איז דאס ביסעל רוסיש און אלץ וואס מען קען וועגען איהם זאגען איז, אז ער איז א גרויסער שייגעץ.

איינטאג איז דער רבי געווען זעהר אויפגעלעגט. דאס איז געווען באלד נאכדעם ווי דער לעהרער איז אוועק. דער טאג איז געווען א שעהנער און א הייסער. דער רבי האט געשוויצט ווי זיין שטייגער איז געווען, און גרויסע טראפענס שוויים האבען זיך געקייקעלט פון פנים און פון דער אפענער ברוסט. פון צייט צו צייט האט ער געווישט דעם פנים מיט'ן ברייטען ארבעל פון זיין העמד. דאס האט איהם א האר ניט געמאכט אונבעקוועם. זיינע שווארצע אויגען האבען ממש געשפרונגען פון א געפיהל פון חוזק און ער האט עטליכע מאל א גלעט געטהאן זיין שוואר־צע בארד, וואס האט פערטראגען צו א בלויקייט, כדי צו פער־

שטעלען א שמייכעל, וואָס איז געלעגען בעהאַלטען אונטער זיינע וואָנסען און זיך אַנגערופען:

— הייסט עס, אז היינט האָבען מיר געלערענט, ווי דער זיידע האָט געשלעפּט א ריבען און האָט איהם ניט געקענט ארויס־שלעפּען, און די באָבע איז געקומען און האָט געשלעפּט דעם זיי־דען און דער זיידע האָט געשלעפּט דעם ריבען און ניט געקענט ארויסשלעפּען —

דאָס איז געווען געמיינט די תורה פון דעם לעהרער. דעם טאָג האָט דער לעהרער פערטייטשט א קינדישע מעשה׳לע, ווי פיעל מענשען האָבען געשלעפּט א ריבען פון דער ערד און ניט געקענט ארויסשלעפּען, ביז א מייזעל איז געקומען און האָט איהם ארויסגעשלעפּט.

— דאָס איז יונ׳ישע חכמה! — האָט ער בעמערקט, און א ברייטער שמייכעל האָט זיך בעוויזען אויף זיין גאַנצען פּנים.

מיר האָבען זיך אַלע פערשעמט. און טאַקע וואָס הייסט, מיר, גמרא אינגלאַך, וואָס בייסען שוין איין א מהרש״א, זיצען און לערנען, ווי דער זיידע האָט געשלעפּט א ריבען און ניט געקענט איהם ארויסשלעפּען און אזוי ווייטער.

דעם רבי׳ס שמייכעל איז ניט געווען אזוי פאַר דער נארישער מעשה׳לע וועגען דעם ריבען און דעם זיידען, און דער באָבע און דעם מייזעלע, ווי צו געבען אונז צו פערשטעהן דעם גרויסען אונ־טערשייד פון אהלי שם ביז חכמת יון, דעם אונטערשייד צווישען דער תורה וואָס מען לערנט אין א חדר און דער חכמה וואָס מען הערט פון א לעהרער אין רוסיש. מיין רבי אברהם שלמה האָט קיין שום ספק ניט געהאַט, אז דאָס איז געווען די גאַנצע חכמה, וואָס די גוים האָבען פערמאָגט.

דער רבי איז דעם גאַנצען האַלבען טאָג געווען זעהר אויפ־געלעגט, כמעט פרעהליך, אזוי ווי ער גופא האָט בייגעוואוינט א פערהער צווישען חכמת ישראל און חכמת הגוים און האָט בע־שיינפערליך געזעהן, ווי די גוי׳שע חכמה איז אזוי צוריבען גע־ווארען אין שטויב, אז זי קען שוין מעהר קיין תקומה ניט האָבען. דעם טאָג האָט זיך דער למוד געקאַנטשעט מיט א האַלבע שעה

פריהער און דער רבי צוזאמען מיט אונז איז אוועק באַדען זיך. ער האָט כמעט פערלאָרען זיין ערנסטקייט און האָט זיך אין טייך געהאַלטען שטיפעריש, ער האָט קלאַפּטער געמאָסטען, אויפ'ן רוקען געשוואומען מיט צוזאמענגעלעגטע הענט אונטער'ן קאָפּ און געגרונטעוועט זיך.

און אַז ער איז אַרויס פון טייך און גענומען אויסטרעסלען דאָס וואַסער פון די אויערען, האָט ער זיך ניט געקענט איינהאַלטען און געזאָגט אין דער הויך מיט אַ געלעכטער:

— און דער זיידע האָט געשלעפּט אַ ריבען און ניט געקענט איהם אַרויסשלעפּען.

עס איז ווידער געווען אַ שעהנער זומערדיגער טאָג און וואָרעמעס־צייט האָט דער רבי אין דער שטוב געגעסען אַ מילכיגען קרופּניק און מיר האָבען אין דער קליינער קאַמער געהאַט אונזער אורעק. היינטיגס מאָל איז שוין דער לימוד ניט געווען פון אַזאַ קינדישע מעשה'לע, ווי מיט'ן ריבען. דער לעהרער האָט די לעצטע צייט אונז פערטייטשט קרילאָוו'ס משלים.

ווען די תלמידים זיינען זיך צוזאַמענגעקומען נאָך האַלבען טאָג און אויסגעזעצט זיך אויף זייערע פּלעצער מיט די גמרות אויפ'ן טיש, איז דער רבי צוגעקומען אַביסעל פערטראַכט. ער האָט געעפענט זיין בלעכענע פושקעלע, צוזאמענגעדרעהט אַ פּאַפּיראָס, פעררויכערט איהם און נאָכגעקוקט דעם רויך, ווי ער איז פערשוואונדען דורך דעם אָפענעם פענסטער. ער האָט זיך איצט ניט געאיילט צו עפענען זיין גמרא, און נאָך אַ היבשער פויזע האָט ער געפרעגט:

— וואָס איז דאָס געווען פאַר אַ משל, וואָס איהר האָט היינט געלערנט?

עטליכע שטימען מיט אַמאָל האָבען געענטפערט אויף דער פראַגע. געוועהנליך, וואָלט ער אָפּגעשטעלט אַלעמען און געווענדט זיך צו איינעם מיט דער זעלביגער פראַגע. נאָר היינט איז דאָס ניט געווען נויטיג. ער האָט די „באַסניע“ געוואוסט ניט ערגער, ווי די תלמידים.

ער האָט ווידער אַרויסגעלאָזט עטליכע ציה און געפרעגט:

— וועמעס איז דאָס?

— קרילאָוו'ס.

— קרילאָוו? אַ אמת'ער פּאַניע.

ער האָט ווידער ארויסגעלאָזט עטליכע ציה און האַלב ארויסגעזאָגט זיין השערה און האַלב ערקלערט אונז:

— מען קען ניט זאָגען, אַ שכל שטעקט אין דעם משל. דאָס איז אַ קלוגער איינפאַל, אָבער קיין חכמה קען מען עס ניט רופען. עס טרעפט אמאָל, אַז מען הערט אַ קלוגען איינפאַל אפילו פון אַ פויער.

מיין רבי, אברהם שלמה דער חקרן, האָט זיך נאָך אָבער אַלץ ניט געקענט בערוהיגען. ער האָט ווידער געגעבען אַ פּאָר ציה און ווייטער געזאָגט:

— דער לשון איז אביסעל אַ גלאָטערער, ווי אַ פויער רעדט. עס קען גרייליך זיין, אַז דער קרילאָוו קען אפילו ניט שרייבען. אַ פּאַניע איז ער, איז פאַר איהם ניט שווער ארויסצוזאָגען זיינעם אַ געדאַנק אין זיין לשון. עס איז אַ שטייגער ווי ווידער דער בעל העגלה דערצעהלט זיינע אַ מעשה'לע וועגען די שדים, וואָס ער בעגעגענט אין וועג. ער איז אַ איד, איז דאָס ביי איהם אַ חוזק צו דערצעהלען אין אידיש, און פאַר'ן פּאַניע קרילאָוו, איז דאָס ניט שווער צו דערצעהלען אזא משל אין רוסיש, און עס קען זיין, אַז ער פערשטעהט ניט מעהר ווי ווידער דער בעל העגלה.

נאָר מיין רבי אברהם דער חקרן האָט זיך נאָך אַלץ ניט בערוהיגט. עפּעס איז איהם געווען קשה'דיג אין זיין השערה און נאָך אַ קורצער פּויזע, האָט ער זיך אָנגערופען מיט אַ פרייערען פּנים. פון וואַנען די גאַנצע פערטראַכטקייט איז פערשוואונדען געווארען:

— ווי הייסט ער? קרילאָוו? ער האָט מסתמא געדיענט אין סלוזשבע, און האָט זיך אודאי דערדיענט פאַר אַ קאַפּראַלנער. אַ קאַפּראַלנער האָט שוין אביסעל אַ בעסערען לשון און מוז שוין זיין אַ גראַמאַטנער. אזוי איז דאָס טאַקע, ער איז בלתי ספק געווען אַ קאַפּראַלנער.

און מיין רבי אברהם שלמה האָט איצט מיט א גרינגערען האַרצען אַן עפען געטהאָן די גמרא, א ריב געטהאָן א פּאָר מאָל מיט דער האַנט די באָרד פון אויבען אראָפּ, ווי ער וואָלט דער־מיט וועלען אַפּרייבען אלע ספקות, און גענומען לערנען מיט אונז.

בין היינטיגען טאָג קען איך ניט פערשטעהן, וואָס וואָלט מיין רבי'ן אברהם שלמה'ן געאַרט צו מאַכען פון קריגלאַווע'ען אַן אַפּיצער.

זיין פאטענט.

יאנקעל בערעל האט זיך מיט קיין זאך ניט אויסגעצייכענט ביי אונז אין חדר, סיידען דערמיט וואס ער האט געהאט א קעפעל שטייפע רויט־געלע האר און זיין פנים'על איז געווען אזוי בע־שאטען מיט זומער־שפרינקלאך, אז דעם אמת'ן קאליר פון זיין הויט האט מען ניט געקענט זעהן. ער איז אויך געווען זעהר א פרעהליכער און ווען ער זאל ניט לערנען ביי אברהם שלמה דעם חקרן, וואלט ער געווען דער גרעסטער קונדס אין שטאדט.

יאנקעל בערעל האט זיך ניט אויסגעצייכענט אין לערנען און נאך ווייניגער אין די חקירות, וואס עס איז אויסגעקומען צו הער־רען פון רבי'ן אדער צווישען די תלמידים. ווי עס האט אויסגע־זעהן פון זיין גלייכגילטיגקייט צו די וואך שיעורים און צו די פילאזאפישע השערות און סברות, מיט וועלכע די לופט אין אונזער חדר איז געווען פול, האט ער זיך גיכער געפאסט צו זיין א תלמיד ביי וועלכען עס איז אנדער מלמד און ניט ביי אברהם שלמה דעם חקרן.

איינטאג, האט דער רבי אברהם שלמה דער חקרן פערזוויכערט א פאפיראס און האט זיך ביים ערשטען ציה צוהוסט. דאן האט ער זיך אנגערופען:

— זעהר ניט געזונט, זעהר ניט געזונט צו רויכערען.

ער האט געסטארעט זיך אויסצוהוסטען דעם טרוקענעם טא־באק, וואס האט זיך איהם פער'גנב'עט אין האלז און האט ווידער א ציה געטהאן מיט דעם זעלביגען רעזולטאט. ער האט געהוסט, געפופוקעט דעם טרוקענעם טאבאק פון די ליפען און פון צונג און ווידער בעמערקט:

— זעהר ניט געזונט. א קוימען ווערט פערדעקט מיט סאזשע

און אַ מענש וואָס רויכערט, ווערט איהם אויך פערדעקט אינוועניג מיט אַ מין סאַזשע.

ער האָט מיט'ן פינגער געוויזען אויפ'ן גאַרגעל און ארונטער און ווייטער געזאָגט:

— אַ רויך פון האַלץ לאָזט ארויס אַ שוואַרצען סם און אַ רויך פון טאַבאַק לאָזט ארויס אַ געלען סם און אינוועניג איז איין געלע פליאמע.

מיר האָבען געקוקט אויפ'ן רבי'ן פעראינטערעסירט און פערוואונדערט. אונז האָט ניט גע'חדוש'ט, וואָס דער רבי רעדט אזוי וועגען רויכערען מיט אַ פאַפּיראָס אין מויל: מיר זיינען שוין געוועזען גמרא אינגלאַך און מיר האָבען געוואוסט, אז דרש'ענען איז איין זאַך און מקיים זיין איז אַ צווייטע זאַך, און דאָס איז געוועזען גאַנץ פערשטענדליך. אונז האָט דער ענין גופא אינטערעסירט, ווייל במעט אַלע תלמידים האָבען גערויכערט.

און אונזער אינטערעס איז נאָך גרעסער געוואָרען ווען אונזער רבי אברהם שלמה דער חקרן האָט זיך ווידער אָנגערופען:

— עס קען אויסווייזען קשה, פאַר וואָס עפּעס איז דער סם פון האָלץ שוואַרץ און פון טאַבאַק געל — נאָר דאָס איז די טבע אזא, און איהר קענט עס אַליין זעהן.

ער האָט אָנגענומען דעם ברעג ארבעל פון זיין העמד, צוגע־טראָגען איהם צום מויל און דורכגעלאָזט דורך איהם אַ מויל רויך.

מיר אַלע האָבען זיך אויפגעהויבען פון די פּלעצער, איבער־געבויגען זיך איבערן טיש און אַלע אונזערע קעפּלאַך האָבען ארומ־גערינגעלט דעם רבי'ס ארבעל און מיט בליסטשענדיגע אויגלאַך צוגעקוקט זיך, וואָס דערפון וועט ארויסקומען.

און טאַקי באַלד האָבען מיר דערזעהן אויפ'ן אָרט, דורך וועלכען דער רויך איז דורכגעגאַנגען, אַ געלע פליאמע.

עס איז געוועזען מורא'דיג און אינטערעסאַנט. מיר זיינען גע־בליבען אַלע אווילע אָהן לשון, די קעפּלאַך אונזערע נאָך אַלץ צוזאַמענגעקוועטשט און די אויגען איינגעגעסען אין דעם רבי'ס ארבעל, פון וואַנען די געלע פליאמע האָט ממש געשריען צו אונז:

— איהר זעהט? אזוי איז ביי אייך אינעווייניג פון האלז ארונטער.

און ווען מיר האבען זיך שוין צוריק צוזעצט אויף אונזערע ערטער און דער שיעור האָט זיך אנגעהויבען און מיר האבען זיך ווייטער געשאקעלט איבער דער גמרא, האט אונזער גדאנק אוועק־געבלאנדזשעט פון דעם לערנען און אונזערע אויגען האבען גע־זוכט די געלע פליאמע אויפ'ן רבי'ס ארבעל.

מעהר פון אלעמען האט זיך מיט די אויגען איינגעגעסען אין דער געלער פליאמע יאנקעל בערעל. ער איז גראד געווען איינער פון די פאר תלמידים, וואס האבען דוקא ניט געדרויבערט. עס קען זיין, אז לכתחילה האט דעם אינטערעס ביי איהם ארויסגערופען דער קאליר, וואס איז איהם געווען אזוי בעקאנט און וואס האט איהם אזוי פיעל עגמת נפש פערשאפט, ווייל צוליעב זיינע רויט־געלע האר פלעגען מיר איהם רופען „געלער רמאי" ווען מיר פלע־גען אויף איהם אין כעס ווערען. נאר אפשר איז שוין דעמאלט ביי איהם אין קעפעל געבוירען געווארען דער גרויסער געדאנק מיט וועלכען מיר האבען זיך שפעטער בעקענט.

נאך דער דאזיגער דעמאנסטראציע זיינען עטליכע וואכען נאכאנאנד געווען די ארבעל פון אונזערע העמדער בעדעקט מיט געלע פליאמעס. מיר האבען ניט דורכגעלאזט א געלעגענהייט צו ווייזען חברים די שעדליכקייט פון רויכענען און בעשיינפערליך געוויזען אויף אונזערע ארבעל פון העמד, און דאס האט שטענדיג ארויסגערופען א פערוואונדערונג ביי די, וואס האבען זיך דערצו צוגעקוקט.

איינפארנאכט ווען מיר האבען זיך אלע געלאזט געהן אין די פריסאדעס שפאצירען האט מיך יאנקעל בערעל פערהאלטען מיט א פיעל בעדייטענדער מינע, כדי מיר זאלען אפשטעהן פון די אנ־דערע חברים און שטיל געפרעגט:

— האסטו געזעהן די פליאמע?

— וועלכע?

— אויפ'ן ארבעל.

איך האב אויף איהם א קוק געטהאן מיט פערואכטונג. איך

אליין האב שוין אזוי פיעל בעוויזען, ווי אזוי די פליאמעס ווערען, און ער פרעגט מיך צו איך האב געזעהן.

נאר ער איז ניט געפאלען ביי זיך פון דעם קוק און געפרעגט:

— נו?

— וואס נו?

— פאר וואס רויכערסטו?

— וואס הייסט?

— איך קען דיך אבגעוואוינען פון רויכערען.

— דו?

— יא, איך האב א תרופה.

דער אמת איז געווען, אז ווי די פליאמע האט ניט אויסגעזעהן מורא'דיג אויפ'ן ארבעל, האב איך אפילו אין זינען ניט געהאט אוועקצואווארפען רויכערען. דאס רויכערען האט פאר מיר גע־האט גאר אן אנדער בעדייטונג, ווי פאר עלטערע מענשען. דאס איז געווען עפעס א מין פאוועסטקע צו די עלטערע, אז מיר זיינען שוין מעהר ניט קיין קינדער, דאס איז געווען א מין שטומע ער־קלערונג צו די סטאלנע, אז מיר שטעהען שוין אויף אונזערע אייגענע פיס. א חוץ דעם איז געווען עפעס מעשה כוואט צו פערציהען דעם רויך טיעף אינוועניג אדער ארויסלאזען א געדיכטען וואלקען דורכ'ן נאז. נאר א תרופה געגען רויכערען איז שוין עפעס אנדערש און איך האב געפרעגט:

— וואס איז די תרופה?

— פריהער זאג, וואס וועסטו מיר געבען, אז איך וועל דיך אפגעוואוינען דערפון?

— וואס זאל איך דיר געבען?

— א חודש צייט זאלסטו מיר קויפען לאנדרינס פאר'ן געלט, וואס דו גיסט אויס אויף פאפיראסען. נאר פריהער דארפסטו מיר געבען א האנט, אז דו וועסט קיינעם ניט אויסזאגען.

— פאר וואס?

— חכם! אז איך וועל דיר זאגען וואס דאס איז, וועסטו דאך קענען אליין אפמאכען מיט די אנדערע חברים, און וואס וועל איך דערפון האבען?

דאָס איז געווען זעהר מאַטעריאַליסטיש און גאָר ניט אין דעם גייסט, ווי אונזערע חקירות זיינען געמאַכט געוואָרען. נאָר דער געדאַנק, אַז דער געלער רמאי האָט עפּעס אַליין פון זיין אייגענעם קאָפּ אויסגעפונען אַ מיטעל, ווי אַזוי אָפּצוגעוואוינען מענשען פון רויכערען און ער קען זיין בעזאָרגט ווער ווייסט ווי לאַנג מיט לאַנדרינס צוקערקעס, האָט ביי מיר אַרויסגערופען אַ גרויסע ניי־גיערדע, און אַריינפאַלענדיג אין זיין טאָן, האָב איך געפרעגט שטיל:

— נו?

— איז אָפּגעמאַכט?

— אָפּגעמאַכט.

— אַ חודש לאַנדרינס?

— אַ חודש לאַנדרינס, אויב —

— אויב וואָס?

— אויב איך וועל זיך אָפּגעוואוינען.

יאַנקעל בערעל האָט אַ קוק געטהאָן אויף די חברים, וואָס זיינען געגאַנגען פאַר אונז און וואָס האָבען אפילו ניט גע'חלומ'ט וועגען דעם נייעם פּאַטענט, וואָס זייערער אַ חבר האָט אויסגע־פונען, אַ חבר, וועלכער האָט זיך קיין מאָל מיט קיין זאַך ניט אויס־געצייכענט, דערנאָך האָט ער אַ קוק געטהאָן הינטער זיך צו זעהן, אויב קיינער געהט אונז ניט נאָך און געפרעגט:

— פיעל פּאַפּיראָסען אַ טאָג רויכערסטו?

— איך ווייס ניט.

— אַן ערך?

— צעהן.

—גוט. די נפקא מינה פון צעהן ביז נַיין איז אַ חוזק, ניט אמת? דו קענסט אויסקומען מיט נַיין פּאַפּיראָסען ניט ערגער ווי מיט צעהן, ניט אמת? ווייל איין פּאַפּיראָס אַ טאָג איז אַ חוזק.

ער האָט מיר געקוקט אין די אויגען, ווי וועלענדיג בעסער לייענען דעם ענטפער דאָרטען ווי אין מיינע ליפּען.

— זאָל זיין אַזוי.

— געדענק זשע, רויכערסטו מאָרגען ניט צעהן נאָר נַיין פּאַ־

פּידאַסען און זעה אַז דו זאָלסט מעהר ניט רויכערען. איבערמאָרגען וועסטו רויכערען ניט מעהר ווי אַכט א טאָג, און נאָך איבערמאָרגען — ניט מעהר ווי זיבען, און נאָך איבערמאָרגען — ניט מעהר ווי זעקס און אין צעהן טעג ביזטו פאַרטיג, בלייבט דיר ניט צו רויכערען אפילו קיין איין פּאַפּיראָס.

— איז דאָס די תרופה? — האָב איך געפרעגט און האָב דערביי פערררויכערט א פּאַפּיראָס.

מיר האָבען זיך איצט געלאָזט געהן גיכער, כדי אנצויאָגען די איבעריגע חברים, און יאַנקעל בערעל האָט געקוקט אויפ'ן רויך, וואָס האָט זיך געצויגען פון מיין פּאַפּיראָס, געקוקט און אפשר געזעהן ווי די איינציגע אויסצייכנונג וואָס ער האָט געזאָלט האָבען ווערט צושוואומען ווי דער רויך.

נעבאָך, ער האָט קיין לאַנדריגס ניט געקריגען.

דער קלאַסניק.

לאַזער איז מיין חבר געווען, ביז איך בין אַנגעקומען צו אברהם שלמה דעם חקרן. מיר זיינען אין איין חדר געגאַנגען ביי מיין פריהערדיגען מלמד, און א חוץ דעם זיינען מיר געווען שכנים און אונזערע קינדערשע יאַהרען פערבראַכט צוזאַמען. מיר האָבען צוזאַמען „איינע זיינע" און „שלי שלך" און „הילקע דרילקע" געשפּיעלט, גאַנצע זומערדיגע אבענדען אויף איין פּריזבע געזעסען און דערצעהלט אדער געהערט מעשיות וועגען „לודאַיעדען" מיט איין אויג אויפ'ן שטערען אדער וועגען די גרויסע גבורות פון משה ג"ח, געהאָלפען איינער דעם צווייטען שבועות צאַצקעס אויסקלייבען, אַזיר אַנקלייבען, אויף תשעה באב שווערדלאַך מאַכען און אויפ'ן בית עולם דזשיטשקע בערנעם רייסען. נאָר איידער איך בין אריין צו אברהם שלמה דעם חקרן אין חדר איז ער אין „קלאַס" אַנגעקומען, און אונזער חבר'שאַפט איז אָפּגעקיהלט געוואָרען. ער האָט נייע חברים געפונען, קלאַסניקעס ווי ער, און איך האָב געהאַט מיינע נייע חברים.

עס פערשטעהט זיך, אז איך האָב מבטל געווען איהם און זיין געהן אין קלאַס. אונזער השגה וועגען קלאַס איז געווען, אז מען שטעלט די קלאַסניקעס אויף די קניע און מען זאָגט מיט זיי פּאַטשערעס. איידער מיר זיינען גמרא אינגלאַך געוואָרען בין איך מיט דעם זעלביגען לאַזער'ן נאַכגעלאָפען די שילער ווען זיי זיינען פון שקאָלע געגאַנגען און נאַכגעשריען זיי:

גוי, גוי,

לאַרענוי!

נאַר איצט אונטער דער השפעה פון מיין רבי׳ן אברהם שלמה דעם חקרן האָב איך זיך אויפגעהויבען העכער דערפון און האָב נאַר געקענט מבטל זיין מיין חבר לאַזער׳ען.

האָב איך איהם מבטל געווען בתכלית הביטול און אין דער זעלביגער צייט, איך ווייס אליין ניט ווי אזוי, האָב איך אנגעהויבען צו פיהלען צו איהם א קנאה. איך געדענק ווי איינטאָג האָט ער זיך בעוויזען מיט קורץ אָבגעשאָרענע האָר און אָהן א סימן פון פאות. ווען מיין מאַמע האָט איהם דערזעהן דורכ׳ן פענסטער האָט זי טרויעריג א שאָקעל געטהאָן מיט׳ן קאָפּ און ארויסגעזאָגט מיט א זיפץ:

— מען נעהמט בידים און מען מאַכט א קינד פאַר אן אבוואַטניק.

און זי האָט מיט מעהר ליעבע ווי געוועהנליך א קוק געטהאָן אויף מיינע פאה׳קעלאך. ער האָט אויך אין מיינע אויגען אויסגעוויזען, ווי פון איהם איז אראָפּגענומען געוואָרען דער צלם אלקים. נאָר אין עטליכע טעג ארום האָב איך אָנגעהויבען צו פיהלען מיינע פאות, א זאך וואס האָט מיט מיר ביז איצט קיין מאָל ניט געטראָפען.

דאָס זעלביגע איז געווען ווען ער האָט זיך בעוויזען אין א היטעלע מיט א יונ׳ישען ברילעק. אָדער ווען זיינע נייע חברים פלעגען קומען צו איהם און פאַר׳ן שטוב זיינען זיי געשטאַנען און געהאַקט רוסיש. דאָס אלץ איז געווען עפּעס מעשה שקצים און עס איז ניט געווען וואָס מקנא צו זיין, אָבער אין דער זעלביגער צייט האָט דאָס געשאַפען ארום מיין פריהערדיגען חבר עפּעס אן אַט־מאָספער פון געוואַגטקייט, העלדישקייט און הפקרות. איך האָב געוואוסט, אז דאָס איז דער רייץ פון טומאה, נאַר א רייץ האָט עס געהאַט.

עס קען זיין, אז דאָס איז געווען נאָך אן איבעריגע אורזאַך, פאַר וואָס איך האָב זיך מיט מעהר חשק גענומען צו אמת׳ע חקירה. אויף דער רעקאָמענדאציע פון מיין רבי׳ן אברהם שלמה דעם חקרן האָב איך זיך איינגעשאַפט דעם ספר הברית און יעדע לעדיגע מינוט צייט האָב איך אָפּגעגעבען דעם דאָזיגען ספר. איך

האָב ממש געשלונגען יעדען וואָרט און האָב זיך ניט אַזוי געפרעהט מיט די נייע ידיעות, וואָס איך זאָמעל אָן, ווי דערמיט וואָס איך וועל קענען ווייזען מיין נאַרישען פריהערדיגען חבר דעם קלאַסניק, אַז אפילו אין שיחת חולין, וואָס איז די גאַנצע תורה פון דער שקאָלע, וועל איך איהם אויסטרייסלען פון אַרבעל.

נאָר דערצו האָט זיך געפאָדערט אַזאַ עניין, וואָס זאָל אין שקאָלע אויסגעטייטשט ווערען אַנדערש ווי ביי אונז. איך האָב זיך אָנגעשטויסען אויף קופּערניקוס' שיטה און איך בין געוואָר געוואָרען, אַז אין די שקאָלעס לערנט מען, אַז די ערד דרעהט זיך.

עס פאַרשטעהט זיך, אַז דער מחבר פון דעם ספר הברית האָט אָוועקגעמאַכט מיט דער האַנט קופּערניקוס מיט זיין שיטה. ער האָט דערוויזען מיט אַלע וויסענשאַפטליכע ראיות, אַז די שיטה איז אַ פאַלשע. די וויסענשאַפטליכע ראיות הגם זיי זיינען געווען זעהר קלאָר און איבערצייגענד, זיינען פאַר מיר געווען אַ גליטשיגער באָדען, נאָר איין ראיה איז געווען אַזאַ, וואָס אפילו אַ קינדערשער מוח האָט געקענט גוט בעגרייפען. איך האָב עטליכע מאָל דורכגעלייענט דעם עניין און האָב ניט נאָר אָראָפּגעשלונגען דעם גאַנצען וכוח, נאָר טאַקע גוט צוקייעט איהם און ווען איך בין דערמיט פאַרטיג געוואָרען, האָב איך גענומען וואַרטען מיט גרויס אונגעדולד אויף מיין פריהערדיגען חבר דעם קלאַסניק און געזוכט די געלעגענהייט צו פערציהען מיט איהם אַ וכוח. אָה, ווי איך האָב געגאַרט אָפּצורעכענען זיך מיט די אונטערגעהאַקטע פּאות און יוני'שע היטעלע! איך האָב זיך שוין בעצייטענס געפרעהט, פאַרשטעלענדיג זיך, ווי איך נעהם איהם אַרויף אויפ'ן ביינקעל און ער בלייבט ליגען הילפלאָז און פערשעהמט.

ס'איז געווען אַ שבת נאָכ'ן טשאָלענט ווען איך האָב בע־מערקט דורכ'ן פענסטער, ווי מיין פריהערדיגער חבר לאַזער איז אַרויס פון שטוב און געלאָזט זיך געהן צום ראָג געסעל, וואָס האָט אַרויסגעקוקט אויפ'ן מאַרק. עס איז געווען אַ הייסער זומערדיגער טאָג, די זון איז געשטאַנען סאַמע איבער'ן קאָפּ, און דער ברייטער מאַרק איז געווען פערפלייצט מיט אַזאַ העלקייט, אַז מען האָט די אויגען געדאַרפט האַלב פערמאַכען. דאָ און דאָרט איז אַ ראָג

געסעל איז געשטאַנען אַ בחור אדער יונגערמאַן אַהן אַ רעקל און געקוקט סתם אין מאַרק אריין. פון ערגעץ האָבען זיך בעוויזען אַ כאַליאַסטרע מזיקים און זיי האָבען זיך מיט פוילע טריט געלאָזט געהן צום פלומפ, וואס איז געשטאַנען אין מיטען מאַרק. איינער האָט זיך געשטעלט פּאָמפּען און איינציגווייז איז יעדער צוגע־גאַנגען, האָט ארונטערגעבויגען דעם קאָפּ און אונטערגעשטעלט דאָס מויל. דער איינער ביי דער פּאָמפּע האָט אין אַנהויב געלאָזט דאָס וואַסער געהן פּאַמעלאַך נאָר אזוי גיך ווי ער האָט בעמערקט, אז דער טרינקער איז שוין באַלד פארטיג האָט ער מיט כח ארונטער־געקוועטשט דאָס הענטעל, און דאָס וואסער האָט אַ פליוכע געטהאַן און פערגאָסען דעם טרינקער פון קאָפּ ביז די פיס.

נאָר דער אמת׳ער שפּאָס האָט זיך אַנגעהויבען, ווען דער איינער ביי דער פּאָמפּע האָט זיך געדאַרפט שטעלען טרינקען. ער איז אריין אין כּנחון צו ווייזען, אז איהם וועט מען ניט אָפּ־פליוכען. ער האָט דערביי אַנגעווענדעט אַלע אקראָבאַטישע שטיק, נאָר דאָס האָט איהם ניט געהאָלפען. ער איז דורכגעווייקט גע־ווארען נאָך איידער ער האָט אַ שלוק געכאַפּט, און נאָך אַ לאַנגען שפּריצען, פליוכען און גיסען און ראַנגלען זיך, האָט זיך די גאַנצע כאַליאַסטרע אַוועקגעלאָזט דורכגענעצטע נאָר גליקליכע צו זוכען עפּעס אַ נייעם אַרט, וואו ארויסצואווייזען שקאָצעריי.

איך בין אַהן שום הקדמות גלייך צוגעטראָטען צו מיין פריה־ערדיגען חבר לאזער, און זיך אַנגערופען:

— אזוי, לערנט מען ביי אייך, אז די ערד דרעהט זיך?

ער האָט מיך אַנגעקוקט פערוואונדערט. נאָך דער סצענע מיט דער כאַליאַסטרע מזיקים, איז די פראַגע געקומען גאָר אונערוואַרטעט. ער האָט אַ ווייַלע געטראַכט און געענטפערט ערנסט, גאָר ניט מיט קיין קול פון אַ איינגעל.

— יאַ, די ערד דרעהט זיך.

ער האָט זיך ניט סומך געווען אויף זיין שקאַלע. דאָס איז געווען צו ווענִיג פאַר איהם. ער האָט די גאַנצע אחריות גענומען אויף זיך אַליין און זיין ערנסטער ענטפער האָט מיר געדאַרפט

ווייזען אַז מיט זיין הסכמה דאַרף שוין ביי מיר מעהר קיין ספק ניט בלייבען.

איך האָב איצט אויסגעשאַטען פאַר איהם אַלע ראיות, אַז די דאָזיגע שיטה איז אַ פאַלשע. אָנפאַנגס האָט ער זיך צוגעהערט מיט אַן אָפענעם איראָנישען אויסדרוק אויפ'ן גאַנצען פּנים, ווי ער וואָלט וועלען מיר זאָגען, וואָס אַ שטייגער ווייס אַזוינער וואָס געהט ניט אין קיין שקאָלע פון אַזעלכע זאַכען? נאָר ווען איך האָב דערמאָנט קופּערניקוס, איז די איראָנישע מינע פערשוואונדען און ער האָט געפרעגט:

— ווער איז קופּערניקוס?

— ס'טייטש דו ווייסט ניט, ווער קופּערניקוס איז? וואָס הייסט, ווער איז קופּערניקוס? קופּערניקוס איז —

דאָ האָב איך שוין בעשיינפּערליך געזעהן, אַז איך בין אופן פערד. וואָס קען זיין נאָך נאַרעשער, ווען איינער רעדט וועגען אַ שיטה און ווייס אַפילו ניט, ווער איז דער טאַטע פון דער שיטה. איך האָב קלאָר געזעהן, ווי ער האָט זיך פערלאָרען, איהם איז די מעשה גאָר ניט אָנגעשטאַנען. און איצט האָב איך זיך געאיילט צו ברענגען די שטאַרקסטע ראיה, פאַר וואָס די שיטה איז אַ פאַלשע, און מיטן אמת'ן גמרא נגון, און מיט אַ דרעה פון דעם גראָבען פינגער האָב איך אויסגעזונגען:

— ווען עס זאָל אמת זיין, וואָס קופּערניקוס זאָגט, אַז וואָס? אַז די זון שטעהט אויף אַן אָרט און די ערד דרעהט זיך — וואָלט דאָך געדאַרפט אויסקומען, אַז אַ האַלב יאָהר זאָלען מיר זיין אונטען און אַ האַלב יאָהר אויפ'ן הימעל.

איך בין שוין געווען בעגאַסען מיט שוויים ניט נור פון דער היץ פון דער זון, נאָר אויך פון דער היץ פון דעם וכוח. און איך האָב גענומען ווישען דעם שוויים כמעט מיט נצחון. איך בין געווען זיכער, אַז איצט וועט שוין זיין מויל פערשלאָסען ווערען.

אָבער גראַד אין דער מינוט האָט ער זיך צולאַכט און געזאָגט:

— וואָס פאַר אַ הימעל, וואו הימעל! עס איז אַלץ בלוי וואָס מען זעהט. —

אויסגעשלאָפענע אידען האָבען שוין אָנגעהויבען צו ציהען איבערן מאַרק צום בית המדרש לערנען עין יעקב אָדער זאָגען

תהלים. פון די הייזער האָט זיך שוין דערהערט, ווי די ווייבער האָבען גענומען לייענען פרק. אלץ איז געווען אזוי הארמאָניש. נאָר איין קלאסניק האָט זיך ארייננעכאַפּט צו אונז אין געסעל און האָט די גאַנצע הארמאָניע איבערגעפיהרט.

איך און דער קלאסניק זיינען זיך צוגאַנגען און אונזער פריינדשאַפט איז נאָך מעהר אָפּגעקיהלט געוואָרען און איצט האָב איך שוין אַפילו מעהר איהם ניט מקנא געווען.

פון חדר.

(סקיצע)

א גוטע פערטעל שעה פאר ניין אין אבענד האבען מיר שוין אנגעהויבען צו ווארפען פער׳גנב׳עטע בליקען אויפ׳ן וואנט זייגער, וועלכער האט געהאט דריי ווייזערס, איינעם פאר מינוטען, דעם צווייטען פאר שטונדען און דעם דריטען פאר׳ן דאטום. אין דער דאזיגער פערטעל שעה האבען מיר ניט געוואוסט, וועלכער ווייזער עס ריהרט זיך לאנגזאמער. עס האט אויסגעזעהן, אזוי ווי זיי האבען אלע א פערשווערונג געמאכט ניט צו ריהרען זיך פון ארט. אין די דאזיגע מינוטען האט זיך דער למוד אין חדר גאר ניט געקלעפט און איז ממש אין קאפ ניט געקראכען. עס האט זיך גע־וואלט וואס גיכער ארויסרייסען זיך אין דרויסען און אהיים, וואו מען האט קיין מאל ניט געקענט וויסען, וואס פאר א סורפריז ווארט אויף דיר. דער טאטע האט ערגעץ געקענט געהן אויף א קהל׳שע סעודה און ברענגען אהיים א „פערטעלע“, דאס הייסט א געבראטענע פאלקע גאנז. און אויב עפעס האט געקענט דערמא־נען דעם טעם פון א גן עדן איז דאס געווען דאס הייטעל פון דער גאנז. ווינטער איז אויך געווען די צייט פון פרעגלען גענזענע שמאלץ און פון דעם דאזיגען פרעגלען נעהמען זיך גריבענעס, וועלכע קענען כמעט קאנקורירען אין טעם מיט דעם דערמאנטען הייטעל. ווינטער קען מען גאר אונערווארטעט טרעפען אין דער־היים א קליינעם עולם ביי א קערטעל, מיט א גראשען א סטאווקע און מיט א פערבייסען נאכ׳ן שפיעלען. מאלע וואס עס קען פא־סירען ווינטער אין אבענד. און די מינוטען צווישען א פערטעל צו ניין ביז ניין האבען זיך געצויגען ווי פון פעך.

און דער רבי אַברהם שלמה איז געווען אַ פּינקטליכער. אַזוי גיך ווי דער וואָנט זייגער האָט אָנגעהויבן צו שלאָגן ניין, האָט ער אַרויסגענומען זיין זילבערנעם זייגערל און איבערצייגט זיך צו עס פעהלט ניט אַ מינוט צייט. און ווען ער האָט פערמאַכט זיין ספר איז דאָס געווען אַ סיגנאַל פאַר אונז, אַז מיר מעגען זיך שוין אויפ־הויבען.

הגם אַלע האָבען זיך אַ וואָרף געטהאָן צו זייערע מאַנטעלאַך און פוטערלאַך מיט אַזאַ האַסטיגקייט, אַזוי ווי עס וואָלט געברענט אונטער זייערע פיס, האָט מען זיך איצט ניט געשפּאַרט גלייך צו דער טהיר ווי זומער־צייט, נאָר ווער עס האָט געהאַט אַ לאַנטערנע האָט גענומען רייבען שוועבעלאַך און צינדען דאָס ליכטעל.

די גאַנצע סטאַטעטשנעקייט, ווי עס פּאַסט פאַר קינדער וואָס האָבען שוין גמרא אָנגעהויבען צו לערנען, איז איצט פערשוואונ־דען און אַלע מיט אַמאָל שטופּענדיג איינער דעם צווייטען האָבען זיך אַ וואָרף געטהאָן צו די פוטערלאַך, פערוואָרפען איבער'ן האַלז די בלוטשקענע שאַלקעס און אַרויסגעלאָפען אין דרויסען נאָך איי־דער די צווייטע האַנט איז געווען אין אַרבעל. ווער האָט איצט צייט אויף אַזעלכע זאַכען, ווען צוועלף שעה איז מען אָפּגעזעסען אין אַן ענגען צימער און מען האָט רעכט אַפילו ניט געקענט אויס־ציהען די גליעדער, און די גאַנצע צייט רוישט דאָס יונגע בלוט און די איינגעשפּאַרטע ענערגיע רייסט זיך עפּעס צו טהאָן.

דער חדר איז אַזש לעבען די גערטנער, און דער וועג אַהיים איז אַ גאַנץ היפּשער, און די קולקעס פליהען פון איינעם צום צווייטען בעגלייט מיט פרעהליכע אויסגעשרייען, וועלכע לאָזען וויסען אין די אָרימע שטיבלאַך אין די פערוואָרפענע געסלאַך, אַז דער זייגער איז שוין ניין.

דער וועג ביז'ן מאַרק איז אַ פרעהליכער, נאָר דאָ שיידען זיך די וועגען פערנאַנדער און יעדער דאַרף אַליין געהן צו זיין געסעל.

דער מאַרק איז איצט פערלאָזט און מען זעהט ניט קיין לע־בעדיגען נפש. די קראָמען זיינען נאָך אָפען, נאָר זיי זעהען אויס ווי אויסגעשטאָרבען, און עס שמילקעט דאָרטען אַ קליין אומעדיג לעמפּעל, און עפּעס ווי אַ שאָטען זיצט ביים אַריינגאַנג, אַזוי איינ־

גענורעט, אַז דו ווייסט ניט, צו דאָס איז אַ לעבעדיגע קרעמערקע צו איהר גייסט.

עפּעס אַן אונבעקאַנטער אומעט הויבט אָן צו צוטרעטען צום האַרצען און צוזאַמען מיט איהם גנב'עט זיך אריין אַ מורא אין דער נשמה. די פּערגליוועריטקייט, מיט וועלכער די לופט איז אָנגעפילט, און די ווייסע גאַס און די ווייסע דעכער ברענגען ארויף אונהיימישע געדאַנקען, און עס דאַכט דיר, אַז דו ביזט אריינגעפאַלען אין אַן אויסגעשטאָרבענע וועלט און דו ווייסט אַליין ניט וואָס צו ערוואַרטען אויף יעדען נייען שריט.

און פּלוצים ווערסטו דורכגעדרונגען מיט אַן איינדרוק, אַז עס איז גאָר ניט אַזוי פּוסט און פּערלאָזט ווי דיר ווייזט אויס. און דער דאָזיגער איינדרוק וואַקסט אַלץ גרעסער, וואָס נעהענטער דו קומסט צו אַ געסעל. דער מאַרק איז ברייט, און, ווען ניט ווען, ווערט דאַך עמיצער דורכלויפען און ברענגען אַ גערוס פון דער לעבעדיגער וועלט. די שיינקען זיינען בעלויכטען און פון דאָרטען הערען זיך לעבעדיגע שטימען. און ליתר בטחון געהסטו איבער'ן סאַמע מיטען פון מאַרק און פוןביידע זייטען קענסטו זעהען, וואָס עס טהוט זיך פאַר דיר.

אַנדערש איז אָבער אין אַ געסעל, פון ביידע זייטען קוקען אויף דיר שוואַרצע לעכער, און דו ווייסט ניט, ווער דאָרטען איז פערשטעקט. אָט וועט ארויסשפּרינגען דער „חברה־מאַן" ארומגעגאַרטעלט מיט זיין אייגענער רויטער צונג און פערשטעלען דיר דעם וועג. ווי ווייט אונז איז געווען בעקאַנט, האָט ער קיינעם קיין שלעכטס ניט געטהאָן, ער טרייבט נאָר זיין נאַרישען שפּאַס. נאָר די בעגעגענים מיט איהם אַליין איז שוין גענוג. אדער עס וועט זיך ווייזען זיינער אַ חבר, און ער וועט דיר אַ בלענדענים ארויפּוואַרפען אויף די אויגען, און ווען דו ביזט זיכער, אַז דו געהסט אַהיים און קענסט מיט'ן פינגער אָנווייזען אויף די גוט בעקאַנטע הייזער פון דיינע שכנים, פיהרט ער גאָר דיך ווייט, ווייט הינטער די גערטנער, און דו ווייסט נאָכדעם ניט, וואו דו ביזט אין דער וועלט.

און פּלוצים דערמאָנסטו זיך, אַז דו האָסט דעם יתום אייזיקל

אריינגעוואָרפען אין שניי און געקייקעלט איהם דאָרטען און ער איז נאָכדעם וויינענדיג אוועקגעלאָפען צו זיין מאַמען. און וואָס וועט זיין טאַטע פון דעם עולם האמת זאָגען דערויף? עס איז אמת, דאָס איז געווען אלץ אין שטיפעריי, נאָר זיין טאַטע איז געווען א קראַנקער און א בייזער און ווער ווייסט, צו ער לויערט דאָ ערגעץ ניט אויף דיר.

דו פיהלסט, ווי איבער'ן רוקען געהט דיר איבער א קעלט. דו געהסט גלייך, אויסגעצויגען ווי א סטרונע און האָסט מורא א קעהר צו טהאָן דעם קאָפּ אין דער אדער אין יענער זייט. דו וואָלסט איצט געגרן א לאָף געטהאָן, נאָר דו ווייסט דיין אונבעהאָלפענקייט. אז פון זיי קענסטו ניט אנטלויפען. דו האָסט מורא, אז מיט'ן לויפען זאָלסטו נאָך מאַכען ערגער. און דער אָטהעם פעהלט דיר פון דעם מינדעסטען שאָרך.

א קאַץ לויפט דורך און דער גרינער שיין פון איהרע אויגען שטעלט אָפּ אויף עטליכע סעקונדען דאָס קלאַפּען פון הארצען.

אין דעם ענגען געסעל, מיט די פינסטערע לעכער וואָס קוקען אויף דיר פון ביידע זייטען, מיט דער גאַנצער פּאַנאָראַמאַ פון שדים, מתים, רוחות, לצים פאַר די אויגען, קענסטו ניט זיין זיכער, צו די קאַץ איז טאַקע א קאַץ און צו עס האָט פון די אויגען פון אן אמת'ער קאַץ אָפּגעשלאָגען אזא גרינער שיין. דו ציהסט אָפּ גרינ־גער דעם אָטהעם ווען דו זעהסט, ווי די קאַץ האָט חרטה געקריגען און. אנשטאָט צו לויפען אנטקעגען דיר, האָט זי זיך פערקערעוועט און פערנומען זיך אין דער זייט געגענאיבער.

און אָט זעהסטו די טהיר פון אייער הויז און פערמאַכסט איהר מיט א גרויסען אימפּעט.

פון א וועלט פון שאָטענס צוריק אריין אין א לעבעדיגער וועלט.

די לאַנטערנע.

באַלד נאָך סכות ווי מיר האָבען אָנגעהויבען צו לערנען אין חדר ביינאַכט, האָט זיך אָנגעהויבען אַ סדרה פון לאַנטערנעס.

ביי אונז אין שטעדטעל איז ניט איינגעפיהרט געווען דער מנהג צו בעלייכטען די גאַסען, הגם מיר האָבען געוואוסט, אַז אין די גרויסע שטעדט ברענען לאַנטערנעס אַ גאַנצע נאַכט אין די גאַסען. דאָס האָט אונז דערצעהלט יאַנקעלע זיסעל דעם בעל־העגלה'ס, און ער האָט געדאַרפט וויסען... זיין טאַטע פלעגט יעדע וואָך פאָהרען קיין ווילנא און דערין האָט קיין שום ספק ניט גע־קענט זיין. יאַנקעלע פלעגט אָפט ברענגען אין חדר אַ שטיקעל האַלב זיידענעם ברויט און אַזאַ ברויט האָט מען ניט אין אונזער שטעדטעל און ניט אין די אַרומיגע שטעדטלאַך קיין מאָל ניט געזעהן.

און אַז די גאַסען זיינען ביי אונז ניט געווען בעלויכטען, האָ־בען מיר געזוכט צו בעזאָרגען זיך מיט לאַנטערנעס פאַר די פינס־טערע נעכט. עס איז אמת, אַז ווי פינסטער אַ נאַכט איז ניט געווען און ווי פערוואָרפען אונזער חדר איז ניט געווען, וואָלטען מיר חס ושלום ניט פערבלאָנזשעט. יעדער פון אונז האָט, דאַכט זיך, מיט פערבונדענע אויגען געקענט טרעפען פון חדר צו זיך אַהיים. בפרט אַז ניין אַ זייגער, די צייט וואָס מיר האָבען געדאַרפט געהן פון חדר, איז מען נאָך אין אונזער שטעדטעל ניט געשלאָפען און אפילו דורך די פערמאַכטע לאָדענס האָט זיך אַרויסגעריסען אַ שוואַכער שיין. נאָר ערשטענס האָבען זיך באַלד נאָך סכות אָנגעהויבען די גרויסע בלאָטעס און מען האָט געדאַרפט מעסטען יעדען טריט און צווייטענס, איז די לאַנטערנע ניט געווען אַזוי פאַר בעלייכטען ווי פאַר שמירה... עס איז ניט געזונט אָנצושטויסען זיך אין דער

פינסטער אויף א ניט־גוטען און ער זאל מיט דיר טרייבען שפאס. און א לאנטערנע איז אזוי גוט ווי א שומר ביי דער זייט.

אזוי גיך ווי די ערשטע בעקאנטשאפט איז צווישען אונז חדר־אינגלאך געשלאסען געווארען, איז גלייך געווארען א רייד וועגען לאנטערנעס.

— האסטו א לאנטערנע?

— וואס פאר א לאנטערנע?

לאנטערנעס זיינען געווען פערשיעדענע, עס זיינען געווען פאפירענע, עס זיינען געווען ווייסע בלעכענע, עס זיינען געווען גרויסע לאנטערנעס און עס זיינען געווען קליינע. און די לאנטערנע האט געדארפט ווייזען דעם יחוס און צושטאנד פון יעדען אינגעל בעזונדער.

א פאפירענע לאנטערנע איז געווען א קבצנ׳ישע. א גרויסע בלעכענע לאנטערנע האט געוויזען, אז זי געהערט צום טאטען און איז דאריבער ניט געווען קיין געגענשטאנד מיט וועלכען א אינגעל זאל זיך קענען איבערנעהמען. א יחום איז געווען א קליינע בלעכענע לאנטערנע, וואס האט בעשיינפערליך געוויזען, אז זי איז געקויפט געווארען פאר דעם חדר אינגעל.

איך האב קיין לאנטערנע ניט געהאט און איך האב דערפיהלט ווי איך פערליער מיין שטעלונג אין דער חדר געזעלשאפט און ווער פערשטויסען מחוץ למחנה. אהן א לאנטערנע בין איך נאך אפשר ערגער ווי א אינגעל אהן א מעסערעל און אלע וועלען אויף מיר ארונטערקוקען און ניט וועלען זיך חבר׳ען מיט מיר.

אין די גרויסע מורא׳דיגע טעג האב איך זיך ניט געפיהלט אזוי געבראכען ווי איצט נאך דעם שמועס וועגען לאנטערנעס. און ווען איך בין פארנאכט געקומען אהיים, האט זיך די מאמע ממש דערשראקען פאר מיין אנבליק.

— וואס איז דיר געשעהן, מיין קינד?

— א לאנטערנע! האב איך אויסגעפלאצט.

— וואס לאנטערנע?

— איך דארף א לאנטערנע.

— ערגיץ דארף דא זיין דעם טאטענס לאנטערנע —

— איך וויל ניט דעם טאַטענס, האָב איך די מאַמען איבער־געשלאָגען. — איך וויל אַן אייגענע.

— גוט, גוט, מיר וועלען זעהן, האָט די מאַמע מיך געזוכט איינצונעהמען.

מיט אַ צובראָכענעם האַרצען און אָהן אַ שום לאַנטערנע האָב איך זיך צוריקגעקעהרט אין חדר.

ווען די פראַגע וועגען אַ לאַנטערנע איז געקומען צום טאַטען, האָט ער גלייך אָפּגע'פּסק'עט, אַז די אַלטע לאַנטערנע, וואָס דאַרף ערגעץ ליגען אויפן בוידעם, וועט זיין גוט גענוג פאַר מיר, און מען דאַרף קיין געלט אומזיסט ניט אַרויסוואַרפען. איך האָב געוואוסט, אַז ביים טאַטען וועל איך גאַר ניט פּועל'ן, און איך האָב דעריבער אָנגעהויבען צו קנעלען מיט דער מאַמען. זי האָט ניט געקענט אויסהאַלטען, אַז מען זאָל פון עפּעס האָבען צער, און איך האָב איהר מיין צער אַרויסגעוויזען אויף אַ ברוטאַלען אופן. אַ פּאָר מאָל בין איך אַוועק אַ הונגעריגער אין חדר און איך האָב געוואוסט, אַז דאָס וועט איהר אַרויסרייסען די נשמה.

אַרימע מאַמע מיינע! ווי שלעכט מיר האָבען דיר געצאָהלט פאַר דיין גוטסקייט!

און די מיטלען האָבען געווירקט. איך האָב געקראָגען אַ קליינע נייע בלעכענע לאַנטערנע.

שטאָלץ ווי אַ פּאַווע בין איך אין חדר געקומען מיט מיין נייער לאַנטערנע, און האָב שוין געקענט זעהן די קנאה'דיגע בליקען פון מיינע חברים, צווישען וועלכע איך וועל איצט דאַרפען פער־נעהמען דעם אויבען אָן. נאָר מיין שמחה איז באַלד פערשטערט געוואָרען.

דעמזעלביגען אָבענד איז אין חדר געקומען יאָסעלע מיט אַ לאַנטערנע, וואָס האָט ביי אונז אַלעמען אַרויסגערופען אַן אויס־געשריי פון בעוואונדערונג.

— אה־ה־ה־ה! האָט זיך דערהערט פון אַלע זייטען.

יאָסעלעס טאַטע איז געווען דער סבאַרסטשיק פון אונזער שטעדטעל, און ער האָט זיך געקענט פערגינען אַ סך זאַכען. און די לאַנטערנע וואָס יאָסעלע האָט איצט געבראַכט איז געווען עפּעס

אזוינס, וואָס קיינער האָט קיין מאָל ביי אונז ניט געזעהן. די לאַנ־טערנע איז געווען א שווארצע און האָט אזוי געגלאַנצט, אז מען האָט זיך אין איהר געקענט שפּיגלען.

מיר האָבען פערגעסען יעדע קנאה און מיט נייגיערדע איהם ארומגערינגעלט.

— גיט א טאַפּ — און זעהט ווי גלאַט, האָט יאָסעלע אויס־גערעכענט די מעלות — סאַמעט איז ניט אזוי גלאַט און שוה־וואקס איז ניט אזוי שווארץ. און דאָס גלאָז! דאָס איז געשליפען. זעהט ווי דיק. גיט א טאַפּ, אודאי א פינגער די דיק. דאָס איז שפּיעגעל גלאָז. און זעהט ווי קליין! איך קען עס האַלטען אין קעשענע.

און דאָס אַלץ איז געווען אמת, אפילו דאס ליכטעל וואָס האָט דאַרטען געשטעקט איז ניט געווען קיין חלב'ענע, נאר א סטעריי־נאָווע.

און אז מיר זיינען ניין אזייגער ארוים פון חדר, איז געווען פערשטענדליך, אז יאָסעלע געהט דער ערסטער און זיין מאָדנע לאַנטערנע האָט אונז אַלעמען געלויכטען דעם וועג, און מיר מיט אונזערע לאַנטערנעס האָבען געהאַט א פּנים פון חוזק.

דער משמור.

דאנערשטאג ביי נאכט, ווינטער־צייט, בין איך פון חדר אהיים געקומען מיט א גדלות, אזוי ווי אויף מיין זכות האט זיך די וועלט געהאלטען. און די גדלות האט זיך בשום אופן ניט גענומען דער־פון, וואס די וואך שיעורים זיינען אריבער גוט אין חדר, איך האב זיך געקליבען צו טהאן עפעס בעסערעס, דאס איז געווען די נאכט וואס איז בעשטימט געווארען פאר משמורים.

מילא אין חדר האב איך געמוזט געהן, א ברירה האב איך גע־האט, הגם קיין גרויסער מתמיד בין איך ניט געוועז, און איך בין זיך מודה, איך וואלט יעדען טאג בעסער פערבראכט שעה'ן לאנג אויפ'ן פערפראַרענעם טייך, ווי צו זיצען אין חדר. עס האט מיך געצויגען צום גליטש ווי מיט א מאגנעט. נאר, פון אזעלכע זאכען האט מען ניט געטארט אפילו דענקען, און יעדען טאג כסדר האבען מיר געמוזט אפזיצען צוועלף שעה לאנג איבער'ן תנ"ך און גמרא, און האב דערפאר קיין יישר כח ניט געקענט ערווארטען און האב זיך דערמיט ניט געקענט איבערנעהמען.

אנדערש איז אבער געוועז מיט'ן משמור. איך בין ניט מחויב געוועז צו זיצען א גאנצע נאכט אין בית המדרש נאך צוועלף שעה לערנען אין חדר. די דאנערשטיגע נאכט פון דעם משמור האב איך אוועקגעגעבען פון מיין אייגענעם שלאף, און דערפון האט זיך דאס גענומען אזא גאוה. אין דער נאכט האט די מאמע געקוקט אויף מיר מיט אזעלכע אויגען, ווי זי האט קיין מאל ניט געקוקט. די אוי־גען האבען אין דער זעלביגער צייט אויסגעדריקט אי גייסטיגען נחת אי צער. עס האט דער מאמע'ס הארץ געריסען, וואס איהר קינד נעבאך, קוים צעהן יאהר אלט, וועט א גאנצע נאכט זיין אויף און מיט קיין אויג ניט צומאכען, און אין דער זעלביגער צייט האט

איהר האַרץ אָנגעקוואָלען, וואָס איהר קדיש'ל וועט אַ גאַנצע נאַכט ווי אַ גלאָק קלינגען איבער דער תורה.

און אויב די מאַמע האָט מיך די גאַנצע וואָך געקיכעלט, האָט זי פּשוט ניט געוואוסט וואָס צו טהאָן מיט מיר די נאַכט פון דאָנערשטאָג. הגם איהרע הענט זיינען געווען פערנומען מיט די פיעלע און פערשיעדענע ארבייט, וואָס יעדע אידישע בעל־הבית'טע האָט ווינטער־צייט אין דער נאַכט פון ערב שבת, האָט זי אַלץ פערבויגען און אויפגעפּאַסט אויף מיר. צי זי האָט חלה פערראַסטשעט, צי דעם צימעס צורעכט געמאַכט, צי געבראַקט די שבת'דיגע לאָקשען, צי געפילט פיש, האָב איך נאָר עפּעס ארויסגעוויזען אַ וואונש, האָט מען פריהער פון אַלץ געדאַרפט מיך צופריעדענשטעלען.

דער מאַמען האָט שטענדיג אויסגעוויזען, אַז איך עס גאָר ניט און זי האָט תמיד געוואָלט אריינשטאָפּען אין מיר, פיעל זי האָט געקענט, נאָר דאָנערשטאָג ביינאַכט צו דער וועטשערע האָב איך פּשוט פון איהר ניט געקענט אויסהאַלטען. דער בעסטער חלק האָט בעלאַנגט צו מיר און וואָס פאַר אַ נאַשעריי זי האָט געקענט שאַפען דעם אבענד איז דאָס געווען פאַר מיר. אַ שפּאַס איז דאָס, ביי מיר איז היינט אַ משמור.

און ווי שוין געזאָגט, בין איך קיין מתמיד ווייט ניט געווען. און געטריבען צום משמור האָט מיך ניט די התמדה, נאָר די ניי־איגקייט דערפון. עס איז געווען ניי צו זיין אַ גאַנצע נאַכט אָהן דער השגחה פון טאַטע־מאַמען, אָהן דער השגחה פון רבי'ן, אָהן דער השגחה פון וועמען עס איז. מען האָט זיך געפיהלט עפּעס מענערשער, עפּעס סטאַלנער, אַזוי ווי מען וואָלט שוין אַליין אויך צוגעלעגט אַ האַנט צו שלעפּען דעם שווערען יאָך פון אידישקייט. און אַ חוץ דעם האָט מען דאָ טאַקע געקענט אַ שטיף טהאָן.

נאָך אַמאָל און ווידער אַמאָל האָט מיר די מאַמע איבערגעטאַפּט מיין פוטערל, צו אַלע קנעפּלאַך זיינען פערשפּילעט, האָט מיר די שאַלקע אַזוי ארומגעוויקעלט, אַז קיין אָפענעם שפּעלטעלע זאָל דער פראָסט ניט געפינען, און מיט אַ זיפץ און גליק אין די אויגען האָט זי מיך פון שטוב ארויסגעלאָזט און אָנגעזאָגט, אַז איך

זאָל קיין איבריגען כח ניט אָנטהאָן איבער זיך און אויב איך וועל זעהר זיין שלעפעריג, זאָל איך קומען אהיים.

דער שמש האָט זיך דוקא ניט זעהר געפרעהט מיט אונז. ער האָט געוואוסט, אז הויבען הויבט זיך אָן דער משמור מיט לערנען און לאָזט זיך אויס געוועהנליך מיט שטיפעריי. נאָר ער האָט קיין זאך ניט געקענט זאגען. מיין טאַטע איז געווען דער גבאי און ער האָט זיך נאָר בענוגענט מיט א זויערע מינע. אבער די פרושים און אָרים־בחורים האָבען אזא אויסרעכענונג ניט געהאָט און האָבען אָפען ארויסגעוויזען זייער אונצופריעדענהייט.

— ברוך הבא, זיי זיינען שוין דאָ! איז געווען אונזער בע־גריסונג.

פאר די פרושים און אָרים בחורים איז די קלויז ניט נאָר גע־ווען א פּלאַץ צום לערנען, נאָר אויך א פּלאַץ צום שלאָפען. און פאר זיי איז געווען גענוג, וואָס זיי האָבען געלערענט דעם גאַנצען טאָג, און זיי האָבען ניט געוואָלט האָבען קיין שטערער פון זייער שלאָף ביי נאכט. אבער ווער האָט זיך אויף זיי אומגעקוקט? ווען זיי־נען זיי אָנגעגאַנגען?

די ערשטע פאַר שעה בין איך מיט מיינע עטליכע חברים די משמורניקעם טאַקע איבערגעגאַנגען ברחבת דעם שיעור פון דער וואך ביז נאך 12 א זייגער און דער לימוד איז אַהן אַן אַנטרייבער, אַהן א משגיח צוגעגאַנגען לעבעדיג. נאָר אַט האָבען זיך די פרושים אויסגעלייגט שלאָפען. דער שמש איז שוין לאַנג אַוועק און די האלב פינסטערע קלויז האָט אָנגעהויבען אַנצונעהמען עפּעס א משונה׳־דיגע געשטאַלט, און עס איז געוואָרען עפּעס אונהיימליך אויפ׳ן האַרצען.

און די אונהיימליכקייט איז נאָך פערגרעסערט געוואָרען, ווען פון די גרויסע פענסטער פון קלויז האָט מען דערזעהען די פינס־טערע שוהל, ווער ווייסט, וואָס דאָרטען קומט איצט פאָר? האָט ניט צאָלקע דער וואסער טרעגער דערצעהלט, אז ווען ער איז איין מאָל שפּעט ביינאכט פערבייגעגאַנגען די שוהל, האָט ער פּלוצים דערהערט, ווי מען האָט קלאָר און דייטליך זיין נאָמען אויסגערופען און אויפגערופען פונקט ווי דער בעל קורא צו קריאת התורה?

און עס איז דאך א דבר ידוע אז די מתים פערקלייבען זיך אין שוהל ביי נאכט און לייענען דארטען די תורה. וואס א שטייגער, אז זיי זאל זיך פערגלוסטען אויפצורופען מיך אדער א חבר? און די קלויז איז אזוי נאהענט צו דער שוהל. סך הכל עטליכע שפאן.

יעדער האט מורא ארויסצוזאגען זיינע געדאנקען און סטארעט זיך ניט צו קוקען דורכ'ן פענסטער. און ווען די אויגען רייסען זיך אפ פון דער גמרא און שפרינגען דוקא צום פענסטער, פיהלט מען, ווי עפעס א קעלט לויפט דורכ'ן רוקען. און דעמאלט וועקט זיך אויף א געפיהל פון רחמנות צו זיך אליין. מען זאגט זיך אפ פון שלאף און מען לערנט תורה און מען שטעלט זיך איין אזעלכע כבנות.

נאר די פאר אומעדיגע שטונדען געהען איבער, און עס דערהערען זיך שוין די שווערע טריט פון צאלקע דעם וואסער־טרעגער, און די גאנצע אומעדיגקייט ווערט פערשוואונדען. א פרייד פון לעבען גיסט זיך אריין אלעמען אין די הערצער. עס הויבט זיך אן א שטיפעריי גאר ניט ווי אין א מקום קדוש.

פערמאכט זיינען די גמרות און די קונדסים שפרינגען שוין ארום איבער דעם לאנגען און ברייטען קלויז. די בימה איז ווי צוגעפאסט פאר א שפיעל אין לויף און כאפ. עס כאפען זיך אויף ניט טויט ניט לעבעדיג די פרושים פון דעם געלאף מיט א בייזען געשריי:

— קונדסים! אזוי לערנט איהר דאס?

איין ארים בחור, מיט א לאנגער נאז און לאנגע האלז שילט זיך מיט טוידטען קללות. נאר ווען צאלקע דער וואסערטרעגער איז שוין נאך און שפרייזט מיט זיינע שווערע טריט, האבען די קללות קיין שום האפט און חברה בעשליסט אפצורעכענען זיך מיט איהם. און די בעסטע שטראף וואס מען קען פאר איהם אויסטראכטען איז א פאנפע.

און א פאנפע איז א שטיקעל פאפיר צוזאמענגעדרעהט אזוי ווי א פאפיראס, נאר אונטען מיט א שפיץ, וועלכען מען טהוט שטיל אריין דעם קרבן אין נאז, און פון אויבען צינדט מען אן דעם פא־

פיר. דער בייסענדיגער רויך קריכט גלייך אריין אין האַלז און דער קרבן כאַפּט זיך אויך ניט טויט ניט לעבעדיג, און עס הויבט זיך אָן אַ געלאַף ווידער אַרום בימה. נאָר איצט איז שוין דער אָרים בחור מיט דער לאַנגער נאָז אויך פון די לויפער. אָבער די קונדסים זיינען געשווינדער פאַר איהם, און דער סוף איז, אַז ער מוז נעבאַך מיט אַ ברומען צוריקקעהרען זיך צו דער האַרטער באַנק און סטאַרען זיך ווידער איינצושלאָפען איידער דער עולם הויבט אָן צו קומען.

איבער'ן שטילען שוהל הויף דערהערען זיך שוין גיכע טריט פון די ערשטע תהלים זאָגער און אין קלויז קומט אריין ירוחם דער באָקער און מאַכט פול די קלויז מיט זיין יאַדישליוועז הוסט. נאָר ווען ער כאַפּט אָפּ דעם אָטהעם, רייבט ער די הענט און מורמעלט:

— גוט, קינדערלאַך, גוט. אי, ווי גוט איז אַז מען קען לערנען.

דאָס איז דער סיגנאַל, אַז אונזער משמור האָט זיך שוין געענדיגט, און הגם אויסגעמאַטערט מיט אויסגעצויגענע פּנימ'לאַך פון ניט שלאָפען אַ לאַנגע נאַכט, לאָזען מיר זיך צופריעדענע און גליקליכע אהיים און מאַכען אין די שטילע גאַסען מעהר רעש, ווי מיר האָבען פערדיענט.

עס איז נאָך ווייט, ווייט צו טאָג, און די מאַמע איז שוין לאַנג אויף און, ווער ווייסט, וויפיעל מאָל זי האָט דורכ'ן פענסטער אַ בליק געוואָרפען אין דער ריכטונג צום קלויז צו כאַפּען כאָטש אַן אינערליכען בליק אויף איהר מתמיד'ל.

און זי איז איצט גרייט צו נעהמען מיך אויף די הענט און קאַרמענען ווי אַן עופ'עלע און לעגען מיך שלאָפען און איינטוליען. נאָר פאַר איהר שטעהט אַ גמרא אינגעל, וואָס קומט ערשט פון אַ משמור און זי ווערט אליין דורכגעדרונגען מיט עפּעס אַ דרך ארץ גאָר ניט ווי פון אַ מאַמען צו איהר צעהניעהריגען אינגעל.

איך האָב די נאַכט געהאַט אַ משמור.

מען שעטקעוועט קרויט.

(אן אסיענדיגער נגון)

די טעג זיינען געווען כמארנע. וואלקענס האבען זיך אנגערוקט און זיינען פערשוואונדען. און דער הימעל האט זיך אויף לאנג ניט אויסגעלייטערט. א קאלטער צפונ׳דיגער ווינט האט געבלאזען און אלטע לייט האבען זיך געקארטשעט און נביאות געזאגט, אז מיר וועלען האבען שניי.

די דובולטאווע פענסטער האבען די כמארנעקייט נאך פערגרעסערט און אז אומעט איז געפאלען אויף אלץ און האט מיט זיינע סארע פליגלען אפילו פערשטעלט דעם פאעטישען שיין פון די ערשטע סדרות פון חומש.

און אין דער דאזיגער מרה שחורה׳דיגער צייט האט מען זיך ביי אונז געשטעלט שעטקעווען קרויט, און דאס האט אריינגעבראכט א בלאסען שיין אין דעם אומעדיגען לעבען.

דער אמת איז, אז איך גופא האב ניט געקענט פערטראגען קיין קרויט, דער זויערער טעם פון אזא געקעכץ איז מיר ניט געפעלען געווען און איך האב זיך צו דעם דאזיגען מאכל ניט צוגעשטעקט. דאס איינציגע מאל אין יאהר וואס איך האב געגעסען און געלעקט די פינגער פון דער דאזיגער פאטראווע איז געווען דעם ערשטען טאג סכות, ווען קרויט איז אריין אין דעם צעטעל פון די יום טוב׳דיגע מאכלים. און טאקע יענעם טאג האט ער געהאט אן אמת׳ן יום טוב׳דיגען טעם. אזוי אבער איז מיין השגה געווען, אז קאפוסטא איז א מאכל פאר יוגים און דער זויערער ריח פון קרויט האט זיך ביי מיר תמיד אויסגעמישט מיט׳ן ריח פון א קאזארמע.

נאָר ווען מען האָט זיך געשטעלט שעטקעווען קרויט איז גע־וואָרען אַ שטיקעל יום טוב.

שוין מיט אַ טאָג פריהער האָט מען זיך אין שטוב מתעסק געווען מיט אַ ווייסען פעסעל און מען האָט עס געוואַשען און גע־סקראַבעט. דער טאַטע האָט געשאַרפט אַ גרויסען מעסער און די מאַמע האָט ריין געמאַכט די גרויסע לאָקשען ברעט. אין שטוב האָט מען אריינגעבראַכט אַ היבשען שטיין און מען האָט איהם אויך געטהאָן זיין רעכט, געוואַשען און ארומגעווישט. אַ גרויסע קיילע אַנגעפּאַקט מיט קעפּלאַך קרויט איז געשטאַנען אין ווינקעל.

אויף מאָרגען אין דער פריה איז געקומען די „אידענע". און הגם זי האָט געהאַט אַ נאָמען, ברכה האָט זי געהייסען און מען האָט איהם אומעדום געקענט, האָט מען וועגען איהר גערעדט ווי וועגען דער „אידענע". זי האָט ביי אונז געהאַט די חזקה צו שעטקעווען קרויט און די קעפּלאַך האָבען זיך אונטער איהרע הענט אין אַ הרף עין פערוואַנדעלט אין לאַנגע לאָקשען.

אָבער דער יום טוב איז ניט געווען אין די קרויט, נאָר אין די קאַטשאַנעס.

שוין מיט אַ טאָג פריהער האָב איך די חברים אין חדר אַנגע־זאָגט די שמחה אז מען וועט ביי אונז שעטקעווען קרויט, און גלייך האָבען זיך דערהערט פון אַלע זייטען:

— מיר קאַטשאַנעס!

— מיר קאַטשאַנעס!

עס איז מיט אַמאָל אויסגעוואַקסען אויף אַלעמען אַ גדולה, און דעם טאָג וואָלט קיינער אין מיינע שיך ניט געקענט אריינגעהן. איך בין געוואָרען פאַר דער קורצער צייט דער העלד, און יעדער האָט זיך געסטאַרעט צו נושא חן זיין אין מיינע אויגען. איינער האָט זיך ארויסגערופען, אז ער וועט מיר ווייזען ווי צו מאַכען אַ פּאַפּירענע לאַמטערנע, זלמן דעם סטאָליערס אינגעל האָט צוגע־זאָגט צו ברייננען קליי, סטאָליארסקע קליי, הגם איך האָב ניט גע־וואוסט, וואס פאַר אַ געברויך איך וועל דערפון קענען מאַכען און מענדעל דעם שרייבערס אינגעל האָט צוגעזאָגט, אז ער וועט ברענ־גען דעם טאַטענס אַ פּאַפּיראָס און וועט מיר געבען אַ פּאָר ציה.

ווען מיר זיינען געגאַנגען צו וואַרעמעס האָט מיר יעדער דערמאַנט וועגן די קאַטשאַנעס און איך בין געווען ענטשלאָסען צו פערנעהמען אַזוי פיעל, ווי עס וועלען נאָר אַריין אין די קעשע־נעס.

נאָר ברכה איז געווען אַ אידענע און האָט ניט פערשטאַנען דעם שכל פון שלעפען אַ סך קאַטשאַנעס. און נאָך ווענינער האָט זי פערשטאַנען דעם שכל פון גרויסע קאַטשאַנעס. ווען איך האָב זיך געשטעלט פאַר איהר לאָקשען ברעט און אויסגעשטרעקט די האַנט נאָך אַ קאַטשאַן, האָט זי מיך אַפּגעהאַלטען מיט אַ „וואַרט!" און האָט איהם פאַר מיר צוגעגרייט. זי האָט איהם אַזוי לאַנג אַרומגעהאַקט און אַרומגעשניטען, אַז עס איז נאָר געבליבען אַ קליין ווייס שטיקעלע פון סאַמע גרונט און איז ניט געווען גרעסער פון אַ ציגעלע צוקער.

— איך וויל גרויסע און אַ פולע! — האָב איך פּראָטעסטירט.

— דו וועסט האָבען אַ בויכוועהטאָג, און דו וועסט קראַנק ווערען. מען טאָר קיין קאַטשאַנעס ניט עסען.

ווי קליין איך בין ניט געווען, האָב איך שוין יעדען אין דער־פריה געמאַכט די ברכה „שלא עשני אשה" און איך האָב איצט געזעהן בעשיינפערליך אַז די ברכה מאַכט מען ניט אומזיסט. אויב אַ קעפּעל קרויט האָט געהאַט עפּעס אַ ווערטה, איז דאָס נאָר געווען צוליעב דעם קאַטשאַן, און ביי דער אידענע קומט אויס, אַז דערפון קריגט מען אַ בויכוועהטאָג.

און ערשט אַז איך האָב איהר ערקלערט, אַז די קאַטשאַנעס דאַרף איך פאַר די חברים, האָב איך קוים ביי איהר גע׳פּועל׳ט צו געבען מיר עטליכע, נאָר טאַקע עטליכע אויסגעצעהלטע און ניט אַנדערש אַז איך זאָל איהר צוזאָגען, אַז איך אַליין וועל די קאַטשאַ־נעס ניט עסען.

צוליעב דעם דינגען זיך מיט דער אידענע האָב איך זיך צוריק־געקעהרט אין חדר, ווען אַלע זיינען שוין געזעסען ביים טיש און די חלוקה האָט זיך ערשט געקענט אָנהויבען פאַר מנחה.

דער רבי האָט זיך צוגעגרייט צו לויפען אין קלויז, און מיר זיינען געשטאַנען פאַר׳ן פענסטער און געקליבען זיך צום גרויסען

מאַהלצייט. און נאָך איידער מען האָט רעכט א ביס געטהאָן, האָט זיך שמעון פון דער עלטערער כתה פאַר אונז אָפּגעשטעלט און גע־נומען אונז דערצעהלען וועגען דער גרויסער ראָל פון קאַטשאַנעס ביים גרינדען פון דער קריסטליכער אמונה.

אונזער קרייז ביים פענסטער איז געוואָרען ענגער, מיר האָבען זיך שטייפער צוגעטוליעט איינער צום צווייטען, און מיט אן איינ־געהאַלטענעם אָטהעם צוגעהערט זיך צו דער וואונדערליכער מעשה. און עס האָבען זיך אָנגעצונדען די יונגע אויגלאָך מיט א פרומען פייערל און עס האָבען געקלאַפּט די יונגע הערצלאָך אין טאַקט צו די טראַפּ, וואָס אונזערער עלטערער חבר האָט געשטעלט אין זיין ערצעהלונג, און די קאַטשאַנעס האָבען ביי אונז געוואונען דעם זיבענטען חן.

— ציַיט מנחה צו דאווענען! — האָט געזאָגט דער רבי.

און מיר זיינען איהם נאָכגעגאַנגען מיט א יום טוב׳דיגער שטימונג.

דער בית המדרש

מיין ערשטע ליעבע.

איך בין נאך דעמאלט געווען א פרום בחור'ל.

קיין עם־הארץ בין איך ניט געווען, איך בין שוין געווען בע־האוועט אין א פאר סדרים גמרא, און מיין פרומקייט איז טאקע געווען ניט קיין געזאגטע מעשה.

א חוץ גמרא האב איך ליעב געהאט אריינצוקוקען אין מוסר־ספרים.

אין גיהנם בין איך געווען קלאר ווי אין אשרי און פאר א'ן עבירה האב איך מורא געהאט, ווי פאר פייער.

די מוסר־ספרים האבען מיך שטענדיג געהאלטען אין איין מורא, אט־אט גיסטו א בליק, א קוק, א טראט און דיין גליק, דער אמת'ער גליק, איז קאפוט.

און מיין הארץ האט מיר געשראקען ניט אומזיסט...

פונקט אנטקעגען איבער דעם קלייזעל, וואו איך האב געדא־ווענט און געלערענט, איז געשטאנען א שטיבעל. אין שטיבעל האט געוואהנט א מיידעל. דאס מיידעל האט געהאט א שעהן פנים'ל און דאס שעהן פנים'ל פלעגט אפט ארויסקוקען פון פענסטער אויפ'ן שול־הויף. מיין „שטאט" אין קלייזעל איז אויסגעקומען פונקט אנטקעגען דעם פענסטער. און אין די סאמע געדיכטע ערטער אין דאווענען, וואו מען דארף שטעהן מיט'ן פנים צום וואנט, האבען מיינע אויגען ניט ווילענדיג א בליק געטהאן אויף דאס מיידעל.

דאכט זיך, וואס? א בליק, גאר ניט; אבער מיין כונה איז שוין געשטערט. איך שפרינג שוין גאלאפ, די ליפען שאקלען זיך: „אתה קדוש, ושמך קדוש, קדוש, קדוש, קדוש.... מלא כל הארץ כבודו ומקבלין דין מין דין", און גיב זיך א כאפ ביי א שפיי צו עלינו, ווען אלע קלאפען זיך אין הארצען פון „סלח לנו". אמאל

בעקום איך גלאַט קפיצת הדרך אין שמונה עשרה און מיין רוקען ברעכט זיך גאַר אַהן מיין ידיעה פון מודים, ווען מיינע שכנים גלייכען אוים די פּלייצע פון צווייטען בוק ביי מגן אברהם. הגם איך האַלט פערמאַכט די אויגען און האָב שטאַרק אין זינען, אַז ביי מיר אויפ׳ן קאָפּ ליגען תפילין, און איין רגע טאָר ניט אריבער אין היסח הדעת, און איך חזר מיט זיך „היסח הדעת" און טראַכט וועגען געקרייזעלטע האָר... רויטענקע ליפּעלאַך... מודים אנחנו לך.

דאָס פערגעניגען, וואָס איך האָב געהאַט פון דעם איין בליק, איז מיר ארוים באָקאָם. שפּעטער אווײלע האָב איך מיט זיך גע־נומען מאַכען א חשבון, „חשבון הנפש", און מיר האָט פּשוט א גרויל אַנגעכאַפּט. ווען אפילו ניט פון יעדען אות, וואָס איך האָב מבליע געווען אין דאַוונען, נאָר פון יעדען וואָרט זאָל ווערען א שוואַרצע וואָראָנע און קומען מיך פּיקען מיט די האַרטע שנאָבלען נאָך מיין טויט — וואָס וועט פון מיר ווערען?

עטליכע טעג נאָכדעם בין איך שוין אויף מיין שטאָט ניט געשטאַנען, איך האָב זיך פערדרוקט אין א ווינקעל, ווייט פון פענס־טער און געסטאַרעט זיך דאַוונען מיט כונה. איך האָב זיך גע־פּרובט דוויקען, שאָקלען שטאַרק, פאַרשטעלען מיט דער רעכטער האַנט די אויגען, אָבער אומזיסט. די טויבע און דיקע וואַנט איז געוואָרען דורכזיכטיג און „איהר" פּנים האָט איבעראַל געשוועבט פאַר מיר. איך האָב קלאָר ארויסגעזעהן, אַז איך האָב דאָ צו טהאָן מיט דער קליפּה ר"ל. איך האָב געוואוסט פיעל מעשיות פון דער שעהנער לילית, פון איהרע שפּיצלאַך און המצאות, וואָס זי טהוט מיט יונגע לייט און מיר האָבען זיך די האָר געשטעלט קאַפּויר פאַר שרעק. איך האָב געזוכט הילף ביי די מוסר־ספרים, נאָר אפילו דאַרטען פון די הייליגע בלעטלאַך האָט זי צו מיר געשמייכעלט און געלאַכט פון מיין שוואַכקייט: שוטה, וואָס האָסטו אַזוי מורא אויף מיר א קוק צו טהאָן? נאַרעלע, וואָס נעהמסטו זיך אַזוי צום האַרצען פון א קוק? ווער קוקט עם ניט?

איך בין געווען אייזען, אָבער „זי". איך מיין איהר פּנים, איז געוועזען מאַגנעט און האָט מיך ארויסגעצויגען פון ווינקעל צוריק אויף מיין שטאָט לעבען פענסטער. מיר האָט געצויגען

צום פענסטער מיט אַזאַ מאַכט, אַז איך האָב פֿערלאָרען אַלע מיינע חשבונות און האָב זיך געלאָזען אויף איינס, זאָל זיין וואָס עס וועט זיין.

און איך האָב זיך ערלויבט צו וואַרפען הינטערוויילעכטס אַ בליק אויף איהר.

איצט האָב איך שוין ניט געוואַרט אויף שמונה עשרה, ווען מיר וועט אויסקומען שטעהן מיט'ן פּנים צום וואַנט. דעם גאַנצען דאַווענען בין איך געשטאַנען מיט'ן געזיכט צו דער וואַנט, סיידען ווען איהר פּנים האָט זיך ניט געזעהן אין פענסטער, האָב איך זיך געמאַכט אַ היתר צו זיצען, און זאָגאר אין לערנען האָב איך ליעב געהאַט אומקעהרען דעם שטענדער צום פענסטער, כּדי צו זיין שטענדיג גרייט, טאָמער וועט זי אַרויסקוקען.

פון דער צייט איז מיר געוואָרען פיעל גרינגער, דאָס האַרץ האָט מיר ניט געקלאַפּט פאַר די עבירה; אומשטיינס געזאָגט, וואָס האָב איך שוין דאָ צו פערלירען? וואָס מאַכט מיר אויס, צו הונ־דערט וואָראָנעס וועלען צופּיקען מיין גוף נאָכ'ן טויט צו מיליאָנען. אי וואָס? קיינער וועט ניט אריין גלייך אין גן עדן, אַלע מוזען אויס־שטעהן אַ כף הקלע. און פערשידענע מעשים וועגען גרויסע חסידים, וואָס האָבען דאָך ניט געקענט אויסמיידען דעם גיהנם, זיינען מיר אַרויף אויפ'ן געדאַנק. איך האָב זיך גערופען נאַר, שוטה, וואָס איך האָב געדענקט צו זיין בעסער פאַר אַ גאַנצע וועלט: „אין צדיק בארץ אשר לא יחטא", ניטאָ קיין צדיק אויף דער וועלט, וואָס זאָל לחלוטין זיין ריין פון אַן עבירה.

נאָך אַזאַ חשבון האָב איך שוין געוואָרפען אַ בליק אויף איהר פון פענסטער מיט אַ רוהיגען האַרצען, און די בליקען האָבען מיר שוין אַזוי ניט געבריהט. איך האָב געפיהלט סתם אַ פערגניגען. עפּעס קיצעלט דאָרטען אינוועניג ביי דער נשמה, דער קאָפּ ווערט לויטער. ריין: פאַרט, פאַרט פון דאָרטען אַלע פינסטערע מוסר־ספרים'דיגע מחשבות! די פאַנטאַזיע שפּינט, וועבט גאָלדערנע פעדים און איך פליה, שוועב אין אַ וועלט פול מיט לעבען און האָפ־נונג.

איצט האָב איך שוין מעהר אין קיין מוסר ספר ניט געקוקט.

אלע ידיעות, וואס איך האב פון דארטען געשעפט, האבען זיך ערגעץ פערררוקט ווייט אין א ווינקעלע און זיינען מיר ניט ארויף מעהר אויפ'ן זכרון. מיין מוח האט זיך בעפרייט פון א שטרענגען קאנט־ראליער, און דאס הארץ האט געפיהלט, ווי עס האט געלוסט.

מיינע בליקען אויף איהר, פערשטעהט זיך, זיינען געווען גע־גנב'עטע. איך האב געקוקט כלומרשט סתם אין דער וועלט אריין, און ווען איך בין געווען זיכער, אז „זי" זעהט מיך ניט, האבען זיך מיינע אויגען א קעהר געטהאן אין איהר זייט. א לאנגע צייט איז מיר געלונגען זיין א גנב. איינמאל אבער בין איך מיאוס אריינגעפאלען. זי האט געהאלטען ארויסגערוקט דעם קאפ פון פענסטער און געשמייכעלט. פון שמייכלען האבען זיך איהר גע־שטעלט גריבלאך אין די בעקלאך (דעם אמת זאגענדיג, האב איך ביי איהר געזעהן נור איין גריבעלע, וויל איך האב אויף איהר געקוקט אין פראפיל, נאר געדוכט האט מיר, אז איך זעה ביידע גריבלאך) און דאס האט איהר צוגעגעבען דעם זיבעטען חן. מיינע אויגען האבען זיך אין איהר איינגעגעסען און האבען זיך בשום אופן ניט געקענט אפרייסען; פלוצים — א, א שאנדע! — האט זי א קעהר געטהאן איהר קעפעל אין מיין זייט און א קוק געטהאן פונקט אויף מיר. אונזערע אויגען האבען זיך געטראפען... דאס בלוט האט מיר א שפאר געטהאן אין פנים אריין און איך האב זיך ניט געוואוסט וואוהין צו טהאן פאר חרפה. איך בין געבליבען שטעהן כאטש מעלק מיך. די אויגען, פערשטעהט זיך, האב איך תיכף גע־וואלט אראפלאזען, נאר איך האב עפעס ניט געקענט, זיי האבען זיך גענומען דרעהען ארום איהר געזיכט, געשפרונגען פון קאפ אויפ'ן קינ־באק, פון איין אויער אויפ'ן צווייטען און איך בין אלס רויטער און רויטער געווארען.

און זי האט אלץ געשמייכעלט, געקוקט אויף מיר און גע־שמייכעלט.

ענדליך האב איך די אויגען אראפגעלאזט, נאר פון ארט ניט אפגעטראטען, כאטש געשטאנען בין איך אויף פריסאק און וואלט געווען זעהר צופריעדען, ווען א גרוב זאל זיך איצט עפענען און איינשלינגען מיך. איך האב פון זיך זעלבסט גענומען נקמה; דער

מוסר־ספרים'דיגער „איך" איז פּלוצים אַרויסגעשפּרונגען פון זיין פערבאַרגענעם ווינקעל, אַרויף אויפ'ן פערד און גענומען זיך רייצען מיט מיין נייעם „איך": „גוט, רעכט אויף דיר! ווייטער קוק ניט אויף מיידלאַך! איצט וועלען אַלע וויסען, וואָס פאַר אַ תכשיט דו ביזט!" מיין נייער „איך" איז געשטאַנען צוטומעלט, צומישט און האָט אַליץ מקבל באהבה געווען. ער האָט געפיהלט, אַז ער איז ווערט דעם פּסק: די גאַנצע שטאָדט וועט באַלד קלינגען מיט איהם. מען וועט אויף איהם טייטלען מיט די פינגער: „קוקט אַן דעם שעהנעם בחור'ל, קוקט אַן דאָס פרומע צורה'קעלע, ער קאַן, דוכט, קיין צוויי ניט צעהלען און דאַך טרעפט ער צו קוקען פון אַ מקום־קדוש אויף מיידלאַך".

אַ לאַנגע ווייל האָט געדויערט מיין פערצווייפלונג. פּלוצים איז מיר ווי אַ בליץ דורכגעלאָפען אַ געדאַנק דורכ'ן קאָפּ און האָט מיר ליכטיג געמאַכט אין האַרצען: „פאַר וואָס מעג זי"? פאַר וואָס מעג זי? — דוכט זיך גאָר אַ פּשוטע פראַגע, אָבער וואָס פאַר אַ גרויסע בעדייטונג זי האָט געהאַט פאַר מיר! אַ שווערער באַרג האָט זיך מיר אַראָפּגעקייקעלט פון האַרצען און האָט פאַר מיר פריי געמאַכט די וועלט. פאַר וואָס מעג זי? זי איז חס ושלום ניט קיין מופקרת, זי איז אַ גאַנץ אַנשטענדיגע מיידעל און קוקט אַרויס פון פענסטער אויף ווענען זי וויל, פראַנק און פריי, און פאַר וואָס זאָל איך זיך שטערען? פאַר וואָס?

פון דעם טאָג אַן פלעג איך זיך מיט „איהר" אָפט בעגעגענען מיט די אויגען און פלעג שוין אַזוי ניט „סטרעליאיען" מיט זיי, ווי דאָס ערשטע מאָל. אַזאַ מין איבערקוקעניש האָט ביי אונז געדויערט אַ היבשע צייט. איינמאָל האָט זי צו מיר אַ שמייכעל געטהאָן; ווען זי זאָל האָבען געשמייכעלט צו אַ פרעמדען בחור, איך מיין, ניט צו מיר, וואָלט איך איהר אודאי געהאַלטען פאַר אַ חצופה. נאָר געשמייכעלט האָט זי צו מיר, און איך מיט איהר זיינען שוין גאָר קיין פרעמדע ניט. איך האָב איהר אויך געענטפערט מיט אַ שמייכעל און אונזער בעקאַנשטאַפט איז געוואָרען פיעל נעהענטער. ביי אונז איז געוואָרען אַ מין לשון מיט די אויגען, און אונזערע

רעיונות האבען מיר לייכט אויסגעדריקט מיט די בליקען, מיר האבען שוין איינער דעם צווייטען גוט פערשטאנען.

צוליעב פיעל אורזאכען האב איך זיך מיט איהר געוואלט בעסער בעגעגענען ביי טאג. דעמאלט איז אין קלייזעל געווען שטיל. א פאר פרושים זיינען געגאנגען עסען מיטאג; איינער איז געלעגען אויסגעצויגען אויף דער באנק און האט געדרעמעלט; און ווידער איינער האט זיך פעררוקט אין ווייבערשען קלייזעל און געלערענט דארט „חכמות חצניות". איך בין געווען איינער אליין, און מיר האבען זיך געקענט זעהען, הייסט עס (פערשטעהט זיך ממילא, אז פון די פענסטער) אונטער פיער אויגען. זי איז איצט ביים פענסטער ניט געווען, און איך האב איהר געוואלט ארויסרופען. איך האב אומגעקערט דעם שטענדער צום פענסטער, אויסגעפרובט די שטים און קנאקענדיג און דרעדלענדיג גענומען זינגען: „יותר משהאיש רוצה לישא האשה רוצה להנשא" (געלערענט האב איך דעמאלט נשים) און מיין זינגען איז געווען ניט אומזיסט: זי האט דארטען תיכף פערשטאנען, וואס דאס בעדייט און האט זיך טאקע באלד בעוויזען אין פענסטער, מיט אן אנגעהויבענע געשטריקטע פאטשיילקע אין די הענט, און א קניילכעל וואל אונטערן ארים (אה, ווי מקנא האב איך געווען דעם קניילכעל וואל!) דאס מאל האבען מיר ביידע געמאכט א מינע, פונקט ווי איך זאל מיט'ן זינגען גאר ניט האבען געמיינט און זי כלומרשט האט זיך צופעליגערווייזע געזעצט נעבען פענסטער. איך האב זיך א לאנגע צייט איינגעהאלטען און ניט אויפגעהויבען דעם קאפ פון דער גמרא. איך בין געגאנגען שטייגער, געגלעט, געדרעט זיך דעם טשוב אויפ'ן קאפ, געצויגען ביז צום מויל, און געקייט די האר כלומרשט ווי פערטיעפט אין א טיעפען ענין. שפעטער אווילע, אז איך האב אויף איהר א ווארף געטהאן א געגענבע'טען בליק, האב איך געזעהען, אז זי קוקט אויך גאר ניט אין מיין זייט, נאר געפיהלט האב איך, אז מיר זעהען איינער דעם צווייטען צו גוט.

פון דעם טאג אן האבען זיך אנגעפאנגען אונזערע בעגעגעניסען כמעט יעדען טאג. מיר פלעגען אזוי שעה'ן־וויין אפשטעהן ביי די פענסטער און כאפען אפט איינער ביי'ם צווייטען א שמיי־

בעל. איך בין געווען אויפ'ן זיבעטען הימעל, ווען מיר פלעגט גע־ לינגען צו בעמערקען אין איהרע רויטע בעקלאך די חנ'עוודיגע גריב־ לאך. מיין גרעסטער גן־עדן איז געווען דאָס קלייזעל. זייענדיג דאָרט, האָב איך פערגעסען אַז עסען און טרינקען, און ווען בין איך דאָרט ניט געווען? — מיר איז פשוט ליעב געוואָרען דאָס אָרט לעבען פענסטער און האָב זיך פון דאָרטען ניט געקענט אָפּרייסען אפילו דעמאָלט ווען איך האָב בשום אופן ניט געקאָנט ערוואַרטען, זי זאָל זיך ווייזען. איך האָב דאָרט ליעב געהאַט צו שטעהן, אָנגעשפּאַרט איבער דער גמרא און פאַנטאַזירען סתם אין דער וועלט אריין. די מאַמע האָט פּשוט אָנגעקוואָלען פון איהר בן יקיר'ס התמדה: „ער שטעהט אַ גאַנצען טאָג ווי אַ קרוק איבער'ן גמרא". און זי האָט גאָר ניט חושד געווען, אַז ניט די גמרא שמיעדט מיך איצט צו צום קלייזעל.

צו וואָס וועט דאָס פיהרען? אַזאַ פראַגע איז מיר גאָר אין קאָפּ ניט אריין. איך האָב געלעבט מיט'ן איצטער און פאַר מיר איז געווען עד בלי די וואָס איך האָב געהאַט.

נאָר פּלוצים האָט זיך אַ כמאַרע בעוויזען אויף מיין האָריזאָנט: בינקאָווסקעלע, דער שטעדטעלדיגער לעהרערל, האָט גענו־ מען איינגעהן צו איהר. איך בין דערפאַר געוואָרען אש־להבה. ס'טייטש! ער געהט איין צו איהר? ! ער, וואָס ווייס ניט קיין צלם פאַר קיין אלף וואָגט צו געהן צו איהר, און זי — און דאָס איז טאַקע דער עיקר — לאָזט איהם אריין! פערשטעהט זיך, אַז אַזאַ זאַך האָב איך איהר ניט געקענט פערצייהען. איך בין פאַר כעס אַנטלאָפען פון קלייזעל און אַ טאָג צוויי ניט בעוויזען זיך אין פענסטער.

אויב זי האָט געבענקט — ווייס איך ניט, נאָר אַז איך האָב קיין רוה ניט געפונען איז אַ פאַקט. איך בין ארומגעגאַנגען, ווי אַ משוגעגער, אין האַרצען האָט זיך מיר אָנגעצונדען אַ פייער און אינעווייניג געסמאַליעט, געברענט, געבראָטען. איך האָב ניט גע־ וואוסט, וואָס מיט מיר טהוט זיך. מען האָט צו מיר גערעדט און איך האָב ניט געהערט, אויף דער צעהנטער פראַגע, אויב איך האָב שוין יע געענטפערט, האָב איך געענטפערט בוידים. צום עסען

האב איך זיך ניט צוגעשטעקט. בייגאכט האב איך זיך געווארפען פון איין זייט אויפ'ן צווייטען, געשליידערט פון זיך די דעקע, גע־ריסען פון זיך די העמד, עפעס איז מיר געווען ענג, הייס, שווער. אויפ'ן דריטען טאג קוים בין איך אוועק אין קלייזעל. דעם שול־הויף בין איך א דורכגעגאנגען מיט אראפגעלאזטע אויגען און גע־היט זיך ניט א קעהר צו טהאן דעם קאפ אין איהר זייט. דאס מאל בין איך ביי'ם פענסטער ניט געשטאנען; איך האב דאס אלץ גע־טהאן פון צו־להכעיס וועגען, נור איין געדאנק האט מיר געעגבערט דעם מוח: „טאמער פיהלט זי גאר ניט מיין צו־להכעיס!" ענדליך אבער האב איך זיך ניט איינגעהאלטען און א ווארף געטהאן א בליק אויפ'ן פענסטער — דער בליק איז געווען האלב ברוגז'דיג אין פאל, טאמער בעגעגענען מיר זיך מיט די אויגען. — איז זי אבער איצט אין פענסטער ניט געווען. איך האב א היבשע צייט געווארט ביי'ם פענסטער, געווארט און געקוקט, געקוקט און געווארט, אבער זי האט זיך ניט בעוויזען. איך בין געווארען אונרוהיג אבער די אונרוהיגקייט איז ווייט ניט געווען עהנליך אויף כעס איך בין מיט אמאל איבערגעבראכען געווארען: עפעס האב איך דערפיהלט, אז די ערד פון אונטער מיינע פיס גליטשט זיך אוועק, און איך הענג אויף אן איבערגעברענטען שטרוי. וואס אזוינס איז מיט מיר, האב איך ניט פערשטאנען, איך האב נאר געוואוסט, אז איך בין שוין עפעס ניט וואס פריהער. מיין גאנצע גאוה האט זיך פלוצים פון מיר אפגעטהאן, און איך בין ווייטער געווארען א שטיק וואקס פאר איהר. איך האב פערלארען מיין דעה איבער זיך, און זי האט איצט געקאנט פון מיר מאכען, וואס זי וויל. איין בליק איהרער — און איך וואלט אויף גלאטע וועגט געקראכען; איין שמייכעל אויף איהרע ליפען — און איך וואלט מיט'ן קאפ מויערען געבראכען. איך האב עס ניט פערשטאנען, נאר געפיהלט האב איך, און אין איין צייט איז מיר געווען אי ברענענדיג אנגענעם אי שרעקליך וועה. „איזהו גבור הכובש את יצרו" (ווער איז א גבור? דער וואס איז גובר זיין יצר הרע). און איך פיהל, אז איך ווער אויס גבור, מיין מלוכה ווערט פון מיר אוועקגענומען... און איךווארט און קוק, קוק און ווארט אין פענסטער, און זי זעהט זיך אלץ ניט. טויזענדער

נארישע געדאנקען פליהען מיר אלע ווײלע א דורך דעם מוח און מיין אונרוהיגקייט וואקסט מיט יעדער מינוט.

די מנינים האבען זיך שוין געענדיגט. די פיינע בעל־הבתים, וואס לערנען אלע אין דערפריה א בלאט גמרא נאכ'ן דאוונען, זיינען שוין אויך צוגאנגען. א פאר ארים־בחורים זיינען געגאנגען אויף די טעג אנבייסען און איך שטעה נאך אלץ ביים פענסטער אין די תפילין און ווארט. איין ארים־בחור מאכט מיר אויפמערקזאם, אז ביי מיר איז היינט א לאנגער דאווגען, נאר איך פארשטעה ניט, וואס ער רעדט, הגם איך נעהם אהן טראכטען גלייך אראפ דעם של ראש און לעג איהם צונויף. ענדליך כאפ איך זיך אויף, ווי פון א שטארקען שלאף: זי בעוויזט זיך אין פענסטער. זי איז מונטער, פריש... צוואנציג שפיזען שטעכען זיך מיר פלוצלונג אריין אין הארצען, פון איהר מונטערן, פרישען געזיכט שפארט מיר אזש אריין דאס בלוט אין די אויגען. א העלישער פלאם ציינדט זיך מיר ווייטער אן אין הארצען און איך לויף מיט א פערקאטשעטע ארבעל אויף דער לינקער האנט משוגענערווייס אהיים.

— אודאי מיט בינקאווסקעלען געזעסען נעכטען ביי נאכט שפעט, שטעכט מיר א געדאנק.

פע! איך האס איהר, איך האס איהר מיט'ן גאנצען הארצען. א פיינע מיידעל! ניטא וואס צו רעדען! זיצען שפעט ביינאכט מיט בחורים. און נאך מיט וועמען?... א קשיא אויף בינקאווסקעלען... דער שלויע, דער שייגעץ, ער האט הפנים אין זיך א קאפ חרפה אדער בושה?... ביי מיר איז נאך אפילו א גרויסער ספק, נאר איך וואלט ניט קאווירט, אז ער האט איהר ניט א גלעט געטהאן, און אפשר... אפשר נאך א קוש געטהאן אויך. מיר הארט גאר ניט פאר איהר. וואס געהט זי מיר דען אן? וואס הארען מיר אזעלכע זאכען. וואס בין איך דען גאט'ס סטראפציע? קושען זיי זיך יע, קושען זיי זיך נ י ט — מיין דאגה! נור דאך ווארפט מיר פון דעם געדאנק אין קעלט און אין היץ. איך ציטער מיט אלע מיינע גלידער. מיין איינציגער גליק איז, וואס איך וויים ניט אויף געווים, אויב ער איז גאר נעכטען געווען ביי איהר, און אפילו אויב ער איז יע געווען, צו איז ער געזעסען שפעט, און אז אפילו דאס אויך —

ווי ווייס איך, אז ער האט איהר געגלעט? סתם אריין צו א מיי־דעל און געגלעט איהר. און וואו איז זי דען אין דער וועלט? זי האט שוין גאר קיין דעה ניט? א וועלט איז דאך ניט הפקר...

איך האב שוין באלד חרטה, וואס איך בין אנטלאפען פון קלייזעל; נור פאר מיינע אויגען שוועבט דורך איהר געזיכט, מונ־טער, פריש... נאך דעם וואס ביי אונז האט פאסירט, האט זי ניט געטארט אזוי אויסזעהן, און ווידער איז קאנטיג געווען, אז זי איז אקארשט אויפגעשטאנען פון שלאף — פאר וואס איז זי היינט עפעס געשלאפען אזוי שפעט?

איך ווער ווייטער אנגעצונדען פאר כעס, פאר אייפערזוכט און מיין האס צו איהר ווערט נאך שטארקער.

נאר דער כעס האלט ניט לאנג. איך פיהל איצט נאך שטאר־קער, ווי איך האב איבער זיך קיין דעה ניט. עפעס פיהל איך זיך ווי א שאטען, וואס מוז זיך ציהען נאך איהר; נור איך קלער ניט דאריבער.

איצט אין קלייזעל בין איך געגאנגען ווי א זינדיגער. אזא מזל האט שוין שטענדיג דער שוואבער, ער מעג זיין גערעכט, ווי גאט אליין, קוים אבער האט ער צו טהאן מיט א שטארקערען געג־נער, פיהלט ער זיך אומגערעכט. אין קלייזעל האב איך ניט גע־וואגט שטעלען זיך אויף מיין געוועגליכען ארט. עפעס האב איך זיך געשעמט פאר איהר. אונזער ערשטע איצטיגע בעגעגענים דורך די פענסטער האט מיך געשראקען. עפעס האב איך ניט גע־קאנט פארשטעלען זיך, ווי וועט דאס אויסקומען. נאר עס האט לאנג ניט געדויערט און איך האב זיך ווידער געשטעלט אויף מיין אלטען ארט און געווארט מיט הארצקלאפענים, ווען וועט זי צו־געהן צום פענסטער. איך האב ניט געוואגט ארויסצורופען איהר מיט'ן זינגען און האב דעריבער געווארט זעהר א לאנגע צייט. ענדליך, האב איך זיך דערוווארט און האב איהר דערזעהען מונ־טער, פריש, לעבעדיג...

איך בין איצט ניט אנטלאפען, ווי פאריגען מאל. אויך האב איך זיך ניט אנגעצונדען מיט'ן פייער פון אייפערזוכט, נאר עפעס האט זיך מיר א ריס געטהאן אין הארצען און דאס בלוט האט מיר

גענומען קיהלען אין די אַדערען. איך האָב איצט דאָס ערשטע מאָל פֿערשטאַנען, אַז זי שמייכעלט צו מיר, ניט ווייל איך בין איך, נאָר זי וואָלט פּונקט אַזוי געשמייכעלט צו אַנאַנדערען אויך, ווען „יענער" וואָלט געשטאַנען אויף מיין אָרט. איך בין פאַר איהר עפּעס א מין שפּילעכעל, נאָר זי קימערט זיך גאָר ווינציג, וואָס דאָס שפּילעכעל האָט זיך א פּאָר טעג ניט געזעהען.

— אבער איז זי דען א מלאך, וואָס זי זאָל וויסען, וואָס ביי מיר אין הארצען טהוט זיך, פרוב איך זיך אליין טרייסטען. אפשר דענקט זי, אַז זי איז אויך פאַר מיר ניט מעהר ווי א שפּילעכעל? ווען אבער זי זאָל וויסען וואָס פאַר א רעיונות איך האָב וועגען איהר, וואָלט זי אויף מיר גאָר אַנדערש געקוקט. נאָר ווי קומט די קאַץ איבערן וואַסער? ווי גיב איך איהר איבער מיינע געדאַנקען און ווען אפילו איך זאָל דאָס האָבען ביכולת, וואָס וואָלט איך איהר געזאָגט? וואָס?...

איך טראַכט, וואָס וואָלט איך איהר אַן ערך געזאָגט און געפין קיין ווערטער ניט. מיינע געפיהלען האָבען קיין לשון ניט. איבערהויפּט ווייל איך אַליין האָב קיין נאָמען ניט אויף דעם פייער, וואָס ברענט מיר אין הארצען. איך בין מיט יעדען טאָג געוואָרען אַלס אומעדיגער.

דערווייל איז געקומען שבת, ס'איז געווען צו קריאת התורה. איך האָב זיך געריכט אויף מפטיר און האָב מיט זיך געקלערט, אַז ווען איך וועל נעהמען אַנטהאָן דעם טלית, וועל איך בכיון מעדלעווען, כדי זי זאָל זעהען. פאַר וואָס? ווייס איך ניט, נאָר מיר האָט געדוכט, אַז אין טלית וועל איך ביי איהר מעהר נושא חן זיין. איבערהויפּט נאָך, ווייל איך האָב בעשלאָסען צו נעהמען דעם טלית ניט ביי'ם פאָטער, נאָר ביי אונזער שכן, שמואל אשר דעם שיינקער: זיין טלית איז געווען מיט אַן עטרה. מסתמא האָט מיר געדוכט, אַז א טלית מיט אַן עטרה גיט דעם זיבעטען חן. איך וואָלט די צייט פון קריאת התורה געקאָנט פאַנטאַזירען מי יודע ווי, א שפּאַס אַזאַ געלעגענהייט! און זי שטעהט טאַקע איצט אין פענסטער... נור פאַר וואָס איז מיר פּלוצים פינסטער געוואָרען פאַר די אויגען?

גראד איצט האט דער רוח אנגעטראגען בינקאווסקי, און ער איז גלייך צוגעגאנגען צו איהר פענסטער און אזוי אפען בפרהסיא געוויטשעוועט זיך מיט איהר.

איך האב ניט געהערט, ווי דער בעל קריאה האט אויסגע־רופען: „יעמוד החתן"... נאר ווען דער טאטע האט אויף מיר ארויפ־געווארפען דעם טלית און „זי" האט גראד א ווארף געטהאן א בליק אויף מיר, האט מיר דאס בלוט א שפאר געטהאן אין פנים אריין און מיט פאלשע טריט בין איך אוועק צו דער בימה.

די ברכות האב איך גוט געקענט פון אויסוועניג און דאריבער האב איך קיין טעות ניט געהאט, נור צוויי טעג בין איך געווען א שטיקעל חולה, און די מאמע האט טאקע געזאגט, אז א בייזע עין הרעה האט מיר געשאט.

מיין כעס צו בינקאווסקי'ן איז ניט געווען אזוי שטארק, ווי מיין קנאה צו איהם. און די קנאה האט מיך געטריבען צו טהאן אלץ אין דער וועלט, אבי נושא־חן צו זיין ביי איהר. אז מיר פעהלט אין איהרע אויגען חן, האב איך גאר ניט געצווייפעלט און איך האב אויף איהר מלמד זכות געווען. שוין די פאות אליין זיי־נען געווען נענוג צו פער'מיאוס'ען מיך אין איהרע אויגען. ביז איצט האב איך מיינע פאות גאנץ ליעב געהאט. ווען דאס לער־נען איז געגאנגען גלאטיג, האב איך זיי געקרייזעלט, געדרעהט און געהאט דערפון פערגניגען: און ווייטער אז ס'האט זיך געמאכט א שווערער ענין, האב איך גאר אהן די פאות כמעט ניט געקענט אויסקומען: צופענדיג זיי, פליקענדיג זיי, האב איך זיך מיט זיי מישב געווען און טאקע מיט זייער הילף בין איך דורכגעקראכען די שווערסטע לייענעס. איצט אבער האב איך בעשיינפערליך דערזעהען, אז די פאות מאכען מיר מיאוס און האב זיך שטארק געוואונדערט, ווי אזוי, האב איך עס ביז איצט ניט בעמערקט. דער ערשטער קרבן זיינען זיי געפאלען, און געפאלען זיינען זיי זעהר מיאוס, טאקע אזוי, אז איך האב פשוט א לאנגע צייט די אויגען ניט געקאנט ווייזען פאר קיינעם. די מעשה דערפון איז אזוי גע־ווען: צו קיין שערער האב איך ניט געקאנט געהן, איך האב גע־וואוסט, אז די צונג וועט זיך מיר ניט א קעהר טהאן זאגען דעם

שערער, אז ער זאָל מיר די פּאות אָראָפּהאַקן, און איך האָב זיך געמוזט צו דער אָפּעראַציע אַליין נעהמען. איך האָב אָפּגעזוכט דער מאַמעס שערעלע און אָפּהיטענדיג א צייט, ווען קיינער איז צוהויז ניטאָ, האָב איך זיך געזעצט פאַרן שפּיגעל און גענומען קירצען. אָנפאַנגס האָב איך אָבגעהאַקט די שפּיצען, אָבער אַזוי ווי איך בין אין דעם ניט געווען פּראַקטיצירט, איז איינע אַרויס־געקומען לענגער און די אַנדערע קירצער. פערשטעהט זיך, אַז איך האָב איינע געמוזט ווייטער קירצען. אָבער, מעשה שטן, נעהם איך און כאַפּ ביי איהר ווידער איבער די מאָס. אַזוי לאָזען האָב איך דאָך ניט געקאָנט, האָב איך שוין געמוזט די אַנדערע פערריכטען. אַזוי בין איך פאַרקראָכען ביז איבער'ן ביינדעל, וואָס טהיילט אָב די שלייפען פון די באַקען, כמעט מיט די שפּיץ אויערען צו גלייך. מיט דער קורצקייט האָב איך שוין געקאָנט זיין יוצא לכל הדעות, זיינען מיר אָבער אויפ'ן וועג פון די שלייפען ביז אונטער'ן ביינדעל פערבליבען לקט און שכחה און אַז איך האָב דאָס אויך אַראָפּגענומען האָט עס אויסגעזעהן, ווי די שטיק פּאַ־טעלניצע, וואָס דער רופא שערט אָב צו שטעלען באַנקעס. איך דענק, אַז די מאַמע האָט געהאַט רעכט, ווען, דערזעהענדיג מיך תיכף נאָך דער אָפּעראַציע, האָט זי פאַרבראָכען די הענט און אויס־געשריען: „וויה צו מיר ניט, ווער האָט'ס דיך געמאַכט, ווי א רעק־רוט!“

קיין פערגניגען פון מיינע איצטיגע קורצע פּאות האָב איך שוין אויך אַזאַ אופן ניט געקאָנט האָבען. א געוויסע צייט האָב איך געמוזט געהן פערוויקעלט מיט א פאַטשיילקע, נאָר דאָך האָט כייר מיין ערשטע מפּלה קיין שכל ניט איינגעגעבען. מיין באַגעהר נושא חן צו זיין ביי איהר איז אַלץ שטאַרקער געוואָרען, וואָס עפּטער בינקאָווסקי איז איינגעגאַנגען צו איהר. און בינקאָווסקי איז געגאַנגען שוין צו אָפּט. נאָר איך האָב זיך באַלד דערוואוסט, אַז זיין געהן איז ניט קיין סתם גאַנג: זי נעהמט ביי איהם אורא־קען.

איצט איז ביי מיר געבוירען געוואָרען א חשק צו חכמות חצוניות; אויב קענטשאַפט געפעלט איהר, האָב איך דאָך דעם

בעסטען מיטעל מיט וואס זיך אויסצוציי‌כענען פאר איהר. און אויסצייכענען זיך אין שכל־זאכען איז דאך פאר מיר די גרינגסטע זאך אין דער וועלט. דערויף האב איך דאך עפעס א מהרש"א קער־פעל, גענוג וועט זיין אריינקוקען ביין השמשות א געוויסע צייט אין א ביכעל, און איך וועל מיט דעם שוין זיין פארטיג. און אום אויסצופיהרען דעם פלאן, האב איך זיך געווענדעט צום ארים בחור, וואס פלעגט אלע טאג זיך ארויפגנב'ענען אין ווייבערשען קלייזעל לערנען די גוי'שע ביכלאך. ער האט זיך זעהר דערפרעהט מיט מיין פלאן און האט מיר געגעבען אויף דאס ערשטע מאל צום לייענען דעם „אהבת ציון". אז די גאנצע גוי'שע חכמה זאל זיך איינהאלטען אין אזא קליין ביכעל, ווי דער „אהבת ציון" איז מיר גאר ניט געווען קשה; וואס דען? זיי וועלען אויך על כל פנים האבען א תלמוד בבלי, תלמוד ירושלמי, ספרא, ספרי, מכילתא און ז. וו. און ז. וו.? און אז ביי די גוים זאל א מעשה אויך זיין א חכמה, איז מיר אויך ניט געווען קיין וואונדער, אלא וואס האט זיך מיר ניט געלאזט שיקען, ווי קומט לשון יון צום איוב־לשון? (אז דער „אהבת ציון" איז געשריבען מיט'ן לשון פון איוב האב איך געלערענט פון דעם, וואס ער הויבט זיך אויך אן מיט: „איש היה"), נאר די טרוקענע חקירות האב איך געווארפען באלד אן א זייט, ווייל די מעשה האט מיד באלד פעראינטערעסירט און האב געבעטען דעם ארים בחור, ער זאל מיר געבען נאך אזעלכע מעשיות.

ניט טראכטענדיג וועגען דער פעולה, וואס די ביכלאך האבען אויף מיר געהאט, האב איך אליין ניט בעמערקט, ווי איך האב זיך געענדערט. איך האב גאר ניט בעמערקט, ווי ביסלעכוויים, ביס־לעכוויים האבען די ביכלאך פון מיר אראפגעצויגען די שווערע קייט, אין וועלכער מען האט מיר געקאוועט גלייך ביי מיין ארויס־געהן פון די וויקעלאך. איך האב גענומען קוקען פרייער, אטהע־מען פרייער, און מיין שכל האט גענומען ארבייטען גאר אין איין אנדער ווענדונג. אליין ניט צו מערקען ווי אזוי, האב איך אמאל דורכ'ן פענסטער פערצוויגען מיט „איהר" א געשפרעך, דאס הייסט איך האב א פאר ווערטער צו איהר געזאגט. די מעשה איז געווען אזוי: זי האט געפרעגט אין שטוב, פיעל איז דער זייגער? און

אזוי ווי אין קלייזעל איז געווען שטיל, האב איך געהערט, ווי מען האט איהר געענטפערט: האלב דריי. אויפ'ן קלייזעלשען זייגער איז געווען פינף מינוט אויף דריי, און איך האב זיך ארויסגערוקט פון פענסטער און געמאכט איהר אויפמערקזאם, אז זייער זייגער לויפט אין כמעט א האלבע שעה. איך בין תיכף רויט געווארען פאר מיין געוואגטקייט און ווען זי האט האלב פערוואונדערט אויף מיר א קוק געטהאן, בין איך נאך רויטער געווארען. נאר ווי דאס איז, דער ערשטער טראט איז געווען געמאכט, און ווייטער איז שוין געגאנגען גרינגער. אין א פאר טעג ארום האב איך איהר געפרעגט, אויב זי לייענט ניט קיין אידישע ביכלאך, און אז זי האט געענטפערט: „א, יע!" האב איך זיך איהר אנגעשלאגען לייהען א ביכעל. קיין אידיש ביכעל האב איך ניט געהאט, נאר וואו דער מוכר ספרים וואהנט האב איך געוואוסט, און איך בין טאקע באלד געלאפען סטראם האלאוואי קויפען אדער נעהמען אויף פראקאט, אבי ס'זאל תיכף ווערען. א שפאס אזא גליק! איך וועל האבען אזא טהייערע געלעגענהייט צו שטעהן לעבען איהר, אזוי ווי בינקאווסקעלע איז געשטאנען! קען מען זיך עפעס מעהר ווינשען?

ביז וואנען איך האב געקראגען דעם ביכעל איז מיר אביסעל דער קוראזש אראפ און דעמאלט האב איך זיך מיישב געווען, אז גלייך איבערגעבען דאס ביכעל טויג ניט, בעסער אין אבענד: פרעמדע אויגען זיינען גאר איבריג. איך האב אין קלייזעל געווארט מיט דער גרעסטער אונגעדולד, ס'זאל שוין זיין נאך מנחה־מעריב. און דאס ביכעל איז מיר געווען א שרעקליכע משא אין קעשענע, באטש אין דער זעלביגער צייט איז עס ביי מיר געווען א טייערער אוצר. ענדליך, האב איך זיך דערוואַרט, דערזעהן איהר, ווען זי איז ארוים אין דרויסען און איבערגעגעבען איהר מיט ציטערדיגע הענט.

— שוין געבראכט? — האט זי געפרעגט און א שמייכעל געטהאן צו מיר. איך האב עפעס געוואלט ענטפערען, די ווערטער זיינען מיר נאר אונטערגעקומען ביז'ן גארגעל און איך האב זיי בשום אופן ניט געקענט ארויסברענגען. א נס, וואס עס איז

געווען פינסטערלאַך און זי האָט ניט געקאָנט בעמערקען, ווי איך בין אַנגעצונדענע געוואָרען פאַר שאַנד פון מיין שטומענים.

— איך דאַנק אייך, — האָט זי, ניט דערוואַרטענדיג זיך פון מיר קיין ווערטער, געזאָגט און איך האָב פאַר'ן טונקעלען שיין פון זייער פענסטער ווידער באַמערקט אַ שמייכעל אויף איהרע ליפען.

איך בין אוועקגעגאַנגען ווי אַן אָבגעשמיסענער, דעם גאַנצען וועג האָב איך זיך געגריזשעט פאַר מיין האַלטען זיך אַזוי נאַרעש און האָב זיך געזידעלט מיט די ערגסטע ווערטער. מיין איינציגע נחמה איז געווען איהר שמייכעל: אָבי זי איז צו מיר פריינדליך.

אין עטליכע טעג אַרום האָב איך איהר ווייטער אָפּגעהיט און בעגעגענט זיך מיט איהר כלומרשט ווי ניט בכיון. איך האָב זיך פריהער צוגעגרייט מיט אַ געשפּרעך. דאָס געשפּרעך האָב איך מסדר געווען, ווי מען דאַרף גאָר ניט בעסער, נאָר ווי אויף צו להכעיס אָבער איז מיר שוין ביי'ם סאַמע אָנפאַנג די צונג געוואָרען ווי אַ קלאָץ און פון מיין גאַנצען סדר איז געוואָרען אַ תל. דאַך האָב איך איינגעשטעלט דאָס לעבען און געפרעגט ווי עס געפעלט איהר דאָס ביכעל? שפּעטער אַ ווייל איז שוין גע־גאַנגען אַהן ג ר ו י ס ע סכנות. איך האָב ווי ס'איז געמאַכט עטליכע פראַגען און בין געבליבען צופרידען מיט זיך, פּונקט ווי איך וואָלט האָבען געהאַט אויפגעטהאָן עפּעס גאָר אַ גרויסע זאַך.

אין די השכלה ביכלאַך האָב איך געפונען אַ נאָמען פאַר מיינע געפיהלען און האָב זיך אַלץ געקליבען אַרויסרעדען זיי פאַר איהר, נאָר אַרויסברענגען עס לפועל איז מיר געווען זעהר שווער. דערווייל זיינען פון טעג געוואָרען וואָכען, פון וואָכען — מאָנאַ־טען, מיר זיינען שוין געוואָרען גאָר נאָהענט בעקאַנט, מיר פלע־גען זיך בעגעגענען זעהר אָפט, נאָר עפענען פאַר איהר מיין האַרץ האָב איך בשום אופן ניט געקאָנט.

איינמאָל, ס'איז דעמאָלט געווען אַ ווינטער־נאַכט, האָב איך זיך מיט איהר שטאַרק פעררעדט און, ניט בעמערקענדיג ווי אַזוי, האָבען מיר אוועק געשפּאַצירט ביז הינטער דער שטאָדט. די נאַכט איז געווען וואונדער שעהן, אויבען און אונטען בלוי און וויים, דער הימעל פערצירט מיט בליסצענדע שטערען, און דער

ווייסער שניי מיט שטראַהלענדע אַלמאַזען. דער פראָסט האָט גע־ברענט און בעפאַרבט איהרע בעקלאַך, אויערען, קין־באַק מיט אַזאַ רייצענד־שענע ראָזען קאָליר, אַז ווען איך האָב איצט אויף איהר אַ קוק געטהאָן, האָב איך פּלוצים דערפיהלט, ווי עפּעס שטופּט מיך, שטויסט מיך מיט אַ גרויסער קראַפט צו איהר, און איידער איך האָב זיך אַ רעכענונג געקענט אָפּגעבען, האָב איך אומגעלומ־פּערט אַ בויג געטהאָן זיך צו איהר און אַ קוש געטהאָן אין ראָזיגען בעקעל.

זי האָט עס ניט ערוואַרט און האָט זיך אַ צאַפּעל געטהאָן ווי דערשראָקען. איך בין געבליבען שטעהן מיט אַן אַראָפּגעלאָזטען קאָפּ ווי אַ פערזינדיגטער. זי האָט זיך גלייך אַ קעהר געטהאָן צוריק צו דער שטאָדט, אָהן אַ שום וואָרט צו זאָגען, און איך בין נאָכגעגאַנגען ביי איהר זייט, ווי בענומען. איך האָב קיין וואָרט ניט געקענט אַרויסרעדען, און ווייל איך האָב געפיהלט, אַז איך מוז עפּעס זאָגען, האָב איך זיך נאָך מעהר פערלאָרען, ניט געפי־נענדיג קיין פּאַסענד וואָרט. אומזיסט האָב איך גערופען צו הילף די ביכלאַך, וואָס איך האָב געלייענט, נאַר ווי ווייט איך האָב גע־דענקט, איז ערגעץ ניט געווען קיין גלייכען צו דער איצטיגער סיטואַציע. דאָרטען איז אומעדום דער ערשטער קוש געווען אַרומ־גערינגעלט מיט רויזען און פּאָעזיע. וואָס פאַר שעהנע, וואונדער־באַרע שעהנע ווערטער דער העלד האָט געזאָגט, איידער ער האָט זיך צוגעריהרט מיט זיינע ליפּען צו איהרע, און דער קוש איז אַרויסגעקומען אַרומגערינגעלט מיט גאָלדענע פּאָעטישע שטראַה־לען. און דאָ בין איך איצט געגאַנגען ביי איהר זייט ווי אַ בעגראָ־בענער און פערשאָלטען מיין אונגעלומפּערטקייט.

דער ערשטער קוש איז ניט אַרויסגעקומען געראָטען.

די גאַנצע צייט וואָס איך בין געגאַנגען ביי איהר זייט האָט מיך געשראָקען אַ געדאַנק, אַז זי וועט מיך איצט מעהר ניט וועלען קענען, און זי וועט זיין געערגערט. איך האָב גערעכענט, אַז זי איז אויף מיר שטאַרק אויפגעבראַכט און וועט מיך קיין מאָל ניט פערצייהען און איך וועל שוין מעהר קיין מאָל אויף איהרע אויגען ניט קענען זיך ווייזען.

אבער זי איז געווען נים נאר די שענסטע, די קליגסטע מיידעל אין דער וועלט, נאר אויך די בעסטע. און ווען איך האב איהר צוגעפיהרט צו איהר הויז, האט זי מיר געגעבען איהר האנט צום ווידערזעהן און אין א סעקונדע בין איך פון א פער׳משפט׳ען דערהויבען געווארען צו דער העכסטער מדרגה פון גליק.

פון איהר אהיים בין איך אוועק טאנצענדיג. דאס איז נים געווען קיין טאנץ, וואס מען לערענט אין א טאנץ־שול. קיין טענ־צער האט נאך קיין מאל אזעלכע פא נים געמאכט. דאס איז געווען אן אייגענארטיגער טאנץ, וואס קומט נאר מיט דער העכסטער התרוממות הנפש, און מען פיהלט נים די ערד אונטער זיך. איך בין איצט געווען גרייט ארומצונעהמען זיך מיט יעדען אדער צו שלאגען זיך מיט יעדען. אין הארצען האט אן אונבעקאנטער שטורם געבושעוועט.

נאך א טאג און נאך א טאג און איך בין געווארען אן אריינ־געהער צו איהר אין הויז. פערשטעהט זיך, אז זיין א בית המדרש בחור׳ל און געהן מיט וויזיטען צו א מיידעל, אדער ווי מען האט אין שטאדט געזאגט, שפיעלען א ליעבע האט זיך נים געריימט, און דער פרומער בחור׳ל האט געמוזט אפטרעטען פלאץ דעם ביי־געבארענעם משכיל. טאטע־מאמע האבען שטארק פראטעסטירט געגען דעם, וואס גרעסער די שטערונגען זיינען געווען, אלץ שטאר־קער איז געווארען מיין ליעבע צו איהר.

אין א יאהר ארום, האבענדיג קענטנים אויפן שפיץ מעסער, בין איך געפאהרען שטודירען. איך האב געגלויבט, אז איך דארף נאר אויסשטרעקען די האנט און דערגרייכען אלץ. יאהרענלאנג האב איך געלעבט אין גרויס דחקות און געלערענט מיט התמדה און צו מיין ציעל בין איך נאך אלץ נים געקומען, און זי האט געווארט, געטרייסט זיך מיט די קורצע קאלטע בריוולאך און האט חתונה געהאט.

פיאָנערען פון השכלה.

(פון די כתבים פון א געוועזענעם ארים־בחור).

איך בין נאָך דעמאָלט געזעסען אין קלויז על התורה ועל העבודה... איבריגענס, רעדט זיך נאָר אזוי. אין אמת'ן אָבער האָב איך עפּעס צום לערנען נאָר א קנאַפּען חשק געהאַט און אויב איך בין געזעסען אין קלויז פון פריה ביז שפּעט אין דער נאַכט, האָב איך דאָס נאָר געטהאָן, ווייל איך האָב קיין אַנדער ברירה ניט געהאַט: געהן מיט וויזיטען האָב איך ניט געהאַט וואו און ארומשלעפּען זיך אין די גאַסען פּאַסט ניט פאַר א לערנער: אין קלייזעל אָבער זיינען געווען חברים און דאָרט איז געווען גאַנץ פרעהליך.

דאָרטען האָב איך געקאָנט ביי טאָג, פערדעקט דאָס פּנים מיט'ן היטעל, כאַפּען א דרעמעל, שפּעטער ארומיאָגען זיך מיט די קלויזניקעס ארום בימה און וואַרפען זיך מיט לייכטערס: דער־עסט די ארבייט — שטעלט מען זיך ביים פענסטער, מען הויכט אויף די שויבען און מען צוקט אויס פערשיעדענע טיטלען, איבער־הויפּט איבט מען זיך אין למד פון לכבוד: די שויבען פון קלייזעל זיינען גרויס און דער למד, האָבענדיג גענוג פּלאַץ, קומט ארויס מאָקע צום בעוואונדערן...

איך און מיינע חברים זיינען געזעסען אין קלויז און געפּיהלט זיך זעהר היימיש. דער קאָפּ, דאָס הארץ זיינען געווען רוהיג. אַמאָל נאָר פלעגט מיר דורכלויפען א געדאַנק וועגען א כלה און אינעווייניג פלעגט עפּעס א בריה טהאָן.

און פּלוצים האָט זיך ארייגגעריסען אין פינסטערן, פער־שטיקטען קלייזעל א שטראַל פון השכלה. דער „אהבת ציון" האָט

געגעבען אַ שיין אויף די סטענדערס און מיר האָבען אַלע דער־פיהלט, אַז עפּעס אַ גרויסע ענדערונג איז געשעהן, אַן ענדערונג. וואָס סטראַשעט צו מאַכען אַ גאַנצע איבערקעהרעניס אין אונזער קליינעם וועלטעל. די קראַפט, פּערשטעהט זיך, איז ניט געלעגען אין ביכעל, זי איז געלעגען אין דעם ווינטעל, וואָס האָט דעמאָלט געבלאָזען, און מיר האָבען זיך אַ כאַפּ געטהאָן ניט טוידט ניט לע־בעדיג.

רעדענדיג אין אַ לשון פון מליצה, האָבען מיר פאַר'ן שיין פון השכלה פּלוצים דערזעהן ווי נאַקעט, ווי אָרים מיר זיינען און מיר האָבען זיך פערשעמט. מיר האָבען זיך געשעמט אין צווייען: אי פאַר זיך אי פאַר אונזערע „פאַנאַטישע" אידען (דאָס וואָרט „פאַנאַטישע" איז פאַר אונז געוועזען גאָר אַ שפּאָגעל־נייעס, מיר האָבען עס אָקאָרשט אויסגעלייענט אין אַ העברייאישער צייטונג), און הילף האָבען מיר גענומען זוכען אין „דיעטסקי מיר".

און מיר, געוועזענע גרויסע מענשען, מיר, וואָס פון קיין־צעהן יאָהר אָן האָבען אויפגעהערט צו זעהן, וואָס עס טהוט זיך אויף דער ערד, ווייל אונזערע קעפּ האָבען איינגעשפּאַרט דעם הי־מעל, מיר וואָס שיטות ווי „רוכב ומנהג", ווי „תגרי לוד" זיינען ביי אונז געוועזען אַ קינדערשע זאַך און אַ שווערער תוספת און קאַפּדרייהיגער „ויש לישב" איז געוועזען אַ חוזק — מיר האָבען מיט גרויס אַפּעטיט גענומען חזר'ען אַזעלכע ווילדע מעשיות, ווי אַ הוהן, וואָס האָט געלייגט גאָלדענע אייעלעך, און מיר האָבען זיי ממש געשלונגען, ווייל מיר האָבען געגלויבט, אַז אין זיי שטעקט אונזער גאולה...

פון אונזער לערנען די גוי'שע ביכלאַך האָט קיינער ניט גע־וואוסט, און מיר וואָלטען יאָהרען־לאַנג געקענט אָפּזיצען אין קלייזעל, האָלטענדיג דאָס גוי'שע ביכעל איבער'ן גמרא, נאָר דער שוואַרץ־יאָהר האָט אָנגעטראָגען „דעם קאַלעלישקען" צו קעמען זיך עפּעס אַמאָל שבת און דערפון איז געוואָרען אין קלויז אַ גאַנצע מהומה.

דער פּועל־יוצא פון דעם קעמען זיך איז געווען, אַז מען האָט איהם פון קלויז אַרויסגעטריבען. ווערליג ער האָט געזאָגט, האָט

איהם די מעשה הנאה געטהאָן, ווייל דאָס האָט איהם געהאָלפען פּטר'ען מיט'ן קלויז וואָס גיכער. און אין דער ווירקליכקייט איז ער געווען זעהר צופריעדען, נאָר זיין צופריעדענהייט איז געווען גאָר צוליעב אַן אַנדער אורזאַך: ער האָט אויף זיך געקוקט ווי אויף אַ מאַרטירער פון בילדונג, און דאָס האָט איהם געקיצעלט.

דער קאַלעלישקער האָט אין גאָר אַ קורצער צייט בעקומען גאָר אַן אַנדער פּנים: זיינע אָרים בחורשע קליידער, געקירצט דורך ניט קיין געניטע האַנט, זיין שוואַרצע זאַגענאַנטע אינסטיטוטסקע היטעל מיט'ן רימענעם ברילעק, בעשטעלט ביי אַ היגען קירזשנער און האָט מעהר פּערטראַגען צו אַ פּויערשען היטעל, האָבען ביי יעדען געקענט אַרויסרופען אַ שמייכעל אויף די ליפּען, נאָר ביי אונז אין די אויגען האָט דאָס געהאַט דעם זיבענטען חן און מיר האָבען איהם מקנא געווען.

אין שטאָדט איז איהם באַלד אַרויס אַ שם פאַר אַ גרויסען קענער. מפורסם איז ער געוואָרען פון די קרעמלאַך, וואו ער פלעגט קויפען פּאַפּיראָסען, עסענוואַרג און שרייב־געצייג. פון די בלעטער און ביכלאַך, וואָס ער האָט געלעזען האָט ער געגאַשט היבש פרעמדע ווערטער, איבערהויפּט איז ער געווען זעהר פּאַדקע אויף די הויכקלינגענדע ווערטער, וואָס ענדיגען זיך מיט „איזמוס“ און אין זיין ריידען האָט ער זיך געסטאַרעט ווי ווייט מעגליך צו מאַכען פון זיי אַ געברויך. און מיט די קרעמערקעס האָט ער קיין אַנדער לשון ניט געפונען ווי נאָר אַזאַ. ווי מיר האָבען געוואוסט, האָט ער בלויז אויסגענוצט זייער פּראַסטקייט און האָט געברויכט ווערטער, וואָס ניט געשטויגען און ניט געפלויגען.

— די פּאַפּיראָסען האָבען געוויסע אַטריבוטען, נאָר איך קען אַבסאָלוט פון זיי קיין געברויכיזמוס ניט מאַכען, האָט ער גערעדט צו דער קרעמערקע־מיידעל, ביי וועלכע ער פלעגט קויפען פּאַפּיראָסען.

אַזאַ זאַץ איז געווען געגוג, אַז די קרעמערקע און אַלע קונה'טעס, וואָס האָבען געהערט די ווערטער, זאָלען פערגאַנדערטראַגען אויף טעלערלאַך דעם קאַלעלישקער'ס גרויסע קענטעניס.

זיין שם, זיינע קליידער האָבען אונז אויך געטריבען צו מאַ־

כען א סוף מיט'ן קלויז. איבערהויפט האט ער אין אונז אנגע־צונדען א קנאה, ווען מיר האבען איהם געזעהן פארנאכט, ווי ער שפאצירט מיט א פריילין און ניט קוקענדיג אויף דער קנאה, האַ־בען מיר צו איהם געפיהלט א גרויסע דאנקבארקייט. ווען א שטייגער מיר פלעגען זיך בעגעגענען, שפאצירענדיג אין די פריד־כאדעם אונטערן שטאדט, און ער פלעגט זיך אונז „קלאניען“; דערוויל ווייס א פריילין אז מיר זיינען ניט אבי ווער, מיר זיינען ניט קיין פשוט'ע ארים בחורים, דעמאלט, אין יענע מינוטען, פלעגען מיר זיך מיט איהם אינעווייניג, ביי זיך אין הארצען, גרוי־סען און פערגניגענען זיך מיט דער בעגעגענים, הגם זי פלעגט אונז שטענדיג שטעלען אין גרויסע בזיונות, ווייל ער, אלס היינטוועל־טיגער, האט געפונען פאר נויטהיג אראפצונעמען פאר אונז דאס היטעל און נייגען זיך צו אונז, ווי אונז האט געדאכט, זעהר מאַ־דיש, וואס מיר האבען בשום אופן ניט געקענט נאכמאכען. ער־שטענס, ווייל אין די פריסאדעם האט מען שטענדיג געקענט בעגעגענען א „פאנאטיק“ און מיר ווּאלטען פאר „מנהג עכו'ם“ געקענט כאפען א גוטע מפלה, צווייטענס זיינען אונזערע ווייכע, זעקסקאנטיגע היטלען גאר ניט געווען צוגעפאסט דערצו און דריי־טענס, וואס טהוט מען מיט'ן נייגען זיך? אמת, מיר פלעגען נאך יעדער בעגעגענים מיט איהם פרובען לערנען די „פאליטיק“ פאר דער קעשענע־שפיגעלע אין קלויז, אבער מיר פלעגען שטענ־דיג בלייבען אונצופרידען מיט זיך און בעשלאסען בעסער ניט נאכ־צומאכען די בוקענים ביז א געוויסער צייט.

און מיר האבען אין א שעהנעם פריהמארגען אפגעמאכט פאר זיך הבדלה און זיינען ארויסגעטראטען פון קלויז. מיר האבען בע־שלאסען צו לויפען פון דער שטאדט, וואו מען האט אונז געקענט פאר ארים־בחורים. פערקוקענדיג זיך אויפ'ן קאלעלישקען, האבען מיר אויך דעם טאג פאר'ן אפפאהרען געקויפט שווארצע אינסטיטוט־סקע היטלען, נאר געטראגען האבען מיר זיי דעם וועג פון קירזשנער ביז דעם קאלעלישקערס דירה און געדובט האט אונז, אז גאנצע מחנות קינדער לויפען אונז פון הינטען נאך אוןווארפען אין אונז מיט בלאטע. מיר האבען די אויגען געהאלטען אראפגעלאזען צו

דער ערד און מורא געהאט אפצוקעהרען זיך אהינטער. ביים קאַ־לעלישקער אין שטוב האבען מיר געכאפּט די היטלען גלייך ארונ־טערגענהמען, כלומרשט, מיר ווילען געהן בגילוי הראש, אין אמת'ן אבער, האבען מיר געכאפּט ארונטערגעהמען פון זיך די קייטען, אין וועלכע מיר האבען זיך אליין געשמיעדט. פּעקלאך האבען מיר געהאט קליינע און דעריבער זעהר ווינציג ארבייט. מיר זיינען געזעסען און געשמועסט פון אונזער קינפטיגען לעבען ביז דער בעל העגלה איז אונז געקומען אנזאגען, אז די אדלערס זיינען שוין געשפּאנט.

אין וואגען מיט אונז איז מיטגעפאהרען עפּעס א פריילין. און יעדער פון אונז האט גערעכענט פאר זיין חוב אנצוציהען מיט איהר א געשפּרעך. זאָל זי טאקע וויסען, אז מיר זיינען ניט קיין ארים־בחורים. נאר אויסער דעם קאלילעשקען האט זיך ביי קיי־נעם פון אונז דאס מויל ניט געעפענט, און אז איך האב זיך שוין געהאט צוגעגרייט מיט א פראגע און האב אויפגעעפענט דאס מויל און שיער ניט ארויסגעשפּרונגען מיט א ווארט, האב איך גאר א געניץ געטהאן, דאס הייסט געמאכט זיך געניצען און דערביי רויט געווארען ביז איבער די אויערען.

איך האב זיך זעלבסט, אזוי וואהרשיינליך אויך מיינע חברים, גוט אויסגעזידעלט, האב זיך גערופען ארים־בחור, פטרן, קלויזניק, נאר דערפון איז גאר ניט ארויסגעקומען. אנצוציהען מיט'ן פריי־לין א געשפּרעך האב איך בשום אופן ניט געוואגט.

און דער קאלעלישקער האט צו איהר גערעדט און דערצעהלט איהר אויף זיין געוועהנליכען לשון, געמישט מיט פרעמדע און ניט־געשטויגענע ווערטער, פון אונזער נסיעה און ניט געשעמט זיך אפילו אנצורופען אונז חברים. מיר האבען ביי די ווערטער אויף איהם א קוק געטהאן מיט פוטערנע אויגעלאך און מוחל געווען איהם, וואס ער זיצט צו נאהענט צו דער פריילין...

און פונדעסטוועגען האט דאס אונז ניט געשטערט צו דענ־קען, אז מיר זיינען די זאלץ פון יודענטהום, אז מיר פאהרען מאַ־כען א גאלדענע קרוין פאר ישראליקס קאפּ, אז מיר וועלען בעשע־נען, בעפּוצען, בעפיינען דעם ארימען אידען'ס נאמען: אז מיר

וועלען פאראייניגען רעליגיאן מיט בילדונג, תורה מיט השכלה, און אז מיר וועלען מאכען א נייע עפאכע אין דער אידישע גע־שיכטע....

געפאהרען זיינען מיר אין ווילנא און דער בעל־העגלה האט אונז אויסגעפאקט אין א גרויסער אכסניא. די ערשטע עטליכע טעג האבען מיר זיך געהאלטען איינער ביים צווייטען און מורא געהאט א טריט צו טהאן איינער אהן דעם אנדערן. אלע אונזערע אויגען האבען געקוקט אויפ'ן קאלעלישקען. נאר ער האט אויך, ווי עס האט זיך אויסגעלאזט, מורא געקראגען פאר דער גרויסער שטאדט. אונזער איינציגער מלאך הגואל איז געווען דער בעל־העגלה. מיר זיינען איהם נאכגעגאנגען ווי א קוה נאך א קאלב און שטונדענווייז אפגעשטאנען ביי די סקלאדען, וואו ער האט איינגעקויפט סחורה פאר די שטעדטעלדיגע קרעמער. נאר אין צוויי טעג ארום איז דער בעל העגלה אוועקגעפאהרען צוריק אהיים און מיר זיינען געבליבען כצאן בלא רועה, ווי א שיף אהן א רודער אויפ'ן גרויסען ברויזענדען ים.

די בעל־אכסאניא'טע האט פון סימפאטיע מיט אונזערע ער־האבענע אידעען, — ווי מיר האבען פערשטאנען — אונז אריינגע־געבען שכל, אז די ערסטע זאך וואס מיר האבען צו טהאן איז צו זוכען א דירה; און אזוי ווי מיר האבען ניט געוואוסט „מיט וואס מען עסט דאס", און האבען נאר געקענט איהר צובאמקען, אז יע, יע, זי האט רעכט, האט זי גענומען די מיה אויף זיך און אויסגע־זוכט פאר אונז ערגעץ אויף א בוידעם א מקום מנוחה. און אויף אזא אופן איז די ערסטע און הויפט זארג אראפ פון אונז.

אין א פאר טעג ארום איז דער קאלעלישקער אריינגעקומען פון גאס מיט א פרעהליכער מינע אויפ'ן געזיכט. פאר'ן האלב־ליכטיגען שיין וואס האט פון א קליין פענסטערל אריינגעקוקט אין אונזער בוידעם האבען מיר נאר געקענט בעמערקען, אז זיין פנים שיינט היינט מעהר ווי אלע מאל. מיר האבען זיך דערפרייט, ווארשיינליך האט ער עפעס א גוטע בשורה פאר אונז. נאר ער איז געבליבען שטעהן אין מיטען צימער מיט זיין שטראהלענדען גע־

זיכט, ניט אַ וואָרט אַרויסצובריינגען פון זיין מויל און האָט נאָר געקוקט אויף אונז.

מיר האָבען גאָר ניט פערשטאַנען און געקוועטשט נאָר מיט די פּלייצעס.

— קוקט! האָט ער ענדליך געזאָגט און מעהר אַרויסגע־שטעלט זיין פּנים.

מיר האָבען געקוקט און דער רעטענים איז אַלץ געבליבען אַ רעטענים.

— טאַפּ! האָט ער צו מיר געזאָגט און צוגערוקט זיין פּנים צו מיין האַנט.

איך האָב ניט טראַכטענדיג אַ טאַפּ געטהאָן איהם דאָס פּנים און האָב אַלץ ניט פערשטאַנען, וואָס איז מיט איהם אַזוי די שמחה.

— איך האָב זיך אָבגעגאָלט! האָט ער ענדליך געזאָגט מיט אַזאַ קול, מיט וועלכען מען דערצעהלט פון אַ גרויסען זיעג.

און אַ מלחמה האָט ער געדאַרפט האָבען אַ שווערע. צו יענער צייט זיינען מיר אַלע נאָך געווען מאמינים. אמת, מיר האָבען ניט געגלויבט ווי אַלע „קאָנאַטיקער“, אָבער אויף עובר זיין אַ „לא תעשה“ האָבען מיר נאָך קיין היתר ניט געהאַט געפונען און דאָ־ריבער האָט ער געדאַרפט אויסשטעהן אַ שווערע מלחמה, ווייל דער געגנער איז געווען אַ האַרטער, און ווידער צו יענער צייט איז זיין פּנים געווען ריין פון אַ מינדסטען הערעלע, גאָר אָהן אַ חתימת זקן.

זיצען אַזוי אויבען אויפ׳ן בוידעם איז גאָר קיין תכלית ניט געווען. די אָרימע פּאָר גראָשען, ווי קאַרג מיר האָבען ניט געלעבט, האָבען אָנגעהויבען צורונען צו ווערען און מיר האָבען געמוזט אָנ־הויבען זוכען, פרעגען וואָס צו טהאָן.

איינער פון אונז האָט געגעבען אַ פּלאַן צו געהן איבער די קלויזען און זוכען אַ קלויזניק, וואָס זאָל זיין אַ בעהאַלטענער משכיל, און דער פּלאַן איז אָנגענומען געוואָרען.

מיר האָבען געזוכט און געפונען. נאָך דעם פּראָפּיט פון איהם האָט געצויגען די ערשטע צייט בלויז דער קאַלעלישקער. נאָך דער ערשטער בעקאַנטשאַפט מיט איינעם אַזאַ חברה־מאַן, האָט ער

זיך אויסגערופען געהן מיט אונז צוזאמען אהיים. אויפ'ן „נעור־סקי" האט זיך דער קאלעלישקער מיט איהם אראפגענומען אין א הויף און האט אונז געהייסען אפווארטען. מיר האבען געפאלגט. אין א היבשע ווײלע ארום זײנען זיי ארויסגעקומען און בייב קאַ־לעלישקער אין האנט איז געווען עפּעם פערוויקעלט אין א ווייסע שטיק פאפיער. מיר האבען געהאט אפגעגאנגען א שטיק וועג, און זיי האבען ניט אוספייעט צו מאכען א צעהן טריט צו אונז ווי ביים קאלעלישקער האט זיך ארויסגעריסען פון האלז א געשריי: „אוי, שלעכט!" און כאפענדיג זיך מיט דער האנט ביים האלז, האט ער גענומען ברעכען אויפ'ן לאווע ((טראטואר) פאר דעם גאנצען פּיבליקום. קוים האבען מיר צו זיי געמאכט עטליכע טריט ערשט ז'ער צווייטער, אונזער נייער בעקאנטער, האט אויך גענומען מאַ־כען דעם זעלבינען קונץ. צוקומענדיג נעהענטער צו זיי, האבען מיר פשוט געברענט פאר שאנדע און אין דער זעלבינער צייט ניט געקענט איינהאלטען זיך פון געלעכטער. ווען מיר האבען זיך מיט זיי אויסגעגלייכט האט דער קאלעלישקער מיט פולע אויגען פון טרערען אויך געלאכט. שפעטער האט זיך ארויסגעוויזען, אז זיי האבען ביי א שוויינען־טישעל געקויפט א שטיק סאלע (חזיר־פעטס) און ניט וויסענדיג דעם געברויך דערפון, האבען זיי פון דעם פער־זוכט צו שטיקלאך.

נאר אויב דער ערשטער פראפיט, וואס דער קאלעלישקער האט געהאט פון אונזער נייען חבר, איז ניט געווען קיין געלונ־גענער און איז איהם ארויסגעקראכען באקאם, דערפאר אבער איז ער זעהר צונוץ געקומען שפעטער אי פאר איהם אי פאר מיינע איבריגע חברים. עס האט זיך ארויסגעוויזען, אז ער וויים עפעם א סוד, ווי צו ראטעווען אזעלכע פיאנערען, ווי מיר זיינען געווען, פון הונגער. אנפאנגס האט מען זיך פאר מיר בעהאלטען. זיי פלעגען מיך איבערלאזען אליין און ערגעץ פערשוואונדען ווערען; דערנאך האבען זיי זיך ניט געקענט איינהאלטען און ענטדעקט פאר מיר דעם סוד, אז זיי געהען צו די מיסיאנערען, און דארטען מאכען זיי די כפול־שלשה'דיגע ברכה, „פאר'ן הייליגען טאטען און

פאַר דעם רוח און פאַר'ן זוהן און קריגען דערפאַר שוין אַ מאַלצייט און גרויסע הבטחות פיר דער צוקונפט.

מיר האָבען זיך באַלד צושיידט און איך האָב זיי פערלאָרען פון אויג. נאָר אין אַ יאָהר צוויי ארום האָב איך איינעם פון זיי אָנגעטראָפען, און האָב זיך געוואונדערט, זעהענדיג איהם ווידער אין אַ זעקסקאַנטיגע, ווייכע היטעל. ער האָט מיר דערצעהלט, אַז איהם איז מיאוס געוואָרען צו געהן צו די מיסיאָנערען און צו ליידען הונגער און האָט זיך בעסער ווייטער בעזעצט אין אַ קלויז.

— און וואָס טהוען די איבריגע?

— דעם קאַלעלישקען האָבען די מיסיאָנערען אוועקגעשיקט אין לאָנדאָן; ער וועט דאָרטען אויך ווערן אַ מיסיאָנער. און די איבריגע זיינען נאָך דאָ.

— וואָס טהוען זיי?

— **זיי ליידען הונגער, אַ רחמנות אויף זיי.**

טאַקע אַ רחמנות...

צוויי וועלטען אונטער איין דאך.

(ערצעהלונג)

1.

ער איז געלאפען אין בית־המדרש. דאס זעקס־קאנטיגע היטעל, וואס איז געוועזען פעררוקט צו דער פאטיליצע, האט גרעסער געמאכט זיין שטערן. די סארע אויגען מיט גרויסע מענשלאך זיינען געוועזען פול מיט עררעגונג. די נאז איז איהם געוועזען לענגער, ווי געוועהנליך.

ער איז געלאפען און געבאלבעט מיט די הענט אין דער לופטען. ער האט צו זיך עפעס גערעדט מיט כעס, די ליפען האבען זיך געשאקעלט, דער שטערן געקנייטשט, מיט איין פינגער פון דער רעכטער האנט האט ער ווי געסטראשעט עמיצען.

— נו, א פלאגע, האט זיך ביי איהם ארויסגעריסען פון האלז, און ער האט דערביי א דרעה געטהאן מיט'ן קאפ.

ער איז אריין אין בית־המדרש און געלאזט זיך געהן צום אויבען־אן.

אין בית־המדרש איז איצט געוועזען שטיל. פון בעלי־בתים קיין לעבעדיגער נפש; דער וואסילישקער זיצט מיט די פיס אונטער זיך און לאטעט זיין אויבער־בגד; דער דרויער ליעגט אויסגעצויגען אויפ'ן מזרח־באנק מיט'ן היטעל פערדעקט דאס געזיכט און דרעמעלט; דער נאווידוואָרער זיצט אנגעשפארט מיט'ן קאפ אויף די צוזאמענגעלעגטע הענט אויף דער גמרא און שלאפט; דער שמש זיצט לעבען אויווען און סקראבעט ארום דעם חלב פון די לייכטער.

— וואָס ביזטו אזוי צוטראגען, משה'לע? האָט איהם דער שמש געפרעגט מיט א צופריעדענער מינע, — אז מיר דאגה'ן ניט, וואָס האָט איהר צו זאָרגען? קעסט האָסטו, א...

משה'ל האָט ניט געענטפערט. ער האָט געוואוסט, אז דער שמש האָט ליעב צו פארציהען א לאנגע „גאָוועגדע", ווען עס קלייבט זיך אָן פון די לייכטערלאך היבש חלב; פון זיין צופריעדענער מינע האָט ער גלייך ארויסגעזעהן, אז איצט איז ער מסוגל צום רעדען און משה'לען איז איצט א וואָרט געווען איבריג. ער איז צוגעגאנגען צו זיין שטאָט, געשטעלט זיך לעבען פענסטער און געקוקט פערטראַכט אויף דרויסען. ער האָט גענומען צוקען און דריידלען אויף דער שויב „מר ממות" און האָט זי אינגאנצען בעדעקט מיט דריידלאך פון די צוויי ווערטער. ענדליך האָט ער זיך א כאַפּ געטהאָן, האָט מיט דער האנט אָפּגעווישט די גאנצע שויב און האָט זיך געלאָזט געהן פאזע מזרח וואנט פון פענסטער צום ארון קדש און צוריק.

ער איז געגאנגען הין און צוריק און געצופּט די האָר איבער'ן שטערן. „נו, א פלאָגע"! האָט ער געמורמעלט. ער האָט זיך נאָך אין גאנצען געפונען אונטער'ן איינדרוק פון דער סצענע, וואָס ער האָט איצט איבערגעלעבט. דאָס ווייב שטעהט איהם פאר די אויגען: די הענט האַלט זי פערלעגט און קוקט איהם אָן פערוואונדערט, איהר געזיכט איז בלייך, אביסעל צושראָקען. דער פּאַריק מעהר ווי אלע מאָל אראָפּגערוקט אויפ'ן שטערן, דאָס מויל אָפען. עפּעס האָט ער איהר געזאָגט אזעלכע ווערטער, וואָס א מענש א בר־דעת וועט ניט זאָגען.

— וואָס קוקסטו מיך אזוי אָן? פרעגט משה'ל.

די פראַגע ברענגט איהר ארוים פון דעם דול, וואָס זיינע ווערטער האָבען אויף איהר אָנגעוואָרפען. זי בעגרייפט איצט דעם מיין פון זיין שמועס. דאָס געזיכט הויבט זיך איהר אָן צו קרימען, די ליפּען — צו ציטערן, און זי ברעכט אויס אין א געוויין.

ער האָט ניט געקענט זעהן איהרע טרעהרען, ער איז צו איהר צוגעגאנגען:

— זיי ראך ניט קיין נאר, לאז זיך רעדען, האט ער איהר געוואלט איינגעהמען, און ארויפגעלעגט אויף איהר די האנט.

— ריהר מיך ניט אן! האט זי אויסגעשריען דורך טרערען און איז אפגעשפרונגען א פערציטערטע. — ריהר מיך ניט אן! וואס האסטו צו מיין נשמה? איך בין טמא...

— נארעלע, וואס איז דער גאנצער ענין פון טומאה? פערשטעה דאס מיט שכל, דו ביזט דאך ניט קיין נאר. רייניליכקייט איז דער ערסטער כלל פון געזונדקייט: די אידישע רעליגיאן וויל האלטען די אידישע טעכטער אין רייניליכקייט, דאס איז א גאנץ גוטע זאך, אבער קען דיר דען מיין האנט אז איך לעג זי אנידער אויף דיין אקסעל, מאכען קראנק? ביי די ווערטער האט ער אויסגעשטרעקט זיין האנט און האט זי וייטער געוואלט אנריהרען.

— אוועק, גזלן, פון מיר! נעהם צו דיין האנט. איך האב שוין היינט געהערט, ווער דו ביזט. איך זעה שוין, וואס פון דיר איז געווארען... איך זעה, אז דיין נפש אליין איז דיר קארג און דו האסט זיך זאוויניעט צו מיין נשמה... איך קען זיך מיט דיר ניט אויס׳טענה׳ן. איך וועל דערצעהלען דער מאמען און זאל זי מיט דיר רעדען.

זיין גאנצע גבורה, וואס ער האט איצט און ערסט ארויסגעוויזען אין שמועס מיט׳ן ווייב, האט איהם פלוצלונג פערלאזט און ער האט אנגעהויבען צו שטאמלען:

— די שוויגער... וואס איז דאס נוגע צו איהר?... איך רעד מיט דיר, ווייל דו ביזט מיין ווייב...

פאר דער שוויגער האט ער שטארק מורא געהאט. זי איז געווען פייער־פלאם און האט געקענט אויפעסען א מענשען, ווען ער איז אריינגעפאלען צו איהר אין מויל...

טרערען האבען ניט אויפגעהערט צו רינען איהר פון די אויגען.

— איך בין א נארישע ווייבעל און פערשטעה גאר ניט. די מאמע איז עלטער פאר מיר און זי וועט גיכער פערשטעהן.

— דערצעהל ניט.

— איך מוז דערצעהלען. דו קענסט מיך ברייגגען צום

שמד, רחמנא לצלן; זאָל די מאַמע אויך וויסען, וואָס פון איהר איידים איז געוואָרען. עס קאָסט איהר געזונט געלט און זי מעג וויסען.

— דערצעהל ניט.

— איך וועל דערצעהלען.

משה'ל האָט א קלאַפּ געטהאָן מיט דער טהיר און איז ארויס־געלאָפען.

ניין, דאָס האָט ער ניט ערוואַרט. ער האָט גערעכענט, אז ווי נאָר ער וועט איהר געבען א שמיר מיט'ן זאַלב פון השכלה די אויגען, וועט זי גלייך ווערען אַן אנדער מענש, וועט נעהמען קוקען אנדערש אויף דער וועלט. זי וועט פערשטעהן, אז די ריינע אמונה ליידעט ניט קיין נאַרישקייטען, אז אונטער דער צייט פון דעם אי־דישען לאַנגען גלות זיינען אויף זייער הייליגער אמונה אנגעוואַק־סען דערנער. זי וועט גלייך פערשטעהן, אז פון די געצענ־דיענער האָבען זיי זיך אנגעלערנט נאַרישע מנהגים און אין דער צייט, וואָס זיי מיינען, אז זיי זיינען כשר'ע אידען, זיי טהוען, וואָס גאָט האָט געבאָטען, זיינען זיי, אין געגענטהייל, פאַנאַטישע, דומע, נאַרישע מענשען. ער האָט גערעכענט, אז ווי נאָר ער וועט דאָס איהר זאָגען און ערקלערען איהר מיט ראיות און חקירות, וואָס ער האָט אנגעזאַמעלט גאַנצע בערג, וועט ער ביי איהר אימה'דיג גרויס ווערען; זי וועט נעהמען שטאַלצירען, וואָס זי האָט אזא מאַן, וועלכער שטעהט העכער פון אלע שטעדטעלדיגע הן אין תורה, הן אין חכמה; ער האָט גערעכענט, אז נאָך אזא שמועס, וועט זי זיך אין גאַנצען אומבייטען און ער וועט קענען פאַר איהר עפּענען זיין הארץ, אויסגיסען פאַר איהר אלע זיינע געפיהלען. ער וועט זי איבערטראָגען אין זיין ליכטיג וועלטעל און זיי וועלען זיך ביידע וואַרעמען קעגען דער זון פון השכלה, וועלען ביידע פאַנטאַ־זירען און פליהען הויך, הויך אין דער לופטען; — ערסט אויפ'ן ערסטען טריט, נאַ דיר!

— איך בין אליין שולדיג, געהט איהם איבער א נייער געדאַנק אין קאָפּ; וואו איז געווען מיין שכל? פאַר וואָס האָב איך ניט געקענט פערשטעהן, אז ניט מיט א אידענע איז צו רעדען פון אזעלכע

זאכען. הכמת אשה בפלך — קאכט, שטריקט, וואשט! דאס איז אייער ארבייט, אבער ווי קומט איהר צו שכליות זאכען!

— געוויס, שטארקט זיך ביי איהם דער געדאנק, ווי קומען זיי צו שכליות זאכען? דערצו דארף מען פריהער שלייפען דעם כּוח מיט גמרא. זיי האבען נאר צינגלאך.

איהם געהט ארויף אויפ'ן זינען די שוויגער. עס ווערט איהם קאלט פון דעם געדאנק ארויפפאלען איהר אויף דער צונג.

— זי וועט דערצעהלען... זי וועט געוויס דערצעהלען.

זיין געזיכט ווערט איבערגעצויגען מיט אנגסט. ער בלייבט א רגע שטעהן און נעהמט שטארק רייסען דעם טשוב.

— נו, האט מיך גאט געבענשט מיט א פלאגע!

דאס ערסטע מאל צייט ער האט חתונה געהאט איז איהם ארויף אויפ'ן געדאנק, אז א ווייב איז ניט קיין גוטע זאך. ביז היינטיגען טאג איז ער געווען צופריעדען מיט זיין שפרה'ן. צייט ער האט זי דערקענט, האט ער פערגעסען נויטה און צרות. בחור־ווייז האט ער זיך אויסגעוואלגערט אין אלע ישיבות און קלויזען. און כאטש דארטען האט איהם אויך גאר ניט געפעהלט, וואכער אדער א טעפעל האט ער שטענדיג געהאט און די באנק פון בית־המדרש איז פיר איהם געווען א ווייכער געלעגער, האט ער דאך געפיהלט, אז נאך דער חתונה איז איהם זיין לעבען פיעל זיסער געווארען.

משה'ל האט געפאדערט פון לעבען זעהר ווייניג. וואס ער האט געהאט, איז פיר איהם געווען גענוג. ס'אר א דאגה זיינע, איז דער כאלאטעל גאנץ אדער צוריסען; וואס געהט איהם אן, אז אין א רעגענדיגען טאג קוואקטשעט ביי איהם אין די שטיוועל, און זעהר אפט האט ער זיך אפילו ניט געכאפט, אז דאס קוואק־טשעט ביי איהם; וואס ארט איהם, אז די סקארפעטקעס זיינען צופוילט? די זאך, צו וועלכער ער האט געהאט חשק, איז געווען א פרישע העמד לכבוד שבת. אז ער האט עס ניט געהאט, האט איהם דער לייב געשמארצט א גאנצע וואך, און ער האט ניט אויפ־געהערט צו רייבען זיך אן ראג באנק, אויף וועלכער ער איז געזעסען און געלערנט; און די העמד האט איהם אפט געפעהלט, צי וייל

ער האָט געהאַט ווייניג וועש אָדער ווייל ער פּלעגט פון גרויס התמדה פערגעסען אריינטראָגען צו דער צייט צו דער וועשערקע. ווי דאָס איז, עס איז פיר איהם געווען אַן אייביגע פּאַקוטע: איז עס ניטאָ? הייסט קראַצען זיך אַ גאַנצע וואָך. פאַראַן? האָסטו פריינטאַג אַ געשעפט נייהען קנעפּלאַך אין קאָלנער, ערגעץ צושטע־בען. איצט אָבער איז אַ גן עדן: אַלע פריינטאַג צו נאַכט ליגט שוין גרייט פיר איהם אַ ריינע העמד, אַ ריינע פּאָר סקאַרפּעטקעס...

פריינטאַג צו נאַכט האָט ער זיין שפרה׳ן טאַקע גאַנץ ליעב. אַ גאַנצע וואָך זעהט ער זי כמעט אין די אויגען ניט אַן. ער זיצט פון פריה ביז שפּעט אין דער נאַכט אין קלויז און זי — אין געוועלב, אפילו צו מיטאָג קומען זיי זיך ניט אויף צוזאַמען. אַז ער קומט ביי נאַכט פון בית המדרש ליגט זי שוין אין בעט און שלאָפט. ער איז אין גאַנצען אריינגעטהאָן אין אַ וועלט פון רוחניות און זי פון גשמיות. שבת נאָר מאַכט ער אביסעל שוואַכער דעם יאָך פון דער תורה, פערבויגט אביסעל דאָס לערנען און גיט זיך אָפּ מעהר צו עסען, טרינקען און צום ווייב: אמת, דאָס טהוט ער אַלץ לשם שמים, ניט חס ושלום פיר׳ן זינדיגען גוף, נאָר דער גוף האָט אויך הנאה. זי אויך וואַרפט שבת אַראָפּ פון זיך דעם יאָך פון געשעפט און קלייבט פערגניגען פון מאַן.

„מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים" זינגט ער מיט האַרץ פריינטאַג צו נאַכט נאָך פיש. זיינע בלייכע, אויסגעוויייקטע באַקען ווערען בעצויגען מיט אַ רויטליכער פאַרב פון דעם ביסעל בראַנפען און עס שיינט, אַז אויף איהם רוהט די שכינה. שפרה זיצט אנט־קעגען איהם מיט די בריליאַנטענע אוירינגלאַך, אָנגעטהאָן לכבוד שבת, ריין אָרומגעוואַשען און שיינט ווי אַ בת־מלכה. זי הערט זיך צו צום מאַנ׳ס געזאַנג און דאָס האַרץ קוועלט איהר אָן.

„מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים" פערשטעהט זיך, אַז ער וועט זיך אויפ׳ן קול ניט נעהמען פערנאַנדערזינגען אין אַזעלכע ווערטער דעם ווייב; ער מיינט דאָס ניט שפרה׳ן: ער האָט אין זינען אַ העכערע ליעבע, ווי די, וואָס מען האָט צו פרויען. נאָר אַז אנצוהערענים איז דאָ פאַראַן, און זיינע אויגען גיבען זיך אַ קעהר צו שפרה׳ן און ער דערפיהלט, אַז זיין נשמה איז ניט קיין ראָזעס...

פרייטאג צו נאַכט האָט ער זיין שפרה'ן שטאַרק ליעב, זיי פּיהלען זיךביידע אזוי נאָהענט איינער פון צווייטען, ביידע האָ־בען איינע געפּיהלען, ער זינגט, זי איז זיך מחיה, ער עסט און זי קוועלט אָן, זי סאַרווערט און ער היט איהרע בעוועגונגען, און די ערסטע צייט נאָך דער חתונה האָט ער זי אין גאַנצען געוואָלט צוציהען צו זיך און אריינבריינגען איהר אין זיין וועלטעל. ער איז איהר געקומען דערצעהלען, ווי ער האָט היינט געהאָרעוועט אויף א מהרש"א: „פערשטעהסט? א מהרש"א איז א שווערע זאַך, זעהר א שווערע זאַך, ווי זאָל איך דיר דאָס אָפּמאָלען? און א הארבער מהרש"א איז טאַקע ממש...“ נאָר אין גיכען האָט ער אויפגעהערט משמח צו זיין איהר מיט זיינע גליקען, כאָטש זי פלעגט אָנקוועלען, הערענדיג זיינע רייד. ער האָט א טעות גע־האָט אין פּשט, ער האָט געמיינט, אז ווי באַלד ער וועט איהר דאָס דערצעהלען, וועט זי נעהמען אויספרעגען: פאַר וואָס איז דער מהרש"א הארב, אויף וואָס שטעלט ער זיך? און ער וועט זיך נעהמען מיט איהר מפלפל זיין, דערווייזען איהר אלע דרעדלאַך און שפּיצלאַך און ווי מען פאַלט ארויף אויף דער סברא. ער האָט איהר געוואָלט ווייזען, וואָס פיר א שווערע זאַך די גמרא איז, ווי דער קאָפּ דאַרף זיין אויסגעשאַרפט צום לערנען און מיט דעם געבען איהר עפּעס א בעגריף פון זיין געוואַלדיגען כח אין יענע זאַכען: — נאָר זי שווייגט..

קיין חבר'שאַפט מיט שפרה'ן האָט ער ניט געקענט שליסען. ער האָט זיך נאָך טיעפער פערגראָבען אין זיין גאָרע און געלעבט פאַר זיך.

די פראַגע, וואָס האָט שפרה צו טהאָן מיט איהם? איז איהם קיין מאָל אויפ'ן זינען ניט ארויפגעקומען און האָט איהם ניט געקענט ארויפקומען. ער האָט געוואוסט, אז ער איז א מאַן און זי א ווייב, די זיצט אין געוועלב און ציהט די פּרנסה און ער זיצט אין בית המדרש און לערנט, און אויף יענער וועלט וועלען זיי זיך ביידע טהיילען מיט'ן שכר.

זיי וואָלטען ביידע אזוי אויסגעלעבט די יאָהרען צופריעדען, איז אָבער געקומען א גאַנצע איבערקעהרעניס אין זייער לעבען.

צו זיי אין בית־המדרש איז אַראָפּגעקומען אַ וואָלאָזשינער בחור. ער האָט זיך פֿערקליבען אין אַ ווינקעל און איז דאָרט אָפּגעזעסען פֿון פֿריה ביז שפּעט אין נאַכט. מיט די חברים פּרושים האָט ער זיך געהאַלטען פֿון דערווייטענס. משה'לען איז ער שטאַרק בעפֿעלען געוואָרען פֿיר זיין התמדה און ער האָט זיך גענומען צו איהם מתקרב זיין. ער האָט געזאָרגט פֿיר זיינע „טעג" און געזוכט צו פֿערציהען מיט איהם אַ שמועס.

דער וואָלאָזשינער האָט זיך אָנפּאַנגס ניט געלאָזט אַריינציהען אין אַ שמועס. ער האָט געקוקט פֿערדעכטיג אויף יעדען. וואָס איז צו איהם נאָהענט צוגעטראָטען; ער האָט געהאָט דעם קוק פֿון אַ מענשען, וואָס האָט מורא פֿיר שפּיאָנען, און ווען משה'ל פֿלעגט צו איהם צו געהן, פֿלעגט ער איינציהען די אויגען און נעמען קוקען אויף איהם אַזוי דורכדרינגענד, ווי ער וואָלט מיט'ן בליק וועלען דורכשטעכען זיין האַרץ און זעהן, וואָס דאָרטען קומט פֿאָר. משה'ל פֿלעגט זיך פֿון דעם קוק פֿערלירען און האָט ניט געהאָט גענוג מוטה צו פֿערציהען אַ לאַנגען שמועס, נאָר אין עטליכע וואָכען אַרום האָט דער וואָלאָזשינער אויפֿגעהערט צו קוקען אַזוי שאַרף און פֿערדעכטיג און משה'ל האָט מיט איהם געשלאָסען פֿריינדשאַפֿט.

משה'ל האָט איהם זעהר ליעב געקראָגען; ער האָט אויסגעפֿונען, אַז ער האָט אַ שאַרפֿען קאָפּ, איז אַ מזיק אין פּלפּול און דערצו אַ בקי.

עס האָט זיך גענעהערט שבועות צייט. די טעג זיינען געוואָרען גרעסער, דאָס גראָז איז געוואָרען גרין און די בוימער האָבען זיך גענומען בעדעקען מיט בלעטלאַך. ביין מנחה־למעריב פֿלעגט דער וואָלאָזשינער אַרויסגעהן מיט משה'לען אין דרויסען און שפּאַצירענדיג שמועסען.

משה'ל האָט פֿון שפּאַציר ניט געהאַלטען, פֿון שפּאַצירען אונטער דער שטאָדט. ער האָט פֿערשטאַנען, וואָס הייסט שפּאַצירען, אַ שטייגער, שבת פֿאַר נאַכט איבער'ן שול־הויף, ווען דער עולם זאָגט תהילים; אָדער תשעה־באב פֿאַר קינות, איידער דער

עילם קלייבט זיך צונויף, און די באדיונגען ווארפען זיך מיט שישקעס, דורכגעהן זיך פערביי דעם בית־המדרש אין קאלאשען; אדער יום־כפור נאך נעילה, ווען דער בעל־תפילה האט געענדיגט, פאר צאת הככבים, און דער גוף איז צובראכען, ארומגעהן אין סקארפעטקעס אין דרויסען, זעצען זיך אויף א שטיין און אפכאפען דעם אטהעם; אבער סתם געהן שפאצירען און נאך ווי, אונטער דער שטאדט — וואס פיר א טעם האט דאס?

נאר דער שפאציר מיט'ן וואלאזשינער האט זיך ביי משה'לען אנגעהויבען אזוי, אז ער האט אליין ניט בעמערקט. זיי זיינען ארויסגעגאנגען גלאט אין דער וועלט אריין, נאר גלייך האט זיך ביי זיי פערבונדען א שטיקעל וכוח. ווען דער וכוח האט זיך געענדיגט, זיינען זיי שוין געווען אונטער דער שטאדט. עס האט זיך נאר געזעהן דער שפיץ קלויסטער און, להבדיל אלף הבדלות, דער דאך פון שוהל. די זון, א גרויסע און א רויטע קוגעל, האט געהאלטען ביי'ן אונטערגעהן. דער הימעל איז געווען ריין, פון די פעלדער האט געווייעט מיט פרישען יונגען גראז, ניט ווייט אויף א בוים זיינען געשטאנען צוויי בוטשאנעס און געדאווענט אויף זייער לשון מנחה.

דער וואלאזשינער האט זיך אפגעשטעלט און משה'ל איז אויך געבליבען שטעהן.

— לא'מיר זיך צוזעצען, האט דער וואלאזשינער געזאגט.

משה'ל, וועלכער האט זיך ניט אפגעשראקען פיר דער דריטער מכה פון מצרים, פאר די קהל'שע וואנצען אין בית המדרש, פאר די פרייסען אין אלע ארימע הייזלאך, וואו ער האט אמאל געגעסען טעג, האט מורא געהאט צו זעצען זיך אויפ'ן גראז צוליעב די קליינע פליגעלאך און זשוקלאך, וואס קריכען דארט ארום. ער האט זיך אלע ווייל ארומגעקוקט צו קריכט ניט א פליגעלע אויף איהם און געקראצט זיך פון געדאנק, טאמער האט זיך איינס פערגנב'עט צו איהם אונטער'ן העמד.

— א שעהנער אבענד! — האט דער וואלאזשינער געזאגט.— ווען איך געה ארויס אויפ'ן פעלד, אויפ'ן גרינעם גראז, קעהרען

זיך מיר אום מיינע קינדערשע יאהרען, און מיר וואָלט זיך וועלען לויפען, שפּרינגען... אך!

— משה'ל האָט איהם אָנגעקוקט פערוואונדערט: געהערט, וואָס א מענש רעדט! פון וואָס א מענש קריגט דאָ התפּעלות!

— און איהר פיהלט גאָר ניט? האָט דער וואָלאָזשינער געפרעגט.

— וואָס זאָל איך פיהלען? האָט משה'ל אָ קוועטש געטהאָן מיט די פּלייצעס.

— אייך ווילט זיך גאָר ניט לויפען, שפּרינגען?

— וואָס בין איך משוגע, רחמנא לצלן, חסר דעה?... נאָר, מהיכא תיתא, מיר דאַרפען טאַקע אונטעראיילען זיך אביסעל, מיר קענען נאָך פערזאַמען מעריב.

ביי די דאָזיגע ווערטער האָט ער זיך געשווינט אויפגעהויבען פון גראָז.

דער וואָלאָזשינער האָט געמאַכט שהיות.

— וואָס איז די איילעניש? האָט ער געפרעגט.

— אז מיר וועלען זיך צו איילען, וועלען מיר נאָך כאַפּען א ברכו.

— און „פאַר זיך" קען מען ניט דאַווענען?

— אָבער בצבור?

— איהר ווייסט, איך וועל אייך זאָגען א סוד, אז איך וועל ניט געבען א שילינגער פיר'ן גאַנצען דאַווענען.

— וואָס הייסט, — האָט משה'לע געשטאַמעלט, — דאַווענען איז דאָס זעלבע וואָס קרבנות.

— און אז ווי קרבנות איז וואָס? קרבנות זיינען געווען א מין עבודה־זרה?

— א מין וואָס? האָט משה'ל געפרעגט און איז געבליבען שטעהן, ווי פון דונער געטראָפען. ער האָט ניט געגלויבט זיינע אייגענע אויערן, — וואָס האָט איהר געזאָגט?

— דער רמב'ם איז געווען אָ כשר'ער איד, האָ? האָט דער וואָלאָזשינער געענטפערט מיט א פראַגע.

— אַנטקעגען וואָס פרעגט איהר?

— איך דארף דאס וויסען.

— פטור! נו?

— ווייסט איהר וואס פיר א ספרים ער האט געשריעבען?

— „יד החזקה“, „שמונה פרקים.“

— און מעהר ניט?

— דוכט זיך, ניט.

— פון „מורה נבוכים“ האט איהר געהערט?

—ניין: דער רמב״ם האט דאס געשריעבען?

— איך וועל אייך מארגען ווייזען דעם „מורה נבוכים“, וועט איהר זעהן, וואס דער רמב״ם זאגט וועגען קרבנות.

— אז זיי זיינען... ווי האט איהר געזאגט? האט משה׳ל מורא געהאט ארויסצוברענגען פון זיין מויל.

— קרבנות איז ריינע עבודה זרה.

— און דער רמב״ם זאגט דאס אזוי?

— איהר וועט מארגען זעהן.

משה׳ל האט פערגעסען אן מעריב, פערגעסען אן אלץ. ער איז געווען דורכגעדרונגען מיט דעם וואלאזשינער׳ס ווערטער וועגען רמב״ם.

דעם גאנצען וועג האבען זיי געשוויגען און ווען זיי זיינען צוגעקומען נאהענט צום בית המדרש האט זיך משה׳ל געכאפט:

— אך, מיר האבען שוין פערזאמט מעריב.

אין קלויז זיינען נאך געזעסען עטליכע בעלי־בתים. משה׳ל האט געוואשען די הענט ביי׳ן כיור און האט זיי, געהענדיג, מיט׳ן פאלע אפגעווישט. נאך מעריב איז ער צוגעגאנגען צום וואלאזשינער, ער זאל איהם שוין ווייזען דעם „מורה נבוכים.“

— ווארט ביז דער עולם וועט זיך צוגעהן.

— און דער רמב״ם אליין זאגט דאס? האט משה׳ל געפרעגט.

— דער רמב״ם אליין.

— טאקע דברים ככתבם, אזוי ווי איהר האט מיר געזאגט.

— אזוי ווי איך האב געזאגט.

— פאר וואס ניט שוין?

— וואס איילט איהר זיך?

—גלאַט אזוי; איך וואָלט וועלען זעהן וואָס גיכער.
ווען די עטליכע פערשפּעטיגטע בעלי־בתּים זיינען זיך צו־גאַנגען, האָט דער וואָלאָזשינער אַרויסגענומען פון זיין קעסטעל א דיקען ספר און אויפגעמישט, וואו עס ווערט גערעדט וועגען קרבנות.
— נאַט, לייענט.
משה׳ל האָט געלייענט און ניט געקענט גלויבען זיינע אויגען:
— עס קען ניט זיין.
— וואָס קען ניט זיין?
— וואָרט, פון וואַנען וויים איך, אַז דער רמב״ם האָט דאָס געשריבען?
— קוקט איבער דעם שער, זעהט דורך די הקדמה, וועט איהר ווּיסען.
משה׳ל האָט אזוי געטהאַן.
— שאַ, האָט משה׳ל נאָך א קורצען נאָכדענקען און שטאַמלען אויסגעשריען ערפּרייט: מנלן, אַז דער פּשט איז אזוי?
— קוקט איבער נאָך אַמאָל, האָט דער וואָלאָזשינער געענט־פערט קאַלט.
ער האָט איבערגעקוקט א צווייטען מאָל און האָט זיך פער־טראַכט.
— נו, און וואָס זאָגט איהר? האָט ער געפרעגט פערצווייפעלט.
— וואָס זאָל איך זאָגען?
— איך מיין, ווי לערנט איהר דעם פּשט?
— די ווערטער זיינען גאַנץ קלאָרע.
אלא מעתּה קומט אויס, אַז וואָס? אַז דער רמב״ם זאָגט, אַז קרבנות זיינען געווען אַן עבודה זרה? און דאָס איז דאָך א זאַך, וואָס קען ניט זיין.
דער וואָלאָזשינער האָט ניט געענטפערט.
— פון וואַנען וויים איך, אַז דאָס וואָס שטעהט אויפ׳ן שער איז אמת? טאָמער, פערשטעהט איהר מיך, טאָמער האָט גאָר אַן אַנדערער אונטערגעשריבען זיין נאָמען?

— גוט; און פון וואנען ווייסט איהר, אז דאס, וואס שטעהט אין גמרא: אמר רבא, צי אמר אביי, אז דאס האט געזאגט רבא אדער אביי? טאמער, פערשטעהט איהר מיך, טאמער האט דאס נאר אן אנדערער אנגעשריבען?

— נאר א גלייכעניס, מאי אריא הכא להתם!

נאך א היבשער צייט האט משה'ל געפרעגט אזעלכע קשיות און מערקווירדיג, ווי זיי האבען זיך דא צוביטען מיט די ראלען. משה'ל דער מאמין, וועמעס געדאנק איז קיינמאל ניט געווען בעאונרוהיגט פון א ספק, האט ניט געגלויבט דעם שיין, האט בודק געווען יעדעס הגרט, און דער וואלאזשינער, וואס האט איצט דורכגעלעבט דעם פעריאד פון סקעפטיציזמוס (ספקות), האט ארויסגעוויזען די גרעסטע אמונה אין א געשריבענעםווארט. ענדליך האט זיך משה'ל אויפגעהויבען און איז אוועק אהיים.

משה'ל האט לאנג, לאנג ניט געהאט אזא צושטערטע נאכט. ער האט זיך א צייט געווארפען פון איין זייט אויפ'ן צווייטען און ניט געקענט איינשלאפען.

א פאר אפגעהאקטע געדאנקען האבען איהם געלעכערט דעם קאפ, פאר די אויגען האבען זיך איהם געטראגען אפגעריסענע ווערטער, זיי האבען ארומגעשוועבט אין דער לופט, און ער האט זיך פון זיי ניט געקענט אפווענדען. רמב'ם, עבודה זרה, קרבנות. דאוונען, וואלאזשינער — האבען זיך געדרעהט אין דער לופט א קאראהאד, און ער האט געקוקט און ניט געוואוסט, וואס מיט איהם טהוט זיך. ענדליך האט זיך דער שלאף אויף איהם מרחם געווען און האט איהם פערמאכט די אויגען.

נאר דא איז געקומען א מלאך, וואס איז ממונה אויף חלומות און האט מיט א פענזיל גענומען מאלען בילדער, וועלכע זיינען אויסגעקומען אלס א אילוסטראציאן צו די אפגעריסענע ווערטער, וואס האבען איהם פריהער געשוועבט פאר די אויגען. ער האט געזעהען א טאנץ פון געצענדיענער, דאס איז געווען א ווילדער טאנץ, מען האט זיך געדרעהט ווי רוחות, צווישען זיי איז אויך געווען דער רמב'ם מיט משה'לען, זיי האבען איהם אריינגעשלעפט אין מיטען, און ער האט געמוזט מיטטאנצען. ענדליך זיינען אלע

פערשוואונדען, פערשוואונדען איז אויך די ערד און ער האט גע־נומען פאלען ערגעץ אין א תהום, עס האט איהם פערכאפט דער אטהעם, ער האט געוואלט אויסשרייען און האט זיך אויפגעכאפט.

א קאלטער שווייס האט בעדעקט זיין געזיכט: ער האט אווילע געקוקט צוטומעלט, האט אויסגעשפייט דריי מאל און איז באלד געקומען צו זיך.

— א סימן, אז ער וועט עולה לגדולה זיין, האט ער זיך גע־איילט אויסלעגען צו גוטען דעם חלום, האבענדיג אין זינען, אז כל החלומות אחר הפה יהלוכון, א חלום ווי מען לעגט איהם אויס, אזוי ווערט ער מקוים.

דאך איז ער א גאנצען טאג געווען אונרוהיג: „אז עס חלומ'ט זיך איינעם, אז ער פאלט אין א תהום, איז א סימן, אז ער איז זינדיג".

ער האט געקוקט אין גמרא, נאר ער האט פאר זיך די ווערטער ניט געזעהען, זיינע אינערליכע אויגען האבען זיך בשום אופן ניט געקענט אפרייסען פון יענער אונגליקליכער שטעלע, וואס דער וואלאזשינער האט איהם בעוויזען אין מורה נבוכים.

פלוצלונג איז זיין געזיכט געווארען פרייליכער, א גליקלי־כער געדאנק האט איהם א שיין געטהאן: דער וואלאזשינער האט איהם געוויס בעוויזען אן ענין מקוטע, און דערפון קומט ארויס די גאנצע צרה.

— פון אן ענין מקוטע קען מען קיין זאך ניט לערנען. אלא אזוי קען אויסקומען, אז אין דער תורה שטעהט: ועבדתם אלהים אחרים, און איהר זאלט דיענען פרעמדע געטער.

משה'לען איז איצט געווארען אזוי גרינג, אז ער איז אויפ־געשפרונגען פון זיין ארט און איז צוגעלאפען צום וואלאזשינער.

— איצט פערשטעה איך שוין! האט ער געזאגט און געריי־בען די הענט פאר שמחה.

— וואס פערשטעהסטו?

— איך פערשטעה שוין יענעם ענין.

— וועלכען ענין? — האט איהם דער וואלאזשינער אנגעקוקט פערוואונדערט.

— יענעם ענין, מכח די קרבנות.
— הא! נו, וואס פערשטעהסטו?
— דאס איז אן ענין מקוטע.
— בכן?
— בכן, אז מען וויל אזא זאך דערגעהן ריכטיג, דארף מען דעם גאנצען ספר איבערלייענען.
— ווילסטו דעם מורה נבוכים?
— יע.
— דו וועסט דארטען וועניג פערשטעהן.
מען האט געקענט דענקען, אז משה'ל וועט זיך דערפון בע־לײדיגען, נאר ארויסגעוויזען האט זיך, אז ניט נאר האט ער זיך ניט בעלײדיגט, זאנדערן ער האט זיך דערפרייט.
— אהא! וואס האב איך נעכטען געזאגט? עס קען זיין, אז מיר פערשטעהען דארטען ניט.
— וואס איך האב דיר בעוויזען, איז א גרינגע זאך און א בר בי רב דחד יומא וועט דאס פערשטעהן, נאר דארט געפינען זיך שווערע שטעלען.
— און דו פערשטעהסט?
— יע.
— פאר וואס וועל איך ניט פערשטעהן?
— ווייל דו ווייסט ניט דעם לשון און דער ענין איז דיר א פרעמדער.
— און דיר?
— איך בין אביסעל בעקאנט.
— פון וואנען?
— פון אנדערע ספרים.
— גיב מיר יענע ספרים.
— יענע ספרים זיינען געשריבען ניט אין אידיש...
— ניט אין אידיש!?
— וואס וואונדערסטו זיך אזוי?
— אין גויש?
— אין גויש.

משה'ל האָט ניט פערשטאַנען, וואָס דער חבר רעדט צו איהם. א בעגריף פון גוים האָט ער געהאַט אזוי, אז זיי זיינען אז עם הדומה לחמור, אז זיי זיינען אייזלען אין דער געשטאַלט פון מענ־שען. ווער זיינען גוים? פּויערים אין לאַפּטשעס און אין סערמי־געס, גנבים און שכורים. „זיי רואה, זיי זאָלען עפּעס ניט לאַט־כענען, מען דאַרף זיי היטען ווי דאָס ווייסעל פון אויג", זאָגט איהם אָן די שווינער אדער דאָס ווייב, ווען ער קומט אמאָל אין קראָם און געפינט א פּאָר פּויערים קונים — און ווען עס קומט אוים אמאָל מאָנטאג פאַרנאַכט נאָכ'ן מארק אדורכגעהן די גאַס, זעהט ער, ווי אלע שיינקען זיינען אָנגעפילט מיט פּויערים, אין אלע ריינשטאָקען קייקלען זיי זיך ווי חזירים. קען מען פון די גוים עפּעס לערנען? נאָר באַלד האָט ער זיך געכאַפּט, אז מסתמא מיינט מען דאָס אנדערע גוים, און ער האָט געפרעגט.

— און דו קענסט גויש?

— איך פערשטעה א פּאָר שפּראַכען.

משה'ל האָט זיך פון איהם אינסטינקטיוו אביסעל אָפּגערוקט. ביז איצט איז דער וואָלאָזשינער געווען זיינער א חבר, א חבר, וואָס האָט צופעליגערווייזע אריינגעקוקט אין אזעלכע ספרים, וועלכע ער האָט ניט בעגענענט. איצט אָבער איז פאר איהם געשטאַנען א פרעמדער מענש, א מענש, וועגען וועלכען מען ווייס ניט, פון וואַנען ער איז געקומען, וואָס טהוט זיך ביי איהם אין הארצען. ער האָט אויף איהם א קוק געטהאָן פערדעכטיג.

— און וואָס האָבען גוים צו טהאָן מיט'ן רמב"ם?

— מיט טהעאָלאָגיע האָבען זיך בעשעפטיגט ניט נאָר אי־דען....

— וואָס איז טהעאָלאָגיע?

— א תורה וועגען גאָטהייט.

— און וואָס ווייסען גוים דערפון?

— זיי אינטערעסירט דאָס פּונקט אזוי ווי אידען.

— וואָס? וועגען א צלם איז אויך פאַראַן א תורה?

— דו רעדסט, משה'ל, ווי א קינד.

— פאר וואָס? וואָס איז זייער גאָט — ניט קיין צלם?

— און דו ווייסט פון אפלטון, אריסטוטלוס? דו ווייסט ווער זיי זיינען געווען?

— פטור, געווים, פילוסופים.

און ווייסטו, אז זיי זיינען געווען געצענ־דיענער? דאס הייסט געצענ־דיענער, וואס האבען פילאזאפיש פערשטאנען גאט?

— ניין, איך ווייס דערפון ניט.

— און אז דו ווייסט ניט, טא שוויינ בעסער. דאס פאסט פיר א אידענע, אבער ניט פיר א מענשען, ווי דו ביזט.

משה'ל איז פון וואלאזשינעם אפגעטראטען א דערשלאגענער. זיין גאנצע תקיפות האט איהם אפגעלאזט. ער, דער וואויל־לער־נער, וואס איז יומם־ולילה געזעסען על התורה ועל העבודה, ער, וואס האט נאר געהאט איין זינען מקיים צו זיין די מצוות פון דער הורה, ער וואס האט נאר געזוכט צו עררייכען דאס אידעאל: אדם כי ימות באהל — איז ער אזוי ווייט פון חקירה, אז ער קען אפילו ניט פערשטעהן, וואס א געצענ־דיענער האט געשריבען!... א אי־דענע פון מארק קען זיך מיט איהם אויסגלייכען אין אזעלכע זאכען! און אויף וואס האט ער אפגעהארעוועט זיינע אלע יונגע יאהרען?

משה'ל האט זיך געזעצט צו דער גמרא, האט געדרעהט דעם משוב אויפ'ן קאפ, געקוקט מיט פערטראכטע אויגען אין דער לופט און געזעהען, ווי זיין גאנצקייט, זיין פאלקאמענהייט ווערט פערשוואונדען: ביז אהער א זוהן פון דעם קליגסטען פאלק ישראל, דער בעסטער יונגערמאן אין שטעדטעל, א ברכה ביי ווייבער, דער שטאלץ פון דער שוויגער, א תכשיט ביי'ם ווייב, האט זיך פלוצלונג דערזעהען ניט אויסגעוואקסען גענוג צו פערשטעהן א געצענ־דיענער פילוסוף. ער האט געקוקט ווי זיין גרויסקייט ווערט פערשוואונדען און דאס הארץ האט איהם גענומען וועה טהאן, און וואס מעהר דער וועהטאג האט זיך פערשפרייט, אלץ מעהר איז אין זיינע אויגען געוואקסען דער וואלאזשינער.

עטליכע טעג האט ביי איהם אנגעהאלטען א שטארקער קאמף. א וועלט איז ניט משוגע, אז א שטעדטעל רעכענט איהם פיר'ן בעסטען יונגען־מאן, איז דאס ניט אומזיסט, אי וואס די נארישע

חקירה, דאַרף דאָס גאָר א איד ניט האָבען... נאָר וואָס הייסט, ער וועט ניט פערשטעהן, וואָס א געצעצ־דיענער האָט געזאָגט אָדער געשריבען?

ער האָט ביי׳ם וואָלאָזשינעם גענומען דעם מורה נבוכים און אין א קורצע ווײלע האָט ער זיך געמוזט מודה זיין, אז ער פערשטעהט פיעלע שטעלען לחלוטין גאָר ניט. דאָ האָבען איהם געפעהלט פשוט ווערטער, דאָ האָט ער בעגעגענט א זעהר דונקעלען עניין און נאָך דאָסגלייכען.

איצט זיינען געוואָרען זיינע ויכוחים מיט׳ן וואָלאָזשינעם נאָר אין חקירה, און אזוי ווי ער האָט איהם ניט געקענט נאָכהאַלטען, איז שטענדיג דער זיעגער ארויס דער וואָלאָזשינער.

אליין ניט צו בעמערקען, ווי אזוי דאָס איז איהם געקומען, האָט ער זיך ביסלאַכווייז, ביסלאַכווייז אריינגעצויגען אין אן אנדער וועלטעל, וואו עס האָבען געשיינט די ליכטיגע שטראַלען פון השכלה.

די נייע תורה איז ניט געווען קיין הארבע, די גאַנצע חכמה איז בעשטאַנען אין א פּאָר ביכלאַך, משה׳ל האָט איהם באַלד אנגעיאָגט און האָט זיך געשטעלט מיט איהם אויף א גלייכען פוס און זיי האָבען זיךביידע געוואָרעמט פאַר די שטראַלען פון השכלה.

משה׳ל איז ווייטער אויסגעוואַקסען אין זיינע אייגענע אויגען. ער איז איצט געוואָרען נאָך גרעסער, מעהר פאַלקאָמען און זיין איצטיגע גרויסקייט האָט איהם פערשאַפט פערגניגען, ווייל פריהער איז דאָס בעשטאַנען אין הכנעה און איצט אין הויבען דעם קאָפּ.

זיי האָבען ביידע געמאַכט לאַנגע שפּאַציער־גענגע און געשמועסט, דיספוטירט וועגען רעפאָרמען אין דער רעליגיאָן, און אין די ווינטערדיגע לאַנגע, קאַלטע, פערשנייטע נעכט, ווען פון בית־המדרש זיינען זיך אַלע בעלי־הבתים צוגאַנגען און די איבריגע אָרים בחורים האָבען זיך צולעגט שלאָפען, זיינען זיי פערזעסען ביז ווייט נאָך חצות און געלייענט און איבערגעלייענט די עטליכע ספרי־השכלה, וואָס דער וואָלאָזשינער האָט געהאַט מיט זיך, און האָבען געטרוימט פון יענער גאָלדענער ליכטיגער צייט, ווען דער

איך וועט ערוואַכען פון זיין לעטהאַרגישען דרעמעל, וועט זיך אָפּ־וואַשען פון דעם שמוץ פון פאַנאַטיזמוס, וועט שוין אַמאָל עפענען זיינע אויגען און וועט דערזעהן דעם ריינעם שיין פון השכלה: ער וועט גלייך מיט אַלעמען קענען הויבען אַ קאָפּ און לעבען מיט מענשען צו גלייך.

נאָך אַזאַ יאָהר האָט משה'ל ניט געהאַט אין זיין גאַנצען לע־בען. אַזוי פיעל זיסע האָפנונגען, אַזוי פיעל הויכע שטרעבונגען זיינען ביי איהם געבוירען געוואָרען. ער איז געגאַנגען פון בית־המדרש אהיים און צוריק און האָט געפיהלט די ערד אונטער די פיס. נאָר עס איז געקומען פסח, און דער וואָלאָזשינער איז אָפּגע־פאָהרען אהיים און האָט זיך שוין מעהר ניט צוריקגעקעהרט און משה'ל איז געבליבען אַליין.

משה'ל איז אָהן דעם וואָלאָזשינער געבליבען ווי אַ קריעגער, וואָס האָט פערלאָרען זיין מחנה. דער בית־המדרש, די גאַנצע שטאָדט איז איהם איצט פרעמד; וואָס האָט ער מיט די פאַנאַטישע מענשען צו רעדען? דאָס, וואָס זיי אינטערעסירט, געהט איהם גאָר ניט אָן און דאָס, וואָס ער פיהלט, קען ער זיי ניט זאָגען. און זיינע געפיהלען זיינען געוועזען גרויס און שטאַרק און זיין מענשליכע האַרץ האָט זיי גאָר ניט געקענט איינהאַלטען. ער מוז האָבען, פאַר וועמען זיי אויסצוגיסען און איצט האָט ער זיך דערמאַנט, אַז ער האָט אַ ווייב, און דוכט זיך, אַ גאַנץ קלוגע. פאַר וואָס זאָל ער זי ניט מאַכען פיר קיין חבר? ער וועט פאַר איהר עפענען זיין האַרץ, וועט פאַר איהר אויסגיסען זיינע געפיהלען און זי וועט איהם זאָגען: יישר כח.

היינט האָט ער געמאַכט די ערסטע פּראָבע, היינט האָט ער איהר געעפענט עפענען די אויגען און דאָס איז געוועזען דער געדאַנק, וואָס זי האָט איהם געגעבען. „דערצעהלען דער שוויגער" — מעהר ווי דאָס פעהלט איהם ניט.

ער טרעט ווייטער פאַזע מזרח־וואַנט פון ארון־קדש צום פענס־טער און צוריק, רייסט דעם טשוב און קלערט, וואָס זאָל ער טהאָן, אויב דאָס ווייב וועט דערצעהלען דער שוויגער.

— ער וועט מוזן אנטלויפן, דאָס שטעדטעל וועט איהם ענג ווערען.

.2

שפרה האָט געהאַלטען וואָרט און דערצעהלט דער מוטער, וואָס משה'ל האָט איהר געזאָגט: זי האָט דערמיט ניט געמיינט צו טהאָן איהם שלעכטס, זי האָט נאָר געזוכט זיך צו ראַטעווען. די שוויגער האָט זיך אויף משה'לען אָנגעוואָרפען ווי א בייזער רוח און האָט איהם געמאַכט קאַלט און וואַרם. א קויל האָט איהר איינגעשאָסען, אַז זי האָט איהר קינד חתונה געמאַכט פיר אַזאַ מענשען, וועלכען מען טאָר אין קיין אידישע שטוב ניט האַלטען. זי האָט געהאָפט צו האָבען אין איהם נאָך הונדערט־און־צוואַנציג יאָהר א קדיש, ער וועט נאָך איהר נשמה לערנען א פּרק משניות, ערסט קומט איהר גאָר אויס צו האָדעווען א גוי, וועלכער וועט איהרע זינד מאַכען נאָך שווערער. זיין אייגענע נשמה איז איהם קאַרג און ער וויל נאָך איהר טאָכטער'ס נשמה אויך בעגראָבען. אָנפאַנגס האָט משה'ל איינגעשטעלט דאָס לעבען און גענומען טענה'ן מיט זיין שוויגער, נאָר דאָס האָט צוגעגאָסען בוימעל צום פייער און איהר לייענים האָט זיך פערוואַנדעלט אין אַזאַ שרייען, אַז ער האָט געמוזט מאַכען פּליטה און אָפּזאָגען זיך פון ווייטערע ויכוחים מיט איהר.

די שטעכיגע מוסר האָט איהם ענדליך דערעסען און אין א שעהנעם פריה־מאָרגען האָט ער זיך בעשלאָסען אוועקצופאָהרען ערגעץ אין דער גרויסער וועלט, ווייט, ווייט פון די „פּלעדער־מייז", פון די „ווידערשפעניגער פון ליכט" און אריין אין א שטאָדט פון משכילים, חכמים.

וואָס וועט ער דאָרטען טהאָן? די פראַגע איז איהם זאָגאר אויפ'ן געדאַנק ניט ארויף. געוואוינט פון קינדהייט צו זעהן אָרים־בחורים, פּרושים קומען פון דער פרעמד, פערבלייבען א געוויסע צייט און האָבען אַלץ פאַרטיגעס אויפ'ן קהל'שען רעכנונג; ביז דער חתונה האָבענדיג זיך אַליין אויך געוואַלגערט אין פרעמדע שטעדט אָהן א גראָשען געלט אין קעשענע, האָט ער געקוקט אויפ'ן

לעבען גאנץ רוהיג און האט וועגען אזעלכע נארישקייטען ניט גע־קלערט.

געפאהרען איז ער אין ווילנא. דער בעל־העגלה האט איהם בערפיהרט אין זייער שטעדטעלדיגע אכסניא און בעוויזען איהם וואו אריינצוגעהן. און משה'ל האט זיך פלוצלונג דערזעהן אין אן אונבעקאנטען הויז, פול מיט מענשען, וועלכע האבען זיך געשטופט געדרעהט, געשטויסען און עפעס שטארק געאיילט זיך.

ער איז געבליבען שטעהן, דאס הייסט אויף אזוי פיעל ווי עס איז מעגליך געווען איינצושטעהן אין דער שפארינעס, שטויסענים און האט ניט געוואוסט, וואס צו טהאן. ער איז אזוי אפגעשטאנען, ביז דער בעל העגלה האט אויסגעשפאנט דאס פערד, אנגעשאטען איהם האבער און איז ענדליך מיט'ן כאמוט אויף דער האנט אריין אין אכסניא.

— וואס שטעהט איהר עפעס, ר' משה'ל, אזוי? פאר וואס זעצט איהר זיך ניט? איהר זייט דאך עפעס גאר א קלויזניק.

די גאנצע השכלה האט זיך אין משה'לען געפונען בעליידיגט פון דעם ווארט „קלויזניק": דאס איז געווען א שטארקער פאטש פיר איינעם, וואס האט שוין דורכגעמאכט אלע השכלה'שע ביכלאך פון יענער צייט און האט שוין געזעהן זיין נאמען געדרוקט שווארץ אויף ווייס אין „הבוקר אור". נאר מערקווירדיג, ער איז איצט ניט ברוגז געווארען אויף איהם, דער בעל־העגלה איז איצט פיר איהם געווען א שטיק פון זיין „איך" און האט אנגענומען די בעליידיגונג פון איהם, ווי פון א גוטען פריינד.

— איך וויים דא גאר ניט, האט ער געענטפערט און א ציה געטהאן מיט די אקסלען.

— געהט און זעצט זיך, וואו איהר ווילט.

מיט'ן בעל העגלה'ס הסכמה האט ער זיך געלאזט געהן אין די וווייטערדיגע צימערן און האט זיך געזעצט מיט פערלעגטע פים אויף א זאפקע.

ער איז געזעסען, געזעסען און האט געקוקט אין דער לופט. און עפעס א זויערקייט האט איהם גענומען אויפטרעטען פון טיעף, טיעף איגוועניג. ער זיצט אליין און קיינער שענקט איהם

ניט דעם מינדסטען בליק, קיינעם אינטערעסירט צו וויסען, ווער ער איז, וואָס ער איז. ער האָט אָנגעהויבען בענקען נאָך דער היים, נאָך שפרה'ן, נאָכ'ן בית־המדרש, איהם האָט איצט געדאכט, אז דאָרטען האָט ער געלאָזען אלץ, וואָס איהם איז ליעב, וואָס איהם איז טייער און וואָס איז מיט איהם פערבונדען אזוי שטאַרק, אז זייז אָפּגעריסען פון דעם איז ווי זיך צושניידען אויף העלפט; איהם איז איצט אפילו ליעב געוואָרען די בייזע שוויגער מיט איהר מוסר, מיט איהרע קולות; יענע אינטערעסירט זיך דאָך מיט איהם. פון יענע הערט ער פאָרט א וואָרט, און די אלע זיינען איהם עפּעס אזוי פרעמד, בעליידיגענד פרעמד. ער איז געזעסען און האָט געקוקט פעראומערט, פערחושכ'ט און צוואַנציג מאָל זיך געפרעגט, וואָס יאָגען זיי זיך אזוי, וואָס יאָגען זיי זיך אזוי, וואָס האָבען זיי דאָס צו איילען זיך און אין דער ווייל איז צו איהם צוגעגאַנגען דער בעל אכסניא און געפרעגט:

— אַן אורח?

— יע.

— נאָט אייך שלום עליכם. פון וואַנען?

— א ראַפּשאַנסקער.

— א ראַפּשאַנסקער? ווער זייט איהר פון דאָרטען?

— איך? איך? איך בין ביילקע די קרעמערקע'ס איידים.

— שוין ניט פאַר מיינע יאָהרען. ביילקען קען איך גוט. א מאדים א אידענע. מכח א געשעפט?

— מהע... מהע...

משה'ל האָט ניט געפונען, וואָס צו ענטפערן. נאָך וואָס איז ער געפאָהרען? וואָס דענקט ער דאָ צו טהאָן? די פראַגע האָט זיך קלאָר און דייטליך געשטעלט פאַר זיינע אויגען איצט, ווען דער בעל אכסניא האָט איהם מיט איהר צוגעשפּאָרט צו דער וואַנט.

וואָס וועט ער דאָ טהאָן? זעהענדיג די אלגעמיינע יאָגענים, שטופּענים, איז ער באַלד געקומען צום שלוס, אז ער איז דאָ א גאַנץ איבריגער און ער האָט דאָ גאָר ניט וואָס צו טהאָן. דאָ איז א וועלט פון כאָפּ לאָפּ, פון האָבענען, און פאַר אזעלכע מענשען, ווי ער, איז דאָ קיין פּלאַץ ניט. מיט דער דאָזיגער רעכנונג איז

ביי איהם ארויסגעשוואומען א חרטה אויף זיין אונבעטראכטען פאהרען, און ווען איהם וואלט ניט געווען מיאוס, וואלט ער גלייך פערקירעוועט די לייטשעס און געפאהרען צוריק אהיים.

דאס זיצען אליין און קוקען אין דער לופט איז איהם באלד מיאוס געווארען, און ער האט פערלאזט זיין פלאץ און געלאזט זיך געהן צו דער טהיר. אין דעם ערסטען צימער האט ער געטראפען דעם בעל־העגלה, ווי ער צופאקט זיין סחורה.

— ווייסט איהר ניט, וואו אונזערע געפינען זיך דא? האט ער געפרעגט דעם בעל העגלה, פערשטעהענדיג אונטער'ן ווארט „אונזערע" ראפשאנסקער.

— פטור! פאר וואס זאל איך ניט וויסען? וואס איז? דאס ערסטע מאל בין איך דא? אויב איהר האט חשק, ווארט אויס, בין איך וועל אויספאקעווען די סחורה און איך וועל אייך ווייזען.

משה'לען איז דער פלאן געפעלען געווארען, דערווייל האט ער א מענשען, מיט וועמען א ווארט צו רעדען, אגב דארף ער ניט זיצען לעדיג און קען העלפען דעם בעל־העגלה אין דערלאנגען א מעסער צום איבערשניידען א שטריקעל, צורוקען א פעקעל או. אז. וו. איצט האט זיך די צייט ניט געצויגען אזוי משונה'דיג לאנג און די טרויעריגע געדאנקען האבען ניט געלעכערט אזוי שטארק דעם מוח.

ענדליך האט איהם דער בעל־העגלה אוועקגעפיהרט צו א פאר לאנדסלייט. אין זייער געזעלשאפט איז דער ערסטער שלעכטער איינדרוק, וואס די גרויסע שטאדט האט אויף איהם געמאכט, שוואכער געווארען און ער האט זיך אומגעקעהרט ביי נאכט צוריק אין אכסניא א בערוהיגטער.

ער האט צווישען די ראפשאנסקער אויסגעפונען עטליכע, וואס זיינען אריינגעפאהרען אין דער השכלה וועלט, דאס הייסט זיי זיינען ניט נאר קיינע פאנאטיקער, זאנדערן זיי טהוען שוין אזעלכע זאכען, וואס ער האט זיך נאך ניט געקענט ערלויבען. איינער פון זיינע לאנדסלייט, שאנערמאן, א קרעמער פון טאבאק, האט שוין זאגאר געגעסען אהן נטילת־ידים און אהן א היטעל.

יוען משה׳ל וואָלט זיך ניט געשעמט, וואָלט ער איהם דערפאַר צוקושט.

צו שאַנערמאַנ׳ען האָט ער געקריגען צוטרוי און האָט איהם דערצעהלט, וואָס איהם האָט געטריבען אוועקצוואַרפען זיין שטעד־טעל און קומען אין ווילנא. שאַנערמאַן האָט איהם אָנפאַנגס שווער געמאַכט דאָס הארץ און געזאָגט, אַז ער וויים ניט, וואָס אַזעלכע ווי ער קענען דאָ טהאָן, דערנאָך האָט ער איהם צוגעזאָגט, אויסגע־פינען פיר איהם העברעאישע שטונדען, כדי צו האָבען דערווייל אויף זיינע הצטרכות, אפשר וועט ער מיט דער צייט עפּעס אויס־געפינען אַ בעשעפטיגונג.

די ערסטע שטונדע האָט ער געקריגען טאַקע ביי שאַנער־מאַנ׳ען גופא. די שטונדע האָט גענומען שאַנערמאַנ׳ס אַ טאָכטער, אַ שעהן מיידעל פון אַ יאָהר אַכטצעהן. דאָס מיידעל האָט גערעדט גוט רוסיש און איז געווען בעלעזען. איהרע רוסיש און בעלעזענ־הייט האָבען איהם זעהר אימפּאָנירט, און ער האָט אויף איהר גע־קוקט פון אונטען ארויף. איהם האָט גענומען זעהר לאַנג, ביז ער פלעגט קריגען זיין שפּראַך אין איהר געזעלשאַפט, יעדעס וואָרט זיינס האָט ער געמאָסטען און געוואויגען, און איהם האָט אַלץ געדוכט, אַז ער האָט געזאָגט עפּעס אַ נאַרישקייט, אַז ער האָט זיך געזעצט ניט גוט, אַז די הענט האַלט ער ניט, ווי געהעריג איז. פון יעדען איהרען אונשולדיגען שמייכעל איז איהם די נשמה אוועק אין די פּיאַטעס, איהם האָט געדוכט, אַז דאָס לאַכט זי פון איהם, און זאָגאַר, ווען אויף איהרע ליפען איז ניט געווען צו בעמערקען קיין שמייכעל, האָט ער חושד געווען, אַז אינעווייניג לאַכט זי, און האָט אַלעווייל געוואָרפען אַ בליק אויפ׳ן שפּיעגעל צו זעהן, אויב אַלץ, וואָס אויף איהם געפינט זיך, איז אין אָרדנונג.

די ערסטע צייט האָט ער אויף דער שטונדע נאָר געזוכט צו רעדען וואָס ווייניגער, אום ניט ארויסצוכאַפּען זיך מיט אַ נאַרישען וואָרט, מיט אַן אָרים־בחור׳שען שפּיצעל; שפּעטער איז דאָס איהם שוין געווען קאַרג און איהם האָט געפּוישט דערוויזען איהר, אַז ער קען רעדען, אַז ער איז אין וועלט־זאַכען אַ גרויסער חכם, אַז זיין נאָמען קלינגט פון איין עק רוסלאַנד ביז׳ן צווייטען דורך די עט־

ליכע ארטיקלען, וואָס ער האָט געשריבען אין „הבוקר־אור“. ער האָט איהר געוואָלט ווייזען, אז כאָטש זיין צונג דרעהט זיך ניט ארויסצוברייינגען א רוסישעס וואָרט פון מויל, פערשטעהט ער דאָך גוט די שפּראַך און ער האָט געלייענט פיעלע רוסישע שרייבער.

זי איז דאָך נאָך א קינד און וואָס האָט ער מיט איהר צו רעדען וועגען ליטעראַטור. נאָר ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס ער האָט זי אַזוי מבטל געווען, האָט ער דאָך געוואָלט מיט איהר פערציהען לאַנגע שמועסען און זיין שטונדע פלעגט זיך אָפט פערציהען שעה׳ען־לאַנג. איהם וואָלט קיין מאָל ניט מיאוס געוואָרען זיצען מיט איהר און רעדען, ווען זי זאָל נאָר האָבען חשק דערצו.

מיט די געשפּרעכען האָט ער חלילה קיין זאַך ניט געמיינט. זיי זיינען געווען ריינע ליטעראַרישע און זיי האָבען זיך אַזוי לאַנג געצויגען, ביז זי פלעגט אָנהויבען צו גענעצען. די געשפּרעכען האָבען איהם פערשאַפט א שטילען, רוהיגען פערגניגען. אַנדערש אבער איז געווען דאָס פערגניגען, וואָס ער האָט געהאַט פון דיקטירען. דאָ פלעגט איהם אָפט אויסקומען שטעלען זיך איבער איהר, האַלטען זיין קאָפּ לעבען איהרען און שלינגען איהר אָטהעם. אין די מאָמענטען פלעגען זיך זיינע אויגען אויסבעטען מיט א טומאן, אין קאָפּ האָט געקלאַפּט אַזוי שטאַרק, אז איהם פלעגט דוכטען, דאָס מען קען די קלעפּ הערען. ער וואָלט זיין גאַנץ לעבען אָפּגעגעבען, ווען ער זאָל לענגער קענען שטעהן איבער איהר און שלינגען איהר אָטהעם, נאָר ליידער האָבען אזעלכע מאָמענטען לאַנג ניט געקענט אָנהאַלטען.

ער האָט באַלד לכבוד איהר אָנגעהויבען צו שרייבען לידער און דאָ האָט ער אויפגעעפענט זיין הארץ און אויסגעגאָסען פאַר איהר אַלע זיינע ברענענדע געפיהלען. דאָ האָט ער זיך צו איהר געווענדעט ווי צו זיין געלוסטיגקייט, צו זיין געליעבטע, נאָר פערשטעהט זיך, אז איהרע אויגען האָבען די לידער קיין מאָל ניט געזעהען.

משה׳ל האָט געקריגען נאָך עטליכע שטונדען און ער האָט געהאַט אויף זיינע הצטרכות. וועגען זיין ווייב האָט ער ניט געדאַרפט טראַכטען, — זי דאַרף זיין צופרידען, אז ער בעט ביי

איהר קיין געלט ניט, און אין זיינע בריוולאך צו איהר האָט ער ניט אויפגעהערט צו בעריהמען זיך, וואָס איצט קען ער אליין פער־דינען זיין לעבענס־מיטעל, און מיט דער צייט וועט ער פערדינען גוטע געלט אויך.

זיין צופריעדענהייט מיט'ן אויסבייט פון גמרא אויף השכלה האָט דערגרייכט איצט צו דער העכסטער שטופע. פריהער איז ער געווען, ווי א וואָרים אין כריין, איהם האָט אויסגעוויזען, אז דאָר־טען הויבט זיך אָן און ענדיגט זיך די וועלט. איצט אָבער איז ער א פולשטענדיגער מענש. איצט וויים ער, וואָס א וועלט איז, ער זעהט מענשען, רעדט מיט זיי, דיספוטירט מיט זיי, און מען קוקט אויף איהם אויך, ווי אויף א מענשען.

„זי" קוקט אויף איהם אויך, ווי אויף א מענשען, ער וויים דאָס, עס מאַכט ניט אוים, וואָס זי שמייכעלט אַמאָל אין זיין גע־גענוואָרט, דאָס איז שוין א מיידעלשע נאַטור. וואָלט זי אויך אויף איהם אַזוי געקוקט, ווען זי זאָל איהם האָבען געזעהן מיט עטליכע יאָהר צוריק אין קלויז? צוליעב דעם אליין איז שוין ווערטה געווען צו מאַכען אַזא חלוף, ובפרט אז איצט ראַטעוועט ער דאָס יודענטהום.

זיין שמחה, וואָס „זי" קוקט אויף איהם, ווי אויף א מענשען און וואָס די השכלה וועט אויסלעזען די אידען פון פינסטערן פאַנאַטיזמוס, האָט אַנגעהאַלטען אַזוי לאַנג, ביז שפרה האָט איהם אריינגעשריבען א שטרענגען בריעף ((דאָס איז שוין פון דער שווי־גערי'ל'ס קאָפּ!), אז ער האָט א ווייב און אַזוי לעבען איז קיין תכלית ניט. זי האָט פאַר איהם ניט חתונה געהאַט, אז זי זאָל זיצען אין ראַפּשאַנסק, און ער זאָל ארומשאַטאַיען זיך אין ווילנא. זי פער־לאַנגט אז ער זאָל קומען אהיים און לעבען ווי אַלע אידען לעבען. מילא, וויל ער ניט זיצען אין קלויז — קען זי ניט העלפען, נאָר מאַן און ווייב זיינען זיי, און אז ער וועט ניט קומען צו איהר, וועט זי קומען צו איהם.

דער בריעף האָט איהם אָפּגעגאָסען מיט א שטראָם קאַלטע וואַסער. דער ערסטער געדאַנק איז געווען, וואָס וועט זיין מיט זיין שילערין? זי איז איהם אַזוי איינגעבאַקען אין האַרצען, אז

שיידען זיך מיט איהר איז איהם א טויט. דערנאָך האָט ער גענומען טראַכטען, אז ער האָט ניט וואָס צו טהאָן אין א קליין שטעדטעל, אז מיט די פלעדער־מייז וועט ער ניט קענען וואוינען צוזאַמען. ער מוז בלייבען דאַ. און דאָס ווייב? וועט ער זוכען עפּעס א מיטעל צום לעבען, געפינען מעהר שטונדען אדער עפּעס אנדערס און זי זאָל קומען אַהער.

אין דעם טאָג האָט ער געענטפערט זיין ווייב אויף איהר בריעף און האָט גענומען זוכען א בעשעפטיגונג.

— אַך, ווען איך זאָל ניט זיין פערבונדען! ער האָט מורא געהאַט אַליין זיך צו מודה זיין, וואָס איהם ליגט פערבאָרגען אויפ׳ן לונג. נאָר דאָס האָט איהם דאָך ניט געשטערט פאַרצושטעלען זיך, וואָס פיר א גליקליכער מענש ער וואָלט געווען, ווען ער וואָלט געקענט חתונה האָבען פיר זיין שילערין. פיר אזא ווייב וואָלט ער זיך באַדאי אויף אייביג פערשלאָסען אין קלויז. נאָר ניין, זי איז די ליכטיגקייט אליין, זי וואָלט פון איהם אזא זאַך קיין מאָל ניט פערלאַנגט, נאָר א פלעדער מויז, ווי זיין ווייב, האָט פון איהם געפאָדערט אזא זאַך, און אין דער מינוט האָט איהם גע־דוכט, אז זיין ווייב זעהט אויס אין דעם גרויסען יאַק, וואָס זי טהוט אָן ווינטער, און אין די גרויסע פאַטשיילע, וואָס זי פערבינדט איבער׳ן קאָפּ און איבער די הענט ווי א פלעדער־מויז.

איהם האָט אַן עקעל געטהאָן פון דעם בילד, און ער האָט דערפיהלט א האַס צו זיין ווייב. יע, ער האָט איצט דערפיהלט, אז ער האסט זי, האסט זי פון גאַנצען האַרצען; ביז אַהער איז זי איהם געווען גלייכגילטיג, נאָר איצט האָט ער זי פיינט.

דאָס געפיהל האָט ער פון זיך ניט געלייקענט, און ער איז ארומגעגאַנגען זוכען א בעשעפטיגונג, ער זאָל קענען דאָס ווייב אראָפּברייינגען צו זיך, בלייבען א טרייער מאַן און זאָל קענען גע־פינען זיך נאָהענט פון זיין שילערין און שמועסען אַמאָל מיט איהר.

.5

פינף יאָהר זיינען פערשוואונדען.

משה'ל האָט אין דער צייט אויסגעפונען א בעשעפטיגונג, וועלכע האָט איהם אריינגעבראכט ביז פערציג רובעל א חדש: ער איז געוואָרען א בעל־מגיה אין א דרוק.

ער האָט אראָפּגעבראכט דאָס ווייב און איז געוואָרען א בעל־הבית פאר זיך. זיין לעבען איז איצט געוואָרען פול: א גאַנצען טאָג איז ער געזעסען אין דרוק און האָט געטהאָן זיין ארבייט אָדער געשמועסט מיט די משכילים, שרייבער, וועלכע פלעגען אהין ארייג־קומען. דאָ איז געווען גאַנץ פרעהליך, יעדען טאָג זיינען געקומען נייע מענשען, דאָ האָט ער בעגעגענט די גרויסע ליכט פון השכלה. דאָ האָט ער געזעהען יענע גרויסע קעמפער מיט'ן פאַנאַטיזמוס, וועלכע ער האָט זיך אמאָל ניט געקענט פאָרשטעלען אָהן הערנער אויפ'ן שטערן, ווי געוויסע חומשים מאָלען משה רבנו. אין דרוק האָט ער זיך געפיהלט, ווי א פיש אין וואַסער, איהם וואָלט ניט מיאוס געוואָרען צו זיצען דאָרטען טאָג און נאַכט, זיצען און הערען די קלוגע געשפּרעכען, די המצאות, די חכמות פון די משכילים. נאָר אין די אָבענדען האָט ער געהאַט א בעסערן אָרט צו פער־ברענגען די צייט. אין די אָבענדען פלעגט ער זיצען ביי שאַנער־מאַן אין דער געזעלשאַפט פון זיין געוועזענער שילעריז, וועלכע איז שוין געוואָרען א צייטיגע בלום. דאָ ביי א גלאָז טהיי האָט ער איצט געהאַט די געלעגענהייט ארויסצו־ווייזען זיין שאַרפזי־ניגקייט, דאָס הייסט, איבערצוגעבען די בעסטע המצאות, וואָס ער האָט געהערט אין דעם פערלויף פון טאָג. די איינציגע זאַך, וואָס איהם האָט לייד געטהאָן, שטאַרק לייד געטהאָן, איז געווען דאָס, וואָס ער האָט ניט געקענט איבערגעבען די ציניש ווערטלאַך... ער האָט געהאַט א געוואַלדיגען בעגער צו זאָגען א ציניש המצאה, איהם האָט געדוכט, אז דאָרט ליעגט דער גאַנצער שאַרפזין און אויסער דעם האָט זיך איהם גלאַט געלוסט צו זאָגען א נבול־פה, איבערהויפּט יענע נבול־פה, וואָס זיינען איבערגעמאַכט פון א

שטיקעל גמרא און ווערען ארויסגעזאָגט מיט אַ תמימות, נאָר ענט־האַלטען אַ שאַרפע אַנצוהערענים...

אהיים פלעגט ער קומען נאָר דאַן, ווען ער האָט בעדאַרפט עפּעס טהאָן אָדער אז איהם איז קיין אנדער ברירה ניט פערבלי־בען. דאָ איז ער געזעסען אליין אין זיין צימער און האָט עפּעס געלעזען אדער געשריבען, אדער געקוקט אויף די פיער ווענט און געטראַכט סתם אין דער וועלט אריין.

— געבען דיר אַ גלאָז טהיי? — עפענט דאָס ווייב שטיל די טהיר פון זיין צימער און שטעלט זיך אויפ'ן שוועל מיט'ן קינד ביי'ן ברוסט און פרעגט איהם מיט אַ רחמנות קול.

— דול מיר ניט דעם קאָפּ מיט דיין טהיי! ענטפערט ער מיט כעס. — שטער מיר ניט, אז איך וועל וועלען, וועל איך בעטען.

— אָבער דו האָסט נאָך פון פריה אָן קיין גלאָז טהיי ניט געהאט; איך האָב בכיון געהאַלטען דעם סאַמאָוואר אַ גאַנצען אבענד, כדי דו זאָלסט געפינען אַ פארטיגע גלאָז טהיי.

— לאָז מיר צורוה מיט דיין טהיי! אַ מינוט רוה קען איך ניט האָבען! איהר מאַכט מיר די שטוב ענג.

שפרה פערלאָזט דאָס צימער מיט אַ בעטריבטען הארצען. אַ גאַנצען טאָג זיצט ער נעבאַך און ארבייט און צום סוף, אז ער קומט אהיים, קען מען ביי איהם ניט פועל'ען, ער זאָל טרינקען אַ גלאָז טהיי. זי וויים, ער איז קאַפּריזנע, זעהר קאַפּריזנע, ער האָט אפשר געהאט הארצ־קלעמענים אין דרוק, ווער וויים, וואָס אין אַ געשעפט קומט פאָר? זי געהט ווייטער צו צום סאַמאָוואר, דער־גיסט וואסער, שיט צו קויהלען און זעצט זיך מיט'ן קינד אויף אַ שטוהל און הערט זיך צו צום טיק־טאַק פון זייגער און צום שטילען רעדען פון סאַמאָוואר.

ווען משה'לען איז אויסגעקומען צו פערבלייבען אַ גאַנצען אבענד אין שטוב, האָט איהם געדוכט, אז דער אבענד ציהט זיך אַ גאַנצע אייביגקייט. דעמאָלט האָט ער זיך קיין אָרט ניט געפּו־נען, עס איז איהם געווען ענג, און די לופט איז געווען שטיקענד. און פון קינד קען מען ניט אויסהאַלטען. און דאָס ווייב איז אַ

קליפּה, און יעדע זאַך, וואָס איז דאָן געטהאָן געוואָרען, איז געווען ווי איהם אויף צו להכעים.

און דאָ האָט זיך איהם פאַר די אויגען געשטעלט זיין געווע־זענע שילעריין.

— אַך, ווי גליקליך וואָלט ער געווען, ווען ער וואָלט געהאַט אַזא ווייב! מיט איהר וואָלט ער געקענט זיצען כאָטש אַ גאַנצע נאַכט און רעדען, זי וואָלט איהם די שטוב געמאַכט אַ גן־עדן, עס וואָלט געווען פרעהליך אין אַלע ווינקעלאַך. איצט דאַרף ער זיצען אַליין, זיצען מיט די פיער ווענט און שטומען. ווארום וואָס? וואָס זאָל ער מיט זיין ווייב רעדען? סיידען ווענען אַ טעפּעל אדער נאָך דאָס גלייכען.

ער האָט אויף זיין ווייב געקוקט עפּעס ווי אויף אַ נידריגע בעשעפענים. צווישען זיי ביידען שטעהט אַ גאַנצע וועלט, די השכלה׳שע וועלט, נאָר דאָך האָט דאָס איהם ניט געשטערט דאָס ערסטע יאָהר נאָך איהר קומען צו איהם צו ווערען אַ פאָטער פון איין קינד און אין אַ יאָהר אַרום פון אַ צווייטען, און אין פער־לויף פון די פינף יאָהר זיין אַ טאַטע פון פיער לעבעדיגע און איין געשטאָרבענעם קינד.

— די פּראָסטע ווייבער זיינען זעהר פרוכטבאַר, איבער־הויפּט נאָך די אידישע!

ווען ער האָט זיך היינט אין דער פריה אויפגעכאַפּט האָט ער אפילו זיין גלאָז טהיי ניט געוואָלט טרינקען. דאָס איז געווען געגען זיין רגילות, ווייל אין דערפריה פלעגט ער קיינמאָל ניט אַרויס אַהן טרינקען און אַהן צובייסען. ער איז געווען אַזוי צער־שטרייט, אַז ער האָט פערגעסען אָנצוטהאָן זיין הוט און איז מיט אַ הוילען קאָפּ אַרויס אין גאַס. געכאַפּט האָט ער זיך ביי׳ם טהיי־ער, ווען דער דוואָרניק האָט איהם אָפּגעשטעלט און בעמערקט: קאַזשים, פּאַן טשאַפּקו זאַביל. ער האָט מיט אַזא האַסט געגומען קלינגען דאָס גלעקעל ביי זיך אין שטוב, אַז שפרה איז אַראָפּגע־פלויגען פון די טרעפּ ניט טוידט, ניט לעבעדיג.

— וואָס איז דאָ געווען? וואָס איז דאָ געווען? האָט זי

געשריען. דערזעהענדיג נאָך פֿון די טרעפּ דעם מאַן אָהן אַ הוט אין דרויסען.

— טראָג מיר אראָפּ מיין הוט, געשווינד!

דאָס זיינען געווען די ערסטע ווערטער, וואָס ער האָט היינט געזאָגט זיין ווייב. ער האָט היינט מיט איהר נאָך ניט גערעדט, האָט אפילו מיט א שאָקעל פֿון קאָפּ ניט געענטפֿערט אויף איהר פֿראַגע, פֿאר וואָס נעהמט ער עפּעס ניט אין מויל.

זי האָט איהם געשווינד ארונטערגעטראָגען זיין הוט און האָט מיט א צושראָקענעם, פֿראַגענדען בליק אויף איהם א קוק געטהאָן, נאָר ער האָט קיין וואָרט ניט ארויסגעבראכט פֿון מויל און איז מיט א פֿינסטערען געזיכט אוועק אין דרוק. זי האָט איהם נאָך א לאַנגע צייט נאָכגעקוקט, הגם ער איז שוין געווען לאַנג פֿער־שוואונדען. ענדליך האָט זי זיך אַפּגעזיפֿצט און פּאַוואָליע מיט שווערע טריט אויפֿגעהויבען זיך אויף די טרעפּ צו זיך אין וואָה־נונג.

— וואָס איז איהם געשעהן? האָט זי געטראַכט ביי זיך. האָט זי איהם מיט עפּעס מרגז געווען?

זי געדענקט, אז נעכטען איז ער אהיים געקומען אין א שלעכ־טען מוטה, געקומען איז ער אָנהויב אבענד און ביז שפּעט אין דער נאַכט איז ער אין זיין צימער ארומגעגאַנגען הין און צוריק. א פּאָר מאָל האָט זי אריינגעקוקט פֿון דער עטוואָס אָפֿענער טהיר און האָט געזעהן, ווי ער האָט געריסען דעם טשוב אויפֿ'ן קאָפּ. ביי'ם מינדסטען גערודער, וואָס א קינד האָט געמאכט, האָט ער גענומען טופּען מיט די פֿיס און שרייען אזוי הויך, אז אויף אַלע־מען איז שטוב איז אָנגעפֿאַלען א מורא, דער עלטסטער אינגעלע, צו וועלכען ער איז געוועהנליך זעהר צוגעלאָזט, איז צו איהם אריין אין צימער, נאָר ער איז באַלד ארויס מיט דעם רעכטען הענטעלע אויפֿ'ן רעכטען אויגעלע און מיט אַנגעשטעלטע ליפּע־לאַך צום וויינען. די מאַמע האָט עס קוים איינגענומען. שפּרה איז פֿריה געגאַנגען שלאָפֿען, דאָס איז געווען דאָס איינציגע מי־

מעל איינצוהאַלטען די קינדער פון א ליאַרם. און, ליגענדיג אין בעט, האָט זי ביז שפּעט געהערט זיינע טריט אין צימער.

משה'ל איז אין דרוק געקומען און גלייך געזעצט זיך צו א קאָרעקטור. ער איז געזעסען מיט אַן איינגעטונקטער פעדער אין האַנט און געקוקט אויפ'ן פּאַפּיר. ער האָט געלייענט די קאָרעקטור פון דער ערסטער שורה ביז דער לעצטער און האָט ניט געוואוסט, וואָס ער לייענט. די אותיות האָבען זיך אויסגעמישט צוזאַמען און האָבען איהם געשיינט ווי א שוואַרצער פלעק אויפ'ן ווייסען פּאַפּיער. ער האָט מעכאַניש די ווערטער געלייענט, נאָר ער האָט ניט פערשטאַנען, וואָס ער האָט מיט דעם לייענען צו טהאָן. פּלוצלונג זיינען אַלע ווערטער פערשוואונדען און האָבען זיך פערוואַנדעלט אין א שוואַרצעס קייקעלע. דאָס קייקעלע איז אויך גלייך פערשוואונדען און פאַר זיינע אויגען איז געשטאַנען פרייליין שאַנערמאַן, זיין געוועזענע שילערין, אין א חופּה קלייד, ביי איהר זייט שטעהט יאַקאָב גרינוואַלד, א שעהנער יונגער מאַן, נאָר ער האַסט איהם, ער האַסט איהם פון גאַנצען הארצען. זיין שׂנאה צו איהם האָט זיך אָנגעפאַנגען גלייך ביי דער ערסטער בעגעגעניס, שוין דעמאָלט ווען ער האָט איהם דאָס ערסטע מאָל דערזעהן אין שאַנערמאַנ'ס הויז. די שנאה איז געווען גאָר אַן אומזיסטע, נאָר משה'ל האָט זיך ניט געקענט העלפען. ער זעהט, ווי דער גרינוואַלד שטעהט לעבען איהר און קוקט איהר אריין אזוי מילד, אזוי ליעבליך אין די אויגען. דאָס איז א חוצפּה! וואָס פיר א רעכט האָט דער פרעמדער אריינצוקוקען איהר אזוי אין די אויגען? ער איז מיט איהר שוין לענגער בעקאַנט, ער איז איהר געוועזענער לעהרער, און ער האָט קיינמאָל ניט געוואָגט אזוי צו קוקען אויף איהר.

— די קאָרעקטור פאַרטיג? הערט ער איבער זיך א קול.

משה'ל ערוואַכט ווי פון דרעמעל. ער הויבט אויף די אויגען און דערזעהט פון צווייטען זייט טיש שטעהט דער זעצער. ער פערשטעהט ניט גלייך, וואָס יענער פאָדערט פון איהם.

— נאָך ניט פאַרטיג? איילט צו אביסעל! איהר האַלט זי שוין א צייט.

משה'ל הויבט ערשט אָן צו פערשטעהן, וואָס מען פאָדערט פון איהם.

— באַלד, באַלד, איך מאַך זי גלייך.

ער הויבט אָן איבערצוקוקען די קאָרעקטור. די ערסטע צייי־לען געהען כשורה, נאָר אָט שטויסט ער זיך אָן אויף א וואָרט חתונה און ווייטער שפּרינגט ארויס זיין געוועזענע שילעריןפון צווישען די צייילען. היינט איז ביי איהר חתונה. געוויס, ער איז איינגעלאָדען צווישען די ערסטע געסט, נאָר דאָס טרייסט איהם ווינציג. אמת, ער האָט אויף איהר קיין אויסזיכט געהאָט, אָבער חתונה האָבען האָט זי ניט בעדאַרפט. וואָס פעהלט איהר אין דערהיים און עס איז דאָך אזוי אָנגענעהם אריינגעהן צו זיי אין שטוב און טרינקען דאָרטען א גלאָז טהיי! ער בענו־געט זיך מיט'ן פערגניגען כאָטש פון א פּאָר שטונדען פערברענגען אין איהר געזעלשאַפט. איצט וועט שוין דער טהיי ביי שאַנער־מאַן ניט זיין אזוי געשמאַק, אזא טהיי האָט ער ביי זיך אין שטוב אויך און צו איהר געהן טרינקען וועט ער ניט, ער קען איהר חתן ניט ליידען און וועט איהם בעסער ניט בעגעגענען. און ווער איז אין דעם שולדיג? אלץ זיין ווייב. ווען ניט זי, קען זיין...

— די קאָרעקטור איז נאָך אלץ ניט פאַרטיג? וואָס איז דאָס אייך געוואָרען היינט?

— האָ? ווייטער די קאָרעקטור? עפּעס א שווערע קאָרעק־טור, איך קען גאָר ניט דורכקריכען.

— איהר האָט דאָך גאָר ניט אָנגעהויבען! ענטפערט דער זעצער האַלב צאָרענדיג, — איהר האַלט אונז אָפּ די ארבייט און דערנאָך וועט דער בעל הבית אויף אונז וואָרטשען.

— גלייך, גלייך, שטעהט דאָ א ווייילע און איך מאַך זי שוין.

אונטער'ן זעצער'ס השגחה איז די קאָרעקטור באַלד פאַרטיג געוואָרען.

* * *

נאָך דער שילערינס חתונה איז זיין האַרץ ניט בעסער גע־וואָרען צו זיין שפרה, נאָר מיט דער צייט איז דער טיעפער אָב־

גרונט צווישען זיי, ווי פערדעקט געוואָרען. זיי זיינען געבליבען צוויי בעזונדערע וועלטען און פון צייט צו צייט איז א שטראַל דורכגעלאָפען דורךביידע. אָבער די דאָזיגע שטראַלען זיינען גע־ווען זעהר זעלטען.

די אפיקורסים.

זילבאנסקי, דער פראשעניע־שרייבער, האט אויסגעריבען די אויגען, איז ארויסגעגאנגען אויפ'ן גאנעק, האט א גענעץ געטהאן אויפ'ן קול און אנידערגעזעצט זיך אויף דער באנק.

ער איז אווילע געזעסען מיט אן אראפגעלאזטען קאפ, באַרענדיג זיך מיט'ן שלאף, פערמאכענדיג און עפענענדיג די אויגען. ד'אן האט ער א כפל־שמונה'דיגען גענעץ געטהאן און געגעבען זיך א געשמאקען קראץ מיטביידע הענט מיט אמאל.

— גוט שבת, זילבאנסקי! איהר שוויצט גוט, הא? — האט ער דערהערט הינטער זיך א קול.

— גוט שבת, גוט שבת! — האט ער געענטפערט, אומקוקענדיג זיך און דערזעהענדיג פסח דעם פעלשער. — ניין, דא איז גאנץ קיהל. קומט ארויף!

פסח דער פעלשער איז ארויף אויפ'ן גאנעק און האט זיך אנידערגעזעצט אויף דער באנק געגענאיבער: זילבאנסקי האט זיך ברייטלעך אויסגעצויגען אויף זיין באנק און איז געבליבען ליגען אנגעלעהנט ווי א איד צום סדר.

— אך, ווער וואלט איצט געוועזען אונזער גלייכען — ווען מען זאל דא קענען האבען א סאמאוואר? — האט בעמערקט זילבאנסקי.

— יא, יא, איצט א גלאז טהיי פון א סאמאוואר וואלט געוועזען א באלזאם, — האט אונטערגעהאלפען פסח דער פעלשער.

— א פערפלוכטע אמונה די אידישע; קיין זאך, וואס איז גוט, טאר מען ניט.

— געוויס, געוויס; חמדה'ן טאר מען אויך ניט...

דאס האט געזאגט א דריטער, וואס איז צוגעקומען צום גאנעק.

דער פעלשער און דער שרייבער האבען זיך אומגעקוקט און איז איין קול אויסגעשריען:

— אה, שפיגעל!

שפיגעל דער פאדוואלסטשיק איז ארויפגעקומען אויפ׳ן גאַנעק און איז געבליבען שטעהען אין מיטען מיט די הענט אין די קעשענעס.

— וואס דרשה׳ט איהר דא אזוי?

— וואס ווילסטו, עס איז א קלאג צו דיר א גוטער, וואס דו ביזט געבארען געווארען א איד, — האט געזאגט זילבאנסקי.

— וועלכע קריינק פעהלט דיר אין אידישקייט? — האט זיך געוויצעלט שפיגעל.

— די איינציגע זאך וואס איך האב פון אידישקייט איז א קריינק, — האט געענטפערט זילבאנסקי.

— און מיר, גאט צו דאנקען, געהט קיין זאך ניט אפ אין דער גוטער ליעבער אידישקייט, — האט געזאגט שפיגעל.

— דו ביזט דאך א ווארעם אין כריין. דו ווייסט על כל פנים וואס גוט איז? — האט געזאגט זילבאנסקי.

— און נאך מיין מיינונג האט מען בעדארפט אלע אמונות אויסראמען פון דער וועלט ווי א גוטע דיזינפעקציאן ראמט אויס די מיקראבען. אלע אמונות, גאנץ עגאל וועלכע עס איז, זיינען ניט מעהר ווי מיקראבען, וואס פערדארבען אונזער לעבען. — האט געזאגט דער פעלשער, ווי עס שיינט, ניט הערענדיג דעם גאנצען געשפרעך צווישען זילבאנסקי און דעם פאדוואלסטשיק.

— איך בין פאלשטענדיג איינשטימיג מיט אייך, — האט געזאגט זילבאנסקי דער שרייבער. — אויב מען זאל קלייבען שטימען אפצושאפען רעליגיאן, וואלט איך דער ערסטער זיך אונטערגעשריבען.

— ווי זשע, לעבען גאר ווי בהמות? — האט געפרעגט דער פאדוואלסטשיק.

— ביזטו ניט טויזענט מאל ערגער ווי א בהמה, אז דו שטעלסט זיך אוועק אנטקעגען דער לבנה און שפרינגסט חי וקים. ביזטו ניט ערגער צעהן טויזענט מאל ווי א בהמה, אז דו פערגלאצסט דיינע אויגען צום בלויען אויבען, וואס דו מיינסט, אז דאס איז א הימעל און א פאלאץ פאר גאט און וואס איז ניט מעהר ווי לופט. האסטו

ווען געזעהן, אז א בהמה זאל עס טהאן? און דו נעהמסט זיך נאך איבער איבער בהמות!

זילבאנסקי האט אויסגעשפיגען, און דער קרים אויף זיין געזיכט האט געוויזען, אז עס איז גאר א חרפה פאר אזא געלערנטען מאן ווי ער צו דעבאטירען מיט אזא אונוויסענדען מענשען ווי דער פאדוואלסטשיק.

— איהר דארפט זיך מיט בהמות ניט שעמען, מיר שטעהען גאר אין א נאהענטע שייכות מיט זיי, — האט זיך ארייגגעמישט דער פעלשער. — מיר שטאמען פון דעם זעלבען שטאף, און איינער א גרויסער געלערנטער האט שוין דערוויזען, אז מיר מענשען, שטאמען פון אבעזיאנעס. נאר אין די אידישע ספרים גלויבט איהר דאך געוויס, און זעהט, וואס אייער קהלת האט געזאגט: יתרון האדם מן הבהמה אין. איהר פערשטעהט, דער מענש האט זיך גאר ניט וואס איבערצונעהמען איבער דער בהמה.

— אויב אזוי, איז דאך גאר הפקר? — האט געזאגט דער פאדוואלסטשיק.

— נאר פאר דעם קלוגען. ער פערשטעהט דעם גאנצען שווינדעל פון די רעליגיאנען, — האט זיך אנגערופען זילבאנסקי דער שרייבער. — ער פערשטעהט, אז מסתמא האט זיך געלוינט א כיטרען, דורכגעטריבענעם חברה־מאן צו מאכען די אלע שטוטשקעס, וואס אן אמונה ענטהאלט, אום צו קענען רייטען אויף דער מאסע.

— אמונה איז נאר פאר'ן בלינדען, דער זעהענדיגער אבער דארף קיין אמונה ניט האבען, — האט געזאגט דער פעלשער.

דער פאדוואלסטשיק איז א ווייל׳ע אנשוויגען געווארען. דאן האט ער לאנגזאם ארויסגערעדט.

— אי, ועט מען צימבלען!

— ווער וועט צימבלען, ווער? — האט זיך אויפגעכאפט זילבאנסקי פון זיין האלבען געלעגער און אנגעבויגען זיך אויפצוהויבען דעם פאנטאפעל וואס איז פון איהם אראפגעפאלען, ווערענד ער האט אראפגעלאזט די פיס. ווער וועט צימבלען, פרעג איך דיך, פרא אדם איינער? ווער?

דער פאדוואלסטשיק האט אויפגעהויבען דעם קאפ צום הימעל

און האָט דערזעהן, אז די זון איז שוין באַלד פארטיג געוואָרען מיט איהר טעגליכע רייזע און ער האָט זיך געשווינד געווענדט צו זיינע חברים:

— די זון האַלט שוין ביים פערגעהן: מיר וועלען נאָך פער־שפעטיגען מנחה. מאַך דאָס אביסעל גיכער, טהו אָן דעם קראַגען און כאַפּ ארויף אויף זיך אַ רעקעל און מיר וועלען איילען אין בית־המדרש.

זילבאַנסקי איז אויף אַ ווײַלע פערשוואונדען. דאַן איז ער ארויסגעקומען אָנגעטהאָן אין אַ שווארצען ראָק מיט אַ צילינדער. און די אפיקורסים צוזאַמען מיט'ן פאַדוואַלסטשיק האָבען זיך גע־לאָזט געהן צום שול־הויף מיט גיכע טריט.

אלערליי

די אבדה.

— טויבע מערען האבען שוין די אויגען אויסגעטריקענט פון וויינען. אנפאנגס, ווען זי האט זיך געכאפט, איז זי געבליבען שטעהן ביים אפענעם קאמאד, ווי פון דונער געטראפען. דאס געזיכט אויסגעצויגען, די אויגען נאך אמאל אזוי גרויס, דאס מויל אפען, דאס הארץ אפגעשטארבען, נאר אין א ווײלע ארום האט זי זיך געטרייסט, אז מסתמא האט זי ניט גוט געזוכט.

— עט, וואו האט עס געקענט אנטרונען ווערען! קיין גנבים קריכען ניט צום קאמאד.

זי האט ווייטער גענומען זוכען אין די פאפירען: לייענען געשריבענע קען זי אפילו ניט, נאר דאס מאכט ניט אויס, זי קען שוין יעדעס פאפירעל אויף אויסווענינ. „אט דאס איז די כתובה" „אט דאס איז דער קנין פון שטוב", „אט דאס איז א נאלאג צעטעל... אויף וואסערע צרות ליגט עס דא?" „ווייטער א נאלאג־צעטעל! צום אלדע שווארץ־יאהר! קען מען דא דערגעהן א טאלק, א לאד, אז אלץ איז דא אנגעפורעט?" „דאס איז א מעטריקע" „דאס איז א פאספארט"... אלעס איז פאראן, אבער דאס, וואס זי זוכט איז ניטא.

— ניטא! רייסט זיך ביי איהר ארויס א פערצווייפעלטער קול, און זי לאזט זיך ארונטער אויפ'ן ביינקעל.

זי וויינט ניט, זי שרייט ניט, זי טענה'ט ניט. איהר בראד איז צו גרויס, אז זי זאל עס קענען אויסדריקען אין טרערען. זי זיצט נאר, ווי פער'גולם'ט, אנגעשפארט מיט די הענט אויפ'ן שויס און זעהט פאר זיך קיין זאך ניט. ענדליך האבען אנגעהויבען אפלעבען אין מוח איהרע געדאנקען, און צוזאמען מיט זיי האט זיך גענומען פארנאנדערגליהען א פונק פון האפנונג אין איהר הארצען.

— וואו האט עס געקענט נעלם ווערן? מען דארף אקארשט נאך אמאל א זוך טהאן.

זי האט זיך אויפגעהויבען פון איהר געזעס און איז ווייטער צוגעגאנגען צום קאמאד. איצט ביים איבערקוקען די פאפירען האט זי ניט געגלויבט איהרע פינגער: זי האט יעדעס פאפירעל פריהער גוט דורכגעטאפט און אז פון דעם איין פאפירעל איז פארט ניט געווארען צוויי, האט זי אויף איהם געבלאזען פון אלע פיער זייטען, און אז נאך דער רעוויזיע האט זיך אלץ דאס גע־זוכטע פאפירעל ניט געפונען, האט זיך נאך אלץ דער פונק האפנונג ניט אויסגעלאשען, און ביי איהר אין הארצען איז פער'גנב'עט גע־ווארען א ספק, אויב די אויגען נארען איהר ניט אפ? אמת, זי וויים יעדעס פאפירעל אויף אויסוויינינג, אבער זי איז דאך מעהר ניט, ווי א „בלינדער מענש", לייענען געשריבענע קען זי ניט, קען דאך טאקע זיין, אז זי האט א טעות. א חוץ דעם איז זי דאך ניט מעהר ווי א אידענע, זי האט פארט ניט אזא קאפ, ווי א מאנסביל. יע, עס איז גיכער צו גלויבען, אז זי האט א טעות...

אין שכנות מיט טויבע מערען וואהנט א ווייבעל, וואס קען לייענען און שרייבען. ביי איהר האט מען געקענט פרעגען, נאר טויבע מערע וויל זיך איצט ניט פארלאזען אויף ווייבערשע קענט־ניס. זיווארפט אויף זיך ארויף די פאטשיילע און לויפט אין דער צעהנטער גאס צו בערל זלמן'ס דעם שרייבער. אז ער וועט אי־בערקוקען, וועלען שוין פערשווינדען אלע ספקות, און זי וועט ווי־סען אויף וואס'ער וועלט זי איז. זי ברענגט אריבער בערלען און לעגט ארויס פאר איהם אלע פאפירען און קוקט איהם נאך, ווי ער לעגט איין פאפירעל נאכ'ן צווייטען. ביי איהר וואקסט דער שאטען אלץ גרעסער, דאס געזיכט ווערט אלץ דונקעלער און פאר די אויגען ווערט איהר אלץ פינסטערער און פינסטערער. בעריל לעגט אוועק דאס לעצטע פאפירעל.

ניטא! רייסט זיך ביי איהר ארויס א פערשטיקטער קול, און דער קול קלינגט איהר פרעמד אין די אויערן. איצט האט זיך ביי איהר געעפענט א קוואל טרערען אין די אויגען; די טרערען האבען גערונען איבער איהרע איינגעשרומפענע, צוקנייטשטע בא־

קען, געקאָפּעט אויף איהרע פערבראָכענע אויסגעדאַרטע הענט און אראָפּגעפּאַלען אויפ'ן שוים.

* * *

טויבע מערען האָבען שוין די אויגען אויסגעטריקענט פון וויינען און דאַך פיהלט זי, אז דער קוואַל טרערען האָט זיך נאָך ניט אויסגעשעפּט. די טרערען רינען איהר יעצט ניט ארויס פון די אויגען אויף די באַקען: זיי טרעטען נאָר צו ביז די אויגען, פון דאָרטען פאַלען זיי ארונטער צום צינגעל, און זיי וואַרגען איהר און קאָפּען ארונטער אינעווייניג. אזעלכע טרערען ערלייכטערען ניט דעם וועהטאָג, פערקעהרט, זיי פערשאַרפען די יסורים און מאַכען זויער און ביטער.

און טויבע מערע האָט געהאַט אויף וואָס צו קלאָגען. צו איהר אונגליק איז גאָר קיין גלייכען ניטאָ. דאָס פערפאַלענע פּאַפּיר איז געווען די איינציגע בעלויינונג פאַר איהר שווער און ביטער לעבען. און פאַרבראַכט האָט זי אַ לעבען זעהר אַ שווערען. גלייך נאָך דער חתונה האָט זי זיך איינגעשפּאַנט, ווי דער אָקס אין סאָכע און אויף זיך אַליין ארויפגעצויגען דעם עול הפרנסה. פון אַ שפּראָץ אויף טאָג ביז שפּעט אין דער נאַכט איז זי געזעסען אין קרעמעל, און איהר זעליג־אשר איז דעם גאַנצען טאָג געזעסען אין קלויז. אמת, זי איז דערפון געווען צופרידען. זי האָט געקליבען נחת, ווען, אַ שטייגער, שבת ביים אויסנעמען, ארויסרוקענדיג דעם קאָפּ פון עזרת נשים, האָט זי דערהערט די בעקאַנטע ווערטער: „יעמוד רבי זעליג אשר... שלישי“. זי האָט געוואוסט גאַנץ גוט, אז שלישי גיט מען ניט אבי וועמען, און דאָס הארץ איז איהר צוגאַנגען פאַר פרייד, וואָס „איהרער“ איז כמעט איינער צווישען אזא עדה אידען... אדער, אַ שטייגער, ווען זי פלעגט ארויסקוקען שבת ביי טאָג נאָכ'ן שלאָף צום גרויסען טיש און זעהן „איהרען“ אויבען־אַן, ווי ער זאָגט פאַר'ן עולם „עין־יעקב“. זעליג־אשר האָט געהאַט ניט קיין שעהנעם קול, עפּעס איז ער געווען דין און קוויט־שיג, וואָס פאַר אַ סטאַלנעם מענשען און נאָך פאַר אזא געזעצטען. ווי איהר זעליג אשר איז, איז גאָר ניט שעהן, עפּעס קינדערשעס האָט זיך געהערט אין דעם קול, ס'האָט דעם פרעמדען שטענדיג

גערוכט, אז א איינגעל מאכט האוואיעס אדער קרימט אימעצען נאך: נאך דאך האט דער קול געקלונגען אין איהרע אויערען ווי די בעסטע שפילעריי. הערענדיג, ווי ער זאגט פאר'ן עולם, האט טויבע מערע שטענדיג פארגעסען אז דאגות הפרנסה, האט אין גאנצען פערגעסען, אז זונטאג דארף זי איינצאהלען דעם „שוואר־צען" פאר הערינג, דעם „גרויסען" פאר זאלץ און זי האט אויף ‏‏עם ניט דערוויל קיין צובראכענעם שילינגער. אלע וואכעדיגע געפיהלען פלעגען אין איהר איינשלאפען און איהר איז געווען אזוי וואויל, אזוי אנגענעהם, אזוי גוט, אז זי פלעגט אפילו פער־געסען אז צאינה וראינה, וואס איז איהר געלעגען אויפ'ן שוים. אמת, זי האט געהאט נחת, זי האט געוואוסט, אז אין גאנץ עזרת נשים איז ניטא נאך איינע, וואס זאל אזוי קענען שטאלצירען מיט איהר מאן, ווי זי, נאר זיין אליין די פרנסה געבערקע, אליין פיהרען די שטוב, און אליין ערציהען די קינדער איז זעהר שווער און ביטער. מילא שבת איז פטור, דעמאלט האט זי אפגעלעבט, אבער ס'איז אנגעשטאנען די וואך, א וואך מיט קאפדרייענים, שווינדעל, זוכענים און יאגענים און דא איז ניטא ווער עס זאל איהר אומבייטען „אפילו ווען די נשמה זאל ארויספארען". אמת, דער קונה איז זעלטען, מען זיצט אמאל אפ שעה'ן־ווייז און קיינער פערשמעקט ניט אין קראם, נאר די קראם קען מען פארט ניט אי־בערלאזען אליין. דו שטעלסט אוועק אין טהיר א בינטעל קינע־לאך און געהסט אויף איין מינוט אוועק, — אהא! דארט איז שוין א רייסעריי. איהר זעליג אשר קומט יע אמאל אין קראם, ער קומט זיך גלאט אזוי, נאר קען זי דען זיך אויף איהם פערלא־זען? געזונט זאל ער זיין, זיינע הענט קלעפען נאר ניט צו אזעלכע זאכען. מען וואלט גוט מאכען, מען זאל זיך אויף איהם פער־לאזען מיט א קונה. זאלץ דארף מען קאנען מעסטען, מען דארף דעם טאפ האלטען איינגעבויגען און דעם פויער טאר מען ניט לאזען צוריהרען זיך: אז דער פויער נעהמט דעם טאפ זאלץ, וואלט ער אין איהם ארייננעקראכען מיט די הענט און מיט די פיס... וועגען דארף מען אודאי קאנען... טויבע מערע האט נאר פון איהם, ווען ער קומט אין קראם, מעהר ניט ווי שברת הלב. שטענדיג בייר־

זערט ער זיך, וואָס ביים ווענען גיט זי אַ שנעל דאָס שעלכעל...
פאַר׳ן טאַפּ איז שטענדיק ירידים. דער ברעג איז עפּעס אויסגע־
שטעשערבעט.

— דער גיהנום איז דאָך קאָרג פאַר אַזעלכע עברות.

אַהן איהם ווייס זי אויך. וואָס הייסט אַ פאַלשע וואָג און אַ
פאַלשע מאָס געבען... נאָר אַז ער איז ניטאָ, איז פּטור, גאָר ניט,
מען קאָן די צייגער אויפ׳ן פּאַליצע ניט לעגען. „איהם“ מוז מען
געבען עסען, די קינדערלאַך אודאי, און אליין קאָן מען אויך די
נשמה ניט אויסשפּייען. און אַז דער פּויער באָט שטענדיג אונ־
טערן מקח, מוז מען זיך אַן עצה געבען... „ער“ ווייס, על כל פּנים,
וואָס הייסט אַ שטוב, וואָס הייסט אַ הוצאה. איהם וועלען די קינ־
דער ניט קומען רייסען ביי די פּאָלעס עסען! קומען קומט מען צו
איהר. זי איז קלאָר אין איהר חשבון. זי ווייס, וואָס זי טהוט.
ערגער, חס ושלום, פאַר אַנדערע איז זי ניט, און דאָס איז פאַר איהר
גענוג. נאָר אַז ער הויבט אָן צו רעדען איבער איהר, מאַכט ער איהר
מעהר ניט ווי אַ וואונד אין האַרצען. עס ווערט איהר פער־
לעגט אין האַלז, די אויגען ווערען פערלאָפען מיט טרערען און
זי ווייס ניט, וואָס מיט איהר איז.

פערשטעהט זיך, אַז דאָס געדויערט מעהר ניט, ביז וואַנען
אַ קונה קומט אַריין, דעמאָלט פערגעסט זי אָן אַלץ. זי פערגעסט
אפילו וואָס פאַר אַ „שעטנז“ עס שטעהט איצט אין קראָם, נאָר ווי
דער קונה געהט אַרויס, איז ווייטער די זעלביגע מעשה.

און אַזוי האָט זי אַליין אויף זיך געטראָגען דעם עול הפּרנסה.
אַליין פערשוואַרצט געוואָרען, אַליין אַרויסגעצויגען געוואָרען,
אַליין געזאָרגט וועגען אַלץ אין קראָם און אַזוי אַליין אויך געהאָ־
רעוועט אין שטוב, געקאָכט, געראַמט, געוואַשען, געלאַטעט, גע־
טשירעוועט. אָפט פלעגט נאָך טרעפען, אַז זי איז שוין פון קראָם
געקומען, די וועטשערע אָפּגעקאָכט, אָנגעקאָרמעט די קינדערלאַך
און אַליין אויך אָפּגעגעסען און געפאַלען אין בעט שלאָפען, ניט
דערוואַרטענדיג זיך אויף איהם און נאָר וואָס זי פערמאַכט די
אויגען און שלאָפט איין מיט׳ן ערשטען, פעסטען שלאָף, ערשט
בראַזג אין טהיר.

זי גיט זיך עטוואָס א טשוכע פון שלאָף, גיט א רייב די אוי־גען מיט'ן האַנט און שלאָפט ווייטער געשמאַק.

— עפען, טויבע מערע, עפען!

זי גיט זיך ווייטער א טשוכע און פרעגט פערשלאָפען: האַ־א־א? און קעהרט זיך איבער אויף דעם צווייטען זייט.

— עפען, טויבע מערע, עפען, שרייט זעליג אשר העכער און קלאַפּט שטאַרקער.

זי ערוואַכט, וואַרפט אַרויף אויף זיך א קליידעל און לויפט צוהאַלטענדיג דאָס קליידעל אין די הענט, א באַרוועסע, עפענען.

— אודאי לאַנג געלאָזען דיך קלאַפּען. נו, א שלאָף אויף מיר אנגעפאַלען! רעדט זי מיט א הייזעריג, פערשלאָפען קול און זאָגט איהם, אז די וועטשערע שטעהט אויפ'ן פריפעטשאָק, די טעלער אויפ'ן טיש און פאַלט ווייטער, ווי א סנאָפּ.

און די קינדער אויך אליין דערצויגען. זי האָט בעשטעלט די בעסטע מלמדים פאַר די אינגלאַך, די מיידלאַך געשיקט צו א שרייבער. „זיין" עובדא איז נאָר געווען שבת אין דער פריה, נאָכ'ן דאַווענען, פערהערען די אינגלאַך. ווען דער רבי איז געקומען מאַכען קדוש. און גאָט צו דאַנקען, איהר עלטערער זוהן איז א פיינער יונגער מאַן, לערענט אין קאָוונע און זוכט שוין א שטעטעל: א מאַכטער אויסגעגעבען פאַר א בן תורה, אויסגעהאַלטען עטליכע יאָהר דעם איידים אויף קעסט און פערזאָרגט איהם מיט א געשעפט. — א פיינער יונגער מאַן. דער אינגערער זוהן לערענט אין וואָלאָזשין און האָט א פיינעם שם. מיט קיין שדוך, וועט שוין קיין דאגה ניט זיין, א נדן וועט אויך זיין א פיינער. ער איז שוין אפילו אביסעל א היינט־וועלטיגער, נאָר חס ושלום פון דרך ניט אראָפּ, דער מאַמען די אויגען וועט ער ניט פערשוואַרצען. מיט איין וואָרט, זי האָט צו גאָט קיין טענות ניט. איהר וואָלט שוין געווען גאַנץ גוט, נאָר אין די לעצטע יאָהרען, ווען די זאָרג וועגען די קינדערלאַך איז געוואָרען קלענער און אין שטוב איז שוין געווען א מאַכטער, וואָס זאָל איהר אומבייטען און זי האָט שוין ניט גע־דאַרפט זיין אזוי פער'הב'עוועט, האָבען איהר אנגעהויבען קוועלען רעיונות וועגען איהר לעבען, ווי זי האָט פערבראַכט. ווי זאָגט

מען דאָס, מען איז שוין נעהענטער א ה י ן אַלס אהער: מען שטעהט שוין כמעט מיט ביידע פיס ד אָ ר ט ע ן. און וואָס וועט זי ענטפערען דאָרטען, אַ שטייגער, אז מען וועט איהר אַ פרעג טהאָן: עסקת באמונה?

„עסקת באמונה"? האסטו געהאַנדעלט עהרליך? און וויים זי, אז איהר נשמה איז געווען זינדיג, זינדיג דערפאַר אַליין, וואָס איהר נשמה איז געזעסען אין אַ בשר ודם ובפרט נאָך אין אַ קרעמערקע, וואָס האָט געגעבען אַ פאַלשע וואָג און אַ פאַלשע מאָס... זי וויים, אז זי האָט עס געטהאָן ניט פאַר זיך, אז אַנדערש האָט זי ניט געקאָנט טהאָן. נאָר דאָרטען הפנים וועט מען דען אָננעהמען תירוצים?... און נאָך אזא שווערען און ביטערען לעבען, אויב זי ויעט נאָך דאַרפען חס ושלום ברענען אין דעם פייער פון גיהנם אָדער געהן גאָר כף הקלע איז ערגער ווי שלעכט. איהר איינציגע טרייסט איז איצט געווען זעליג־אשר, ער וועט דאָך מסתמאַ דאָרטען זיין אַ היימישער, אַ איד אַ לערנער, כל ימיו ניט ארויס פון זיינע ד' אמות און אין דעם האָט זי דאָך אַ גרויסען חלק. זי איז דאָך ניט געווען ווי אנדערע ווייבער, וואָס טרייבען די מאַנען פערדיענען און רייסען זיי אָפּ פון גאָטס דיענסט. אדרבא, זי האָט איהם שטענדיג געטריבען אין קלויז און איז געווען צופריעדען. וואָס ער לערענט. ער וועט דאָרטען געווים זיין דאָס אויבערסטע פון שטייסעל און ער קען איהר טאָקע דאָ אויסהעלפען... עס איז אָבער דאָך ניט דאָס, איהרע עברות זיינען אזוי גרויס און שווער. איהר נשמה אזוי פערזינדיגט!

א שעה פאַר זיין טויט האָט זי ביי איהם געפּועלט, אַז ער זאָל איהר אָפּגעבען האַלב מצות פון זיין לערנען, און האָט ביי איהם אויף דעם ארויסגענומען אַ צעטעל, שוואַרץ אויף וויים, מיט זיין איינענע האַנט געחת'מעט, און דער דאָזיגער שטר איז דאָס איצט פערפאַלען געוואָרען...

די טהי'ר.

איטשע דבורה זעלדעס איז כמעט געווען צופריעדען, וואס מען האט אויף איהם געקוקט, ווי אויף א שוואכען מענשען. דאס האט פון איהם ארונטערגענומען דעם גאנצען עול פון פרנסה און אלע זארגען וועגען די קינדער און וועגען דער שטוב. און ער האט געהאט אויף וועמען צו פערלאזען זיך: דבורה זעלדע איז געווען א בריה א אידענע, זי האט געפיהרט די פרנסה, זי האט אכטונג געבען אויף די קינדער, פאר די אינגלאך בעשטעלט מלמדים, די מיידלאך געשיקט צו א רבי'צען, און האט אויפגע־פאסט אויפ'ן מודה אני זאגען, ברכה מאכען, בענשען און קריאת שמע לייענען פון די קינדער.

אין אמת'ן, האט דאס אויפפאסען אויף אידישקייט מעהר בעלאנגט צום מאן, ווי צו איהר. נאך אלעמען, האט ער זיך מעהר פערשטאנען אויף די שווארצע פינטלאך ווי זי, הגם ער איז קיין גרויסער למדן ניט געווען, און זי האט געוואוסט, וואס דער בחיי שרייבט און נאך אזעלכע גרויסע אידישע אויטאריטעטען, וואס ווערען געבראכט אין טייטש חומש. ווען עס איז געווען עפעס א פראגע וועגען א ברכה מאכען, האט זי זיך געווענדט צו איהם. ווען עס איז געקומען אן ערב יום־טוב, און מען האט געדארפט וויסען וועלכען פיוט מען דארף זאגען איין טאג און וועלכען מען דארף אויסלאזען דעם צווייטען טאג, האט ער פאר איהר גע־מאכט סמנים אין איהר מחזור, אז ניט וואלט זי זיכער מבולבל געווארען. זי האט אויף איהם דערפאר געקוקט מיט גרויס דרך ארץ, נאר מיט פראקטישע זאכען האט זי זיך אויף איהם ניט גע־קאנט פערלאזען.

אבער ער האט געגען דעם גאר ניט געהאט. ער איז דער־

מיט אזוי געוואוינט געוואָרען, אז ווען די קינדער זיינען אביסעל אונטערגעוואקסען און האָבען אָנגעהויבען ארויסצואווייזען קונדס׳־עריי און ער האָט זיי געכאַפּט ביי דער האַנט, האָט ער אליין גאָר ניט געזאָגט. ער איז אוועק צום ווייב, דערצעהלט איהר, וואָס ער האָט געזעהן און האָט זיך פערלאָזען אויף איהר, אז זי וועט שוין וויסען, וואָס צו טהאָן מיט זיי.

איטשע דבורה זעלדעס איז קיין גבור ניט געווען, נאָר ער איז אויך ניט געווען אזא חלוש, אז ער זאָל זיין פּטור פון אלע זאָרגען וועגען חיונה. עס וועט קיין גוזמא ניט זיין צו זאָגען, אז יעדער צווייטער אין שטעדטעל איז געווען ניט געזינטער און ניט שטאַרקער פון איהם, און דאָך האָבען אלע אַדער געאַרבייט, אַדער געהאַנדעלט, אַדער געשטאַנען אין קראָם. אַדער ארומגעפאָהרען אויף ירידים. לייט האָבען טאַקע געמורמעלט, אז דבורה זעלדע קיכעלט איהר מאַן און מאַנסביל האָבען ניט איין מאָל געזאָגט מיט קנאה צו זייערע ווייבער:

— אָט, אז מען האָט אזא ווייב, ווי דבורה זעלדע, איז ניט שייך.

און איטשע האָט בעגריפען, אז ער דאַרף עפּעס ווייזען פאַר זיין חולשת. ער האָט אויסגעאַרבייט א חזנ׳ישען הוסט, דאָס הייסט אזא, וואָס הויבט זיך אָן און ענדיגט זיך ארום דעם קליי־נעם ציינגעל. פון אזא הוסט שפּאַרט ניט אריין דאָס בלוט אין פּנים, מען כאַפּט זיך ניט פאַר׳ן האַרצען, די אויגען סטאַרטשען ניט ארויס, נאָר אין דער זעלביגער צייט ווייזט עס, אז עפּעס איז ניט גלאַט אין האַרצען, און דבורה זעלדע האָט פאַר א הוסט מורא געהאַט סכנות נפשות. דער דאָזיגער הוסט האָט איהם ניט געשטערט צו סמאַטשקען דעם גאַנצען טאָג דעם ליולקע־ציבעק, און דער רויך איז געווען אזא שאַרפער און אזא ביטערער, אז דבורה זעלדע פלעגט זיך שטענדיג צו־הוסטען, ווען ער איז צו איהר געקומען געוואָהר־ווערען אין קראָם אַדער ווען זי איז פון קראָם געקומען אהיים.

דבורה זעלדע האָט איטשען שטאַרק אָבגעהיט, נאָר ניט זעל־טען האָט זי איהם געגעבען א גאָב. דאָס האָט פּאַסירט, א שטייגער

ווען א קונה האָט איהר „אויסגעפּוילט דעם לונג און לעבער" און האָט זיך פון איהר ארויסגעריסען, ניט קויפענדיג קיין זאַך, און גראַד איז איטשע דערביי געשטאַנען מיט דער פּיפּקע אין מויל.

— הפּנים דיר הארט עפּעס? פלעגט זי אויף איהם אַנפאַלען. דיר ליגט דאַך נאָר אין זינען די פּיפּקע.

ער פלעגט געוועהנליך ניט ענטפערן אויף דעם. ער פלעגט אויסטרייסלען דעם טאַבאַק פון דער ליולקע, אריינלעגען איהר אין קעשענע און לאָזען זיך געהן מיט שוואַכע טריט פון קראַם אהיים. צו ער האָט זיך געפיהלט שולדיג, פאַר וואָס ער קען ניט העלפען, ווי אנדערע מאַנסבילען אין קראַם, צו ער האָט פערשטאַנען, אז אוים'טענה'ן זיך מיט איהר וועט ער ניט קאָנען, ווי עס זאָל ניט זיין, האָט ער אויסגעקליבען דעם גרינגסטען אופן און האָט זיך אָפּגעטראָגען. נאָר אוועק איז ער מיט אזעלכע טריט, וואָס האָבען דבורה זעלדען געדאַרפט ווייזען, אז זי איז בעגאַנגען אַ אונרעכט געגען אַ שוואַכען מענשען.

און עס איז טאַקע געווען עפּעס אומעדיגעס אין זיין גאַנג. די הענט פערלעגט אין די אַרבעל, דער רוקען אַנגעבויגען, די פיס קוים וואָס זיי האָבען זיך געשלעפּט. ווען ער פלעגט אזוי א בעטריב־טער אוועקגעהן, האָט זי זיין פּנים ניט געזעהן. זי האָט נאָר געזעהן דעם רוקען און עס פלעגט איהר א ריס טהאָן אין די אויגען זיין נאַקען. עס האָט אויסגעזעהן, ווי זיין קאָפּ האַלט זיך אויף די פּלייצעס אויף צוויי אָדערן, וואָס ציהען זיך פון ביידע זייטען פּאַטילניצע ארונטער און אין מיטען איז איינגעפאַלען. ווען זי פלעגט קוקען אויף זיין נאַקען, פלעגט זי זיך דערמאָנען אַן אַ רייניגקייט ווי זי זעהט אוים אַ שבת סוף ווינטער צו הגבה. איהר כעס פלעגט באַלד פערשווינדען און, קוקענדיג אויף איהם, ווי ער דערווייטערט זיך, האָט זי מיט אַ פערקוועטשטען הארצען גע־טראַכט מיט זיך:

— דאַכט זיך, וואָס פעהלט איהם. מען פילעגגעוועט איהם אזוי, און ער זעהט אוים אזוי חרוב.

און, ריכטיג, וועדליג אין ארימען קרעמערשען אופן האָט מען איהם זעהר אָפּגעהיט. אין דער צייט וואָס דבורה זעלדע האָט ניט

פערזוכט קיין ווייס־ברויט פון שבת צו שבת, האָט אויף איהם געוואַרט יעדען פריהמאָרגען אַ ווייסער קוכען מיט מאַן און ציר־בעלע, דין און טרוקען ווי צונטער אין מיטען און אויפגעבלאָזען אַרום. דער קוכען האָט געקאָסט זעקס גראָשען במזומנים און דבורה זעלדע האָט זיך פאַרגעשטעלט, אז ער דאַרף צוגעהן אין מויל. פון דעם גאַנצען הויזגעזינד האָט נאָר דוד'ל, דער מיזיניק, געהאַט אַזאַ וואויל־טאָג און געהאַדעוועט זיך אויף קוכעלאַך, אמת, ניט קיין זעקסערנע, נאָר די עקאַנאָמיע איז ניט געווען דערפאַר, וואָס מען האָט פון איהם געוואָלט אָפּשפּאָרען, נאָר פּשוט דער־פאַר, וואָס ער איז נאָר קיין עסער ניט געווען. די איבעריגע האָ־בען אַלע געגעסען שוואַרץ־ברויט.

נאָך זיין שטאַנד האָט איטשע בעלאַנגט צו יענע, וואָס טראָ־גען שטיוועל, ניט קיין קאַמאַשען, נאָר טאַקע שטיוועל מיט דיקע זוילען, מיט פּאַדקאָוועס. נאָר ניט קוקענדיג אויף דעם, האָט ער מקפּיד געווען, אז די כאַלאַוועס זאָלען זיין לענגער ווי געוועהנליך. פון פאַרענט האָבען זיי דערגרייכט ביז'ן קניע און פון הינטען זיי־נען זיי אויבען געווען חנ'עוודיג אויסגעגאַרסעוועט. און האָבען אפילו געהאַט חנ'עוודיגע קנייטשלאַך, ניט קיין רייפעלאַך נאָר פיינע קנייטשען. דאָס איז אָבער געווען זיין אייגענער אויפטהו און ווייטער פון דעם וואָלט ער ניט געגאַנגען. וואָס דבורה זעלדע האָט פאַר איהם געטהאַן אין דער הינזיכט, איז געווען עפּעס אַנ־דערש. זי האָט איהם בעזאָרגט מיט קאַלאָשען און זי פלעגט זיך אויף איהם שטאַרק בייזערען ווען ער פלעגט זיך ארויסכאַפּען אין אַ רעגען אָדער אַ קעלט אָהן זיי.

די דאָזיגע לאַגע איז איטשען כמעט געפעלען געווען. ניט נאָר איז דאָס געווען אַ גרינג לעבען, דאָס האָט איהם אויך גע־געבען די מעגליכקייט צו בעפריעדיגען אַ געוויסען געפיהל פון שעהנקייט. ער האָט ניט געדאַרפט הב'עווען און האָט געהאַט צייט אָפּצוגעבען זיך מיט זיין פערזאָן: זיין באָרד איז שטענדיג געווען פערקאַמט, זיינע לאַנגע האָר זיינען אויפ'ן נאַקען און אַרום די אויערען געווען פערקרייזעלט אין בויגעלאַך. זיינע בגדים ווי פּראָסט זיי זיינען ניט געווען האָבען זיך אויסגעצייכענט מיט אַ

ריינקייט. זיין ליולקע איז געווען עפעס גאר אן אנטיקעל און דער געפלאכטענער ציבעק איז געווען אזוי לאנג, אז ער האט זיך מיט איהם געקענט ארומגארטלען און אזוי רויבערען.

די דאזיגע לאגע איז איהם געפעלען געווען, נאר דערפאר האט זי אויך געהאט איהרע אונאנגענעהמע זייטען. די ווייב'ס קרובים האבען אויף איהם געקוקט קרום און אפילו די שטוביגע האבען זיך צו איהם פערהאלטען מיט עפעס א טאלעראנטער גרינג־שעצונג. די קינדער האבען נאר געוואוסט „מאמע" און „מאמע", און ער האט אויף זיי קיין שום איינפלוס ניט געהאט. די איינ־ציגע בעשעפעניס אין שטוב, וואס איז צו איהם געווען צוגעבונ־דען, איז געווען די קאץ.

ער האט, דאכט זיך, קיין מאל ניט ארויסגעוויזען קיין שום צערטליכקייט דער קאץ, ער האט איהר קיין מאל קיין גלעט ניט געשענקט, און די איינציגע צייט ווען ער פלעגט זיך צו איהר צוריהרען איז געווען ווען ער האט עפעס געטהאן און זי איז ארויפ־געקראכען אויף זיין ביינקעל און געזעצט זיך איהם סאמע אונטער דער האנט. ער פלעגט דעמאלט איהר ארונטערשטופען מיט'ן עלענבויגען, ווייל הגם זי איז געווען א גע'פסל'טע, האט ער איהר מיט דער האנט בשום אופן ניט אנגעריהרט. און ווען ער פלעגט איהר געהמען ארונטערשטופען, האט זי זיך ממש ניט געלאזען, אזוי ווי זי וואלט ניט וועלען גלויבען, אז ער מיינט עס מיט אן אמת. די קינדער האבען איהר אפט דוקא געגלעט און זי האט דערפון הנאה געהאט, און פלעגט אויסבויגען דעם רוקען הויך, הויך. און זי איז געווען מעהר אדער ווייניגער צוגעלאזט צו זיי. זי פלעגט פילאזאפיש זיצען ביי דוד'לען אויף די קניע מיט דריי־פיערטעל פערמאכטע אויגען און געדולדיג איבערטראגען, ווי ער פלעגט ווייזען זיינע חברים, אז זי פערשטעהט, וואס מען רעדט צו איהר און אז זי ענטפערט „ניין", ווען זי איז ניט מסכים. עס האט איהר אפילו ניט געהארט, וואס דערביי האט ער איהר א בלאז געטהאן אין אויער. נאר אזוי גיך ווי זי איז אראפ פון זיינע קניע, וואו ער האט איהר אליין אנידערגעזעצט, איז געווארען צווישען זיי אפ־חבר. אנדערש איז אבער דער פאל געווען מיט איטשען.

אַזוי גיך ווי זי האָט דערהערט זיינע טריט, איז זי שוין געלאָפען צו דער טהיר און ממש געשפרונגען אויף איהם מיט שמחה, אַזוי ווי זי וואָלט מיט איהר שפּרינגען וועלען אויסדריקען, אַז זי האָט געבענקט נאָך איהם און ניט געקענט זיך אויף איהם דערוואַרטען. און ער איז טאַקע געווען דער איינציגער, וואָס האָט געהאַט אין זינען, אַז אַ קאַץ דאַרף אויך עסען, און אויב ער האָט פאַר איהר ניט געהאַט וואָס צו געבען עסען אין שטוב, האָט ער איהר גע־בראַכט עפּעס פון גאַס.

מען קען ניט זאָגען, ער האָט אויך געהאַט מאָמענטען אין שטוב, וואָס אַלע קינדער זיינען געשטאַנען מיט אָפענע מיילער און פּשוט בעוואונדערט איהם. ווען, אַ שטייגער, עס האָט עפּעס פּאַסירט מיט'ן וואַנט־זייגער, איז מען גלייך ניט געלאָפען צום זייגער־מייסטער. דעמאָלט האָט איטשע געוויזען, אַז אַ מענש מעג ניט זיין קיין געשעפטס־מאַן אָדער קיין בעל־מלאכה, און דאָך צו עפּעס טויגען אויף דער וועלט. ער האָט אַהן אַ שום מורא, מיט אַ געניטער האַנט אַרונטערגענומען דעם זייגער פון וואַנט, אַנידערגעלעגט איהם אויפ'ן טיש, צונומען איהם אויף בעזונדערע חלקים, און געפּורקעט זיך מיט די רעדלאַך און שרייפלאַך. נאָר דעמאָלט האָט קיין שטוביגער פאַר קיין מייל ניט געטאָרט צוקומען צום טיש, אפילו די קאַץ האָט דעמאָלט געהאַלטען זיך אויף אַ דרך אַרץ'דיגען שטח פון איהם. עס פערשטעהט זיך, ער איז קיין זייגער־מאַכער ניט געווען און האָט זיך ניט אַרויסגעגעבען פאַר קיין זייגער־מאַכער. און ווען ער האָט צוריק אויפגעהאַנגען דעם זייגער און דער זייגער איז אַלץ געבליבען איינגע'עקשנ'ט און ניט געוואָלט זיך ריהרען, האָט מען שוין געמוזט אָנקומען צום אמת'ן זייגער־מאַכער. נאָר ווי דער סוף איז ניט געווען, האָבען אַלע בעשייניגפערלאַך געזעהן, אַז ער ווייסט וואָס אַ זייגער איז. ווען ער איז אַזוי געשטאַנען אויף אַ ביינקעל אין דער הויך, מיט'ן קאָפּ כמעט ביז דער סטעליע און האָט מיט אַ כשוף'דיגען פינגערל עפּעס געריהרט אינוועניג, און דער זייגער האָט געשלאָגען פיעל ער האָט געוואָלט, און ער האָט אפילו די ווייזערס ניט אָנגעריהרט דערביי, האָבען אַלע אין שטוב אויף דער הייסער מינוט פערשטאַ־

נען, אז ער מעג בשעת מעשה ארונטערקוקען אויף אונז מיט'ן גאנצען שטאלץ, וואס זיין פנים האט דעמאלט אויסגעדריקט. און דבורה זעלדע'ס הארץ האט אין די מינוטען געשלאגען מיט בעוואונדערונג פאר איהם, וועלכער האט פערמאגט אזעלכע גאל־דענע פינגער.

אבער ווי אויף צו להכעיס פלעגט דער זייגער משוגע ווערען אפשר איין מאל אין א שמיטה און איטשע האט זעלטען געהאט א געלעגענהייט צו בעווייזען אזוי פיעל בריה'שקייט און געניטקייט און ארויסרופען כאטש אויף א מינוט בעוואונדערונג.

און אויב די לאגע פון א חלוש איז געווען א גאנץ בעקוועמע פאר איהם, איז זי אבער ניט געווען זעהר קיין אנגענעהמע. אפגע־רעדט פון זיין ווייב, וואס האט אויף איהם געקוקט ווי אויף אזוי־נעם, וואס איז נעבאך געשטראפט געווארען פון גאט, האבען זיך אנדערע אויך פערגונען צו רעדען וועגען איהם אין זיין געגענווארט ווי וועגען איינעם, וואס קען א קאץ דעם עק ניט פערבינדען. אויס־געצייכענט דערמיט האט זיך זיינער א שוואגער, לייבע דער סוחר. ער איז שוין געווען אן עלטערער מענש, א הויכער און ברייטער איד, מיט א געדיכט פערוואקסענעם פנים און זעהר קלוגע אויגען. ווען ער האט גערעדט מיט איטשע'ן האט ער זיך ניט געקענט איינ־האלטען ארויסצואווייזען די גרינגשעצונג פון דעם בריה געגען דעם נעבאכעל, און ארויסגעוויזען האט ער עס אהן א שום מיין, אהן א שום כונה צו בעליידיגען, און דעריבער האט דאס איטשען טיעפער געטראפען.

ווי דורכגעטריבען לייבע איז ניט געווען, פלעגט ער אמאל אריינקומען צו דבורה זעלדע'ן אין קראם און פרעגען ביי איהר אן עצה. ער האט אויף איהר געזאגט, אז זי האט אויף זיך א מאנסביל־שען קאפ און אפט ווען זי האט איהם איבערראשט מיט א גוטען איינפאל, האט ער זיך ניט געקענט איינהאלטען און אויסגעדריקט זיין בעוואונדערונג פילאזאפיש:

— זעהסטו, ווי דער וואס זיצט אויבען ווייסט וואס ער טהוט. זיינע דרכים טאר מען גאר ניט קלערען. אין פלוג קען אויסוויי־זען, אז די זווגים וואס ווערען דארטען אנגע'חתמ'עט זיינען ניט

גוט אויסגערעכענט. א פּראָסטער חי וקים וואָלט געזאָגט, אז דו וואָלסט געווען א בעסערע פּאָר פאר מיר ווי מיין ביילע. און ביילע וואָלט געווען א גלייכערע פּאָר פאר דיין איטשען. נאָר אין דער אמת'ן שטעקט דערין א טיעפע השגחה. ווען א שטייגער איך וואָלט חתונה געהאַט מיט דיר, וואָלטען מיר דאָך ביידע א וועלט איבערגעקעהרט, מיר וואָלטען אלץ פערזשאַריעט. און דאָס איז ניט קיין דרך, דאָס איז ניט קיין יושר. ווארום וואָס וואָלטען גע־טהאָן אזעלכע צוויי שלים־מזל'ניקעס ווי דיינער און מיינע? וואָס זשע טהוט דער אויבערשטער? האָב איך חתונה מיט מיין שלים־מזל'ניצע און דו האָסט חתונה מיט דיין שלים־מזל'ניק. און א דאַנק און א לויב זיין ליעבען נאָמען, קיינער פון אונז האָט זיך ניט צו קלאָגען נו, איז דאָס ניט קיין השגחה?

און אויב לייבע האָט דערין געפונען נאָך א בעוויז, ווי צו בעוואונדערען די דרכים פון דער השגחה, האָט דאָס גאָר ניט גע־שמעקט איטשע'ן צו זיין אין דער צאָהל שלים־מזל'ניקעס. נאָר ער האָט קיין זאַך געגען דעם ניט געקענט זאָגען, און ער האָט אָפּט געמוזט צושמייכלען דערצו.

דערפאר ווען עס איז געקומען ווינטער און עס האָבען זיך אָנגעהויבען די פרעסט, האָט זיין ערנידריגטער „איך“ געפונען א בעפריעדיגונג, און ער פלעגט דעמאָלט אויסוואַקסען מיט צוויי קעפּ העכער.

די שוואָגערס האָבען געוואָהנט אין איין שטוב און האָבען געהאַט זייערע בעזונדערע קאַמערען. אזוי גיך ווי די פרעסט האָבען זיך אָנגעהויבען האָט די טהיר אָנגעהויבען צו קוועלען. יעדען ווינטער האָט זיך אָנגעהויבען א סדרה פון ארומהאַקען דעם אייז פון שוועל און פון דער טהיר. נאָר ווי גוט דער אייז איז ניט ארומגעהאַקט געוואָרען, איז דאָך שווער געווען צו פערמאַכען די טהיר. יעדער איינער האָט געדאַרפט לאַנג קלאַפּען מיט דער קליאַמקע, ביז זי איז אריין אין דעם האַטשעק. עס פערשטעהט זיך, אז וואָס לענגער מען האָט געדאַרפט קלאַפּען מיט דער טהיר און פיהרען זיך מיט דער קליאַמקע, אלץ מעהר קעלט איז אריין אין שטוב, און אלץ מעהר האָבען אלע אין שטוב גענומען זיך

קארטשען און קוקן בייזער אויף דעם, וואס האט די קעלט אריינ־געלאזט. אפט האט די קליאמקע אפגענארט. איינער איז אריין אין שטוב און איהם האט געדאכט, אז די טהיר איז פערמאכט, און ווען ער איז שוין אפגעגאנגען פיינע עטליכע טריט האט זיך די טהיר ברייט געעפענט, און א ווייסער קאלטער פראסט האט זיך אין דער פארם פון א רויך גענומען קייקלען איבער דער פארלאגע פון דער טהיר צום אויבען אן, און פון אלע זייטען איז שטוב האט מען גענומען שרייען:

— די טהיר, די טהיר! איהר האט די טהיר געלאזט אפען!

און דער אריינקומענדיגער האט זיך ווידער געדארפט האס־טיג צוריקקעהרען און אנהויבען צו קלאפען מיט דער טהיר און פיהרען זיך מיט דער קליאמקע.

און די טהיר האט געהאט איהרען א שגעון. זי האט פיינט געהאט אז מען זאל איהר בעהאנדלען מיט בייזען. און וואס מעהר רוגזה איינער האט ארויסגעוויזען ביים פערמאכען איהר, אלץ לענגער האט ער געדארפט שטעהן לעבען איהר און פיהרען זיך מיט דער קליאמקע. נאר אפילו מיט גוטען האט אויך ניט אלע מאל געהאלפען. די טהיר האט געפאדערט א בעשטימטע מאס העפליכ־קייט, ניט מעהר און ניט ווייניגער, אזוי האט זי זיך איינגע'עקשנ'ט און מען האט איהר געמוזט נאכגעבען.

דער ערשטער און איינציגער וועלכער האט אויסגעפונען די ריכטיגע מאס העפליכקייט איז געווען איטשע. ער האט עס אויס־גערעכענט ביז א האר, און ער האט נאר געדארפט אנריהרען די קליאמקע מיט די פינגער, און די טהיר איז שוין געווען פערמאכט. די אנדערע מיטגליעדער פון דעם הויז־געזינד האבען מעהר אדער ווייניגער געכאפט דעם שניט און אמאל האבען זיי זיך לענגער געפיהרט מיט דער קליאמקע און אמאל קירצער.

שווער צו פערמאכען די טהיר איז אנגעקומען דבורה זעלדען. זי איז געווען געוואהנט צו טהאן איהר ארבייט מיט א ברען, אהן שהיות, דערצו זייגען איהרע פינגער געווען צוקאליעט פון פראסט און נאכדעם ווי זי האט צוויי־דריי מאל א קלאפ געטהאן מיט דער קליאמקע, האט זי אונגעדולדיג א רוף געטהאן:

— איטשע, איך קען ניט פאַרמאַכען די טהיר!

מיט אַ זעלטענע צופריעדענהייט פּלעגט זיך איטשע לאָזען גען צו דער טהיר. דעמאָלט האָט ער געפיהלט דעם נחת, אַז זיין ווייב, די בריה, איז אַמאָל אָפּהענגיג פון איהם און ער קען טהאָן עפּעס אַזוינס, וואָס די אַנדערע קענען ניט. זיין טראַט איז קיין מאָל ניט געווען אַזוי עלאַסטיש ווי אין יענע מינוטען, ווען ער האָט גענדאַרפט ארויסהעלפען זיין ווייב. און ער האָט עס געטהאָן מיט גרויסמוטה, און אפילו געסטאַרעט זיך צו פערענטפערען איהר אין איהרע אייגענע אויגען מיט אַ בעמערקונג:

— די טהיר מאַכט שוין ווידער איהרע הינטישע שטיק.

דאָס האָט אַזוי גוט ווי גענדאַרפט הייסען, אַז ניט זי, דבורה זעלדע, איז שולדיג, נאָר די טהיר גופא מיט איהרע משוגעת'ן.

נאָר דעם גרעסטען פערגעניגען האָט איטשע געהאַט, ווען לייבע איז געקומען אין אַבענד אהיים און די גאַנצע הויז־געזינד איז געווען אין שטור.

לייבע האָט בשום אופן ניט געקענט פערמאַכען די טהיר. ער איז ניט געווען דער מענש נאָכצוגעבען קאַפּריזען, בפרט אַ נאַרישער טהיר. ער איז גלייך צוגעטראָטען מיט רוגזה און דאַרטען וואו עס האָט זיך געפּאָדערט אַ לייכטער ריהר מיט דער קליאַמקע, האָט ער אַנגעווענדעט אַ כח, וואָס איז געווען גענוג אויפצוברעכען אַ טהיר. און וואָס מעהר ער האָט געבראַזגעט, אלץ ווע־ניגער האָט זי זיך פערמאַכט.

און בשעת לייבע איז אַן אומגעדולדיגער געשטאַנען און איז אלץ מעהר ארויס פון די כלים, האָבען זיך די אויגען פון דער הויז־געזינד אַפּט אַ קעהר געטהאָן צו איטשע'ס זייט. נאָר קיין מאָל איז איטשע ניט געווען אַזוי שטאַרק פערנומען, ווי גראַד אין יענע מינוטען. פון אונטער דער ערד האָט ער אַפּגעזוכט עפּעס אַן אַר־בייט, און די בראַזגעריי פון דער טהיר איז געווען די זיסטע מוזיק פאַר זיינע אויערען. און ווען ער האָט געפונען, אַז לייבע איז שוין גענוג געשטאַנען ביי דער טהיר, האָט ער זיך אַפּגעריסען פון זיין אַרבייט, געלאָזט זיך געהן צו איהם, און מיט אַ ווייכען קול,

אונטער וועלכע עס איז געווען בעהאַלטען אַ לייכטער שפּאַט, האָט ער געזאָגט:

— לאָזט מיר, רבי לייב, איך וועל פֿערמאַכען די טהיר.

און אַז לייבע האָט מיט פֿערדרוס געוואָלט לאָזען זיך שוין געהן צו זיך אין קאַמער, האָט איהם איטשע אָפּגעהאַלטען און געזאָגט:

— געזונט זאָלט איהר זיין, רבי לייב. וואַרט, איך וועל אייך ווייזען, ווי מען דאַרף פֿערמאַכען. איהר זעהט? גרינג ווי אַ האָר.

און איטשע האָט דעמאָנסטרירט פֿאַר איהם און געוויזען איהם בעשיינפּערליך, ווי גרינג עס איז צו פֿערמאַכען די טהיר. ער האָט פֿערמאַכט און געעפֿענט, ווידער פֿערמאַכט און געעפֿענט און פֿערמאַכט.

— איהר זעהט, רבי לייב, עס געדויערט נאָר אַ רגע, ניט מעהר. מען דאַרף ניט קלאַפּען. עס קאָן גאָר גרינגער ניט זיין. אדרבה, פּרובירט איצט, רבי לייבע.

און לייבע האָט פּרובירט און איהם איז איצט ניט געלונגען בעסער ווי פֿריהער.

איטשע איז אין די מינוטען אויסגעוואַקסען מיט פֿינף קעפּ העכער. ער איז איצט געווען פֿיעל העכער ווי דעמאָלט, ווען ער פֿלעגט שטעהן איבער דעם זייגער. ער וואָלט איצט מיט פֿערגניגען געשטאַנען אַ גאַנצע נאַכט און דעמאָנסטרירט פֿאַר איהם, ניט מיט'ן צוועק אויסצולערנען איהם צו פֿערמאַכען די טהיר, נאָר מיט דער איינציגער כונה צו ווייזען איהם, דעם גרויסען כוואַט, אַז אַזאַ קליינע זאַך קען ער ניט טהאָן. און ער האָט משונה הנאה געהאַט דערפֿון, זיין גאַנצע אינגעווייד האָט ממש געלאַכט אין איהם. און וואָס מעהר ער האָט אין זיך געלאַכט, אַלץ ווייכער איז געווען זיין קול און אַלץ געלאַסענער זיינען ארויסגעקומען זיינע ווערטער.

און לייבע איז געשטאַנען אַ ווײַלע, אויסגעהערט דעם לייכטען בעהאַלטענעם פֿאָרוואורף, דערנאָך האָט ער זיך אָהן ווערטער אַ קעהר געטהאָן, אַ ציה געטהאָן מיט די אַקסלען און געלאָזט זיך געהן צו זיך אין קאַמער.

איטשע האָט קיין פּירוש דערפון ניט געמאַכט, נאָר אין די מינוטען האָט זיך קיינער מיט איהם ניט געקענט גלייכען. ער איז פול געווען מיט אַזאַ געפיהל פון חשיבות פאַר זיך, וואָס ער האָט אַ גאַנץ יאָהר ניט געהאַט.

דבורה זעלדע האָט אין אַזעלכע מאָמענטען אפילו דעם קאָפּ ניט אָפּגעקעהרט, נאָר איטשע האָט גרינג געזעהן דעם לייכטען שמייכעל אויף איהרע ליפּען.

פערלע די גבאי'טע.

פערלע האט אויפגעעפענט די אויגען און דערזעהן, אז פון איבער דעם ווייסען פארהאנג, וואס אויף'ן פענסטער, פלייצט אין שטוב א העלע ליכטיגקייט.

— שוין גרויסער טאג! גיט זי א מורמעל צו זיך.

נאר דער קאפ איז איהר ווי מיט בליי אנגעגאסען און זי קען איהם ניט א הויב טהאן, זי דרעמעלט נאך א ווייל'ע אייז, אנגע־שפארט מיט'ן עלענבויגען פון דער רעכטער האנט אן קישען און מיט'ן קאפ אן דער רעכטער האנט. אבער זי דרעמעלט זעהר אונ־רוהיג, זייענדיג האלב וואך, האלב פערשלאפען, געדענקט זי אבער אז היינט איז מאנטאג, א מארק־טאג, היינט קומען אן פיעל ישובניקעס און אויפיאגען קען מען זיי נאר ביי די מנינים. דער ערשטער מנין שטעלט זיך א שפראץ אויף טאג... זי זאל נאר ניט פערשלאפען... אבער דער פריהמארגעדיגער אנגענעמער שלאף קלעבט צו איהרע אויגען שטארק און גיסט פערנאנדער איבער איהרע אלע צובראכענע אויסגעהארעוועטע גליעדער אזא זיסע פוילקייט, אז זי קען מיט זיי ניט א קעהר טהאן. נאר באלד טהוט זי אן איבער זיך א כח, גיט זיך מיט גוואלד א הויב אין בעט. ווארפט ארויף אויף זיך דאס קליידעל און מיט פערשלאפענע אויגען הויבט זי אן טאפען צוקאפענס צו געפינען דאס קענדעל און גיסט אב, זיצענדיג נאך אין בעט, נעגעל וואסער און בענעצט דאס פנים, די אויגען.

דאס קאלטליכע וואסער פערטרייבט אינגאנצען איהר שלאף: איהר זיסע פוילקייט רופט נאך ארויס ביי איהר א געניץ, אבער זי האט קיין צייט ניט אויסצוגעניצען זיך. דאס הארץ קלאפט איהר

שטאַרקער: טאָמער האָט זי שוין פֿערזאַמט צום ערשטען מנין. זי האָט מורא, אַז דער „הירופּיצער" וועט זיך היינטיגע וואָך ווידער אַרויסדרעהען פֿון איהרע הענט; זי קען זיך נאָך ביז איצט ניט שענקען, פֿאַר וואָס ער האָט זיך פֿאַריגע וואָך אַרויסגעמאַכט פֿון איהר. זי אַליין איז שולדיג אין דעם; אַז מען כאַפּט איהם, קען ער ניט מעיז זיין, און אַז זי האָט איהם ניט געכאַפּט, האָט צוליעב דעם געבעך אַן אָרימער געליטען.

„אַ, אַ, נישקשה, פֿאַר זיך אַליין וואָלסטו שוין ניט אַזוי גער געניצט! באַשר פֿאַר פֿרעמדע מאַכען זיך אַזעלכע סבות!"

און זי האָט שטאַרק מורא, אַז זי האָט שוין היינט ווידער פֿערזאַמט. אין איינע אייל־ענים זוכט זי אָפּ איהר טאַ־באַקערקע, כאַפּט אַרויף אויף זיך די פּאַטשיילע, נעהמט אַ גרויסען שמעק טאַבאַק און קלאַפּענדיג מיט'ן שטעקען איבער'ן ברוק, לאָזט זי זיך געהן אין שוהל אַריין.

אין שוהל דאַוונט מען שוין אַפּילו, נאָר איצט געהט „אָנ־הויבענס". פֿערעלע קלאַפּט פֿריהער מיט צוויי פֿינגער אין זייט טאַבאַקערקע, ציהט אַריין אַ גרויסען שמעק טאַבאַק, קוקט אַרויס אַ ווײַלע פֿון עזרת־נשים צו די מאַנסבילען, זעהט, ווער עס איז דאָ און שטעלט זיך אויך דאַוונען.

זי דאַוונט אָבער אָהן כונה, זי מוז אַלע ווײַלע אַרויסקוקען צו די מאַנסבילען, זעהן אויב פּנים חדשות זיינען ניט אַריין. אָט איז אַריינגעקומען בעריל דער זאַרעטשער, אַן איינגעפּונדרעוועטער בעל־הבית, חוץ זיין שאַדען אויף אַלע אידען געזאָגט געוואָרען, אָבער אַרויסצוקריגען ביי איהם אַ נדבה דאַרף מען האָבען המצאות, אַזוי איז ער גאָר אַ קנאַפּער „פּותח יד". פֿערעלע אָבער ווייסט זיין שוואַכקייט, ער האָט ליעב זיך אויסצופּיינען, און אַז זי געהט אונ־מער צו איהם נאָך אַ נדבה, טהוט זי עס ניט אַנדערש ווי פֿאַר מענ־שען אין די אויגען. אין בית־המדרש, אויבען־אָן, איז אַ גוטער אָרט. זי ווייסט, אַז דאָ וועט זי כאַפּען ביי איהם אַ גוטע פּויטיקע... און געלט דאַרף זי טאַקע איצט חיות ניט זיכער... ניט זינדיגען זאָל מען, די לעצטע צייט האָט זיך דער דלות שרעקליך פֿערשפּרייט... דוכט

זיך. גאר פיינע בעלי־בתים — און דער דלות פייפט אין אלע ווינ־קעלאך.

„ברכו את ד׳ המבורך" דערגרייכט צו איהר דעם בעל־תפילה׳ס קול.

„ברוך ד׳ המבורך לעולם ועד", ענטפערט איהר מויל מעכאַ־ניש, און איהר אויסגעבויגענער רוקען גיט זיך א טיפען רוק צו דער זייט פון ארון־קודש גאַר אָהן איהר ידיעה, און איהרע גערוואַנקען אַרבייטען ווייטער... דאַ ניט לאַנג געבער, ווערען איצט נעהמער... זי האָט זיך שוין מאוס פערשולדיגט... נאַר האָט זי דען געקענט טהאָן אנדערש? קען מען דען לאָזען אַ מיידעל זיצען ביז׳ן גרויען צאָפּ?... אמת, דאָס מיידעל איז ניט קיין גאָטספאַרכטיגע, גאַר אַ היינטוועלטיגע, דער עולם זאגט, אז זי איז גאַר אַ וואויל קענעוו־דיגע... ער, ווידער, איז גאַר אַן אפיקורס... ביי איהר איז אַ גרוי־סער ספק, אויב ער וועט גאַר דאַווענען אין דעם טלית, וואָס זי האָט איהם געקויפט. נאַר וואָס וואָלט געווען דער תכלית פון זייער זי־צען?... צוויי מתים, אָהן אַ גראַשען געלט ביים לייב און זעעל, גאָט ווייסט, וואָס ביי זיי וואָלט ארויסגעקומען... פאַר די כלה׳ס קלייד האָט זי נאָך עד היום ניט בעצאָהלט. שווערע צייטען!... זי ווייסט גאַר ניט, ווי זי וועט זיך דאַ אויספּלאָנטערן פון די חובות. איצט פון חובות־צאָהלען איז גאַר ניטאָ וואָס צו ריידען... זי קען זיך ניט צורייסען אויף דאָס נויטיגע פאַר אלע אביונים... און גראַד האָט זי איצט שווערע „קונדען"... ניט־דריי קימפּעטאָרינס — זיי מוז מען צוזעהן: אַ פּאָר היהנער, פּוטער, פּוטערקוכען, ווי איז אנ־דערש?... ניט־זעקס חולים, דאָ מוז מען ווייטער געהען ארום זיי... אַ נס, וואָס דאָקטוירים קאָסטען איהר קיין געלט ניט, אז זי רופט אַ דאָקטאָר וועט ער אפילו אין האַלבע נאַכט געהן אומזיסט. אז ניט, ווייסט זי טאַקע ניט, ווי זי וואָלט זיך אויסגעקערעוועט.

„ונאמן אתה להחיות מתים" האָט דערגרייכט דעם בעל־התפילה׳ס קול פון דער מאַנסבילשער שוהל, און זי האָט זיך גע־שטעלט קדושה.

נאָך קדושה האָט זיך פּערעלע געכאַפּט, אז זי האַלט ביים אָנ־הויבענס.

— נ—נאָ! דאַווענען אפילו, ווי גאָט האָט געבאָטען, קען מען ניט! מעהר ווי מיט קדושות לאָבט מען זיך ניט... שבת נאָר קען זי אמאָל אָפּדאַווענען ווי געהעריג איז, מיט אַלע תחנות און מעמדות. אָבער איז דאָס אויך נאָר אמאָל... עס וועט זיך שוין געפינען איי־נער, וואָס וועט איהר שטערען, און עס איז זיך גאָר ניט צו ב ע־ה א ל ט ע ן... געהט זי אַוועק אין שוהל, געפינט מען איהר אין שוהל, פערבלייבט זי אין שטוב — זוכט מען איהר דאָ אויך אָפּ... און וואָס איז מען אויף איהר אזוי אָנגעשטאַנען?... וואָס האָט מען צו איהר נשמה?...

„ויהי בנסוע הארון".

פּערעלע האָט זיך אַ כאַפּ געטהאָן ניט טויט ניט לעבעדיג:

„מען נעהמט שוין אויס".

און זי האָט געשווינד אַ נעהם געטהאָן דעם שטעקען אין איין האַנט, די טאַבאַקערקע און דאָס רויטע נאָז־טיכעל אין דער צוויי־טער און געלאָזט זיך אַראָפּגעהן צו די מאַנסבילען.

זי געהט נאָר צו די ישובניקעס, די שטאָדטיגע דאַרף זי ניט זוכען אין שוהל. זי געהט צו צום ערשטען רייכען ישוב'ניק, פאַר־שטעלען דאַרף זי זיך ניט, מען קען איהר אַרום און אַרום, פון קליין ביז גרויס, פון יונג ביז אַלט, סיי אידען סיי קריסטען, ווי אַ בייזען שילינגער. זי געהט צו, שפּאַרט אָן דעם שטעקען אָן עלענבויגען, נעהמט טרייסלען מיט גרויס אַפּעטיט די טאַבאַקערקע, ציהט אריין אַ כפול־שמונה'דיגען שמעק־טאַבאַק, ניט אָפּ אַ גוט־מאָרגען און בעמערקט אויפ'ן קול:

שוין אַ צייט ניט געזעהן... זי זאָגט אין דער הויך, כדי די דער־בייאיגע זאָלען הערען.

— ס'טייטש, שוין אַ צייט ניט געזעהן! וואָס רעדט איהר, פּערעלע? פאַר צוויי וואָכען האָבען מיר זיך דאָך געזעהן, געזונט זאָלט איהר זיין, פּערעלע, ענטפערט דער ישוב'ניק אונטערשפּרינ־גענדיג.

— געזונט זאָלען מיר אַלע זיין... נאָר, מחשבות'ן, ביי אייך איז צוויי וואָכען אַ קנאַפּע צייט, און ביי מיר, זעהט איהר, איז דאָס

גאַר, גאַר אַ לאַנגע צייט. איך האָב זיך שוין טאַקע שטאַרק פאַר־בענקט נאָך אייך...

דער ישוב'ניק נעהמט קאַשערען די פּאַלע, בעקומט פון די פּלודערען דעם טייסטער און גיט אַ פיינע נדבה.

פערעלע געהט אַרום אַלע בענק, בלייבט נאָר שטעהן, וואו זי דאַרף, וואַרפט אַריין, וואו זי געפינט פאַר נויטיג, אַ וואָרט, און לאָזט זיך געהן איבער די קלויזען זוכען די אַנדערע ישוב'ניקעס...

איהר איינציגע נאַהרונג, ווען זי דרעהט זיך אַזוי אַרום אי־בער'ן שוהל־הויף, זיינען די ברכו'ס און די קדושות.

און זי איז מיט זיי זאַט...

שמואל יאנקעלס הייב־מוטער.

נאך א לאנג־יאהריגען ארומוואגלען איבער פערשיעדענע שטעדט האב איך זיך צוריקגעקעהרט אהיים.

ביי אונז אין שטוב איז געווען א ליהודים. לכבוד מיר האט מען אראפגענומען דעם סאמאוואר פון פאליצע, אפגעפוצעט איהם און אנגעשטעלט טהיי. די מאמע האט גענומען האקען צוקער, די שוועסטער האט געוואשען גלעזער, און קרובים זיינען געקומען אפ־געבען מיר שלום עליכם.

מיינע צוויי קליינע פלימעניקעס זיינען אויך געווען בתוך הבאים, זיי האבען ניט אפגעטראטען ווייט פון זייער מאמעס פארטוך, האבען זיך צוגערוקט צו מיר בשתיקה און גענומען טאַפּען די סחורה פון מיין ראק, און ווען איך האב זיי בעמערקט און געוואלט א גלעט טהאן, זיינען זיי ביידע אפגעשפרונגען צו דער מאמען און איינגעדרעהט זיך אין איהר קלייד.

גאר די נאהענטע קרובים האבען זיך ארומגעזעצט ארום מיר, די וויטערע האבען נאר געגעבען שלום עליכם, אפגעטראטען עט־ליכע טריט, פערלעגט די הענט אהינטער, געשטאנען אווילע מיט אויסגעשפיצטע אויערען און געזאגט א גוטע נאכט.

ענדליך איז אריינגעקומען מיין פעטער שמואל יאנקעל, איינ־געבויגען אין דרייען מיט די הענט אויפ'ן בויך.

— וואס האסטו זיך איצט געדארפט שלעפען? האט איהם די מאמע געפרעגט. — כא'וואלסטו בעסער ליגען.

— און דו מיינסט, אז פון ליגען ווערט מיר בעסער? האט ער געענטפערט, ניט אפנעמענדיג די הענט פון בויך.

— זעצט זיך, פעטער, האב איך איהם אפגעטראטען מיין שטול, — זעצט זיך.

— זיץ, זיץ, נישקשה, איך קען בעשטעהן.

איינער פון די געסט האָט זיך אויפגעהויבען און אָפּגעטראָטען איהם זיין פּלאַץ. ער האָט זיך געזעצט אויף יענעמס פּלאַץ און ניט אָפּגענומען די הענט פון בויך.

— וואָס איז אייך, פעטער, אַזוינס געשעהן?

— פרעג גאָר ניט. דאָס איז אַן אַלטע קרייענק. עס כאַפּט מיר אַן צייטענווייז.

— וואָס פאַרט איז דאָס אַזוינס?

— אָט, דו ביזט איצט פון וועג און איך וועל דיר דרייהען אַ קאָפּ מיט קראַנקהייטען. גאָר ניט.

— האָט איהר געפרעגט וועגען דעם ביי אַ דאָקטאָר?

— וואָס איז פאַראַן צו פרעגען ביי אַ דאָקטאָר? זיי זיינען אויף אַזעלכע זאַכען קיין מבינים ניט.

ער האָט מיך פאַראינטערעסירט מיט זיין קראַנקהייט, און איך האָב גענומען צו איהם צושטעהן.

— וואָס הייסט אַ דאָקטאָר איז קיין מבין ניט? ווער דען, אַז ניט אַ דאָקטאָר קען פאַרשטעהן אַ קרייענק?

— יאָ, דו ביזט גערעכט, אַ קרייענק פערשטעהען זיי, און אויף זיין געזיכט האָט זיך בעוויזען אַ קראַנקער שמייכעל.

— איך מיין ערנסט. וואָס איז אייך אַזוינס?

— די הייב־מוטער איז ביי מיר ניט אויף אַן אָרט...

— די וואָס? האָב איך געפרעגט פערוואונדערט.

— די הייב־מוטער.

— די הייב־מוטער? — האָב איך איבערגעפרעגט און ניט גע־גלויבט מיינע אויערען.

— יע, די הייב־מוטער. עס טרעפט מיר זעהר אָפּט, אַז די הייב־מוטער הויבט זיך אַן צו דרייען און מיר קעהרט איבער די גאַנצע אינגעווייט.

— ווער האָט דאָס אייך אַזוי געזאָגט?

— וואָס הייסט, ווער האָט מיר געזאָגט? וואָס בין איך אַן עופעלע, וואָס מען דאַרף מיר זאָגען? האָט ער מיר געפרעגט, ווי בעליידיגט און אָפּגענומען איין האַנט פון בויך און אַ גלעט געטהאָן

זיין לאַנגע באָרד, ווי ער וואָלט מיר מיט דעם וועלען ווייזען, אַז ער איז שוין אַ בעיאהרענטער איד.

— אָבער ווי קומט איהר צו אַ הייב־מוטער? — האָב איך נעפרעגט מיט אַ שמייכעל.

— סטייטש, וואָס הייסט, ווי קום איך? וואָס בין איך קיין מענש ניט?

— איהר קענט דאָס ניט האָבען, ווייל דאָס געהערט צום ווייבליכען געשלעכט.

— וואָס האָסטו געזאָגט?

איך האָב ווידערהאָלט.

— איך פערשטעה ניט, וואָס דו מיינסט, האָט ער געענט־פערט.

— הייב־מוטער'ס האָבען נאָר נקבות, אָבער ניט קיין מאַנס־ביל.

מיין פעטער האָט זיך צולאַכט.

— ווי קומסטו צו זאָגען אַזאַ נאַרישקייט? אויף דיר וואָלט איך זיך אסור, ניט ריכטען. וואָס בין איך איינער וואָס איך האָב עס?

עטליכע געסט האָבען פּאַטאַקעוועט זיינע ווערטער און דער־צעהלט מיר, אַז זיי טרעפט דאָס אויך.

— אָבער איך זאָג אייך, אַז איהר קענט אַזאַ זאַך ניט האָבען.

— אָבער זיי זיינען אַלע מיט איין שפּרוך, האָט ער זיך גע־ווענדעט צו דער מאַמען. דערצעהל אַ דאָקטאָר, אַז די הייב־מוטער האָט זיך געריהרט, לאַכט ער דיר אויס.

דערנאָך האָט ער זיך געווענדעט צו מיר:

— פרעגט ניט דעם רופא, פרעגט בעסער דעם חולה. מיר איז דאָס ניט דאָס ערסטע מאָל, אין אַ גוטע שעה צו רעדען און אַ בייזע צו שווייגען, ווי נאָר דאָס כאַפּט מיר אָנעט, שיק איך רופען זעליג איציג דער בעדער און ער שטעלט מיר אַ גלאָז און דאָס נעהמט אוועק די ווייטאָגען, ווי מיט דער האַנט. ער ברענגט גלייך די הייב־מוטער אויף אַן אָרט. ער האָט אַ גרינגע האַנט...

— פאַר וואָס האָסטו איהם היינט ניט גערופען? פרעגט איהם די מאַמע.

— איך האָב איהם געשיקט רופען, איז ער ניט געווען אין דערהיים. ער וועט מסתמא באַלד קומען.

אין דער מינוט האָט זיך די טהיר געעפענט און זיינער אַ אינגעל איז אריינגעקומען. ער איז צו איהם צוגעגאַנגען און געזאָגט:

— טאַטע, זעליג איציק איז געקומען, ער וואַרט אויף דיר.

ער האָט מיר גלייך געזאָגט אַ גוטע נאַכט און איז אַרויס.

ווען אַלע איבעריגע געסט זיינען זיך צוגאַנגען, האָט זיך די מאַמע צו מיר געווענדט און געזאָגט:

— זאָג דאָס ניט ווייטער, קינד מיינס, מען וועט פון דיר לאַכען. מיר האָט פשוט דער פּנים געברענט פאַר בזיון, ווען דו האָסט דאָס געזאָגט... מען טאָר אויפ'ן אייגענעם שכל ניט שטעלען, אַ וועלט איז ניט משוגע און אַז שמואל יאַנקעל דערצעהלט, אַז ביי איהם דרעהט זיך די הייב־מוטער, וועט ער פון קאָפּ ניט אויסקלערען. ניט ער איז דער ערשטער, ניט ער איז דער לעצטער, וואָס ליידט דערפון, זאָג דאָס ניט ווייטער...

פערשאָלטען געלט.

מיר זיינען געזעסען אין אַ קאַוויארנע נאָך אַ טהעאַטער פאָר־שטעלונג און האָבען דעבאַטירט וועגען דעם נייעם שטיק. דער זייגער האָט שוין געוויזען אויף נאָך צוועלף נאָך האַלבע נאַכט, נאָר אין קאַוויארנע האָט אויסגעוויזען, אַז דאָ האָט זיך ערשט דער טאָג אָנ־געהויבען. אַלע טישלאַך זיינען געווען פערנומען, די געסט האָבען ניט געוויזען קיין שפור פון מיעדקייט, פערקעהרט, די אויגען האָבען געבליצט ווי די דימענטען ביי די אַקטריסעס, די פּנים׳ער זיינען געווען דערוואַרעמט, די בעוועגונגען פריש און מונטער, הייסע דעבאַטען האָבען אָנגעפילט די לופט מיט קולות, און סאַטירישע בעמערקונגען זיינען געשפּרונגען פון איין טישעל צום צווייטען, און די פערזאַמלונג האָט אויסגעזעהען ווי איין גרויסע פאַמיליע.

די לעבעדיגקייט און די מונטערקייט פון די געסט האָט אויך אָנגעשטעקט דעם ווירט, וועלכער איז געשטאַנען מיט פערלעגטע הענט אהינטער, מיט אַ פרעהליכען פּנים און געוויזען אַ שמייכעל ביי יעדער בעמערקונג פון אַן אָנגעזעהענעם אַקטיאָר. אויך די קעלנער האָבען זיך געדרעהט ארום די טישלאַך מיט אַ גרעסערער ריהרעוודיגקייט און געוויזען מעהר העפליכקייט ווי געוועהנליך.

די הענגערס האָבען אויסגעזעהען גאָר יום טוב׳דיג, צוליעב די עטליכע צילענדערס וואָס זיינען אויף זיי געהאַנגען, און בכלל האָט דער עולם געהאַט אַ מעהר יום־טוב׳דיגען אויסזעהען.

ארום אונזער טישעל, וואָס איז געווען ווייטליך פון טהיר איז געווען רוהיגער. מיינע שכנים פון טישעל זיינען געווען אַזעלכע, וואָס האָבען בייגעוואוינט די געבורט פון דער ביהנע, און אַלץ וואָס זיי האָבען איצט געזעהען האָט ניט מעהר ווי געדיענט אַלס אַ פאָר־גלייך מיט די אַמאָליגע צייטען.

— נו, האָבען מיר זיך גערעכט, — האָט זיך אָנגערופען איינער מיט איינגעשרומפּענע באַקען און איינגעגראָבענע אויגען, וועלכער איז געווען עפּעס א מין חפץ אין די אידישע טהעאַטערס — אז אמאָל וועט קומען א צייט ווען א אידישע אקטריסע וועט זיין בעדעקט מיט אזוי פיעל דימענטען און אמת׳ע דימענטען. דו געדענקסט ווי נ... האָט ארומגעטראגען אין רומעניען לימאָנאַד? זי איז געווען א שעהנע ווייבעל!

— אָט שטעהט א גרויסער אָטאָמאָביל און ווארט אויפ׳ן שטערן — האָט זיך אָנגערופען א צווייטער, א געוועזענער אקטיאָר און אין אונזער צייט האָט אפילו א שטערן ניט געקענט דערוויזען צו פאָהרען פון איין שטאָדט אין דער צווייטער מיט א פוהר און ער האָט געמוזט איינשפּאנען זיינע אייגענע צוויי פערד.

— זעהט איהר, דערפאַר זיינען די צילינדערס אזוי אלט ווי די אידישע ביהנע, — האָט זיך אריינגעמישט א דריטער. — פורציעס האָבען זיך שוין דעמאָלט פערגונען צו טראגען צילינדערס, אָדער ווי מיר פלעגען זיי דעמאָלט רופען: „טשאָלענט טעפּ“, און זיי זיינען דעמאָלט טאקע געווען אזוי פערשמאָלצען ווי טשאָלענט טעפּ.

— און דאָך איז דעמאָלט געווען א גוטע צייט, — האָט ווידער געזאָגט דער ערשטער. — איהר געדענקט, ווי אין בוקארעסט האָט זיך אין דער צייט פון דער רוסיש־טערקישער מלחמה געשאָטען געלט איבער די גאסען. אָט דאָס איז געווען א גאָלדענע צייט. די פּאָדריאטשיקעס פלעגען ארופּקומען אין טהעאטער מיט אזעלכע געשוואָלענע גארטלען (ער האָט דערביי אָפּגעמאָסטען מיטביידע הענט, האלטענדיג איין האנט ווייט פון דער אנדערער), א רובעל האָט געהאט א סך א קלענערען ווערטה ווי דאָ א גראשען.

— א פראגע צו איך געדענק, — האָט געזאָגט דער געוועזענער אקטיאָר און עטוואָס אָנגעבויגען דעם קאָפּ אָן א זייט און לאנגזאם געדרעהט מיט איהם, אזוי ווי ער וואָלט וועלען געבען דערמיט צו פערשטעהן אז דעמאָלט האָט ער געשמאָליעט א מדינה.

— צו וואָס מען האָט זיך צוגעריהרט איז דערפון געוואָרען גאָלד. מען האָט ניט געדאַרפט האָבען קיין בריות, קיין קאָפּ־

דרעהער, יעדער האָט געקענט מאַכען געלט, האָט ווידער געזאָגט דער ערשטער מיט אַ בעהאַלטענעם זיפץ, פאַר וואָס ער האָט ניט געוואוסט ווי אויסצונוצען אַזאַ גאָלדענע געלעגענהייט.

— יאַ, מען האָט געמאַכט געלט, — האָט זיך אָנגערופען אַ דריטער, ציהענדיג די ווערטער, ווי ער וואָלט זיך בשעת מעשה עפּעס דערמאָנט. — יאַ, מען האָט געמאַכט געלט, נאָר דאָס געלט איז געווען פערשאָלטענס.

— אמת, ווי איהר זעהט מיך אַ לעבעדיגען, — האָט אונטערגעכאַפּט דער געוועזענער אַקטיאָר מיט אַ וואַרעמקייט. איך האָב שטענדיג געטראַכט, אַז דאָס איז געווען פערשאָלטען געלט.

— אויב איהר מיינט, אַז דאָס געלט האָט קיין קיום ניט געהאַט, — האָב איך געזאָגט צום דריטען, — איז דאָס גאַנץ נאַטירליך. געלט וואָס קומט אַזוי גרינג געהט אַוועק גרינג.

— ניין, איך מיין טאַקע פערשאָלטען געלט. עפּעס אַ קללה איז געווען אויף דעם געלט. איך רייד ניט וועגען דעם תכלית, וואָס ביעלע פּאָדריאַטשיקעס האָבען געמאַכט פון זייערע לייכטע פערדיענסטען. איך געדענק, ווי פיעלע זיינען געקומען פון סיסטאָווא אַ לעב צו טהאָן אין בוקארעסט, זיי האָבען געבראַכט אָנגעשטאָפּטע גאַרטלען און אין וועלכע עטליכע טעג זיינען זיי אַוועק בשן ועין. איך האָב אַליין געזעהען איינעם, וואָס האָט געמאַכט אין דער מלחמה אודאי הונדערט טויזענד רובעל, און דער סוף איז געווען, אַז ער האָט ניט געהאַט מיט וואָס צו פאָהרען אַהיים, און דאָס ווייב האָט איהם געמוזט שיקען אויף הוצאות. נאָר וועגען דעם רעד איך ניט. איך מיין טאַקע פערשאָלטען געלט.

— יאַ, יאַ, — האָט ווידער אונטערגעכאַפּט דער געוועזענער אַקטיאָר. טאַקע אמת פערשאָלטען געלט.

דער דריטער איז אויף עטליכע סעקונדען אַנטשוויגען געוואָרען, האָט גענומען זיין האַלב אָפּגעטרונקענע גלאָז טהיי, עטליכע מאָל אַ זופּ געטהאָן און דאַן געזאָגט:

— איך וועל אייך דערצעהלען אַ טראַגעדיע וואָס איהר האָט נאָך אויף דער ביהנע ניט געזעהן. און דאָס איז אַן אמת'ע מעשה. ביי מיר אין שטעדטעל האָט עס פּאַסירט, און אַז איהר וועט הערען

די מעשה, וועט איהר אַליין זאָגען, אַז עפּעס אַ קללה איז געווען אויף יענעם געלט.

דער געוועזענער אקטיאָר האָט זיך אַנגעהויבען צו דרעהען אין זיין שטוהל פון געשפּאַנטער אונגעדולד און האָט אויסגע־שפּיצט נאָז און אויערען.

— איך בין אַליין אַ ק...נער, פּאָלטאַווער גובערניע, — האָט אָנגעהויבען דערצעהלען דער דריטער. — און ווען די מלחמה האָט זיך אָנגעהויבען, האָט יעדער ביי אונז אין זיך רוסלאַנד דערפּיהלט עפּעס אַ מין פיעבער. וואו צוויי האָבען זיך בעגעגענט, האָט מען קיין אנדער זאַך ניט געהערט, ווי אַרמיע און אַרמיע. מיט יעדער נייער דיוויזיע וואָס איז פאַרביי אונז דורכגעגאַנגען איז אַלץ שטאַר־קער געוואָרען דער באַגעהר צו געהן נאָך דער אַרמיע. די סאָלדאַ־טען און אָפיציערען האָבען אַלץ פערצוקערט, מען האָט אַרום זיי געמאַכט געלט ווי בלאָטע און מען האָט זיך געדאַרפט פיהלען אַ קאַליקע, אַז מען זאָל ניט וועלען פערזוכען פון דעם גרינגען געלט.

ער האָט אַנגעקלונגען מיט'ן טהיי־לעפעלע אָן טעצעל און ווען דער קעלנער איז צוגעגאַנגען האָט ער בעשטעלט אַ ציגאַר.

פון אונזער שטעדטעל איז מען געלאָפען נאָך דער אַרמיע, ווי מען לויפט איצט קיין אַמעריקאַ. קיינער האָט זיך ניט געפרעגט, וואָס וועט ער טהאָן. דער וואָס האָט געהאַט אביסעל געלט, האָט געגלויבט, אַז ער וועט וועלטען איבערקעהרען, און דער וואָס האָט קיין געלט ניט געהאַט, האָט געגלויבט אין זיין חכמה, בריה'שאַפט. איך בין נאָך דעמאָלט געווען אַ שנעק, און איך האָב אויך געמיינט, אַז מען דאַרף נאָר געהן נאָך דער אַרמיע און קלייבען דאָס געלט וואָס וואַלגערט זיך דאָרטען.

ער האָט גענומען דעם ציגאַר, וואָס דער קעלנער האָט גע־בראַכט, אָפּגעביסען דעם שפּיץ מיט די צייהנער און נאָכ'ן פאַר־רויכערען געגעבען אַ פאַר ציה און ווייטער דערצעהלט.

— ביי אונז אין שטעדטעל איז געווען אַ יונגער מאַן, ער האָט געהאַנדעלט מיט תבואה. אַ שטעהט ער פאַר מיינע אויגען: אַ הויי־כער, אַ דאַרער, מיט אַ קליין שוואַרץ בערדיל, זיין באַלאַט שטענדיג פערנאַנדערגעשפּילעט, זיין היטעל אַריבערגערוקט איבער'ן שטערן

און וואו נאָר ער האָט געזעהן אַ וואָגען איז מארק, פלעגט ער צו־געהן, אַ טאַפּ טהאָן די סחורה, און אז קיין תבואה איז ניט געווען, האָט ער פון אונטען בעקומען אַ שטרוי, אַפּגעבראָכען אַ שטיקעל, איינגעשטעלט עס צווישען די צייהנער און אזוי מיט'ן שטרוי ארומ־געגאַנגען, ביז ער איז צוגעקומען צו אַן אַנדער פוהר. דאָרטען פלעגט ער דעם שטרוי אוועקוואַרפען, אַנשפּאַרען איין פוס אויפ'ן ראָד פון וואָגען, אויספרעגען דעם פויער וואָס פאַר אַ סחורה ער האָט, ווידער ארויסשלעפּען אַ שטרוי פון אונטען און לאָזען זיך ווייטער געהן מיט'ן שטרוי אין מויל.

— איך ווייס עד היום ניט, צי דאָס איז געווען אַ רגילות אָדער דער שטרוי אין מויל איז געווען אַ מין שילד פון אַ תבואה־הענדלער. קיין גרויסע געשעפטען האָט ער ניט געמאַכט, זיין גאַנצער געשעפט איז געווען מאָנטאָג אין מארק־טאָג, און ער האָט מסתמא קוים געמאַכט אויף זיין הוצאה. קיין גרויסער בעל הוצאה איז ער ניט געווען. עס איז געווען אַ יאָהר פיער נאָך זיין חתונה און ער האָט געהאַט איין קינד, אַ מיידעלע. פון דעם נדן איז איהם מסתמא געבליבען עטליכע הונדערט רובעל, און ווען עס איז געוואָרען די מהומה פון לויפען נאָך דער ארמיע, איז ער געווען פון די ערשטע צו לויפען.

— איך האָב איהם די ערשטע צייט געזעהן אין בוקאַרעסט. ער האָט נאָך דעמאָלט אויך געהאַלטען אַ שטרויעלע צווישען די צייה־נער, זיין כאַלאַט איז נאָך אַלץ געווען פערנאַנדערגעשפּיליעט און זיין היטעל אַראָפּגערוקט איבער'ן שטערען. די עטליכע הונדערט רו־בעל האָט ער גע'פּטר'ט גלייך. איהר ווייסט דאָך, וואָס פאַר אַ יקרות דאָרטען איז געווען. מען האָט געריסען אַ פּאָס אויף וואָס די וועלט שטעהט, און עטליכע הונדערט רובעל האָבען ניט געקלעקט אויף אַ צאָהן. ער האָט דעמאָלט אויף מיר געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ הונגעריגען וואָלף. איך האָב מסתמא אויך געמאַכט דעם דאָזיגען איינדרוק אויף אַנדערע. עס האָט געקענט ביי אַבי וועמען ארויס־רופען אַ שאַרפען אַפּעטיט. ווען מען האָט געזעהען, ווי גאָלד איז געפּלאָסען איז אַלע זייטען, און מען האָט נאָר געדאַרפט כאַפּען דעם קוניץ, ווי אזוי איינצובויגען זיך און שעפּען דאָס גאָלד.

שפעטער האב איך איהם פערלארען פון די אויגען און איך האב איהם אין א היבשע צייט ארום ווידער געטראפען אין בוקא־רעסט. ער האט זיך אין גאנצען געענדערט, ער איז איצט שוין געווען א גאנצער פראנט, קיין שטרויעלע אין מויל האט שוין ניט געשטעקט, דאס היטעל איז איצט שוין געווען ווייט ארויפגערוקט, די עלענבויגענס זיינען געווען אויסגעשטעלט. איך האב איהם גע־זעהן אין אידישען טהעאטער, איך האב איהם געזעהן אין טראקטי־רען, גאר ניט דער זעלביגער שמואל בעריל, וואס איך האב גע־קענט. האב איך געזאגט, אז ער האט געהייסען שמואל בעריל? דאס איז געווען זיין נאמען. איך וואלט קיינמאל ניט גע־גלויבט, אז א מענש קען אין אזא קורצער צייט אזוי געענדערט ווערען. ער איז פאר מיר געווען פשוט א וואונדער.

ער האט א פאר מאל א ציה געטהאן דעם ציגאר, נאר ער איז שוין געווען אויסגעלאשען. ער האט מיט'ן לערעלע אנגעהויבען קלאפען אן טעצעל, און דער געוועזענער אקטי... האט פון אונגע־דולדיגקייט אויך אנגעהויבען צו קלאפען אן זיין טעצעל און אן גלאז, כדי גיכער צו ציהען די אויפמערקזאמקייט פון דעם קעלנער און מאכען די הפסקה וואס קירצער. ווען דער קעלנער האט גענומען די בעשטעלונג אויף טהיי, האט דער דריטער ווייטער דערצעהלט.

— פון זיין געשוואלענעם גארטעל איז געווען גרינג צו זעהען, אז ער האט געכאפט דעם קונץ ווי צו מאכען דאס געלט. דער איינדרוק וואס ער האט אויף מיר געמאכט איז געווען, אז ער איז ניט געקומען, ווי די אנדערע, צו לעבען א גוטען טאג און אויס־ברייטען געלט, נאר צו ווייזען אז ער האט שוין די ממתקים. ער איז געווען זעהר קארג מיט'ן רובעל, אין קארטען האט ער ניט געשפיעלט און ער האט זיך פערגונען נאר אזעלכע פערגניגענס, וואס האבען קיין סך ניט געקאסט.

דער קעלנער האט געבראכט פיער גלעזער טהיי, און אזוי ווי דער דערצעהלער האט אנגעהויבען זופען זיין טהיי, האבען מיר אלע געפאלגט זיין ביישפיעל. דער געוועזענער אקטיאר איז געווען אביסעל ענטטוישט. ער האט ערווארט צו הערען עפעס איבערנא־

טירליכעס, און צום סוף איז דאָס דערוויילֿ געווען אַ גאַנץ געוועהנליכע מעשה.

— מיין לאַנדסמאַן איז באַלד ווידער פערשוואונדען, און איך האָב זיך מיט איהם געטראָפען שוין ביים צוריקקעהרען זיך אהיים. און אזוי ווי מיר זיינען געווען לאַנדסלייט, זיינען מיר געפאָהרען צוזאמען. אויפ'ן וועג האָבען מיר זיך גוט בעפריינדעט. ער האָט געפיהרט מיט זיך אַ היבשען קאַפּיטאַל, און אזוי ווי איך בין צוריקגעפאָהרען כמעט ווי מיט לעדיגע הענט, האָט ער מיר אָפּט אויפ'ן וועג מכבד געווען מיט דער ברייטער האַנט. ער איז געווען אויפ'ן זיעבעטען הימעל. וואו נאָר מען האָט עפּעס געקאָנט צובייסען פלעגט ער מיר אויפ'ן פּאַני בראַטסקי'ן אופן אַ קלאַפּ טהאָן אין אַקסעל און זאָגען: „נו, שלים־מזל'ניק. קומט, מיר וועלען עפּעס אַ כאַפּ טהאָן". דערביי איז אינטערעסאַנט צו בעמערקען, אַז ביים אָנהויב פון דער נסיעה איז ער געווען אין גאַנצען דורכגעדרונגען מיט'ן גייסט פון דעם גרינג פערדיענטען געלט, און זיין אָפּענע האַנט איז גע'ווען ברייט פערנאַנדער־געעפענט. דאָס הייסט אזוי ברייט, ווי ער האָט זיך פערגונען אין סיסטאָוואָ אָדער אין בוקאַרעסט בשעת דער מלחמה, ווייל איך האָב שוין אייך פריהער געזאָגט, אַז אנטקעגען די אַנדערע פּאָדריאַדטשיקעס איז ער געווען אַ קמצן. זיינען מיר פערפאָהרען אין אַ האָטעל אָדער אָפּגעשטעלט זיך אין אַן אכסניא און מען האָט אונז גערעכענט אַ מענשליכען פּרייז, פלעגט ער ענטהוזיאסטיש בעמערקען: „דאָ קען מען זיך דאָך פערגינען אַ לעב טהאָן", און וואָס פאַר פּרייזען מען האָט ניט גערעכענט איז אַלץ אויסגעקומען אַ גוואַלדיגע מציאה. נאָר וואָס נעהענטער מיר זיינען צוגעקומען צו דער היים, אַלץ שטייפער האָט זיך פערמאַכט זיין האַנט און אַלץ ווייניגער האָט ער זיך געוואונטערט זיך אוים פון דער שכרות פון די גרינגע פערדיענסטען. אפילו
טערט זיך אוים פון דער שכרות פון די גרינגע פערדיענסטען. אפילו
דאָס היטעלֿ האָט זיך גענומען אַלץ מעהר ארונטעררוקען צום שטערן.

אויפ'ן וועג האָט ער אָנגעקויפט היבשע מתנות פאַר דעם ווייב און פאַר זיין מיידעלע. „זי דאַרף שוין זיין אַ גרויסע מויד!" האָט

ער צו מיר געזאָגט, ווען ער האָט פאַר איהר געקויפט א גאַנצען גאַרדעראָב.—„הא, וואָס זאָגט איהר? האָט מען ביי אונז ווען געזעהען אזעלכע אטלאסענע שיכעלאך, אזעלכע זיידענע זעקעלאך?“ האָט ער מיר זיי געוויזען און האָט פון זיי משונה הנאה געהאט. א סך מעהר ווי פון די שטיקער זייד און ליינוואנד און טוך און קרעלען וואָס ער האָט איינגעקויפט. „נאָר וואָס קען א בחור פערשטעהען פון אזעלכע פערגעניגענס“, האָט ער מיך גע׳מוסר׳ט. „ווען איהר וואָלט געווען א בעווייבטער, וואָלט איהר איצט ניט צוריק געקעהרט זיך „מיט׳ן בייטש“ אהיים. מען ארבייט גאָר אנדערש און מען ווייסט פאר וואָס מען ארבייט“.

— אין אונזער שטעדטעל זיינען מיר אנגעקומען שוין שפּעט אין דער נאכט. קיין באהן איז דורך אונזער שטעדטעל ניט געגאַנגען, און מיר זיינען געקומען אויף א שליטען. איך געדענק די נאכט ווי איצט. א שטילע פראָסטיגע נאכט. דער שניי איז געלעגען טיעף אויף די גאסען און אויף די דעכער. אנטקעגען דעם וויי־כען הינטערגרונט פון דעם שניי האָבען די קליינע הילצערנע הייז־לאך אויסגעזעהען ווי שווארצע קברים. די שטעדטעלדיגע האָבען שוין לאַנג געשלאָפען אונטער ווארעמע פּערינעס. די גאסען זיינען געווען אויסגעשטארבען, קיין לעבעדיגען מענשען האָט מען ניט געזעהען. ערגעץ האָט א הונט פויל געבולען, דערהערענדיג, ווי אונ־זער שליטען האָט געשניטען דעם איינגעפראָהרענעם שניי. ווען דער שליטען האָט זיך אָפּגעשטעלט פאר שמואל בעריל׳ס הויז, האָט זיך אין שטוב גלייך בעוויזען א ליכט, און איידער שמואל בעריל איז ארויסגעקראכען פון שליטען און אויסגעגלייכט זיינע ביינער, האָט זיך די טהיר געעפענט און שמואל בעריל׳ס ווייב האָט זיך בעוויזען אויפ׳ן שוועל.

— קומט אריין צו מיר! — האָט זיך צו מיר געווענדעט שמואל בעריל. — מיין ווייב האָט מסתמא אנגעגרייט כבוד. דאָס שטעדטעל וועט זיך דערוויי! אויפכאפּען — און איהר וועט נאָכ־דעם אריבערגעהן אהיים.

— דאָס שלאָפענדע שטעדטעל האָט אויף מיר געמאכט א שווערען איינדרוק. איך האָב געפיהלט ווי דער פליגעל פון מלאך

המות האָט איבער מיר אַ פּאַך געטהאָן. עס האָט אויף מיר שטענדיג געמאַכט אַ שווערען איינדרוק אַ ווינטער־נאַכט אין אונזערע מקומות, ווען אומעדום זיינען די ליכט אויסגעלאָשען. אַ חוץ דעם האָב איך דערפּיהלט די חרפּה דערפון, וואָס איך האָב זיך צוריקגעקעהרט מיט'ן בייטשעל. איך האָב זיך דאריבער ניט געלאָזט בעטען און בין אריין צוזאַמען מיט שמואל בערלען צו איהם אין שטוב.

— זיין ווייבעל איז געווען אויפ'ן זיבעטען הימעל פון שמחה. זי האָט זיך ווי אַ ווינט ארומגעדרעהט איבער'ן שטוב און האָט אָנגעשטעלט אויפ'ן טיש אַלץ, וואָס זי האָט געהאַט אין שטוב. זי האָט זיך גערעכט אויף איהר גאַסט און האָט שוין געוואוסט, אַז ער פיהרט מיט זיך אַ פיינע פּוטיקי. אַזוי גיך ווי ער האָט פון זיך אַראָפּגעוואָרפען דעם פוטער, האָט ער זיך געווענדעט צום ווייב און געזאָגט: „איצט האָב איך פאַר דיר אַ שטיקעל ארבייט: בינדפערנאַנדער מיין גאַרטעל, און שלעפּ ארויס וואָס דו וועסט געפינען", און מיט אַ וואונק האָט ער צוגעגעבען: „דו וועסט זיך ניט נאַרען". זי האָט מיט ציטערענדע הענט אָפּגעבונדען דעם גאַרטעל און ארויסגעשלעפּט אַ פּאַק אסיגנאַציעס, איבערגעבונדען מיט אַ שנירעל, און דערביי האָט זיך ביי איהר ארויסגעריסען אַ זיפץ פון ערלייכטערונג. „קלענערע ווי הונדערטער זיינען אין דעם פּעקעל ניטאָ. מיר וועלען האָבען אַ שווערע ארבייט, אַז מיר וועלען דאַרפען דאָ בייטען אַזעלכע אסיגנאַציעס". ער האָט איהר געלאָזט אַ ווייל̇ע האַלטען דאָס פּעקעל, דאַן האָט ער עס גענומען פון איהרע הענט, געדרעהט עס אין דער לופטען, געוואָרפען עס אין דער הויך און אונטערגעכאַפּט און אויף אַלערליי אופנים ארויסגעוויזען זיין שמחה מיט'ן פּעקעל אסיגנאַציעס. דערנאָך האָט ער אַנידערגעלעגט דאָס אויפ'ן טיש און, ווענדענדיג זיך צו מיר, געזאָגט: „וואָס שטעהט איהר ווי אַ פּער'חלום'טער, זעצט זיך צום טיש און לאָמיר מאַכען לחיים".

„איך האָב זיך ניט גערעכט, אַז דו וועסט אַזוי שפּעט קומען,— האָט די ווייב געזאָגט צו שמואל בעריל — און איך האָב אָפּגע־

לאָזט דאָס פייער אין אייוועלע. איך וועל אַריינוואַרפן אַ פּאָר באַלעניעס און עס וועט באַלד ווערן וואַרעם.

— עס האָט לאַנג ניט געדויערט און דאָס פרעהליכע קנאַקען פון דעם האָלץ האָט זיך געהערט פון דעם אייוועלע, וואָס איז געשטאַנען ניט ווייט פון טיש.

„זאָל איך אויפוועקן דאָס קינד? — האָט די ווייב געפרעגט. — דו האָסט בעדאַרפט זעהן ווי זי איז, אַהן עין הרע, אויסגעוואַקסען. זי האָט אַלץ געפרעגט, ווען וועט דער טאַטע קומען?"

„אַ רחמנות אויפ'ן קינד, זאָל זי שלאָפען" האָט שמואל בעריל געענטפערט.

— נאָר דאָס ווייב האָט ניט געקאָנט איינרוהען. דער אַנבליק פון דער פּעקעל אַסיגנאַציעס האָט איהר ווי שכור געמאַכט פון פרייד. זי האָט זיך ענדליך ניט געקאָנט איינהאַלטען און האָט אַריינגעבראַכט דאָס קינד, אַ מיידעלע פון אַ יאָהר דריי, אַ פערשלאָפענע און דערלאַנגט עס דעם טאַטען.

— און ווען די ערשטע שמחה איז אַריבער, האָט זיך שוין דאָס קינד אויסגעטשוכעט און די שמחה פון די אַרומיגע האָט זיך אויך אַנגעשטעקט אַן איהר. זי איז געלאָפען פון טאַטען צו דער מאַמען, און פון דער מאַמען צום טאַטען און אין שטוב איז געוואָרען אַ ליהודים.

— איך בין נאָך געזעסען אַ היבשע צייט און אונטערגעהאָלפען שמואל בעריל, ווען ער האָט דערצעהלט, וואָס פאַר פרייזען מען האָט געריסען פון די אַנגעלאָפענע, און זי האָט יעדע מינוט פערביסען די ליפּען פון פערוואונדערונג און געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ, ווי וועלענדיג ווייזען, אַז דאָס איז שווער צו גלויבען, אַז מענשען זאָלען זיין אַזעלכע בייטעל־שניידער און רעכענען 10 רובעל פאַר אַ קליינעם צימער צום שלאָפען, צוויי—דריי און פינף רובעל פאַר אַ פּאַרציע פלייש. אַ רובעל פאַר אַ סאַמאָוואַר וואַסער, און נאָך אַ רובעל ווען מען האָט געדאַרפט דעם סאַמאָוואַר דערגייסען. „וואו איז דאָס געהערט געוואָרען אַזאַ זאַך אין דער וועלט!" האָט זי אַלע ווייל אויסגעשריען. און ווען איך האָב זיך געזעגענט, און בין אוועק צו מיינע עלטערן, איז דאָס פּעקעל אַסיגנאַציעס גע־

לעגען אויפ'ן טיש איבערגעבונדענע מיט'ן שנירעל, דאָס פּייער אין אייוועלע האָט געברענט פּיין, א וואַרימקייט האָט זיך פּערשפּרייט איבער'ן גאַנצען הויז, די מיידעלע האָט זיך געשפּיעלט לעבען איי־וועלע און שמואל בעריל האָט געהאַלטען אין דערצעהלען זיין ווייב, ווי אַזוי אין סיסטאָווא האָט ער אַנגענומען א פּאַדריאַד צוצושטעלען שטיינער, צו לעגען א וועג פאר דער אַרמיע, און ווי אַזוי אַנ־שטאָט צו האַקען די שטיינער פון פעלזען, האָט ער געהייסען זיי־נע „פּאַגאַנצים" אַז זיי זאָלען בעסער פּערנאַנדערנעהמען די שטיי־נערנע הייזלאַך, פון וועלכע די טערקען זיינען אַנטלאָפען, און אוועק־פיהרען די דאָזיגע שטיינער, וואו מען דאַרף.

— ווען איך בין אַרויס אין גאַס, האָט זיך שוין אין עטליכע הייזער געזעהען א ליכט און שמואל בערעלס שכנים האָבען זיך שוין מסתמא געקליבען לויפען צו איהם הערען נייעס.

— איך האָב נאָך ניט איינגעדרעמעלט, ווען איך האָב דער־הערט משונה'דיגע קולות אין גאַס. דאָס גאַנצע שטעדטעל האָט באַלד ערוואַכט, אומעדום האָט זיך בעוויעזען א ליכט, טהירען האָבען זיך געעפענט און פערמאַכט האַסטיג און יעדער האָט געפרעגט: „וואָס איז געשעהען? וואָס איז געשעהען?" איבער'ן איינגעפראָרענעם שנייַ האָט זיך געהערט א געלאַף פון פיעלע פיס.

איך בין אויך אַרויסגעלאָפען. די ערשטע עטליכע מינוט האָב איך בשום אופן ניט געקאָנט דערגעהן, וואָס דאָ איז פאָרגעקומען. מענער, ווייבער, קינדער זיינען געלאָפען, אייניגע האָבען געהאַלטען אין פערשפּיליען זייערע קליידער, אייניגע האָבען זיך לויפענדיג געמאַטערט אַריינפּאַלען מיט דער האַנט אין אַן איבערגעקעהרטען אַרבעל, דער האָט פערגעסען אַנצוטהאָן א היטעל און יענע האָט זיך ניט דערמאָנט, אַז זי טראָגט ניט דעם פּאַרוק און אַז די גרויסע פּאַטשיילע פערדעקט ניט דעם גאַנצען קאָפּ און פון פאָרענט זעהען זיך אַרויס האָר, וואָס זיינען אַלט צוויי־דריי וואָכען. אויף מיין פראַגע, וואָס איז געשעהען, האָט זיך קיינער ניט אָפּגעשטעלט צו ענטפערען, און אייניגע האָבען לויפענדיג געענטפערט: „מען לויפט" אַזוי ווי דאָס וואָלט גענוג געווען אַז ענטפער אויף דער פראַגע. א אידענע האָט אויסגעסאָפּעט: „עס ברענט", א איינגעל

האָט אויסגעשריען: „גע׳הרג׳עט״ און ניט וויסענדיג, וואָס עס טהוט זיך, בין איך אויך געלאָפען גלייך מיט אַלעמען.

— פאר שמואל בערעלס שטוב איז געווען פערזאמעלט דאָס גאַנצע שטעדטעל. מען איז געשטאַנען פאַר׳ן הויז, מען איז געשטאַנען אין טהיר, און עס איז געווען גרינג צו זעהן, אז אין שטוב איז אויך געווען פול. ליפּא דער שניידער, שמואל בערעלס נאָהענטסטער שכן, א דאַר אידעל מיט א שיטער בערדעל, איז געשטאַנען מיט׳ן ווייבס זאַק ארומגעבונדען ארום האלז און האָט שטארק געמאכט מיט די הענט און עפּעס דערצעהלט. ארום איהם האָבען זיך געשפּארט אַלע פערזאמעלטע, און ווער עס האָט געשאָקעלט מיט׳ן קאָפּ. ווער עס האָט פערבראכען די הענט און ווער עס האָט געשמועצערט מיט די ליפּען. וואָס איז געשעהן? וואָס איז געשעהן? האָב איך אָהן א נשמה געפרעגט. נאָר מיר איז געווען שווער עפּעס צו דערגעהן, יעדער האָט אויסגעשטעלט נאָז און אויערען, אום ניט צו פערהערען א וואָרט פון דעם, וואָס ליפּא דערצעהלט. איך האָב קוים מיט צרות ארויסגעקראָגען אַפּגעהאַקטע, אָפּגעריסענע ווערטער. „דאָס מיידעלע דער׳הרג׳עט״. „שמואל בערל דעם האלז איבערגעשניטען״, די ווערטער האָבען מיך געטראָפען ווי א דונער. די פיס האָבען זיך מיר אונטערגעהאקט. „ס׳טייטש, ווי אזוי? וואָס? ווער?״ האָב איך קוים ארויסגעשטאָמעלט, נאָר יעדער האָט זיך פון מיר אָפּגעקעהרט, ווי פון א דאקוטשליווער פליעג, און ליפּא האָט אַלץ גערעדט מיט א וואקסענדער אויפרעגונג. „ניין״, האָט ער עמיצען געענטפערט און ענערגיש א מאך געטהאָן מיט׳ן קאָפּ. „ניין, קיינער איז ניט געווען דערביי. איך בין געווען דער ערשטער, יאָ דער ערשטער, וואָס איז אהער אריינגעלאָפען. מיר האָבען געהערט, ווען דער שליטען איז צוגעפאָהרען און איך בין שוין ניט געשלאָפען. ווען איך האָב דערהערט זיין געשריי „אי״ בין איך אויפגעשפרונגען ניט טויט און ניט לעבעדיג. צייט איך וועל לעבען וועל איך ניט פערגעסען דעם „אי״. א לייב ברומט ניט אזוי. עס איז מיר אוועקגעגאנגען שטעכענדיג איבער אַלע גליעדער, דעמאָלט, מסתמא, האָט ער דערזעהן דאָס פּעקעל געלט אין אייוועלע. און תיכף נאָכדעם האָבען זיך דערהערט איהרע קולות. די קולות

געהען מיר ניט ארויס פון די אויערן. איך האָב זיך געלאָזט לוי־לויפען אהער ווי א משוגע'נער. איך האָב מסתמא אויך שרעקליך געשריען, לויפענדיג אהער, אזא שרעק האָט מיך ארומגעכאַפּט. און דערפון בין איך דאָס הייזעריג געוואָרען. איך בין געווען דער ער־שטער, ווי איהר זעהט מיך א לעבעדיגען, דער ערשטער. און ווען איך האָב אריבערגעטראָטען דעם שוועל, האָב איך שוין געטראָפען דעם גאַנצען חורבן.

—איך האָב מעהר ניט געוואָרט, דורכגעשפּאַרט זיך דורך דעם עולם און בין אריבערגעטראָטען דעם שוועל. א דאָקטאר האָט גע־ארבייט אין א צווייטען צימער איבער שמואל בערעל, און די פּער־זאַמעלטע מיט ערנסטע צושראָקענע פּנים'ער האָבען זעלטען זיך דורכגעוואָרפען מיט א וואָרט, בעמערקונג.

— איך האָב זיך דערוואוסט, אז נאָך מיין אוועקגעהן האָט זיך שמואל בערעל אזוי אריינגעלעבט אין זיינע זכרונות, און זיין ווייב איז געווען אזוי פּעראינטערעסירט אין זיי, אז זיי האָבען ניט בעמערקט, ווי זייער קליינע טאָכטער איז צוגעגאַנגען צום טיש, האָט ארונטערגענומען דאָס פּעקעל אסיגנאַציעס און האָט זיך דערמיט אזוי לאַנג געשפּיעלט, ביז זי האָט עס אריינגעוואָרפען אין אויווען. ווען שמואל בערעל האָט זיך געכאַפּט, האָט זיך שוין דאָס פּעקעלע פּערוואַנדעלט אין אַש. מיט אַן אונמענשליכען געשריי האָט ער א כאַפּ געטהאָן זיין קליינע טאָכטער, וועלכע איז געזעסען ביים אויווען, האָט איהר א הויב געטהאָן אין דער הויך און א זעץ געטהאָן אַן דער ערד. מעהר האָט זי ניט גענדאַרפט. די מוטער האָט אַוועק־גע'חלש'ט, און ווען איהם איז קלאָר געוואָרען, וואָס דאָ איז געשעהן, האָט ער זיך איבערגעשניטען דעם האלז.

דער דאָקטאר איז ארויס פון צווייטען צימער מיט א פּער־שנירטען מויל, דער פעלדשער איז איהם נאָכגעגאַנגען מיט אַן אראָפּ־געלאָזענעם קאָפּ, דער עולם האָט געמאַכט א וועג פאַר'ן דאָקטאר און אָהן ווערטער פּערשטאַנען, וואָס דער סוף איז געווען.

— זיינע קרובים און איהרע קרובים האָבען איצט אויסגע־בראָכען אין א ביטערען יאָמער, און טרערען האָבען זיך געשטעלט ביי אַלעמען אין די אויגען. די פּערזאַמעלטע ווייבער האָבען אונ־

טערגעכאַפּט דעם יאָמער און די יללה האָט זיך געהערט איבער׳ן גאַנצען שטעדטעל.

— פון צייט צו צייט האָט יעדער אַ קעהר געטהאָן דעם קאָפּ צום אייזועלע און געוואָרפען אַ בליק אויפ׳ן פּעקעל אַש און נאָך אַזאַ בליק האָט זיך אַ פּחד אויסגעגאָסען ביי יעדען אויפ׳ן געזיכט, אַזוי ווי פון דאָרטען וואָלט אַרויסגעקוקט דער מערדער. איך האָב אויך אַ קוק געטהאָן אַהין. דאָס פּעקעל אַש האָט אָנגעהאַלטען די זעלביגע פאָרמע פון דעם פּעקעל אַסיגנאַציעס, און וואָס מיר האָט אַ ריס געטהאָן די אויגען, איז געווען דער שנירעל, מיט וועלכען דאָס פּעקעל איז געווען איבערגעבונדען. דער זעלביגער שנירעל מיט׳ן קניפּעל האָט זיך איצט אויך געזעהן אַזוי בולט ווי פריהער, און מיר איז דערפון איבערגעגאַנגען אַ קעלט איבער׳ן גאַנצען לייב. עפּעס האָט אויסגעזעהן, ווי ניט גוטע שטעקען דאָרטען און רייצען זיך מיט אונז.

„פערשאָלטען געלט!“ האָט זיך געהערט אַ מורמעל צווישען די פּערזאָמעלטע, און דער פּחד האָט אַלץ מעהר און מעהר ארומגע־כאַפּט דעם עולם.

דער דערצעהלער איז אויף אַ ווײַלע אַנטשוויגען געוואָרען, זיינע אויגען האָבען געקוקט אויף עפּעס אין דער לופט, נאָר זיין בליק איז געווען ווייט. ער האָט ווידער וואהרשיינליך איבערגע־לעבט יענעם מאָמענט און ווידער געזעהן דאָס פּעקעל אַש אין איי־זועלע, מיט׳ן איבערגעבונדענעם שנירעל און מיט׳ן קניפּעל. דאַן האָט ער ווי ערוואַכט און געזאָגט שאַרף:

— יאַ, דאָס איז געווען פערשאָלטען געלט!

דער געוועזענער אַקטיאָר האָט צוגעשאָקעלט מיט׳ן קאָפּ און געגעבען אַ תוקף:

— יאַ, אַ שרעקליכע טראַגעדיע. אמת, פערשאָלטען געלט.

ביי אונזער טישעל איז געוואָרען שטיל. קיינער האָט מעהר קיין וואָרט ניט געזאָגט. מען האָט געקענט הערען, ווי מיר אַלע פּיער האָבען אויסגעזופּט און אַרונטערגעשלונגען דעם פערבליבענעם אָפּ־געקיהלטען טהיי.

די אונרוהיגע נאַכט.

זי איז געשטאנען מיט'ן קאפ ארויסגערוקט פון פענסטער אין גערטעל. נאכ'ן רעגען האט גענומען ווייהען מיט פרישען גראז, מיט א זיסען ריח פון די בלומען. זי איז געשטאנען אנגעשפארט מיט'ן קאפ אןביידע הענט און מיט גרויס דורשט געשלונגען די אפגעפרישטע לופט! איהרע אויגען האבען געקוקט דא אויפ'ן הימעל, דא אויף דער ערד. דארט אויבען זיינען די וואלקענס, ווי צושראקענע קינדער צולאפען זיך אין אלע זייטען, און דער הימעל, דאכט זיך, איז נאכ'ן רעגען געווארען איבערגעצויגען מיט א פרישער בלויקייט; די אפגע'טובל'טע זון שיינט, שטראלט ליכטיגער, העלער. און דא אונטען הענגען אראפ די טראפענס רעגען ווי שעהנינקע פערלאך אויף די בלעטלאך; די צונויפגעקארטשעטע, פערשלאסענע בלומעלאך עפענען צוריק פערנאנדער זייערע מיילכעלאך, שפרייטען פערנאנדער רייד־קאלירטע בלעטלאך און ציהען זיך צו דער זון און פיעסטשען זיך פאר איהר, און זי גלעט זיי, האלובעט זיי מיט איהרע שטראלען. אבער אט גיט זיך א רוק א צושראקענע כמארע גלייך אויף דער זון און א חושך ווערט אויסגעגאסען אויף אלץ ארום. די בלומעלאך הויבען אן צו ציטערען, איילען זיך צו פערשליסען זייערע מיילכלאך, די בלעטלאך קארטשען זיך ווידער צונויף.

זי קוקט און דא הויבט אן איהר הארץ צו צאפלען אזוי האסטיג, אזוי געשווינט, אז עס ווערט איהר ענג אין ברוסט, עפעס א פערבארגענער אונבעקאנטער געפיהל שווימט ביי איהר ארויף פון טיעף, טיעף אינערוויינינג, דאס בלוט איז די אדערען פליסט שנעל. די שלייפען האקען, און דא ווידער שטארבט אפ דאס הארץ, דאס

בלוט אין די אדערען ווערט ווי פערגליווערט און זי קארטשעט זיך אויך אזוי צונויף, ווי די בלומעלאך.

נאר אט רוקט זיך אראפ די צושראקענע כמארע, און די זון, א פרעהליכע, א שיינענדיגע קוקט ווידער ארונטער פון דעם בלויען הימעל, און די בלומעלאך עפענען ווידער פערנאנדער די מיילכעלאך. שפרייטען אוים די בלעטעלאך אין איהר זייט. איינצעלנע טראפענס רעגען בליסטשען אנטקעגען דער זון ווי בריליאנטען, און ביי איהר הויבט ווידער אן דאס הארץ צו צאפלען, אין די אויגען ווייזט זיך א טיעפע בייגקענים און דאס ניי־געבארענע געפיהל וואקסט און וואקסט.

זי שטעהט און קוקט, קוקט און טראכט און ווייסט אליין ניט וועגען וואס. עפעס שטיקלאך, פיצלאך ערינערונגען לויפען פון צייט צו צייט אדורך איהר מארך, און זי ווייסט ניט, פון וואנען זיי זיינען געקומען און וואוהין זיי ווערען פערשוואונדען.

און דאס הארץ וויל זיך ניט איינגעהמען. די נאכט האט שוין אנגעהויבען צו צופאלען, געדיכטע שווארצע שאטענס האבען זיך אויסגעלעגט אומעדום. און זי קען זיך פון פענסטער ניט אפרייסען. די שטוב איז איהר ענג און אלץ חאָם אינערוויינינג שיינט איהר אזוי וואכעדיג, אזוי פראסט.

וואס אזוינס איז מיט איהר? וואס אזוינס האט זיך ערוועקט ביי איהר אין הארצען? ווייס זי ניט. זי ווייס נאר. אז זי וויל עפעס, באגערט עפעס, זוכט עפעס, פערלאנגט עפעס. עפעס פעהלט איהר און עפעס געהט איהר אפ.

דאכט זיך, גאט צו דאנקען, פעהלען פעהלט איהר קיין זאך ניט. אליין א גביר'שע טאכטער און רבי אליקום'ס א שנור. ביים אויסגעבען האט איהר דער טאטע געגעבען דריי טויזענד רובעל, זי האט פון כל טוב, זי האט אי נחת, אי גדולה, אי כבוד. און זי איז טאקע געווען צופריעדען. א האלז פערעל און איז עזרת נשים דער אויבען־אן האבען עפעס צו זאגען. אלע מאמעס פון טעכטער און דערוואקסענע מיידלאך זיינען איהר שטארק מקנא, וואס גאט האט איהר געבענשט מיט אזא זיידענעם מאן, אזא תכשיט, ווי איהר בענציע איז. אמת, זי קען איהם כמעט ניט, ניט קוקענדיג אויף דעם, וואס

נאָך זייער חתונה איז שוין פינף יאָהר. דאָס הייסט, קענען קען זי איהם זעהר גוט, זי זעהט איהם אַלע טאָג, נאָר זייער בעקאַנטשאַפט פון ערשטען טאָג נאָך דער חתונה ביז היינט האָט זיך כמעט ווי ניט פערגרעסערט... נאָר דאָס האַרט איהר דוקא ניט. אין אָנהויב האָט זי זיך יא אביסעל געשעמט פאַר איהם, פאַרט חתונה געהאַט אויפ'ן אכטצעהנטען יאָהר, נאָר איצט איז זי שוין געוואוינט מיט איהם... יא, דאָס איז אַלץ גוט, אַזוי ווי עס בעדאַרף צו זיין. און דאָך פיהלט זי איצט אַזוי ווי עפּעס פעהלט איהר.

זי האָט זיך אָפּגעריסען פון פענסטער, ווען עס איז שוין גע־וואָרען גוט פינסטער. זי איז אַוויילע געשטאַנען און ווי מישב גע־ווען זיך, וואוהין צו ווענדען איהרע טריט, און באַלד האָט זי זיך געלאָזט געהן צום צימער, וואו איהרער איז געזעסען. זי איז צוגע־גאַנגען צו דער טהיר און האָט דערהערט, ווי בענציע און דער שווער שרייען ביידע מיט משונה'דיגע קולות, אַזוי ווי זיי וואָלטען זיך גע־קריגט, נאָר זי ווייס שוין, אַז דאָס איז ניט קיין קריג: זיי לערנען דאָס אַזוי.

זי בלייבט אונצופריעדען. אַריינגעהן אין צימער האָט זי ניט נאָך וואָס, און זי איז דאָרטען אין גאַנצען איבריג. זי בלייבט ווי־דער אַוויילע שטעהן פערטראַכט און קלערט, וואָס זי זאָל איצט טהאָן? נאָך אַ קורצען ישוב הדעת בלייבט ביי איהר אַריינצוגעהן נאָר צו דער דיענסט אין קיך.

ביי דער דיענסט הינטער'ן טהיר איז זי ווידער שטעהן גע־בליבען. זי האָט דערהערט, אַז מען רעדט דאָרטען. אַ סימן אַז זי איז ניט אַליין. זי האָט וואָס גיכער געאיילט זיך אָפּצוטרעטען פון דאָרטען, כדי ניט צו הערען וואָס מען רעדט, נאָר די פּאָר ווערטער וואָס האָבען צו איהר דערגרייכט האָבען איהר קלאָר געמאַכט, ווער דער צווייטער איז אין קיך און וואָס דאָרטען קומט פאָר. זי האָט דערקענט דעם צווייטענס קול. דאָס איז געווען משה'ל, רבי אַליקום'ס אינגערער זוהן, און ער האָט אָנגעבאָטען דער דיענסט אַ קוש.

— וואָס ווערט איהר האָבען דערפון? — פרעגט די דיענסט

מיט א גלעכטער, און דער געוויש וואָס האָט זיך ביז דער סעקונדע געהערט פון וואַשען געפעס איז מיט אמאָל שטיל געוואָרען.

איהר האָט פערקוועטשט אין הארצען. איהר האָט איצט ניט געהאָרט, וואָס משה׳ל קושט זיך דאָרטען מיט דער דיענסט; איצט געהט עס איהר ניט אַן. אבער זייער קושען האָט דערווייל א נאָמען געגעבען דעם געפיהל, וואָס האָט זיך פריהער אָנגעהויבען צו שטויסען ביי איהר אין הארצען. איצט האָט זי פּלוצים דערפיהלט, וואָס איהר פעהלט, און עס האָט איהר גענומען נאָגען אין הארצען.

זי איז מיט האסטיגע טריט אַפּגעטראָטען פון קיך־טהיר און האָט זיך באַלד געכאַפּט, אז זי שטעהט ווידער ביים אָפענעם פענס־טער, וואָס קומט ארויס אין גערטעל. דאָס ווינטעל וואָס האָט גע־בלאָזען פון דרויסען האָט אביסעל אַפּגעקיהלט איהר הייסע געזיכט. נאָר אין הארצען האָט ניט אויפגעהערט צו נאָגען.

זי האָט דערהערט, ווי עמיצער שלאָנדערט אין טופלעס אי־בער׳ן צימער. דאָס איז בענציע ארויסגעגאַנגען פון פאָטער און איז אריין אין שלאָף־צימער. ער האָט זיך צוגעלעגט אוויילע אין בעט, ניט צו שלאָפען, נאָר צו בעטראַכטען אליין דעם עניז, מכח וועלכען ער האָט ערשט זיך מפלפל געווען מיט׳ן פאָטער. זי איז אויך באַלד אריין אין שלאָף־צימער, האָט זיך אוויילע ארומגעדרעהט, האָט עפּעס כלומרשט געזוכט, נאָר איהר האָט באַלד אַפּגעשטעלט זיין קול:

— וואָס דרעהסטו זיך דאָ ארום? שטער מיר ניט!

זי איז געוואָרען ווי אַפּגעגאָסען מיט אַן עמער קאַלטען וואַ־סער. זי איז ארויס פערשעמט, בעליידיגט. דאָס הארץ האָט איהר געבראָכען, צו די אויגען זיינען איהר צוגעטראָטען טרערען פון ווייהטאָג, חרפה און בושה.

זי איז נאָך א לאַנגע צייט געזעסען ביים פענסטער, ענדליך איז זי אריין אין שלאָף־צימער און געלעגט זיך שלאָפען.

אָבער דער שלאָף איז געלאָפען פון איהרע אויגען. אומזיסט האָט זי זיך געוואָרפען פון איין זייט אויפ׳ן צווייטען, אומזיסט האָט זי געגראָבען דעם קאָפּ אין קישען, אומזיסט האָט זי געשליידערט

פון זיך און באַלד צוריקגעצויגענע די דעקע. אומזיסט! קיין זאַך האָט ניט געהאָלפן.

שפּעטער איז אויך בענציע אַריין אין שלאָף־צימער און האָט גענומען לייענען אויפ׳ן קול קריאַת שמע. זי האָט זיך אין זיין זייט ניט אומגעקוקט, נאָר באַלד האָט זי געהערט ווי זיין בעט האָט אַ סקריפּע געטהאָן און אין עטליכע מינוט אַרום האָט זיך דערהערט זיין כראָפּען.

זי איז געלעגען און איהר האָט געדאַכט, אַז די נאַכט איז לאַנג ווי דער אידישער גלות און וועט זיך קיין מאָל ניט ענדיגען. זי האָט זיך געמאַטערט צו פערטרייבען אַלע רעיונות פון קאָפּ, ווענען קיין זאַך ניט צו קלערען, נאָר ווי אויף צו להכעיס איז איהר אַלע ווייל אַרויף אויפ׳ן געדאַנק די דיענסט־מיידעל און משה׳לע. האָט איהר מאַן אויך אמאָל געקושט אַ מיידעל? זי ענטפערט „ניין״ און דאָס גיט ניט צו קיין איבריגען חן בענציע׳ן אין איהרע אויגען.

זי דערמאָנט זיך, אַז זי האָט אויך פון קיין מאַנסביל אויסער דעם טאַטען, קיין קושען ניט געהאַט. זי האָט זיך גאַר מיט קיין מאַנסביל ניט געקענט. טאַטע־מאַמע האָבען קיין צייט ניט געהאַט און געאיילט חתונה צו מאַכען איהר — פרעגט, פאַר וואָס? פאַר ווען? איהרע חברת׳עס זיצען נאָך איצט אויך מיידלאַך. איהר נאָר האָט מען געאיילט אַנצוטהאָן אַ פּאַרוק אויפ׳ן קאָפּ.

זי גיט אַ שאַר מיט דער האַנט איבער׳ן שטערן. זי וויל פערטרייבען די געדאַנקען. אַ אידישע טאָכטער טאָר אַזעלכע רעיונות ניט האָבען. ס׳איז אַן עבירה אַזוי צו טראַכטען... זי האָט אַ פיינעם מאַן... אַלע זיינען איהר מקנא...

נאָר דער מאַן האָט אַן אינגערען ברודער, און דעם ברודער רופט מען משה׳לע, און דער משה׳לע האָט זיך געקושט מיט דער דיענסט־מיידעל... דאַכט זיך, משה׳לע און בענציע זיינען צוויי ברידער פון איין טאַטע־מאַמען, פאַר וואָס איז איינער אַזאַ פלאַם און דער צווייטער אַזאַ קראַך? פאַר וואָס איז בענציע ניט אַזאַ ווי משה׳לע?

זי כאַפּט זיך ווידער ביי זינדיגע רעיונות און פערטרייבט זיי ווידער אמאָל און וואונדערט זיך, ווי אַזוי זי קעהרט זיך צוריק צו זיי.

ענדליך האָט זי בעמערקט, אַז אין שטוב ווערט עטוואָס ליכטי־גער. זי איז אַרונטער פון בעט און איז צוגעגאַנגען צום פענסטער. פון הינטער דעם פאָרהאַנג האָט זי דערזעהן, ווי די גאַס, די הייזער אַרום זיינען בעגאָסען מיט אַ בלויקייט. זי האָט אַריינגעשטעקט די פּיס אין די טופליעס, אַרויפגעוואָרפען אויף זיך אַ קליידעל און איז אַרויס אין דרויסען.

דרויסען איז געווען שטיל. עס האָט זיך נאָר געהערט פון דער זייט וואו דאָס שטעדטעל איז געווען אַ קוקעריקו פון העהנער, דאָס פייפען און קנאַקען מיט׳ן בייטש אין דער לופט פון דעם פּאָס־טוך, וואָס האָט צוזאַמענגעקליבען די טשערעדע, זעלטען אַ הוסט פון אַן אַלטען מאַן און די שווערע טריט מיט אייזערנע פּאָדקאָוועס פון דעם וואַסער־טרעגער וועלכער איז שוין געווען ביי זיין אַרבייט.

דאָס גראָז איז געווען נאָס פון טהוי, און די נאַסקייט האָט דורכ־געדרונגען די דינע טופליעס, נאָר זי האָט קיין זאַך ניט געפיהלט און האָט זיך געלאָזט געהן ווייטער. דער ברעג פון דעם מזרח זייט הימעל האָט זיך גענומען בעגיסען מיט אַ פּורפּור־רויטער פאַרב. דאָס ערשטע מאָל אין איהר לעבען האָט זי געזעהן, ווי די זון געהט אויף און זי איז געבליבען שטעהן אַ ווײַלע, ווי פאַר אַן אומבעקאַנ־טער ערשיינונג, איינגעגעסען מיט די אויגען אין יענער זייט הי־מעל. באַלד איז יענע זייט פערפלייצט געוואָרען מיט אַ ים פייער, און די ערשטע שטראַלען פון דער אָנקומענדער זון האָבען גענומען שטיפען, שפּרינגען אַרום און אַרום. זי האָט אַ היבשע צייט די אוי־גען ניט געקענט אָפּרייסען פון דאָרטען און ווען זי האָט זיך ענדליך אָפּגעריסען פון איהר אָרט האָט זיך די זון געבאָדען אין יענעם פייער.

איצט איז איהר ווייהטאָג אין הארצען נאָך שאַרפער געוואָ־רען... איצט האָט זי נאָך שטאַרקער דערפיהלט, אַז איהר פעהלט עפּעס... אַז טאַטע־מאַמע האָבען איהר ניט פערשאַפט דאָס גאַנצע גליק, וואָס אַ מענש קען האָבען...

זי איז געגאַנגען איבער דער לאָנקע און איז נעהענטער צוגע־קומען צו די ביימער, וואָס זיינען דאָרטען געשטאַנען. זי איז אין גאַנצען געווען פערזונקען אין אַ טיעפען קומער און האָט קיין זאַך

געהערט און קיין זאַך געזעהן. פּלוצים איז זי געבליבען שטעהן צו־שראָקען. א פּאָר טריט פון איהר האָט זיך געהערט א געשפּרעד און איידער זי האָט נאָך צייט געהאט ארומצוקוקען זיך, האָט זי זיך פּנים אל פּנים געטראָפען מיט איהר דיענסט, וועלכע איז געגאַנגען ארומגענומען מיט א יונגען בחור.

— פּע, מאוס אייך! — האָט די דיענסט גלייך ווי זי איז גע־קומען צו זיך פון דעם קאָנפוז געזאָגט בייז צו איהר: — וואָס היט איהר מיינע טריט און געהט מיר נאָך? דאָס איז מיין חתן. איך האָב זיך מיט איהם ניט וואָס צו שעמען.

די בעליידיגונג איז געווען צופיעל פאר איהר. זי האָט עפּעס ווי דערפיהלט אויף זיך די פאַרעשווע פון א גראָבען טראָט. זי האָט זיך גלייך צוריקגעקעהרט אין הויז.

פון איהר פריהיגען שפּאציר האָט זי געכאַפּט א צוקיהלונג. א פּאָר טעג איז זי ניט ארויס פון בעט. דערווייל איז די שאַרפע ביינקענים אריבער און איצט איז זי עטוואָס בלייכער און אומעדי־גער געוואָרען.

וועלען זיך נאָך אַזעלכע נעכט איהר צוריקקעהרען?
קיינער ווייס ניט...

מיין מאַמעסטענה.

איך בין שוין געשטאַנען אין שידוכים. שדכנים האָבען די שוועלען אָפּגעשלאָגען.

בראַנפען, לעקאך איז פון טיש כמעט ניט אַראָפּגענומען גע־וואָרען. די מאַמע האָט געגאַרט דערלעבען די גליקליכע שעה, ווען זי וועט זוכה זיין צו פיהרען איהר „בן־יקיר' צו דער חופה, און מיט יעדען שדכן האָט זי זיך אַזוי געפּרעהט, אַז זי האָט פּשוט ניט געוואוסט, וואָס מיט איהם צו טהאָן, וואָס פאַר אַ כבוד איהם צו געבען. איהר האָט געדוכט, אַז אַלע שדכנים לעבען נאָר מיט איהר זוהן און אַרבייטען און זוכען נאָר פון איהר'ט וועגען.

פערנאַרען האָט די מאַמע מיך ניט געוואָלט, און אַזוי ווי זי האָט געקוקט אויף מיר מיט די אויגען פון אַ היים־ליבענדע מוטער, האָט איהר אַלץ געדוכט, אַז מען וויל ביי איהר אויס־כאַפּען די מציאה און דעריבער איז איהר קיין כלה ניט געפעלען געוואָרען, אין יעדער איינציגער האָט זי געפונען אַ חסרון, און קיין נדן האָט איהר ניט געקענט בעפרידיגען: אַלץ צו קאַרג.

געערדט מיט די שדכנים האָט די מאַמע: גע־טענה'ט, זיך געדונגען, געזאָרגט וועגען כבוד: און דער טאַטע האָט געמאַכט לחיים און פון יוצא וועגען אַמאָל אַריינגעשטעלט אַ וואָרט.

ביי מיר, ווי עס פיהרט זיך, האָט זי ניט געפרעגט, נאָר מחשבות'ן דערוויול פרעגען איז טאַקי געווען גאַנץ איבעריג.

איך האָב זיך געשטויסען, וואָס דאָ קומט פאָר, נאָר איך האָב זיך געמאַכט ניט וויסענדיג. אַ געשפּרעך מכח דעם ענין מיט דער מאַמען, האָב איך געוואוסט, וועט איהר קיין פערגניגען ניט פער־

שאפען, און גענוג וועט זיין צו ריידען איבער דעם, ווען די הייסע שעה וועט קומען.

די מאַמע אליין, ווייזט אויס, האָט זיך פאר דעם אויך גע־שראָקען און דעריבער, קען זיין, האָט זי אזוי שטאַרק געקליבען.

אין שטעדטעל איז גאָר קיין סוד ניט געווען. אז איך „שפּיעל א ליעבע" מיט בעריל דעם ציגעלניק'ס טאָכטער. די מאַמע, פער־שטעהט זיך, האָט דערפון געוואוסט ניט ווינציגער, ווי אלע אנ־דערע שטעדטעלדיגע, נאָר זי האָט איבער דעם מיט מיר קיינמאָל קיין וואָרט ניט גערעדט און האָט אויף דעם געקוקט ווי אויף א קינדער־שפּיעל.

קעגען בעריל דעם ציגעלניק'ס טאָכטער, קען זיין. וואָלט זי גאָר ניט געהאַט, נאָר שיינקען וואָלט זי קיין מאָל ניט געקענט איהר פאָטער, וואָס ער איז א ציגעלניק, און קיין נדן וואָלט ניט געקענט העלפען אַפּצוואוואשען דעם פלעק.

„זי" האָט אויך געוואוסט פון די שדוכים, וואָס מען רעדט מיר, און מיר האָבען זיך ביידע איבער דעם לוסטיג געמאַכט.

ענדליך איז איין שדכן געלונגען אויסצוזוכען ערגעץ פאַר מיר א כלה, וואָס איז געפעלען געוואָרען דער מאַמען: דער יחוס, נדן, די כלה אליין, וועדליג דער שדכן האָט בעשריעבען — אלץ איז געווען ווי די מאַמע האָט געוואונשען און די מאַמע האָט איצט געמוזט פאַרברייטען מיר צו דער נייעס, ווייל עמיצער האָט גע־דאַרפט קומען מיך זעהן.

אין א שעהנעם פריהמאַרגען, ווען איך בין געקומען פון קלויז מיט'ן אויסגענעהטען זיידענעם תפילין־זעקעל, אויפגעהאנגען מיט'ן זיידענעם שנירעל אויפ'ן רעכטען צייג־פינגער, האָט מיר די מאמע בעגעגענט פריינדליכער ווי געוועהנליך.

זי האָט מיר דערלאַנגט עסען און אנידערגעזעצט זיך אנטקעג־נען מיר מיט פערלייגטע הענד אויפ'ן שוים און גענומען מיר נאָכ־קוקען יעדען ביסען אין מויל, פּונקט ווי זי וואָלט גאָר קיין אנדער ארבייט ניט געהאַט. מיט יעדען ביסען מיינעם האָב איך איהר געטהאָן א גרויסע טובה און געשיינקט איהר הויפענס געזונד.

— פאַר וואָס בענשטו ניט, מיין זוהן? האָט זי מיך גע־

שטראפט מיט א ווייכען קול, זעהענדיג, אז גלייך מיט'ן לעצטען ביסען, האב איך זיך אויפגעהויבען פון טיש.

איך בין דעמאלט געווען אין דער השכלה'שער פעריאדע, און רעליגיעזע זאכען איז ביי אונז אויך געווען זעהר א קראנקער פונקט. אהן וועהטאג פוןביידענס זייטען האט מען איהם ניט געקענט בעריהרען.

ווען איך האב זיך א צווייטען מאל געוואלט אויפהויבען פון טיש, דאס הייסט נאכ'ן בענשען, האט די מאמע מיך אפגעהאלטען:

—ווארט, וואס איילסטו זיך אזוי?

איך בין געבליבען זיצען אויף מיין ארט, אויבען־אן מיט אראפגעלאזטע אויגען ווי א חתן, אויספויקענדיג מיט די פינגער אויפ'ן טיש עפעס א נגונ'דעל.

— איך האב געוואלט מיט דיר עפעס ריידען.

איך האב עטוואס אויפגעהויבען דעם קאפ האלטענדיג די אויגען אלץ ארונטערגעלאזען.

זי איז א ווילע געבליבען שטיל. זי האט געזוכט ווערטער. באלד אבער האט זי אנגעהויבען מיט א טרויעריגען קול:

— מיין קינד, דו ווייסט דאך דעם פערגניגען וואס איך האב געהאט מיט דיין טאטען. אפגעלעבט א לעבען און פרעג וואס? די גאנצע שטוב איז אויף מיין קאפ, ועמעס מוח דארט אויף דער הוצאה, ענטפערן א בעל חוב? דער טאטע וויים נאר די קלייזעל, איהם ארט הפנים, וואס עס טהוט זיך ארום איהם? פון זיינעט וועגען מעג זיך די שטוב איבערקעהרען קאפויר... יע, וואס האב איך געוואלט זאגען? יע, מיין איינציגער טרייסט אין לעבען, מיין נחת ביזטו געווען... ניט צו פערזינדיגען, קיין טענות צו דעם אויבערשטען האב איך ניט... ווען גאט וואלט דיר אביסעל גע־שטארקט דאס הארץ און דו וואלסט געווען עטוואס פרומער — אודאי וואלט זיך א מאמעס הארץ געפרעהט מיט דעם, נאר אזוי האב איך אויך קיין טענות ניט. איך פערהאף צו דעם הענט־ניט־געוואשענעם, אז ווען דו וועסט חתונה האבען, דו וועסט האבען א ווייב און דו וועסט ווערען א שטיקעל בעל־הבית, וועסטו אוועק־ווארפען די אלע נארישקייטען...

די מאַמע האָט זיך אָפּגעשטעלט און אַ וואָרף געטהאָן אויף מיר אַ פאַרשעענדען בליק.

מיין השכלה האָט זיך געפונען בעלייידיגט, וואָס די מאַמע רופט מיינע אידעען נאַרישקייטען. איך האָב איהר געוואָלט ענט־פערען עפּעס אַ שאַרפען וואָרט, עפּעס אַ טיעפען שטאַך, נאָר מיין כעס האָט מיר מבלבל געווען און דאָס געזוכטע וואָרט האָט זיך ניט געפונען ביי מיר.

—...יע, וואָס האָב געוואָלט זאָגען? האָט די מאַמע ווייטער אָנגעהויבען נאָכדעם, ווי זי האָט אַ פּרוב געטהאָן איהר מערכה. איך האָב זיך מיט דיר ניט צו שעמען אַ דאַנק און אַ לויב דעם הענד־ניט־געוואַשענעם, ניט ערגער חלילה פאַר לייטישע קינדער... מילא, היינט איז אַ נייע וועלט... גאָר ניט... נאָר אומשטיינס גע־זאָגט, וואָס איז דעם מענשענס לעבען? ווער וויים, וואָס עס טהוט זיך אונטער די פּלייצעס? (די מאַמע האָט ביי די לעצטע ווער־טער אַ זיפץ געטהאָן) ווער וויים, וואָס מיט אַ מענשען קען זיך מאַכען מאָרגען? דערוויייל, כל זמן מען לעבט און מיר זיינען שטיקלאַך בעלי בתים מיט אַ פיינעם שם, לאָמיר פון דיר אביסעל נחת האָבען...

— ווער לאָזט אייך ניט? האָט נחת פיעל איהר ווילט, האָב איך געענטפערט ברוגז'דיג.

ווער לאָזט ניט! האָט נחת! — האָט זי ווידערהאָלט מיט אַ זיפץ, — מהיכא תיתי, אז דיין עלטערער ברודער, עליו השלום, וואָלט געלעבט, וואָלט איך שוין אודאי אביסעל נחת געהאַט. נאָר אזוי האָב איך אויך קיין טענות ניט צו גאָט... איך זינדיג ניט מיט מיינע ליפּען. ביז איצט האָסטו דער מאַמען די אויגען ניט פער־שוואַרצט און איך פערהאָף, אז ווייטער וועסטו אויך ניט פער־שוואַרצען... אומשטיינס געזאָגט, וואָס איז אַ מאַמעס נחת? מען האָט אַ קינד — וויל מען האָבען אַ'ן אייניקעל, אפשר וועט דער אויבערשטער מאַריך שנים זיין און וועט לאָזען דערלעבען ביז אַז אוראייניקעל...

— בכן? האָק איך איבער אונגעדולדיג.

בכן? ווידערהאָלט זי מיין פראַגע און ווערט עטוואָס אונ־

רוהיג פון מיין אונגעדולד, — בכן וואלט איך זעהר וועלען דו זאלסט אמאל פאלגען א מאמען אויך... און חתונה האבען...

— חתונה האבען? פרעג איך מיט א געלעכטער און הויב די אויגען אלץ ניט אויף: — חתונה האבען? וואס האב איך דא קיין צייט ניט? ביי די לעצטע ווערטער פיהל איך ווי א פער־גניגענדער פיבער געהט מיר דורך מיין לייב.

— זאג דאס ניט, מיין קינד, פערשאף ניט דער מאמען יסורים, זיי איהר ניט מקצר די יאהרען, א אידיש קינד מוז חתונה האבען, און לאמיר האבען דעם נחת צו פיהרען דיך צו דער חופה, כל זמן די אויגען זיינען מיר נאך אפען...

איהר גאנצע געזיכט איז געווען אפגעטונקט מיט אזא מין בעטריבטקייט, אז ביי א בליק פו זאונטער'ן שטערן אויף איהר, האט מיר דאס הארץ פערקוועטשט פון רחמנות.

איך האב געשוויגען און געווארט. זי האט באלד ווייטער אנגעהויבען:

—...כל זמן שערבעלאך ליגען נאך מיר ניט אויף די אויגען, וועל איך זעהן, אויף פיעל א מענש קען זעהן, אז דו זאלסט חתונה האבען מיט א שטיקעל תכלית. מען האט מיר פאר דיר פארגעלייגט א שלל שדוכים, גאט צו דאנקען, חן האסטו ביי לייטען, זאל ער דיר נאר שיינקען דאס שטיקעלע מזל, דערווייל ניט צו פערזינדי־גען, א כלה האב איך דיר אויסגעקליבען א רויז...

— דו אויסגעקליבען א כלה? פרעג איך ווי נשתומם. — פאר מיר א כלה אויסגעקליבען? און וואו בין איך אין דער וועלט?

— זי וועט אבער דיר געפעלען ווערען, דו וועסט איהר ממש קושען די טריט.

— מיר וועט קיין כלה ניט געפעלען ווערען, ענטפער איך טרוקען.

— וואס הייסט ניט געפעלען ווערען?

— פשוט ניט געפעלען ווערען, ווייל איך האב שוין א כלה...

— וואס רעדסטו? גאט איז מיט דיר! וואו האסטו א כלה?

— בעריל דעם ציגעלניק'ס טאכטער איז מיין כלה, ענטפער

איך און קוק דער מאַמען גלייך אין די אויגען און ווייס ניט עד היום, ווי האָט זיך ביי מיר גענומען מוטה אַזוי צו טהאָן.

— דעם ציגעלניק'ס טאָכטער דיין כלה! דעם ציגע־עלניק'ס טאָכטער!

— וואָס געהט מיר אָן דער ציגעלניק, אַבי די טאָכטער געפעלט מיר!

— געפעלט דיר! אַזוי רעדסטו דאָס צו אַ מאַמען, וואָס האָט דאָס גאַנצע לעבען געשוואָרצט, געהאָרעוועט, קריעה געריסען, ניט געוואוסט פון קיין טאָג און פון קיין נאַכט און פאַר וועמען? פאַר וואָס? אויב ניט צוליעב דיר! — איצטער ווילסטו איהר בעצאָהלען דערפאַר! דו ווילסט איהר טרייבען פאַר דער צייט אין גרוב אריין! מילא איך וועל דיר גאָר ניט זאָגען... טהו ווי דו פערשטעהסט... בעצאָהל דער אַלטער נאַר, ווי זי איז ווערט... מסתמא האָב איך אַזוי פערדיענט ביי גאָט...

ביי די לעצטע ווערטער האָט זיך איהר דער קול איבערגעריסען, און טרעהרען האָבען איהר גענומען פאַלען פון די אויגען.

אין דעם טאָג האָט די מאַמע מעהר ניט גערעדט מיט מיר וועגען דעם. אויף מאָרגען האָט זי ווייטער ווידערהאָלט די זעלביגע טענות און עס האָט זיך ווייטער געענדיגט מיט טרערען. נאָר אין עטליכע טעג אַרום האָט זי מיט מיר אָנגעהויבען ריידען גאָר מיט אַן אַנדער לשון.

—...מיינסט וואָס? — האָט זיך די מאַמע צו מיר געווענדעט, — מיינסט וואָס? איך בין אַמאָל אויך געווען אַ יונג קינד, נאַריש ווי אַלע מיידלעך... יונגע בלוט — ניט צו בעשולדיגען... איך האָב געהאַט אַ לעהרער און, זאָגען דיר דעם אמת? איך האָב איהם אַזוי ליעב געהאַט ווי דו דעם ציגעלניקס טאָכטער און נאָך אפשר שטאַרקער. נאָר וואָס זאָג איך „אפשר"? ס'איז גאָר קיין אפשר ניט: לאַנגע שוואַרצע האָר, אַ גרויסער שטערן מיט טיעפע ווינקלען, אויגען — אויגען האָבען געברענט, דאָס געזיכט בלייך, אויגעהאָרעוועט...

די מאַמע איז געבליבען שטעהן אַ ווײַלע. איהר פערזאָרגטע געזיכט האָט זיך עטוואָס בעפאַרבט. איהרע האַלב־אויסגעלאָשענע

אויגען, ניט קוקענדיג אויף איהרע אכט־און־דרייסיג יאָהר, האָבען זיך אָנגעצונדען מיט אזא פייער, וואָס איך האָב קיין מאָל ניט בעמערקט אין זיי. עס איז געווען אזוי ליכט צו זעהן, אז דער בילד, וואס טויכט איצט אויף פאר איהרע אויגען, בלאָזט אין איהר אריין א נייעם לעבען.

די מאַמע האָט ווייטער גענומען ריידען, אָנפאנגס שטיל, אזוי ווי טראכטענדיג אויפ'ן קול און דערנאָך אלץ העכער, העכער:

— אָנפאנגס פלעגט זיין געזיכט אין מיר דערוועקען עפּעס א מין רחמנות. וואָס פאר א געשעפטען האָב איך מיט איהם גע־האָט? גאָר ניט. ער פלעגט מיר קומען געבען די שטונדע און פטור. פאר וואָס האָב איך אויף איהם געלייגט א רחמנות — ווייס איך עד היום ניט, נאר זיין בלייכע געזיכט האָט מיר געשני־טען ביים הארצען, שעה'נווייז פלעג איך אָפּשטעהן ביים פענסטער פאר דער שטונדע, און אויב עס פלעגט גיסען א רעגען אדער פאלען א שניי אדער דער פראָסט אדער די היץ פלעגען זיין גרויס, פלעג איך אויסגעהן מיט די כחות, וואָס ער מוז ארומלויפען איבער די שטונדען...

אמאָל, דאס איז געווען א שעהנער זומערדיגער פארנאכט, איך געדענק דעם טאָג ווי איצטער, אָט זעה איך אונזער צימער פאר די אויגען, די זון האָט שוין געהאלטען ביים אונטערגעהן און די לעצטע שטראהלען האָבען זיך צושפּיעלט, געשפּרונגען אויף דער וואַנד נעבען סופיט, וואָס אנטקעגען איבער דעם פענסטער. איך בין געזעסען אויף א שטוהל און ער איז געשטאַנען איבער מיר, אונזער לערנען האָט זיך עפּעס ניט געקלעפּט, איך בין געזעסען און פער'חלומ'ט זיך, אונטערוויילעכס, האָב איך א וואָרף געטהאָן א בליק אויף איהם און האָב בעגעגענט אין זיינע אויגען עפּעס א מאָדנע מין ליכט. ביז אהער האָב איך אזא ליכט ניט געזעהן אין זיינע אויגען און מיר איז געווען עפּעס אזוי גוט, אזוי פערגעניגענד. אזוי וואויל! נאר צו דערזעלבער צייט איז מיר ווי א ציטער ארי־בער געגאַנגען איבער'ן גאַנצען לייב. איך האָב געקוקט אין בוך און געלייענט און ניט געהערט וואָס, און, אז ער האָט מיר פּאַפּ־

ראַוועט, האָב איך ניט געהערט זיין קול און מיר איז געווען אזוי זיס, אזוי אנגענעם!

— ווי אזוי דאָס האָט געטראָפען? אסור אויב איך וויים. נאָר ווען איך האָב ווי ערוואכט פון מיין חלום'ען האָב איך דערפיהלט זיינע הענד ארום מיין האַלז און זיינע ליפען אויף מיינע ברענענדיגע באַקען. איך האָב דערפיהלט ווי מיין הויט פון שפּיץ קאָפּ ביז די שפּיץ פינגער פון די פיס ציטערט אויף מיר און איך האָב זיך א ריס געטהאָן פון זיינע הענד, א הויב געטהאָן געשווינד פון שטוהל און ארויסגעלאָפען פון צימער. איך בין אין צווייטען צימער געזעסען, צו געשטאַנען — דאָס געדענק איך ניט ריכטיג — צומישט, צוטומעלט און ווענען קיין זאַך ניט געקלערט. דערנאָך — וויפיעל דאס האָט געדויערט געדענק איך ווייטער ניט — האָב איך דערהערט זיינע טריט. דאָס הארץ איז מיר פערשטאַרבען אינעווענינ און גלייך זיך גענומען צאַפּלען אזוי האסטיג, אזוי האַסטיג, אז איך האָב געמיינט עס פאַלט מיר ארויס. דערנאָך האָב איך דערהערט ווי די טהיר צו דער גאַס האָט זיך געעפענט און ווי ער איז ארויס. איך האָב אויסגעבראָכען אין א געוויין. וואָס האָב איך געוויינט? געדענק איך ניט קלאָר, נאָר דאָס געדענק איך, אז וועה געטהאָן האָט מיר פאַר איהם...

די מאַמע האָט זיך אָפּגעשטעלט, איהר גאַנצע געזיכט האָט איצט געפלאַמט און איהרע ברענענדיגע אויגען האָבען אויסגעדריקט א טהויער, א טיעפען קומער, — עס קען זיין פאַר דעם וועהטאָג, וואָס זי האָט איהם דעמאָלט פערשאַפט און עס קען זיין פאַר דעם גליק, וואָס זי האָט געהאַלטען אין די הענד און אליין ארויסגעלאָזט, און אפשר פאַרביידע צוזאַמען.

איך האָב איהר די גאַנצע צייט געהערט מיט גרויס נייגירדע און האָב געוואָרט מיט גרויס אונגעדולד, זי זאָל ווייטער פאָרטזעצען. די מאַמע האָט מיך זעהר פעראינטערעסירט. אייביג אזא שטילע, אז אָפּגעשטאָרבענע אין אלע זאכען, וואָס געהערט ניט צו דער אמונה, צו מיר און צום געשעפט. און פּלוצים האָט ז־ זיך אזוי צורעדט און נאָך מכח אזא עניו. איך האָב געוואָרט מיט גרויס אונגעדולד. נאָר זי האָט זיך וואַרשיינליך געכאַפּט, אז זי

האט זיך פערדערט און זי איז א לאנגע צייט געבליבען שטיל.

—יע, נאר וואס האב איך געוואלט זאגען—האט זי ווייטער גענומען רעדען: אבער שוין א סך קיהלער און שוין גאר מיט אן אנדער קול, — יע, וואס האב איך דיר געוואלט זאגען, ס'איז הבל הבלים, ליעבע־שמיבע, ס'איז פוסטע זאכען. איך האב מיין לעהרער זעהר ליעב געהאט און ער מיר אודאי ניט ווענינער, ער האט מיר צוגעזאגט הרים וגבעות; נאר איך בין געווען טויב ווי די וואנט. וואס, טאקע, פרעג איך דיר, וואס? וואס? וואס פאר א גוטס קען ארויסקומען דערפון? הייסט דאס דען ניט נאכגעבען דעם יוצר הרע? הא? איז דאס ניט געזינדיגט קעגען דעם רבונו של עולם? הא?

זי איז אוויילע געבליבען שטיל, איך זאל איהר פאטאקעווען. איך האב געווארט און געקוקט אויף איהר, געקוקט אויף איהר גע־זיכט, וואס האט זיך ווייטער פערצויגען מיט א וואלקען, געקוקט אויף איהר צונויפגעקנייטשטע שטערן און ארויסגעזעהן קלאר, אז כאטשע זי רעדט וועגען יצר הרע מיט אזא פעסטען קול, איז דאך ביי איהר אין הארצען די זאך ניט אזוי גלאט און זיווארט אויף מיין פאטאקעווען. ניט אזוי פון מיינעט וועגען, נאר מעהר פון איהרט וועגען, צו בערוהיגען די בורע, וואס האט זיך איצט אויפגעהויבען ביי איהר אין הארצען.

איך האב אויף איהר רחמנות געהאט און דאך ווי וועלענדיג ציהען איהר פאר דער צונג האב איך איהר א זאג געטהאן:

— מסתמא האט ער דיך ניט געליעבט, ווי געהעריג איז.

זי האט א ביטערען שמייכעל געטהאן:

— ניט געליעבט? ער האט מיך ניט געקענט פערגעסען אפילו שפעטער, ווען איך האב שוין חתונה געהאט פאר דיין טאטען. האט זי געזאגט און די אויגען האבען זיך איהר ווייטער אנגע־צונדען. אמאל, דאס איז געווען שוין צוויי יאהר נאך מיין חתונה. און, דיר צו לאנגע יאהר, דיין ברודער עליו השלום איז דעמאלט נאך געווען א זייגעדיג קינד. איך געדענק דאס ווי איצט, דאס קינד איז אקארשט איינגעשלאפען אין וויגעלע און איך בין געווען אנגעטהאן ווי מען געהט אין א שטוב, פלוצים עמיצער קלינגט,

קיין נאָווינע איז דאָס ניט און איך קוק זיך אפילו ניט אום. די דיענסט האָט דאָרטען געעפּענט און איך הער, עמיצער עפנט מיין טהיר, איך קעהר אָפּ דעם קאָפּ פון די ברודיגע־ווינדעלאך, וואָס איך האָב צוזאמען־געקליבען און איך דערזעה „איהם“: מיר איז אַזש פינסטער געוואָרען אין די אויגען פאַר שאַנדע. א היבשע צייט האָב איך דעם לשון ניט געקענט געפינען און בין געשטאַנען ווי אַן אַנגעמאָלטער גולם. ער איז אויך אַ ווײַלע געשטאַנען אָהן ווערטער: נאָר באַלד האָט ער זיך צורעדט. האָט מיר דערצעהלט, אַז ער איז אומישנע געקומען צופאָהרען מיך זעהען. כאָטש גע־הערט האָט ער שוין פון מיין חתונה און געבעטען מיר איך זאָל אַז איהם קיין מאָל ניט פערגעסען... אייביג, אייביג, האָט ער גע־שוואָרען, וועט ער טראָגען מיין בילד אין זיין הארצען... איהם זיינען געשטאַנען טרערען אין די אויגען... איך האָב ניט געקענט צו־זעהן זיינע טרערען און אויף איהם קוקענדיג אויך געוויינט... ענד־ליך האָב איך זיך געכאַפּט, אַז איך שטעה מיט א פרעמדען מאַנס־ביל און וויין... מיר איז געוואָרען עפּעס אַזוי אונבעקוועם. ער האָט דאָס פערשטאַנען און געזאָגט, ער געהט שוין אוועק, נאָר פאַר זיין אוועקגעהן, האָט ער געבעטען, זאָל איך איהם ווייזען דאָס קינד... איך האָב עס ארויסגענומען פון וויגעלע און געוויזען איהם און ער האָט דאָס קינד בעדעקט מיט קושען... דיין טאַטע האָט דאָס קינד קיין מאָל ניט געקושט מיט אַזאַ וואַרעמקייט. ער האָט מיר נאָך אַמאָל געבעטען מיט אַ שטילען הייזעריגלאַכען קול פון אראָפּגע־שלונגענע טרערען, איך זאָל איהם צו שלעכטען קיין מאָל ניט דער־מאָנען און זאָל כאָטש אַמאָל ווענען איהם דענקען און איז אוועק...

דער מאַמעס געזיכט האָט זיך ווייטער בעצויגען מיט א וואָל־קען, עס איז געווען קענטיג, אַז אין געדאַנקען לעבט זי איצט איבער די לעצטע צושיידעניש זייערע.

— נאָר, יע, וואָס האָב איך געוואָלט זאָגען? האָט זי זיך באַלד ווייטער געכאַפּט. — אידישע קינדער און מען טאָר דעם יצר הרע ניט נאָכגעבען. ליעבע־שמיבע דאָס איז פּוסטע זאַכען. איך האָב בעסער געפאָלגט טאַטען־מאַמען און האָב קיין חרטה ניט...

* * *

נאָר — אַ גאָט'ס וואָונדער! — די ערצעהלונג האָט ניט נאָר אויף מיר ניט געווירקט, אז איך זאָל ארויסשלאָגען ברוך דעם ציגעלניק'ס טאָכטער פון קאָפּ. נאָר פערקערט. מיר האָט נאָך שטארק, זעהר שטארק אזש צו טרערען וועה געטהאָן, פאר וואָס די מאַמע האָט ניט חתונה געהאט פאר איהר געוועזענעם לעהרער.

אַרקע דער שוסטער.

שוין אַ גוטע שעה, ווי אַרקע מאַטערט זיך איינצושלאָפען און קען ניט. ער האַלט פערמאַכט די אויגען, פּרובירט צו ליגען אווילע אונבעוועגט — נאָר דער שלאָף קריכט ניט אין קאָפּ. דער וואנט־זייגער גיט עפּעס אַ מין סלוקערץ, אַ סימן אַז באַלד וועט ער שלאָגען. אַרקען פערגלוסט זיך צו וויסען פּיעל עס געדויערט פון סלוקערץ ביז'ן שלאָגען. ער הויבט אָן צו צעהלען די טיק־טאַקס. זעכציג טיק־טאַקס אין אַ מינוט, צוויי מינוטען האָט ער אָנגע־חשבונ'ט נאָר אויף דער דריטער האָט ער זיך פערפּלאָנטערט און גע־וואָרפען דאָס צייהלען. דער זייגער האָט באַלד גענומען שלאָגען אין איינער איילענים, כמעט ווי אין איין אָטהעם. אַרקע האָט אָפּגע־צייהלט זיבען.

— צום שוואַרץ־יאָהר! נאָך ערסט זיבען אַזייגער! וואָס טהוט מען אַזוי פריה? אין שוהל געהט ער ניט און דאַווענען דאַר־וועגט ער אין שטוב אויך ניט. היינט איז שבת און ביי איהם איז אַ טאָג פון רוה. ער גיט זיך אַ קעהר אַזוי אַז ער בלייבט ליגען אויפ'ן רוקען, לייגט אונטער די הענט, מיט צונויפגעקליאַמערטע פינגער איינע אין די אַנדערע אונטערן קאָפּ און הויבט אָן בהרחבה צו גענעצען.

ער ליגט אַזוי אַ קורצע ווילע און קלייבט נחת פון זיין טאָג רוה, נאָר באַלד וועדט עס איהם דערעסען. ער גיט זיך אַ קעהר אויף דער זייט און טראַכט אווילע.

ער פאַלט אויף אַ פּלאַן: ער רוקט אַרונטער ז'י האַנט אונטער דער פערענע, ציהט אַרויס אַ שטרוי, פערבראַקירט איהם און ציהט אַרויס אַ צווייטען, אַ דריטען און קלייבט אויס אַזעלכען וואָס

האָט אַ האַריג קעפּעל: ער שטרעקט אויס די האַנט צום צווייטען בעט, וואו עס שלאָפט זיין ווייב און פיהרט מיט׳ן שטרוי איבער׳ן האַלז. אָבער די ווייב שלאָפט געשמאַק און פיהלט ניט דעם שטרוי. ער נעהמט פיהרען מיט׳ן שטרוי אַרום אויער און באַלד טאַקע אין אויער גופא.

— פּ־פּ־פּ־פּ־ע־ע! מורמעלט די ווייב אַרויס פון שלאָף און כאַפּט זיך שלאָפעדיגערהייד מיט דער האַנט פאַר׳ן אויער.

ער וואַרט אָפּ אַ ווײַילע און בעגייעט ווידער דאָס קיצלען מיטן שטרוי. זי דרעהט פון שלאָף מיט׳ן קאָפּ, טרייבט מיט דער האַנט די בייסיגע פליג און ער קייכט זיך פאַר געלעכטער.

אַרקע לאַכט אין זיך און האַלט זיך קוים איין ניט אַרויסצושיסען מיט אַ געלעכטער.

די ווייב עפענט די אויגען און הויבט אַן צו זוכען די בייסיגע פליג. דאָס שפּיעל מיט׳ן שטרוי איז געענדיגט.

זי קריכט אַרויס פון בעט, עפענט פערנאַנדער די לאַדענס און ער בלייבט נאָך אַליין ליגען אין בעט.

עס ווילט זיך ניט שלאָפען, אָבער נאָך װעניגער גלוסט זיך איהם אויפצוהויבען זיך פון בעט. וואָס וועט ער טהאָן? ער ליגט און גענעצט ווייטער, אָבער אָהן אַפּעטיט, עפּעס סתם פוילע גענייצען. ער האָט שוין באַלד בדעה אָנצוטאָהן זיך — פאַרט געוואוינט אויפצושטעהן טאָג־טעגליך פינף אזייגער — ערשט דאָס קינד, אַ פיער יעהריג אינגעלע כאַפּט זיך אויף.

דאָס קינד איז אַ קיילעכדיגס, מיט אַ גרויסען בויך, ווי דאָס רוב ביי אָרימע קינדער, וועלכע דערוויסען דעם טעם פון ברויט גלייך ווי ביי זיי נעהמען זיך אויסשניידען צייהנדלאַך און ביי וועלכע דער בויך וואַקסט אויפן חשבון פון גאַנצען קערפּער. אַרקע שמייכעלט צו איהם אַ ווײַילע, דערנאָך גיט ער איהם אַ פורקע מיט׳ן פינגער אין גאָלען בייכעל און וואַרפט איהם אויף:

— פוזע!

— דו פוזע!

— ניין, דו פוזע.

— ניין, מאַמע! האָט זיך דאָס קינד אָנגעהויבן צו בריקען און וואַרפן זיך מיט די פּיסלאַך: — דו, דו פּוזע.

דאָס שפּיעל געפעלט אַרקען זעהר, אָבער די מוטער נעהמט באַלד אַרויס דאָס אינגעלע פון בעט און ער בלייבט ווייטער אַליין.

ער ליגט איצט פערקלערט. דאָס שפּיעל מיט'ן קינד האָט איהם דערמאָנט זיינע אייגענע קינדערשע יאָהרען. ער האָט אויך געהאַט אַ גרויסען בויך און גערופען האָט מען איהם „קאַרדופּ".

ניט איין מאָל האָט ער זיך געשלאָגען מיט די קינדער פון חדר און מיט די קינדער פון שקאָלע פאַר דעם צונעמענים. יאָ, דער צונעמענים האָט איהם פערשאַפט אַ סך קריינקונג און איינ־ציגווייז שווימען אַרויס ביי איהם אין מאָרך די חברים מיט וועלכע ער האָט זיך אַרומגעשלאָגען, די ערטער, וואו די געשלעגען זיינען פאָרגעקומען און פּלוצים ניט איהם אָפּ מיט אַזא מין ליעבליכער וואַרעמקייט, עס ניט זיך אַ צאַפּעל עפּעס אַ פערבאָרגענע סטרונע אין זיין האַרצען און אַ נייע ליעד — אַ ליעד וועגען זיינע עלענדע, אָרימע, אונשולדיגע אָבער פריילֿיכע קינדערשע יאָהרען הויבט איהם צו שפּיעלען די סטרונע. ער הערט זיך צו צום שפּיעלען און קוועלט פון זיינע קינדערשע יאָהרען.

און זכרונות וועגען חדר, וועגען דער שקאָלע שווימען אַרויף ביי איהם אין מאָרך, און די זכרונות זיינען פערוויקעלט מיט אַ דונקעלען דעקטוך, און וואָס דונקעלער, וואָס פערשטעלטער זיי זיינען, אַלץ בעליבטער, אַלץ טייערער זיינען זיי איהם, אַלץ וואַ־רעמער, אַלץ פריילֿיכער ווערט איהם אויפ'ן האַרצען.

און זכרונות אויסער דעם רבינ'ס קלעפּ, אויף וועלכע דער רבי איז געווען אַ גרויסער נדבן, אויסער דער רבי'צענס גרעטשענע לאַטקעס, דער טעם פון וועלכע ליגען נאָך איהם עד היום אין מאָ־גען, אויסער דעם ראַבען האָהן, מיט'ן רויטען קאַם, וואָס פלעגט אַפּט אין מיטען לערנען אַרויפשפּרינגען אויפ'ן טיש און אויף אַ מינוט שטערען דאָס לערנען צום גרעסטען נחת פון אַלע קינ־דער, — אויסער די דאָזיגע אַלע זכרונות זיינען איהם נאָך פער־בליבען נאָך פיעל אַנדערע פון חדר, ווי אַ שטייגער, וועגען גן עדן, וואו אדם און חוה זיינען אַרומגעגאַנגען מוטער־נאַקעט, ולא

יתבוששו, און זיי האָבן זיך ניט געשעמט און וועגן גאָט וואָס האָט ביי קיין געפֿרעגט „איכה“, וואָס גראַמט זיך זעהר מיט קור־קורעקו... ווייטער זומערדיגע הייסע טעג און מיט זיי איז עפּעס פֿערקניפּט „בראַנדאַפּער“, „גאַנצאַפּער“, „פֿריעדאַפּער“... און ווייטער קומט עפּעס „המניח את הכד ברשות הרבים“, אַז איינער לייגט אַוועק אַ קרוג אין רשות הרבים... און דאָ לאָזט זיך אַראָפּ דער פֿאַרהאַנג. אָבער דער קרוג איז ניט קיין לײמענער, ניט קיין פּשוט׳ער און ער ווינקט צו איהם און וויל איהם מסתמא, דער־צעהלען פֿיעל מעשיות פֿון זייער פֿריהיגער יונגער בעקאַנטשאַפֿט. נאָר דער פֿאַרהאַנג שטערט דערין.

און די זכרונות פֿון שקאָלע זיינען אויך ניט וועניגער וואַרעם. אויך ניט וועניגער פֿרייליך, כאָטש זיי זיינען פֿערבונדען מיט קאַלטע קולקעס שניי, מיט וועלכע ער און די חברים פֿלעגען זיך וואַרפֿען אין דער צייט פֿון די „פֿערעמענעס“ אין „ערטעל פֿאַר דער שקאָלע, און מיט האַרטע ליניקעס, וואָס ער פֿלעגט אָפֿט כאַפּען פֿון „סמאַטריטעל“, און מיט ניט זעהר קיין אַנגענעהמען פּלאַץ אין „וואַגאַל“, לעבען אויוועז, וואו ער פֿלעגט אַמאָל שטעהן פֿאַר ניט אויסלערנען דעם אוראָק. און ווייטער געדענקט ער עפּעס אַ שעהנע מעשה מיט „סאָל אי גובקאַ“ און עטליכע שורות פֿון „טשיז אי גאַלוב“ וועלכע ער געדענקט נאָך עד היום אויף אויסווייניג.

— דער טהיי וועט קאַלט ווערען, שטעה שוין אויף! טרייבט איהם די וויב, און אַרקע כאַפּט זיך איצט גיך אָנטהאָן, גראַד ווי אין די קינדערשע יאָהרען, ווען אַ שטייגער די עלטערע שוועסטער פֿלעגט איהם וועקען געהן אין חדר אָדער אין שקאָלע. און ער פֿער־געסט אין גאַנצען אַז דאָ וועקט זיין וויב און ער האָט ניט וואָס צו איילען.

נאָכ׳ן טהיי געהט אַרקע אַרויס אָנגעטהאָן אין זיינע שבת׳־דיגע בגדים, געהט צו צום פֿלעצעל וואו די סאָלדאַטען מושטירען זיך, קוקט אַ ווייל, נאָר פֿערלאָזט באַלד דעם פּלאַץ, ווייל די זון ברענט זעהר און אונטער זיין שטייף אָנגעקראָכמאַלטע, אויסגע־פּרעסטע העמד פֿיהלט ער זיך ווי אונטער אַ הייסען אויוועז.

אַ רגע טראַכט ער, וואוהין געהט מען, נאָר צו קיין הויז ציהט

איהם ניט זיין הארץ. מיט זיינע אַלע בעקאַנטע פון זיין פאַך האָט ער גאָר אַ קנאַפּע מגע ומשא; ער געפינט ניט וואָס צו רעדען מיט זיי: ווייטער לעדער, שטיוועל, קאַמאַשען און אָבער קאַמאַשען, שטיוועל, לעדער. ער רעכענט זיי גאָר פאַר פּראָסטע מענשען. זיי ווייסען אפילו ניט די עטליכע שורות פון „טשיז אי גאַלוב". ער וואָלט וועלען האָבען בעקאַנטע צווישען די קענערס, קלוגע רייד האָט ער זעהר ליעב צו הערען, נאָר ווי קומט די קאַץ איבערן וואַסער?

ער קויפט אַ לאָקאַלע רוסישע צייטונג און קעהרט זיך צוריק אהיים.

אַמאָל פלעגט ער אויף שבת נעהמען אַ אידיש מעשה ביכעל און האָט געקליבען פיעל נחת פון די העכסט אינטערעסאַנטע ראָמאַנען. דער שבת'דיגער טאָג פלעגט איהם אריבערלויפען אזוי גיך, אז ער האָט איהם קוים בעמערקט. מעשיות האָט ער זעהר ליעב געהאַט. נאָר צייט עם האָט זיך אָנגעהויבען צו ענטוויקלען די אידישע ליטעראַטור און ער האָט איבערגעלייענט עטליכע שטיקלאַך קריטיקען איבער די העכסט אינטערעסאַנטע ראָמאַנען, האָט ער זיי מעהר אין האַנט ניט גענומען. מען קען ניט זאָגען, אז ער האָט פיינט געקראָגען די דאָזיגע ראָמאַנען און ער האָט אפילו ניט פערשטאַנען, וואָס אייגענטליך האָט מען אויסצוברעכען געגען זיי, נאָר זיין ווילען צו שטעהן העכער פון די אנדערע פּראָסטע מענשען, וואָס בעשמאַקעווען זיך מיט יענע ראָמאַנען, איז געווען אזוי גרויס, און אז געבילדעטע מענשען זאָגען, מען טאָר זיי ניט לייענען, האָט ער זיי געגלויבט און האָט איבער זיך אַ כח אָנגעטהאָן ניט צו לייענען די ביכלאַך צו וועלכע זיין הארץ האָט איהם געצויגען.

אויפ'ן טיש שטעהט שוין צוגעגרייט בראַנפען, פערבייסען. ער טרינקט פּאַמעלאַך דעם ערשטען כוס און לייענט די רוסישע לאָקאַלע צייטונג שעפּטשענדיג. ער לייענט דעם לייט אַרטיקעל, פון צעהן ווערטער כאַפּט ער קוים פערשטעהן איינס. און נאָך אַ גוטע שעה לייענים בלייבט איהם אין קאָפּ פּוסט און אויפ'ן פּנים טונקט זיך אָפּ אַ קראַנקליך געפיהל. ער פערטרינקט זיינע יסורים

מיט א גלעזעל, צוויי און לייענט ווייטער. ער שטויסט זיך אן אויף א שטיקעל נייעס און פערשטעהט די בעדייטונגען דערפון און ער פיהלט זיך גליקליך איבער גליקליך.

— רבקה! דו ווילסט הערען נייעס? רופט ער זיין ווייב מיט א פרייליכען און גליקליכען קול.

עס קומען אריין זייערע געזעלען, א פאר יונגע בחורים'לאך, מיט ביכלאך אין די הענט. ער גיט אויף זיי א קוק מיט אויגען האלב פערלאשענע פון בראנפען און האלב אנגעצונדענע פון קנאה. ער ווייסט פון וואנען זיי קומען איצט, דאס הייסט ער ווייס, וואס זיי האבען געטהאן און איז זיי שטארק מקנא. ביז דא ניט לאנג צוריק האט ער אויף זיי געקוקט, ווי ער האט געקוקט אויף אלע זיינע בעקאנטע פון דראטווע, דאס הייסט ווי אויף פינסטערע גראבע יונגען. נאר צייט זיי האבען זיך אנגעהויבען צו לערנען, האט ער פאר זיי דרך ארץ געקריגען... און עפעס איז זייער לערנען טאקע גאר א מאדנער, א סארט לערנען, קאטארי וועלכער איז מאיא פאטשטעניע... זיי פערמאגען ניט זיין „פאדמיאטקע" אין רוסיש. ביז א קורצער צייט צוריק האבען זיי אפילו דעם אזבוק ניט געוואוסט און איצט לייענען זיי שוין א נאטורוויסענשאפטלי־כען בוך. ער פערשטעהט אין דעם ביכעל קיין איינציג ווארט ניט. אמת, זיי קענען איהם אויך ניט ראסטאלקעווע, וואס דארטען שטעהט, נאר די מעשה מוז זיין, וואס דער ענין איז דא אזא שווע־רער... ער גלויבט שטארק אין זייער לעהרער, און ווי זאל מען ניט גלויבען אין אזא לעהרער, וועמעס נאמען מען טאר ניט וויסען? מען זאגט, אז ער איז פון „ווערזיטעט"... ארקע האט גרויס חשק געהאט אריינצוטרעטען אין זייער קאמפאניע און האט אפילו געוואלט צאהלען. זיינע געזעלען האבען מכח דעם גערעדט מיט'ן לעהרער, נאר מען נעהמט איהם ניט אריין... א חסרון ער איז א בעווייבטער... ווייס ער? זיין רבקה, דוכט זיך, וואלט איהם ניט געשטערט אין לערנען. אדרבא, זי וואלט נאך געווען דערפון זעהר צופריעדען.

— געלערענט? — פרעגט ער זיינע געזעלען.

— ווי זשע! ענטפערן זיי ביידע אויף אמאל.

— וואָס?

— ווענגען „לונא" (לבנה).

ארקע ווערט שטארק פעראינטערעסירט. דער גאנצער בראנ־פען ווערט אויף אווײלע אויסגעוועפט און ער שטעלט אויס נאָז און אויערען צו הערען וואָס זיי האָבען צו דערצעהלען.

ביידע בחורים'לאך הויבען אָן צו דערצעהלען, איבערשלאָ־גענדיג איינער דעם צווייטען, פאר וואָס איז די לבנה אמאָל א סערפּ, אמאָל א האַלבע און אמאָל א גאנצע. ארקע הערט אויפ־מערקזאם און פערשטעהט לחלוטין גאר ניט.

— ע־ע־ע, איהר באַלבעט: — בעמערקט ארקע און די אויגען ווערען ווייטער האלב פערלאָשען.

— אזוי שטעהט אין ביכעל, — רופט זיך אָן איינער בעלי־דיגט.

— אזוי האָט דער לעהרער געזאָגט, — בעמערקט דער צווייטער.

— לאָמיר מאכען לחיים, — זאָגט ארקע און טרינקט אויס נאָך א גלעזעל בראנפען.

ער ווערט פרעהליך, הויבט זיך אָן צו רויצען, שפּיעלען מיט'ן קינד, מיט'ן ווייב, די געזעלען קוקען אין זייערע ביכלאך ביז מען טראָגט אריין דעם טשאָלענט.

נאָכ'ן עסען ליגט שוין ווידער ארקע אין בעט און עס עגבערט איהם א געדאנק דעם מוח: ווען ער וואָלט ניט געוואָרען קיין שוסטער, וואָלט ער געוויס אליין געקענט פערשטעהן א ביכעל. זיינע עלטערע ברידער קענען פּאָרט האַלטען א ספר. זיי זיינען אפילו פּאנאַטיקער... ער האַלט ניט פון זיי... אבער וואָס איז די פּעולה, זיי זיינען פּאָרט ניט קיין פינסטערע מענשען. זיי, די ברי־דער, זיינען טאקע געווען מיט הענט און פיס געגען זיין שוס־טעריי.

ארקע שיסט פּלוצים אויס אין א געלעכטער.

ער דערמאָנט זיך, ווי ער איז אמאָל אראָפּגעפאָהרען צו זיין ברודער דעם חזן אין שטעדטעל צוגאַסט. דער ברודער האָט ניט געהאַט קיין האַרץ צו פערלייקענען, אז ארקע איז אַן ארבייטער.

נאָר ער האט געוואָלט פערפיינען זיין אומנות און האט איהם פאַרגעשטעלט פאר א שטעפער. ארקע געדענקט אליין ניט פאר וואָס, נאָר ווען דער ברודער האָט איהם אזוי פאַרגעשטעלט, האָט ער זיך אָנגערופען:

— נייז, איך בין א פשוט'ער שוסטער!

עס איז דעמאָלט געוועזן א פּאַטעכע מיט'ן ברודער! חא־חא־חא!...

— נאָר דאָך זיינען זיי געוועזן גערעכט, וואָס זיי זיינען גע־ווען געגען שוסטעריי. אזא יאָהר אויף מיר, ווי זיי זיינען געוועזן גערעכט... גערעכט, ווי איך בין א איד. גערעכט! !... גע־רע־כט! !...

ער האט געזעהן.

דער בכור פון דער גרויסער פאמיליע אין דעם קליינעם שטיבעל אנטקעגען אונזער הויז האט געהייסען לייבע. ער איז געווען א טאטע פון עטליכע קינדער און ווייל ער איז געווען א גרויסער קבצן האט ער מיט זיין ווייב דאבע און די קינדער געוואוינט ביי טאטע־מאמען, הגם דאס גאנצע שטיבעל איז בעשטאנען פון איין זעהר שמאלען און לאנגען צימער.

לייבע איז געווען א ליבאוויטשער חסיד און האט זיך אויפ'ן ערשטען בליק ניט אונטערשיידט פון די אנדערע חסידים וואס האבען געוואוינט אין שכנות מיט אונז. ווי זיי איז ער אין מקוה געגאנגען, ווי זיי איז ער ביים דאווענען ארומגעשפרונגען און געדבק'עט זיך, נאר עפעס אזוינס האט פון איהם ארויסגעשטראלט, וואס מען האט אין אנדערע ניט בעמערקט.

זיין היטעל איז כמעט שטענדיג געזעסען אויף איהם קרומליך און ווען ער האט גערעדט האט ער דעם קאפ געהאלטען עטוואס אויסגעבויגען אן א זייט און די אויגען האבען געקוקט צו א ווינקעל, ווי ער וואלט אין דערזעלביגער צייט געזעהן עפעס אזוינס, וואס מיר האבען ניט געקענט זעהן.

איך בין נאך געווען גאר א אינגעל, ווען איך האב זיך מיט איהם בעקאנט. איך האב דעמאלט געכאפט דעם ערשטען נאש פון השכלה און האב ניט לאנג אנגעהויבען צו לייענען די ביכער, וואס האבען די ציפער געהאט אין מיטען.

איינס פון אונזערע פענסטער איז ארויסגעקומען פונקט אנטקעגען דער טהיר פון דעם שטיבעל, וואו ער האט געוואוינט, און ווען איך בין אמאל זומער צייט געזעסען מיט אזא ביכעל אין האנט

פאר'ן אפענעם פענסטער איז ער צוגעקומען און געפרעגט, וואס איך לייען.

פאר א חסיד פאר זיין שניט איז דאס געווען גאר אונגע־וועהנליך.

איך האב איהם עטוואס איבערראשט געגעבען דעם ביכעל און ער האט אויסגעבויגען דעם קאפ אן א זייט און מיט די אויגען געריכט צו א ווינקעל האט ער א קוק געטהאן אויפ'ן שער.

— יע, — האט ער געזאגט און אפגעגעבען צוריק דאס ביכעל.

דער „יע" האט געקענט בעדייטען א סך זאכען. עס האט גע־קענט בעדייטען, אז די קליפה, רחמנא לצלן, האט זיך שוין אריינ־געכאפט צו אונז אין שטוב און האט מיך אויסגעקליבען פאר איהר קרבן; עס האט אויך געקענט בעדייטען: „הבל הבלים, מיר האבען עס שוין אלץ געזעהן!" און וואס ניט. ער האט געהאט א טבע צ' ריידען, אזוי צו זאגען, מיט פינטעלאך, מיט רמזים, אזוי ווי ער וואלט ערווארט, אז א מתורגמן זאל ערשט זיינע פיעל בעדייטענדע יווערטער צוגליעדערען און אויסגעפינען זייער ריכטיגען מיין, די אמת'ע כונה.

דאס השכלה ביכעל האט איהם פון מיר ניט פערטריבען, און ער, א טאטע פון קינדער, וואס זיינען שוין געווען אין מיין עלטער, האט אנגעהויבען אפט צוצוקומען צו מיין פענסטער און שמועסען.

און ווי זיין שטייגער איז געווען, האט ער גערעדט מעהר אויפ'ן וואונק, ווי מיט ווערטער; מעהר ניט דערזאגט, ווי געזאגט, און געשטעלט שווער דעם טראפ אויף דעם אפגעהאקטען זאץ.

ער האט מיט מיר ניט גערעדט ניט וועגען חסידות און ניט וועגען השכלה, ניט וועגען פאליטיק און ניט וועגען וועלטליכע זאכען. איך וויים אפילו ניט, צי מען האט עס געקענט רופען שמוע־עס. ער פלעגט זיך שטעלען פון יענער זייט פענסטער, קוקען מיט'ן קאפ אויסגעבויגען אן זייט און מיט די אויגען געריכט צו א ווינ־קעל און מיט א קוים בעמערקבארען שמייכעל ארום מויל דרעהען א פאפיראס און פון צייט צו צייט ארויסכאפען זיך מיט עפעס א בעמערקונג, וואס האט געהאט א שייכות מיט א מאמר חז"ל אדער מיט'ן תנ"ך. מיר האבען זיך אמאל צורעדט וועגען שיר השירים,

דאָס הייסט גערעדט האָב איך און ער האָט לאַנגזאַם געראָויכערט אַ פּאַפּיראָס, מיט׳ן קאָפּ אויסגעבויגען אַן אַ זייט און מיט די אויגען געריכט צו אַ ווינקעל, און פּלוצים האָט ער זיך אָנגערופען:

— ניעט פּזמון בלא דיעווקא.

און דער קוים בעמערקבארער שמייכעל ארום די ווינקלען פון זיין מויל איז אויסגעוואקסען און פערשפּרייט זיך איבער זיין גאַנ־צען געזיכט.

און איך האָב ווידער ניט געוואוסט, ווי ריכטיג אויסצוטייטשען אַזאַ מין ארויספאַהר. איך בין אפילו ניט געווען איז גאַנצען זיכער צי דער דאָזיגער שפּרוך האָט עפּעס אַ שייכות מיט שיר השירים.

איינמאָל איז ער צוגעקומען צום פענסטער, ווען איך בין דאָר־טען געזעסען און געלייענט דעם „התועה בדרכי החיים“. איך האָב איהם בעמערקט און ער האָט אויסגעשטרעקט זיין האַנט, גע־נומען דאָס ביכעל, אויפגעמישט דעם שער, אַ קוק געטהאַן און אויסגעמורמעלט:

— המ...

ער האָט דעם קאָפּ טיעפער אָנגעבויגען אַן אַ זייט און מיט די אויגען נאָך טיעפער געריכט צו אַ ווינקעל, האָט ער אַ צווייטען מאָל אַ קוק געטהאַן און דער קוים בעמערקבארער שמייכעל איז בולט׳ער געוואָרען.

ער איז אַ ווײַלע געשטאַנען און האָט קיין זאַך ניט געזאָגט און דערנאָך האָט ער אָנגעהויבען צו ריידען, ווי זיין שטייגער איז גע־ווען, מעהר ניט דערזאָגט ווי געזאָגט, מיט׳ן שווערען טראָפּ אויף יעדע עטליכע ווערטער און פּיעל בעדייטענדע הפסקות צווישען די ווערטער.

— בדידי הוא עובדא... דאָס איז געווען נאָך פאַר מיין חתונה... דעמאָלט זיינען גאָר ניט געווען בנמצא די דאָזיגע טריף־פּסול׳ען... איך בין געזעסען איז שטיבעל און געלערענט... און פּלוצים האָב איך אָנגעהויבען פרעגען קשיות... פערשטעהסט? פ ר ע ג ע ן.

ער האָט אַזוי אַ קוועטש געטהאַן דאָס וואָרט פרעגען, אַז איך האָב זיך אָנגעשטויסען אַז טיעפע סודות שטעקען דעריין.

— און א גבורה שטעקט אין זיי! זיי שלעפען... און ביזטו מדחה איינע, קומען צעהן נייע... און איך בין שוין ניט מדחה... אדרבה, איך וויל וויסען און איך פרעג...

און ער האט ווידער א קוועטש געטהאן דעם שווערען טראפ אויפ'ן לעצטעןווארט.

— ז י י זיינען דאך בהמות... ז י י פרעגען קיין זאך ניט... ז י י פאהרען צום רבי'ן ווי בלינדע... און איך האב געפרעגט. איך בין געווען איינער אליין און זיי אלע אנטקעגען מיר, נאר איך האב געזאגט, איך וויל ניט זיין בלינד... איך מוז ז ע ה ן.

ער האט איצט אזוי טיעף א קעהר געטהאן די אויגען צום ווינקעל, אז עס האט אויסגעוויזען, ער וויל מיט זיי זעהן הינטער זיין פאטילניצע.

— און איך בין אוועק... איך בין געגאנגען ניט ווי קיין בלינדער. איך האב געוואלט זעהן מיט מיינע אויגען. ניט שפרינגען קדוש, נאר טאקע זעהן בחוש.

ער האט געמאכט א לאנגע הפסקה און מיט'ן קאפ עטוואס אויסגעבויגען אז א זייט האט ער געקוקט אויף מיר. איצט איז זיין געזיכט געווען ערנסט, און ווען ער האט איצט אנגעהויבען צו רייד־דען ווייטער, האט ער געמאכט גרעסערע הפסקות ווי געוועהנליך.

— א גרויסער עולם איז געווען ביים טיש... ז י י האבען אויסגעקוקט די אויגען אויפ'ן שיריים און איך האב געהאלטען מיי־נע אויגען אפען... און ער, זאל לעבען, האט מיך דערזעהן... פון דעם גאנצען עולם מיך איינעם דערזעהן... פערשטעהסט? דערזעהן... נאך דער סעודה געשיקט מיך רופען... איך בין אריין אהן הכנעה... אט ווי איך געה צו דיר... און געשטאנען ניט ווי עבד לפני אדונו, נאר איך האב חשבון געפאדערט...

ער האט איצט ווידער געמאכט גאר א לאנגע הפסקה און, ווי זיין שטייגער, פון דער זייט געקוקט אויף מיר און עפעס שטרא־לענדעס האט זיך אנגעהויבען צו פערשפרייטען איבער זיין גע־זיכט.

— און דעמאלט האב איך דערזעהן... ער האט קייז תרעומות ניט געהאט אויף מיר... אדרבה האט תיכף צוגעגעבען, מען דארף

ניט זיין בלינד... נאָר די אויגען האָט ער מיר געעפענט... איך ביז געווען בלינדער פון די בלינדע און ער האָט מיך געמאַכט זעהן... און איך האָב דערזעהן...

מיר איז קיינמאָל ניט געוואָרען קלאָר וואָס אַזוינס ער האָט דערזעהן און וואָס איז געווען זיין פריהערדיגע בלינדקייט, נאָר איך האָב בעגריפען די פרייד, וואָס האָט שטענדיג אַרויסגעשטראַלט פון זיין נשמה.

די געשמיסענע.

1.

איך בין נאך דעמאלט, ווען מיין ערשטע בעקאנטשאפט האט זיך אנגעהויבען מיט איהר, געווען א קינד. איך בין יענעם אבענד געזעסען ביים פערפרוירענעם פענסטער און פערגניגט זיך אויף די פראסטיגע קוויטען, וואס האבען זיך פאנטאסטיש אויסגעלעגט אי־בער די שויבען און דערנאך האב איך גענומען שמידען קאפיקעס אויף זיי. איך געדענק ניט, צו האב איך מיט מיין לעצטער ארבייט געוואלט צוגעבען מעהר חן די קוויטען, אזוי צו זאגען, רייכער מאכען זיי אדער די יאגענים פון די גרויסע נאך געלט האט מיר אריינגעגעבען א חשק צו מאכען ביי אזא גוטע געלעגענהייט, כאטש צופלייסיגע מטבעות. ווי דאס איז, נאר די ארבייט האט מיר גע־קאסט צוויי זאכען, ערשטענס האב איך בעקומען שפילקעס אין די פינגער און צווייטענס האב איך געכאפט א געשריי פון דער מא־מען:

— אוועק פון פענסטער, די שויבען וועלען פלאצען!

דאס, וואס די שויבען וועלען פלאצען, איז פאר מיר געווען א קנאפער בעוויז, אז איך דארף אוועקגעהן פון פענסטער, א שטאר־קערער בעוויז איז געווען דער געשריי, און איך האב געפאלגט, בין אפגעטראטען פון פענסטער און צוגעגאנגען צום אייוועז.

דער פאטער האט געדארפט קומען פון וועג, און מען האט אויף איהם יעדע מינוט געווארט. די מאמע פלעגט אלע ווילע זיך אפ־שטעלען אין מיטען שטוב, אנבויגען עטוואס דעם קאפ צום זייט פון פענסטער און הארכען און יעדעס מאל בעמערקען:

— אזא פּראָסט, אזא פּראָסט! ער וועט א דערפרוירענער ווערן!

דער סאַמאָוואַר האָט געהאַלטן אין איין קאָכן און די מאַמע — אין איין צוגיסן, איך האָב זיך צוגעהערט, ווי די בוימער אין גאָרטן האָבן געקנאַקט פון פּראָסט און איך האָב זיך געוואָלט פאָרשטעלן, ווי דער טאַטע ווערט א דערפרוירענער פון קעלט און האָב דאָס בשום אופן ניט געקענט. נאָהענט פון דעם וואַרעמען אייווען און אפילו מיט שפּילקעס אין די פינגער פון שמידען געלט ביים פענסטער, האָב איך זיך ניט געקענט פאָרשטעלן ווי אזוי קען די קעלט אריינ׳גנב׳ענען זיך צום טאַטען דורך זיין גרויסען שאָפּען־פוטער און אין דעם סמך בין איך געווען גאַנץ רוהיג, כאָטש וואַרטען האָב איך אויף איהם געוואַרט אונגעדולדיג.

שפּעט אין אבענד האָט זיך דערהערט א קלינגען פון א גלעקעל, דאָס קלינגען האָט זיך געהערט פון גאַנץ ווייט, נאָר איך און די מאַמע און די שטוביגע האָבן געוואוסט, אז דאָס קומט דער טאַטע, און לאַנג טאַקע האָבן מיר ניט געדאַרפט וואַרטען. באַלד דאָט זיך דערהערט, ווי דער שניי האָט געכרוסטשעט אונטער א שליטען, און דער טאַטע מיט פערפרוירענע וואָנסען און א שטיקעל באָרד איבער׳ן קין־באָק, וואָס האָט זיך ארויסגעזעהן פון פוטער, איז אריין אין שטוב, פערשפּרייטענדיג א קעלט ארום זיך.

— א פּראָסט א ברענענדיגער! ער האָט מיר שיער די נאָז ניט אָפּגעשמאָלעט.

איך האָב א קוק געטהאָן אויף זיין נאָז: זי האָט געהאַט דעם קאָליר פון אן אָפּגעשאָבענעם מערעלע.

מען האָט זיך געזעצט צום טיש טרינקען טהיי, איך האָב געמאַכט דעם סדר פאַר זיך בעזונדער אויף א פוס ביינקעלע ניט ווייט פון אייווען.

דער פאָטער האָט געהאַלטן אין רעדען וועגען זיין נסיעה, און אין אזעלכע מינוטען האָב איך געוואוסט, קען מען ביי איהם אלץ פועל׳ן. איך האָב זיך בענוצט מיט דער געלעגענהייט און צוגעטראָגען צו איהם אלע וויילע מיין גלאָז טהיי און געבעטען דערגיסען מיט ראָם. ער האָט געטהאָן מיין פערלאַנג, ניט בע־

טראַכטערהייט, אַזוי לאַנג, ביז די מאַמע האָט אויף איהם אַ גע־שריי געטהאָן:

— וואָס טהוסטו? דו ווילסט איהם, איינשכור'ען צו וואָס?

— געגוג! האָט זיך דער פאָטער אויף מיר אַ בייזער געטהאָן דאָס לעצטע מאָל, ווען איך האָב איהם צוגעטראָגען מיין גלאָז.

און עס איז טאַקע געווען גענוג, און נאָך אפשר מעהר ווי גענוג. פון דעם פאָטערס אָפטען צוגיסען, האָט זיך דער גאַנצער טהיי אויסגעוועבט אין מיין גלאָז און די משקה איז געוואָרען זעהר אַ שאַרפע. איך האָב זיך ווייטער געזעצט אויף מיין פוס־ביינקעלע און גענומען טרינקען מיט קליינע זופעלאַך די שיריים, אָנבוי־גענדיג פאַר יעדען זופ דעם קאָפּ אָן אַ זייט און אַ קוקטהוענדיג, וואו האַלט דאָס אין גלאָז. און וואָס ווייטער האָב איך אַלץ שווע־רער געזעהען, צווישען מיינע אויגען און דעם גלאָז האָט זיך פער־שפּרייט אַ לייכטער טומאַן. און איך האָב געמוזט מיט די פינגער אַרונטערציהען אַביסעל די ברעמען, כדי קלערער צו זעהן: נאָר דאָס האָט ניט געהאָלפען, דער טומאַן האָט זיך אַלץ געלעגט געדיכטער און גענומען פערוויקלען ניט נאָר דאָס גלאָז אַליין, נאָר אַלץ וואָס אין שטוב האָט זיך געפונען. אַ רגע האָט זיך דער טומאַן אָפּגע־קייקעלט און יעדע זאַך איז געוואָרען קלאָר, ווי פריהער, נאָר באַלד האָט דער טומאַן ווייטער אַרויסגעפּלייצט און גענומען וויגען אַלץ אין שטוב. מיין ביינקעלע האָט זיך געוויגט צוזאַמען מיט מיר און עס האָט זיך מיר פערגלוסט זינגען עפּעס אַ לידעלע. דאָס גע־שפּרעך ביים טיש האָט זיך פערוואַנדעלט אין אַ שטילען שושקען און דאָס פייער איז געוואָרען נאָך טונקלער און...

און איך האָב פּלוצים דערהערט אַן אויסמיש פון קולות: די קולות זיינען געקומען ווי פון אַ פערבאָרגענעם אָרט. איך בין געלעגען שטיל און מורא געהאַט צו עפענען די אויגען. אַ פּאָר מינוט בין איך אַזוי געלעגען מיט אַ שטאַרקע האַרצקלאַפּענעס, און די מינוטען זיינען מיר אויסגעקומען זעהר, זעהר לאַנג. דערנאָך האָב איך געמאַכט האַרץ און געעפענט די אויגען: אַרום איז שטאָק־פינסטער, איך וויים, אַז איך ליג אין בעט, אָבער איך דערקען ניט מיין אָרט, עפּעס ליג איך מיט'ן קאָפּ צום צופוסענס און איך

זוך אין דער פינסטער מיט די אויגען דאָס פענסטער, וואָס דאַרף מיר אויסקומען אנטקעגען, נאָר איך געפין עס ניט. עס שיינט, אַז אָדער דאָס פענסטער איז אַנטלאָפען אָדער איך געפין זיך אין אַן אונבעקאַנטען אָרט. די פראַגעס: וואו בין איך? און וואָס פאַר אַ פערבאָרגענע קולות הערען זיך? האָבען פערטריבען מיין נשמה אויפ'ן שפּיץ נאָז.

איך בין געלעגען אין איינע ציטערנים און געאָטהעמט זעהר גיך פאַר שרעק. איך האָב אויסגעשפּיצט די אויערען און צוגע־הערט זיך צו די קולות. אַנפאַנגס זיינען זיי מיר אויסגעקומען ווילדע, משונה'דיג, באַלד אָבער האָב איך איין קול דערקענט, דאָס איז געווען דער מאַמעס: מיר האָט זיך אראָפּגעקייקעלט אַ שטיין פון האַרצען און איך האָב גענומען אַטהעמען פרייער. דער צוויי־טער קול איז מיר געווען פרעמד, נאָר ער האָט מיר שוין מעהר ניט געשראָקען. איצט בין איך געוואָרען דרייסטער, האָב זיך אַ דרעה געטהאָן אין בעט און גענומען קוקען אין אַלע זייטען. איך האָב באַלד אויסגעפונען אַז איך ליג אין מיין בעט, ווי געהעריג איז, און דאָס פענסטער האָט גאָר ניט געדאַרפט זיין דאָרטען, וואו איך האָב עס געזוכט, ווייל איך בין געלעגען מיט'ן געזיכט צום דער וואַנט, וואָס איך האָב על פּי טעות ניט דערקענט. טראַכטענדיג אַ ווייַלע פון וואַנען די קולות הערען זיך, האָב איך בעשלאָסען, אַז דאָס רעדט מען אין דעם צימער, וואָס איז שטענדיג געשטאַנען פאַר געסט. דער צימער האָט געהאַט אַ שותּפ'ישע וואַנט מיט מיין שלאָף־צימער און כאָטש די וואַנט איז געווען אַ דיקע, האָב איך געקענט הערען דעם שמועס.

— אַזוי ביזטו אין אַזאַ ברענענדיגען פראָסט געגאַנגען צו־פוס? הער איך מיין מוטערס קול.

— נו, און אַז צופוס איז וואָס? האָט געענטפערט דער אונבעקאַנטער קול רוהיג. — פאַר מיר איז דאָס ניט אַזאַ שווערע זאַך, מיר מאַכט זיך שטענדיג אַ פוהר אויפן וועג. מען קען מיר שוין אויפ'ן טראַקט... איצט אויך פון ראַשיבאַלע ביז קער־מישאָוו, דאָס איז אַ קיימאַ לן פון אַ ווערסט ניין, האָט מען מיר אונטערגעפיהרט.

— אראח! האט זיך דערהערט דער מוטער׳ס א לאנגער און שטילער קרעכץ און איך, ליגענדיג אין בעט, האב נאכ׳ן טאן לייכט זיך פארגעשטעלט, ווי די מאמע שאקעלט מיט׳ן קאפ מיט אן אונ־צופרידענע מינע, וואס האט געדארפט בעדייטען, אז איהר גע־פעלט ניט דעם אונבעקאנטעם פיהרונג.

אז דער אונבעקאנטער קול געהערט צו א מאנסביל, האב איך ניט געצווייפעלט, כאטש געווען איז ער צו דין און צו איידעל פאר אזעלכען.

— יע־ע־ע! האט זיך געהערט דעם אונבעקאנטענס קול מיט א זיפץ אלס ענטפער אויף דער מאמעס „א־א־ח“, און דער זיפץ האט אויסגעדריקט אי א פערענטפערונג פאר א שלעכטע אויפפיה־רונג אי א נאכגעבענים א געוויסער שוואכקייט, ווי איינער זאגט, מען איז מעהר ניט ווי א זינדיגער מענש און מען מוז אמאל טהאן א זאך וואס איז ניט גוט.

א ווייל איז געווען שטיל, ענדליך האט זיך די מאמע אנ־גערופען:

— ע־עך, עס וואלט שוין כ׳לעבען צייט געווען אוועקווארפען די לארענים! זעה, וואס פון דיר איז געווארען!...

— יע, איך האב דאס אויך געטראכט פיעל מאל, האט געענט־פערט דער אונבעקאנטער פערצווייפעלט, — נאר איך קען ניט... איך קען ניט בלייבען זיצען רוהיג... איך פיהל, ווי עפעס זיצט אין מיר און טרייבט מיך: זיץ ניט, שווייג ניט, געה!

— אבער די קינדער? מילא לעאן קען שוין זיין וועלטעל אליין בעשטעהן, איז אויך, האט ער שוין זיין מאס געכאפט. אבער די מיידלאך? רבקה׳ן איז שוין באלד צייט חתונה צו מא־כען, און דו האסט זיי געלאזט אהן א גראשען געלט...

— איך וויים, האט זיך געהערט דעם אונבעקאנטענס קול מיט א ביטערקייט, איך וויים, נאר וואס קען איך זיי העלפען? ווייטער האבען מיר א גאט און איך קען גאר ניט טהאן.

עס איז ווייטער א קורצע ווייל שטיל געווארען.

— און וואס זאגט מען דיר? האט דער מאמעס קול איבער־געריסען די שטילקייט

— וואָס זאָגט מען? איך גיה איצט פון נ... איך בין דאָרטען געשטאַנען דריי טעג און האָב זיך צוגעשלאָגען... צושלאָגען זיך דאָרטען איז זעהר שווער און בפרט נאָך פאַר אַזאַ ווי איך בין: אָהן געלט, אָהן א צונג און אָהן פּראָטעקציע, און דאָך האָב איך זיך צוגעשלאָגען און געזעהן דעם „גייען" און גערעדט מיט איהם, אָט אזוי ווי איך שטעה איצט מיט דיר און רייד... ער האָט שוין פון אַלץ געוואוסט, דער „אַלטער" מסתמא האָט איהם דערצעהלט, ער האָט אָנגערופען די נומערען פון מיינע פּאַפּירען... ער ער האָט מיר צוגענומען זעהר פריינדליך (דאָ איז דעם אונבעקאַנטענס קול געוואָרען לעבעדיגער), ער האָט מיר געבעטען זיצען, האָט מיר געוויזען אויף א שטוהל און געבעטען זיצען, ער האָט מיר אויסגעהערט פון אלף ביז תיו...

— און וואָס האָט ער געזאָגט? האָט די מוטער געפרעגט נאָכדעם ווי דעם אונבעקאַנטענס קול איז שטיל געוואָרען.

— וואָס האָט ער געזאָגט? האָט דער אונבעקאַנטער ווידערהאָלט די פראַגע און געטראַכט א ווייַלע; — ער האָט מיר געזאָגט, אז ער וואָלט מיר געראָטען אויפצוהערען אויסצוגראָבען נאָך אַלטע קלאָגעס און ניט פערלירען די כחות אין געהענים פון איין שטאָדט אין דער צווייטער. די אַלטע קלאָגעס, וואָס זיינען שוין אויסגעגראָבען, זיינען איבער גענוג, ער וועט זעהן, אז עס זאָל וואָס גיכער קומען צו א סוף און ער וועט טהאָן וואָס נאָר מעגליך איז: אָבער „פּוט סודאַ דלינען", (דער וועג פון געריכט איז א לאַנגער), אזוי האָט ער געזאָגט, איך גיב דיר איבער מיט זיינע ווערטער, נאָר ער וועט טהאָן וואָס ער וועט קענען, אזוי האָט דער גייער געזאָגט מיט זיין מויל.

— זעהסטו? אפילו דער גובערנאַטאָר אַליין האָט דיר געראָטען אויפצוהערען די לאָדעניס. דאָ זיינען ניט קיין גלייכע כחות. ער איז אַן אדיר, קען אומעדום שיטען מיט געלט, קען אבי ווען פערמאַכען דאָס מויל, און וואָס ביזטו? דו קענסט אפילו א פּראָסטע פוהרל ניט דינגען און מוזט זיך שלעפּען צופוס פון איין שטאָדט אין דער צווייטער... וואָס? וואָס קען זיין דער פועל יוצא דערפון?

— פונדעסטוועגען, כישקשה, שטעה איך איהם ווי א גוטער ביין אין האלז, האט זיך דערהערט דעם אונבעקאנטענם קול מיט שטאלץ און האט א לייכטען ציטער געטהאן פאר כעס. — ער וועט מיר ניט אראפשלינגען, ער וועט זיך גיכער דערווערגען... איך וועל איהם דערווייזען, אז מיט זיינע טויזענדער וועט ער גאר ניט קענען מאכען, איך וועל איהם נאך ברענגען צום בעטעל־ברויט און דערנאך פערזעצען... איך וועל זיך אומעדום דערשלאגען. איך וועל צום קיסר אליין דערגרייכען, אז מען וועט דארפען. איך האב איהם שוין בעוויזען מיט וועמען ער האט צו טהאן, איך האב איהם שוין געקאסט שווערע טויזענדער רובעלס און איך בין נאך מיט איהם ניט פארטיג.

מיין קאפ איז אין דעם פערלויף פון דעם אונטערגעהערטען געשפרעך אלץ מעהר פערזונקען אין קישען און ווי אינטערעסאנט עס איז פאר מיר געווען צו הערען וואס מעהר דעם שמועס, וואס האט מיר פערשאפט אזוי פיעל שרעק ביי מיין אויפכאפען זיך, און אין וועלכען עס נעהמט אנטהייל א פערזאן, וואס האט אן אמת פרויענצימערשען קול און איז דאך א מאנסביל, ווייל די פערזאן, פיהרט עפעס געשעפטען און לאדעט זיך, א פערזאן וואס זאגט דער מאמען דו און איז אזוי ארים אז זי קען אפילו ניט דינגען א פוהר, — ווי אינטערעסאנט דער שמועס איז געווען פאר מיר, האבען זיך דאך מיינע אויגען גענומען קלעפען און איך בין אין סאמע מיטען איינגעשלאפען מיט א רוהיגען קינדערשען שלאף.

2.

ווען איך האב זיך אויפגעכאפט, איז אין צימער געווען פינסטערלאך, אבער די עטליכע שטראהלען וואס האבען זיך פער־גנב'עט אהער דורך די פערמאכטע לאדענס האבען געזאגט, אז דרויסען איז שוין גרויסער טאג. די אייוועגס, וואס האבען זיך נאך ניט פערנאנדערגעברענט, האבען געהאלטען דעם צימער האלב אין קעלט. איך האב זיך שטייפער איינגעדרעהט אין דער קאלדרע און געבארעט זיך מיט'ן זיסען, פריהמארגענדיגען שלאף.

מיינע געדאַנקען זיינען געווען אין אַ האַלב קלאָרען צושטאַנד, אָבער דאָס האָט געדויערט נאָר אַ קורצע ווײַלע און באַלד איז מיר ארויף אויפ'ן זינען דער גאַנצער שמועס, וואָס איך האָב אונטער־געהערט ביינאַכט.

— האָב איך דאָס געהערט אין חלום אָדער אין וואָר? איז מיר איבערגעלאָפען דער ערשטער געדאַנק, און איך האָב זיך אי־בער איהם פערטראַכט. די גאַנצע סצענע פון מיין ערוואַכען בײַ־נאַכט איז מיר געשטאַנען אזוי פריש אין מאַרך, דער אונטערגע־הערטער שמועס האָט מיר אזוי געקלונגען אין די אויערען, אז איך האָב עס בשום אופן ניט געקענט אָננעהמען פאַר אַ חלום. נאָר ווער קען דאָס זיין אזוי נאָהענט בעקאַנט מיט דער מאַמען, אז ער זאָל איהר זאָגען: „דו" און ניט האָבען אויף אַ פּוחד? דאָס קען אין וואָר בשום אופן ניט זיין; און ווידער קען אַ מאַנסביל האָבען אזא זיסען ווייבערישען קול?

אַ קורצע ווײַלע בין איך אזוי געלעגען און געטראַכט און האָב בע־שלאָסען, אז דאָס איז ניט קיין חלום. איך האָב די קאָלדרע אונ־געדולדיג אראָפּגעוואָרפען און גענומען זוכען מיט די אויגען מיינע קליידער. זיי זיינען לעבען מיר ניט געווען.

איך האָב מיט די פיס גענומען פּויקען איבער דער ווייכער פּערענע און שרייען אויפ'ן קול, אז עמיצער זאָל אריינקומען, אָבער קיינער האָט מיר ניט געהערט.

מיין געדולד האָט געפּלאַצט, און איך בין אראָפּגעשפּרונגען פון בעט אַ באָרוועסער, אַ נאַקעטער און גענומען קלאַפּען אין טהיר און רופען די דיענסט.

— איך גײה, איך גײה! וואָס ברענט דאָרטען אזוי? אַ בייזע איילענים! האָט די דיענסט געשריען פון יענער זייט טהיר.

— וואָס קענסטו ניט שלאָפען נאָך אַ שעה? אזוי פריה! האָט זי גערעדט צו מיר בייז, אריינקומענדיג אין מיין צימער. גע־הערט? ניט קיין נאַכט און ניט קיין טאָג! קיין מינוט מנוחה לאָזט מען ניט.

פון איהרע לעצטע ווערטער האָב איך שוין פערשטאַנען, אז מיר האָבען אַ גאַסט און טאַקע אזא, וואָס געהט אין אזעלכע פרעסט

צו־פוס, ווארום געוואוינליך איז זי געווען צופריעדען פון געסט, און וואס דער גאסט איז געווען רייכער, אלץ גרעסער איז געווען איהר צופריעדענהייט.

אונזער דיענסט איז געווען א ווייבעל פון א יאהר פינף און דרייסיג און איז צו אונז איבערגעגאנגען גלייך נאך איהר מאנ'ס טויט. זיי האבען געהאלטען די קרעטשמע ניט ווייט פון אונזער הויף און איז נאכ'ן טויט געבליבען עלענד ווי א שטיין, אהן קינדער, אהן רינדער, אהן א קרוב, אהן א גואל, אהן א גראשען געלט ביים לייב און זעעל, מיט איין ווייסע ציג נאר ירושה. אויפגעהאדעוועט אויפ'ן דארף, האט זי זיך פאר דער שטאדט זעהר געשראקען און האט געבעטען דער מאמען, זי זאל איהר צונעהמען צו זיך, נאר מיט דער ציג האט זי זיך בשום אינו אופן ניט געוואלט שיידען און איז צו אונז איבערגעגאנגען צוזאמען מיט איהר. פאר וואס זי האט בעקומען דעם נאמען „יאכנע מיט די ציג“. איהר לשון איז געווען זעהר גראב, דעם ריש האט זי ארויסגערעדט זעהר הארט און איהר אידיש האט געקלונגען מעהר גויש. דעם איינדרוק האט זי געמאכט פון א אידישע פויערטע אדער פון א גויע, וואס קען רעדען אידיש.

יאכנע האט זיך גערעכענט פאר א שטוביגע, האט געזאגט דער מאמען דו און געזאגט איהר דעה אומעטום. פון רייכע געסט איז זי געווען צופריעדען ניט צוליעב דעם, וואס פון אזעלכע פאלט אריין א רייכע „דזשעסנע“ — פאר איהר האט געלט געהאט א קנאפע ווערדע, זי האט מיט דעם ניט געוואוסט וואס צו טהאן, נאר אלץ א שטוביגע האט זי גערעכענט, אז דער כבוד פון רייכע געסט פאלט אויף איהר חלק אויך, און אזוי ווי זי איז געווען צופריעדען מיט רייכע געסט, אזוי אונצופריעדען איז זי געווען מיט ארימע. נאר מחשבות'ן הייננטיגס מאל האט איהר אונצופריעדענהייט מיט'ן נייען גאסט געהאט א טיפערען ווארצעל, נאר דאס האב איך ערפאהרען שפעטער.

יאכנעס אונצופריעדענהייט איז געווען זעהר שטארק, צו שטארק פאר אן ארימען גאסט. אזא אונצופריעדענהייט האט זי ניט ארויסגעוויזען צייט איך האב איהר געקענט. אפילו דעמאלט

ווען דער פאָטער האָט אנגענומען א פאָדראד צושטעלן שטיינער צום שאָסע, און די מוטער האָט נביאות געזאָגט, אז ער וועט דער־ ביי צולעגן דעם קאָפּ, ווייל דאָס איז א בלינדע זאַך פאַר איהם. און יאַכנע האָט געהאַלטען דעם פאָטערס צד און האָט ניט אויפ־ געהערט צו מוסר'ן די מאַמען, פאַר וואָס זי מישט זיך אין מאַנס־ בילשע עסקים און די קליגסטע ווייבעל איז מעהר ניט ווי א ווייַ־ בעל און אז דער פאָטער טהוט, מסתמא וויים ער, וואָס ער טהוט, און זי דאַרף ניט אויסלעגען צום שלעכטען; און אז דער פאָטער האָט זיך, ווען דער פאָדראד האָט זיך געענדיגט, אומגעקעהרט אהיים און בעוויזען א קלאָרען רעכנונג, אז ער האָט ביי דעם פאָד־ ראַד געקענט פערדיענען פיינע עטליכע טויזענד, נאָר דער פונקט איז געווען זעהר א שלעכטער און ארבייטער האָבען געקאָסט א סך טייערער, ווי מען האָט געקענט רעכענען און... און ער האָט „בע־ שטאָט" א פאָר טויזענד; — דעמאָלט איז יאַכנע געווען אונצו־ פריעדען. טענות האָט זי געהאַט און דוקא צו דער מאַמען. עס איז אויסגעקומען, אז די מאַמע מיט איהר אויסלעגען צום שלעכ־ טען האָט דאָס אַנגעמאַכט. זי האָט זיך אין אזא בייזע שעה אויסגערעדט און ווידער איז דאָס גאָר ניט אזא געוואַלד, א מאַנס־ ביל איז אויף דעם א מאַנסביל, אז ער זאָל מאַכען געשעפטען און אמאָל צולעגען אויך, פאַר וואָס ניט? און קיין גוטס קען קיין מאָל ניט ארויסקומען, אז ווייבער זאָגען א דעה...

די מאַמע האָט פון איהר אלץ אויסגעהערט געדולדיג און איז ניט בייז געוואָרען און קיין וואָרט ניט געענטפערט. איבריי־ גענס, יאַכנע האָט אין אזעלכע פעלע קיין מאָל ניט גערעדט גלייך צו איהר. זי פלעגט זיך שטעלען ניט ווייט פון טהיר, קוקען אויף דער וואַנט און רעדען, און עס איז גיכער אויסגעקומען, אז זי רעדט צו דער וואַנט, איידער צו א לעבעדיגער פערזאָן.

אויב ביי מיר איז נאָך פערבליבען א צווייפעל מכח דעם גאַסט איז ער מיר קלאָר געוואָרען, ווען יאַכנע האָט מיר גענומען אנטהאָן די זאָקען. געוואוינליך פלעגט זי די זאָקען איבערקעהרען אויפ'ן לינקען זייט, איבערלאָזען נאָר אן אָרט פאַר די פינגער פון פוס און דערנאָך ארויפציהען גרינג, איצט האָט זי גלייך גענומען

שפּאַרען מיינע פּיסלאַך אין די זאַקען און שטופּען זיי מיט גוואַלד אהין, און אַזוי ווי איך בין גלייך פערפּאַהרען מיט די פינגער אין פיאַטע אריין, האָט זי מיר גענומען דרעהען די פּיס און רייסען די זאַקען אַזוי שטאַרק, אַז ביי אַן אַנדער צייט וואָלט איך פון צו־להכעיס פערטריבען ערגעץ איהר ציג און געזעצט זיך אויף איהר רייטען — קיין ערגערער צו־להכעיס האָט פּאַר יאַכנען ניט געקענט געבען, ווארים נאָך מיר האָט זי מעהר פאַר אַלץ ליעב געהאַט איהר ציג — איצט אַבער בין איך געווען ווייט פון אַזעלכע געדאַנקען, איך האָב זיך אפילו ניט געבריקעט און געפרעגט איהר ווייך:

— ווער איז נעכטען צו אונז געקומען?

— ווערר? זי! האָב איך בעקומען אַן ענטפער.

— ווער „זי“ — אַ פּרויענצימער? האָב איך געפרעגט פערוואונדערט.

— וואָס זשע איז זי — אַ מאַנסביל? האָט יאַכנע געענטפערט מיט כעס.

— ווער איז זי? האָב איך געפרעגט אונגעדולדיג.

—ווער איז זי? געהעררט? זי די יאַבעדניצע.

און איצט אַז איך האָב שוין געוואוסט, אַז זי איז די יאַבעדניצע האָב איך אַלץ ניט געוואוסט, ווער זי איז. איך האָב קיין לאַנגע שהיות ניט געמאַכט ביים אַנטהאָן, האָב זיך גיך אָבגעפּאַרטיגט מיט'ן וואשען און געלאָזט זיך לויפען צום עס־צימער.

אין עס־צימער זיינען די פענסטער געווען דיק פערפרוירען און דאָס ליכט, וואָס האָט אריינגעשיינט פון דער פריהמאָרגענדיגער זון, איז געווען אַן אומעדיגע. פאַר'ן קיילעכדיגען טיש זיינען געזעסען דער פאָטער און די מוטער און אַן אונבעקאַנטע פּערזאָן. די פּערזאָן איז געווען אַ פרויענצימער. איך בין געבליבען שטעהן ביים שוועל און ניט געקענט אַ ריהר טהאָן זיך ווייטער. דער ערשטער איינדרוק, וואָס זי האָט אויף מיר געמאַכט איז געווען אַ שרעקענדיגער. זי איז געזעסען צום טיש מיט אַ זייט און געהאַלטען אַ גלאָז טהיי אין איין האַנט און אַ לעדיגע שעלכעל אין דער צווייטער. אַ לאַנגער שטעקען איז געלעגען אַנגעשפּאַרט אויף איהר

שוים און עס קען זיין אז דעם ערשטען איינדרוק האָט אויף מיר געמאַכט גיכער דער שטעקען איידער זי אליין.

זי איז געזעסען ביים טיש מיט'ן גלאָז טהיי אין דער האַנט און געקוקט עפּעס אויף א פּינטעל אין דער לופט. נאָר דער קוק איז געווען א גלעזערנער, דאָס הייסט זי האָט פאר זיך קיין זאַך געזעהען. ביי מיין אריינטרעטען אין צימער, האָט זי לאַנגזאַם אָב־געקעהרט דעם קאָפּ אין מיין זייט, געשענקט מיר א שמייכעל און צוגערופען צו זיך.

— דאָס איז א מוהמע! האָט די מאַמע מיר פאָרגעשטעלט דעם גאַסט. געה צו!

די לעצטע בעמערקונג האָט די מוטער געפונען פאר נויטיג צו צוגעבען, זעהענדיג, וואַרשיינליך, מיין בלייבען שטעהן ביי דער טהיר אין א צושראָקענער פּאָזע. איך האָב געפאָלגט, בין צוגע־גאַנגען צו איהר, און זי האָט ארויסגעלאָזט דאָס גלאָז און שעלכעל פון די הענט און האָט מיר א קוש געטהאָן אין שטערן. דערביי האָבען איהרע אויגען, שוואַרצע ווי קייהלען און ברענענדיגע א קוק געטהאָן אויף מיר ווי מיט רחמנות, און זי האָט א זיפץ גע־טהאָן.

איך בין געבליבען א ווייל שטעהן לעבען איהר. די טויטע שטילקייט אין צימער האָט נאָך פערשטאַרקט מיין פערלעגענהייט. קיינער האָט א היבשע ווייל קיין וואָרט ניט גערעדט און עס האָט זיך געהערט יעדער שלונג טהיי, וואָס יעדער האָט געטהאָן. איך האָב אויף איהר א גע'גנב'עטען קוק געטהאָן: איהר געזיכט איז געווען בלייך אָהן א שפּרינקעל בלוט און דורכזיכטיג. נאָר די ווייסקייט האָט פערטראָגען צו א מאַטקייט. דאָס שוואַרצע זייד־דענע טיכעל אויפ'ן קאָפּ, וואָס איז איהר געווען פערבונדען אונ־טערן קין־באַק מיט צוויי שפּיצען צו די אַקסעל, האָט נאָך מעהר פערשטאַרקט איהר בלייכקייט. איהרע הענט זיינען געווען שמאָלע מיט לאַנגע פינגער און די בלויע אָדערן האָבען זיך אויסגעלעגט אין לאַנגע ליניעס.

ווען איך בין איצט לעבען איהר געשטאַנען, איז איהר געזיכט געווען גלאַט אָהן א מינדסטען קנייטש, און זי האָט אויסגעזעהען

פון א יאהר זעקס — זיבען און דרייסיג. די מוטער האט מיר אנגעגאסען טהיי און בעוויזען אויף א שטוהל און איך האב זיך שטיל אנידערגעזעצט און געהאלטען זיך מיט'ן טהיי, ווייל טרינ־קען האב איך ניט געקענט, אזוי שטיקענד האט געשיינט צו זיין די לופט אין צימער. א זופ פלעג איך נאר טהאן דעמאלט, ווען דער מוהמעס בליק פלעגט זיך ווענדען אויף מיר. די מאמע האט די גאנצע צייט אויף מיר קיין קוק ניט געטהאן, און דאס האט מיר שטארק געוואונדערט, ווייל אויף מיין עסען פלעגט די מאמע אליין השגחה געבען און ניט פערלאזען זיך מיט דעם אויף קיינעם. די מאמע האט זיך עפּעס איינגערעדט אז פון עסען וויל איך זיך שטענדיג ארויסמאכען, פונקט ווי איך וואלט געקענט לעבען אהן דעם, און מען מוז שטעהן איבער מיר און רוקען מיר יעדען ביסען אין מויל.

— געהט היינט פון אונז א פוהר ערגעץ? האט די מאמע ענדליך איבערגעריסען די שטילקייט.

— אין זאסמינקע, האט דער פאטער געענטפערט קורץ.

דער פאטער האט זיך עפּעס געפיהלט זעהר ניט גוט. ער האט די גאנצע צייט ניט אראפּגענומען די אויגען פון זיין גלאז טהיי און איז געזעסען ביים טיש ווי פון דרך ארץ וועגען. ער האט א ווארט ניט ארויסגעבראכט פון מויל, נאר עטליכע מאל האט ער א לייכטען הוסט געטהאן, ניט עפּענענדיג דערביי דאס מויל, אזוי ווי חזנים אדער זינגער טהוען דאס רוב, איידער זיי פּרובען דעם קול. דער הוסט האט געהאט אזוי פיעל צו זאגען, ווי: איך בין דא, איך זיץ ביים טיש און אויב איך נעהם ניט אנטהייל אין געשפּרעך, איז דאס נאר דערפאר וואס דער קול דיענט מיר ניט.

און דער קול האט איהם טאקע ווי עפּעס ניט געדיענט. זיין קורצער ענטפער איז געווען אזוי טרוקען, אז איך האב, ניט ווי־לענדיג, א ווארף געטהאן א בליק אויפ'ן גאסט: מיר האט עפּעס געדוכט, אז דער קול דארף איהר בעלעדיגען, נאר זי איז געזעסען רוהיג, פונקט ווי ניט איהר מיינט מען.

די מוטער, אזוי ווי וועלענדיג פערענטפערן דעם פאטערס טרוקענקייט, האט בעמערקט מיט זעהר א ווייכען קול:

— נו, עס וועט קיין בייז ניט זיין צו טרייבען די פוהר א פאר מייל ווייטער. און ווי וועסטו דערנאך טהאן? האט די מו־טער בעמערקט און געווענדט זיך צו דער מוהמען.

— ווי וועל איך דערנאך טהאן? האט די מוהמע געענטפערט, ציהענדיג יעדען ווארט און דערביי האט זיך ווי א ביטערער שמייכעל, קוים קוים צו מערקען געלעגט ארום איהר מויל, און א פאר קליינע קנייטשען האבען זיך בעוויזען אויף איהר שטערען. — ווי וועל איך דערנאך טהאן? א נאווינע דעם אידען קוגעל צו עסען? אדער איך וועל געהן ווייטער צופוס, אדער איך וועל אנ־טרעפען א פוהר.

די מאמע האט ארויסגעלאזט א שטילען זיפץ, און אויפ'ן פאטערס שטערען האט זיך אויסגעשפרייט אזא געדיכטער וואל־קען, אז איך האב געמיינט, ער וועט אונז אלעמען איינשלינגען מיט'ן טיש צוזאמען.

— ווען ווילסטו פאהרען? האט די מאמע געפרעגט.

— איך וויל טאקע גלייך, האט די מוהמע געענטפערט. — איך בין שוין דריי וואכען פון דערהיים.

— געה, הייס שפאנען די פערד, האט די מאמע געזאגט צום פאטער.

דער פאטער האט זיך שטיל אויפגעהויבען פון ארט און איז ארויסגעגאנגען.

— און וואס דענקסטו צו טהאן ווייטער? האט די מוטער געפרעגט.

— איך וועל ווייטער געהן „אהין". שלאפען וועל איך ניט.

— וואס האסטו צו טהאן ווייטער? ער האט דאך דיר גע־זאגט, אז עס איז גאנץ איבריג צו ברעכען דיינע ביינער און מאטע־רען דיינע פים.

— אה, איהם איז דאס גרינג צו זאגען, איהם טהוט ניט וויה, מיר אבער טהוט דאס זעהר וויה.

איך האב איצט אויף איהר א קוק געטהאן פון אונטערן

שטערן: אין דער מינוט איז זי עלטער געווארען אויף עטליכע יאהר. איבער'ן שטערן האבען זיך צולעגט לאנגע קנייטשען. פון איהרע אויגען האבען געשפריצט פונקען.

— די פערד זיינען שוין לאנג געשפאנט, האט דער פאטער, ארייגקומענדיג געזאגט מיט א טויבען קול.

די מוהמע האט זיך אויפגעהויבען פון שטוהל. זי איז געווען הויך געוואקסען מיט א שענע פאסטאציע. זי האט דעם שטעקען אנגעשפארט אן טיש, צונויפגעלעגט די הענט אין קולאקעס און א קנאק געטהאן זיי אזוי, אז אכט פינגער האבען זיך אויסגע־קנאקט פאר איין מאל, האט אבגעטרעסעלט די קלייד פון פארענט, בעדאנקט פאר גאסטפריינדליכקייט און איז מיט'ן שטעקען אין האנט ארויס אין קארידאר. די מאמע איז איהר נאכגעגאנגען ביז'ן גאנעק און איך האב פון פענסטער געזעהן, ווי זי איז אריינ־געגאנגען אין שליטען אין אן אבגעטראגענעם פוטער, וועלכער, ווי עס האט געשיינט, האט געזעהן אמאל גוטע טעג. נאר די צייט האט אויף איהם ארויפגעלעגט איהר האנט און דא א ריב געטהאן, דארטען א פלעק געמאכט, דא א ריס געטהאן און פערלעגט מיט א לאטקע און דארטען אויסגעמוליעט. זי האט זיך פון וואגען פערנייגט צו דער מוטער, און די לעצטע האט איהר געהייסען גע־ריסען די קינדער, און דער שליטען האט א שניט געטהאן דעם איינגעפרוירענעם שניי, די גלעקלאך האבען אנגעהויבען צו קלינ־גען, באלד האט איין הונט, א צווייטער א ביל געטהאן און אנ־שוויגען געווארען.

די מוטער איז באלד אריין אין שטוב און האט אנגעהויבען בעל־הבתי'שען. איך האב געזעהן, אז זי זוכט ארבייט פון אונטער דער ערד: דער פאטער האט זיך אויך געפארעט און פאר וואס עפעס געריסען א נאגעל פון וואנט. קיינער האט אווארט ניט גערעדט: אין שטוב האט זיך געפיהלט די זעלביגע דריקענדע לופט, וואס פריהער. דעם גאסט'ס אוועקפאהרען האט קיינעם ניט גרינגער געמאכט. אלע זיינען ארומגעגאנגען ווי — תשעה באב — אויף א בית הקברות. און דאס האט אין מיינע אויגען צוגעגעבען נאך מעהר שרעק דעם בילד פון דער פערשווונדענעם גאסט.

— ווער איז זי? פאַר וואָס זיינען אַלע אַזוי צורודערט? פאַר וואָס גיט ניט די מאַמע אַפילו אַ קוק אויף מיר? די פּראָגנעס האָבען זיך געפּלאָנטערט איינע נאָך דער צווייטער אין מיין קעפּעל און איך האָב ניט געפונען קיין תירוץ. אַ היבשע ווײלע האָב איך מורא געהאַט צו עפענען דאָס מויל און אַ ריהר צו טהאָן זיך. ענד־ליך האָב איך ניט אויסגעהאַלטען און אויף די שפּיץ פינגער צו־געגאַנגען צו דער מאַמען און געפרעגט איהר שטיל:

— ווער איז זי?

— אַ מוהמע, האָט זי געענטפערט קורץ און שאַרף, און איך האָב פון איהר טאָן פערשטאַנען, אַז עס איז בעסער ניט צו רעדען לאַנג.

איך האָב איבערגעלאָזט מיין גלאָז טהיי מיט'ן פרישטאַק אויפ'ן טיש און אַרויסגערוקט זיך פון עס־צימער. איך האָב זיך מיט אַ פרייערען מוטה געלאָזט גלייך אין קיך. יאַכנע האָט גע־בראָזגעט מיט די כלים, אַ סימן אַז זי איז גוט אין כעס.

— זאָג מיר, ווער איז די יאַבערניצע? האָב איך איהר גע־פרעגט, ווי מיר האָט געדוכט, אויף איהר לשון, כדי צו מאַכען איהר וויכער.

— דיין שעהנע קרובה!... די מאַמע דאַרף זיך טאַקע מיט איהר פרעהען!... עסען וואָלט איך איהר געגעבען!... אַ פערד פאַר איהר געטריבען!... איך וואָלט זיך טאַקע צויאָגט!... אין דער וועלט פאַרלויפט ניט אַזאַ אַקציע!... האָדעווען אַ דם שונא אויף מיין אייגען בלוט, אויף מיין איינציג קינד... אונשולדיג עופ'על מיינע! האָט זי זיך געווענדעט צו מיר און געשאָקעלט אויף מיר מיט'ן קאָפּ. — דיין מאַמע וואַרעמט מיט איהרע הענט דעם שלאַנג, וואָס וועט דיר אַ בים טהאָן...

—וואָס באַלבעסטו? האָב איך אַ געשריי געטהאָן און אַ טאָפּע געטהאָן מיט'ן פוס אונגעדולדיג. — זאָג מיר ווער איז זי?

— איך באַלבע, אודאי באַלבע איך! שטעהענדיג געזאָגט געוואָרען, וואָס איך פערשטעה שוין, אַלטער נאַר! אַז דער הענט־ניט־געוואַשענער האָט ביי מיר צוגענומען מיין מאַן, אַלע־שאַלעם, און האָט מיך געמאַכט פאַר אַ וויסטע אַלמנה, און האָט מיך גע־

מאכט אוים בעל הבית'טע, האט ער ביי מיר דעם שכל אויך צוגע־נומען. פריהער, נישקשה, איז יאכנע געווען א קלוגע ווייבעל און...

און דא האט יאכנע אנגעהויבען אויסצולעגען א לאנגען צע־מעל, אויסרעכענען צום טויזענטען מאל איהרע זכות אבות, דער־צעהלען די גליקען פון איהר פערשטארבענעם מאן, און איך האב אויסגעצייכענט געוואוסט, אז איהר לייענים וועט קיין סוף ניט נעהמען און וועט קיין ענטפער ניט געבען אויף מיין פראגע, און איך בין באלד ארוים פון קיך, איבערלאזענדיג איהר טענהן צו זיך אליין, און וואס זי האט טאקע געטהאן מיט גרוים התמדה, וויל לאנג, לאנג האב איך געהערט איהר ווארטשעדיגען קול.

איך האב זיך, ווי דער שטייגער איז פון קליינע קינדער, באלד בערוהיגט, האב ארויסגענומען מיין שליטעל פון שטוב און בין אוועק צום בארג זיך גליטשען.

נור דער מוהמעס בילד איז מיר פון זכרון ניט ארוים.

3.

עטליכע טעג נאכ'ן גאסט'ס בעזוך איז מען אין שטוב ארומ־געגאנגען ווי שאטענס. קיינער האט א ווארט ניט גערעדט, אויסער יאכנע וואס האט ניט אויפגעהערט צו ווארטשען און צו שליידערן זיך. דעם ערשטען טאג איז דער מיטאג געווען אזוי פערברענט, אז צום טיש איז כמעט ניט געווען וואס צו דערלאנגען. נור אויס־געקומען איז, ווי געוועהנליך, אז מען דארף איהר אויסצאהלען א רעסטע. איהר גאנצע בלאזענים איז געווען נאר אויף דער מאמען. צום פאטער האט זי גאר ניט געהאט.

דאס שטילע ארומגעהען פון די שטוביגע האט אויף מיר געמאכט אזא שטארקען איינדרוק, אז איך האב מורא געקראגען צו מאכען א צופעסטען טריט און איך האב גענומען געהן אין שטוב, ווי איך וואלט אויפגעשטאנען פון א קראנקהייט.

יאכנעס ווערטער, אז די מאמע ווארעמט א שלאנג, וואס וועט מיר א בים טהאן, זיינען מיר אריין טיעף אין זינען. כאטש לכתחילה האבען זיי אויף מיר קיין רושם ניט געמאכט. איך האב איהר פיעל מאל דעריבער געפרעגט, נאר שטענדיג האט זיך געענדיגט דערמיט.

וואָס זי האָט מיר גענומען אויסרעכענען איהרע זכות אבות און איך פלעג פון איהר אוועקגעהן מיט גאָר ניט. און אויסער יאַכנען האָב איך ביי קיינעם ניט געהאַט צו פרעגען.

אין עטליכע וואָכען ארום איז אין שטוב געוואָרען ווי פריהער, די שרעקעדיגע שטילקייט איז פערשוואונדען געוואָרען. יאַכנע האָט אויפגעהערט צו וואָרטשען און פון גאַסט'ס וויזיט איז קיין זכר ניט געבליבען. נאָר איך האָב איהר ניט פערגעסען און גע־טראַכט פון איהר ביי טאָג און געזעהן איהר עטליכע מאָל אין חלום ביי נאַכט.

ענדליך האָט זיך געמאַכט א געלעגענהייט, וועמען אויסצו־פרעגען וועגען דער מוהמען. אין א שעהנעם, קאַלטען פריהמאָרגען האָט מיר די מוטער געזאָגט, אז זי פאָהרט אין שטאָדט אוין, אויב איך וויל, וועט זי מיך מיטנעהמען. נאָר איך זאָל קיין שהיות ניט מאַכען.

אז איך האָב געוואָלט, איז קיין פראַגע ניט, דאָס פאָהרען אין שטאָדט איז שטענדיג געווען א יום־טוב פאַר מיר, איבערהויפט נאָך צו דער באָבען. יאַכנע האָט מיר גענומען אויסריכטען אין וועג, נאָר מיר האָט געדוכט, אז זי טהוט איהר ארבייט זעהר לאַנג־זאַם און די מוטער וועט זיך אויף מיר ניט דערוואַרטען און וועט אליין אוועקפאָהרען. און איך בין אלע ווייל צוגעלאָפען צום פענסטער צו זעהן, אויב דאָס שליטעל שטעהט נאָך פאַר'ן גאַנעק. כאָטש געוואוסט האָב איך זיכער, אז די מוטער דרעהט זיך איצט ארום די שאַפעס און איז נאָך ניט פאַרטיג מיט איהר טואַלעט.

די שטאָדט איז געווען ניט ווייט. דאָס שליטעל האָט זיך געטראָגען איבער'ן אויסגעפאָהרענעם שניי־וועג, ווי איבער א גלאָ־טען אייז, צייטענווייס, ווען דער וועג איז געווען זעהר ברייט און גלאַט, האָט עס זיך א גליטש געטהאָן איבער'ן גאַנצען ברייט, ביז עס האָט זיך אָנגעשלאָגען אן דער האַרטער שנייאיגער זייט וועג און א דרעה געטהאָן זיך צוריק. אין אזעלכע פעלע פלעגט די מוטער מיך אָנכאַפען און צוהאַלטען פעסט. ביז דאָס שליטעל פלעגט צוריק אריין אין קאַלייע, און איך פלעג אויסשיסען אין א געלעכטער פון געדאַנק, אז איך מיט דער מאַמען קענען מאַכען א

„קען" אין שניי. ארום איז געווען שטיל. דער גערויש פון דעם געטראַטעטענעם שניי איז פערשטאַרבען אונטער'ן שליטעל און די לופט אויבען איז געווען ווי פערגליווערט, און זעלטען האַט איהר אַ דורכגעשניטען דאַס הירזשען פון פערד און דאַס קרעכצען פון אַ וואָראָנע, וועלכע, דערזעהענדיג אונז פון אַ בוים, האַט זיך אויפ־געהויבען פון די צווייגען און ביי איהר אוועקפליהען פערשאַטען אונז די אויגען מיט אַ שטויביגען שניי. דאַס שליטעל האַט זיך אָפּגעשטעלט נעבען דער באַבען.

איך האָב געהאַט צוויי באַבעס. די, צו וועלכע מיר זיינען איצט צוגעפאָהרען, איז געווען דער מאַמעס מוטער, זי איז געווען אַ הויכע, שלאַנקע פרוי און זעהר יונג פאַר אַ באַבען. זי האָט אויסגעזעהן ניט פיעל עלטער פון דער מאַמען און מען האָט זיי גיכער געקענט אָננעהמען פאַר צוויי שוועסטער, איידער פאַר אַ מוטער מיט אַ טאָכטער. די דאָזיגע באַבע האָב איך ליעב געהאַט און צו איהר בין איך געפאָהרען מיט פערגניגען. און, פערקעהרט, די צווייטע באַבע, דעם פאָטער'ס מוטער, האָב איך פיינט געהאַט און געווייכט פון איהר ווי פון פעסט און פאַר איהר מאַן, דאָס הייסט מיין זיידען, האָב איך מורא געהאַט ווי פאַר פייער. די לעצטע האָבען געוואוינט ווייט פון אונז, און איך בין ביי זיי געווען נאָר איין מאָל, און דאַס איז געווען איבער געננוג. דער איינדרוק פון יענער רייזע לעבט נאָך עד היום אין מיין זכרון און וועט וואָר־שיינליך קיין מאָל ניט אויסגעווועבט ווערען. איך געדיינק, אַז אַ לאַנגע צייט פריהער האָט מען געשמועסט וועגען דער רייזע, דער פאָטער האָט אַלץ גע'טענה'ט אַז מען דאַרף ניט „פערדאַרבען" און די מוטער מוז כאָטש איין מאָל פאָהרען, און זי האָט אַלץ ניט געוואָלט. וואָס מיינט דער פאָטער מיט'ן פערדאַרבען און פאַר וואָס וויל די מאַמע ניט פאָהרען, האָב איך ניט פערשטאַנען, נאָר מיר האָט דאָס ניט אינטערעסירט. ענדליך האָט זיך די מאַמע נעגומען קלייבען אין וועג און האָט געמאַכט גרויסע הכנות דערביי, עס האָט געדויערט אַ לאַנגע צייט. אהין זיינען מיר געקומען אויף אַ יום טוב און אַזוי ווי דאָס איז געווען זומער־צייט און מען האָט

דעמאָלט געגעסן בלינצעס פערשטעה איך, אז דאָס איז אויסגעקומען שבועות.

יענע באָבע איז אונז ארויסגעלאָפען אנטקעגען און פון איהר ערשטען קוש האָב איך דערפיהלט א האַס צו איהר: איהר געזיכט איז געווען צוקנייטשט און ביים קושען האָט זי איהר באַק צוגעלעגט צו מיינע, און אויף מיין יונגע ווייכע הויט האָב איך דערפיהלט עפּעס א שטעכעדיגע בעריהרונג. אָבער דאָס האָט ארויסגערופען ביי מיר ניט מעהר ווי אַן אונאַנגענעהם געפיהל. מיין שנאה אָבער האָט זיך אָנגעהויבען אביסעל שפּעטער, ווען זי איז געווען ביי אונז צו גאַסט און האָט גענומען ארויסווייזען אויף מיר געוויסע רעכטע. זי האָט מיר אמאָל שבת דערזעהן, ווי איך האָב זיך געוויגט אויף א הוידע און זי האָט מיך אָהן צערעמאָניעס פון דאָרטען ארונטערגעשלעפּט. אזא גראָבע בעהאַנדלונג און נאָך פון א פּערזאָן, וואָס טראָגט א שייטעל, פאַר די אויגען פון אונזערן א שכנ'ס קינדער, וועלכע האָבען אויף איהר געקוקט ווי אויף א „זשידאָווקע" (איך ביז זיך מודה, איך האָב אויף איהר אויך געקוקט מיט אזעלכע אויגען, ווייל אונזער הויז איז געווען מעהר אָדער ווייניגער א פרייע) האָט אין מיר אריינגעזעצט א טיפע שנאה צו איהר. מיין שנאה איז געוואַקסען, ווען איך האָב איהר געהערט שטראָפענדיג דער מאַמען, פאַר וואָס זי האַלט די טעצלאַך לעבען די פלייִשיגע געפעס, פאַר וואָס זי לערנט מיך ניט אידישקייט און נאָך ד. גל.

יענע באָבע האָט אונז מיט שמחה אריינגעפיהרט אין שטוב אָבער ביים עפענען די טהיר פון זאַל, וואו זי האָט אונז גלייך אריינגעבראַכט, איז זי פּלוצים שטיל געוואָרען. פון זאַפע אין זאַל האָט זיך אויפגעהויבען א בעיאהרענטער מאַן אין א שלאַפראָק, אין א דרייקאַנטיגער יאַרמולקע מיט א פרענזיל. איך האָב געדאַרפט פערדרייסען ניט נאָר די אויגען נאָר אויך דאָס קעפּעל, כדי א קוק טהאָן אויף איהם, אזוי הויך איז ער געווען. געטראָגען האָט ער א פאָר ברילען, נור ביי אונזער אריינקומען האָט ער זיי ארויפגערוקט אויפ'ן שטערן און מיר האָט געדאַכט, אז ער קוקט אויף אונז מיט צוויי פאָר אויגען. געקוקט האָט ער מיט א שמייכעל.

און דאָס האָט אביסעל ווייכער געמאַכט זיין בליק. ער האָט שוין געהאט אויף די פּלייצעס א פעקעל מיט יאהרען. נאָר עס האָט געשיינט, אז די יאהרען האָבען פאר איהם מורא געהאט און האָבען איהם מיט א לייכטער האַנט א פיהר געטהאָן מעהר פון יוצא ווע־גען איבער זיין שטערן. האָבען אריינגעשטעקט עטליכע שיווע האר איז זיין שוואַרצער באָרד און פון אונטער די אויגען עטוואָס ארויס־געכאַפּט. זיינע ברעמען איבער די אויגען זיינען געווען זעהר גע־דיכטע און ווען ער האָט א רונצעל געטאָן דעם שטערן האָבען זיי זיך ווי צונויפגעגאָסען אין איין ליניע. זיין פּאַסטאַציע, זיין בליק, זיין פיהר מיט דער האַנט האָבען ווי געזאָגט: פאָלג און טהו וואָס מען הייסט.

— דאָס איז אונזער אייניקעל, האָט מיך די באָבע פאָרגע־שטעלט פאר'ן זיידען.

ער האָט געשטעלט דער מאַמען עטליכע פראַגען אין זעהר א ווייכען קול און געצעהלט די ווערטער ווי מען צעהלט געלט. נאָר דאָס שמייכעל איז איהם פון געזיכט, אדער ריכטיגער געזאָגט, פון די אויגען ניט אראָפּגעגאַנגען. דערווייל האָט זיך די טהיר געעפענט און די דיענסט האָט געזאָגט, אז צוויי ווייבער ווילען איהם זעהן.

— קען איך שוין קיין פאַר רוהיגע מינוט ניט האָבען ביי מיר אין שטוב? האָט פון ערגעץ א דונער געטהאָן און די ווענט האָבען גענומען זיך טרייסלען, אזוי לכל הפחות האָט מיר דעמאָלט געדוכט.

מיר האָט זיך בשום אופן ניט געגלויבט, אז דער, וואָס האָט אזא בנעימות'דיג שטילען קול זאָל קענען אזוי דונערן, נאָר אזוי ווי קיין אנדערער, אויסער איהם, וואָס זאָל קענען אזוי שרייען, איז אין זאָל ניט געווען, האָב איך אויף איהם א קוק געטהאָן.

ער איז געזעסען אזוי רוהיג מיט'ן זעלבען שמייכעל אין די אויגען ווי פריהער. דאָס געשפּרעך מיט אונז האָט לאַנג ניט גע־דויערט, איבריגענס, איז דאָס געווען מעהר א פערהער אלס א געשפּרעך. די באָבע האָט לכבוד די געסט געהאט חשק צו פער־פיהרען א לענגערן שמועס, נאָר אזוי ווי צו יעדען וואָרט פלעגט זי

א קוק טהאָן אויפ'ן זיידען, איז ווי נאָר זי פלעגט בעמערקען, אז ער עפענט דאָס מויל, האָט זי דעם זאַץ אָפּגעהאַקט ביי יענעם וואָרט, עס מאַכט ניט אויס, צו מיט דעם וואָרט האָט זיך ערשט אָנגעפאנגען א זאַץ און צו דער זיידע האָט נאָר געעפענט דאָס מויל א גענעץ צו טהאָן. איך האָב געזעהן, אז דער זיידע איז א קעניג אין שטוב און אויף זיין צייכען רעדט מען, אויף זיין צייכען שווייגט מען, אויף זיין צייכען געהט מען, אויף זיין צייכען שטעהט מען. איך האָב געזעהן, אז ער האָט אפילו א רעכט צו שרייען אויף פרעמדע וואָס קומען צו איהם. באַלד נאָך אונזער קומען האָבען איהם אייניגע בעזוכט, צווישען די בעזוכער איז געווען א פוילישער פריץ, און ער האָט אויף איהם זיך געבייזערט מעהר ווי אויף די אַנדערע.

צו אונז איז ער געווען גאַנץ פריינדליך, ער האָט מיר געלאָזט דרעהען די קוטאַסען פון זיין גאַרטעל, האָט מיר א פּאָר מאָל א קניפּ געטהאָן אין בעקעל, ביים עסען האָט ער א פּאָר מאָל אָנגעוויזען אויף א נאַשעריי און ארויסגעזייט צווישען די ציינער: דעם קינד”. און כל זמן דאָס שמייכעל האָט זיך געזעהן אין זיינע אויגען, איז ער געווען גאַנץ ליעבליך און איך האָב זיך פאַר איהם ניט זעהר געשראָקען. ווי ער האָט אָבער אָפּגעקעהרט די אויגען אָן א זייט און גענומען קוקען פערטראַכט, האָט ער אויף מיר אָנגעוואָרפען א שרעק: דעמאָלט האָבען זיך איהם ביי די שלייפען ארום די אויגען אויסגעלעגט קליינע פאַלדעלאַך. די פאַלדעלאַך זיינען געווען אזוי גלייך און אָפּגעשטאַנען אויף'ן זעלבען שמח איינער פון צווייטען, אז זיי האָבען אויסגעזעהן ווי א פּראָלניק, מיט וועלכען מען וואָלגערט גרעט. ווען ער האָט נאָך אזא פערטראַכטען בליק אויסגעשטעלט זיינע אויגען אויף עמיצען האָט געדאַכט אז ער דרינגט מיט זיי אריין אין דער סאַמע טיפענים פון האַרצען, נאָר דאָס איז נאָך ווייניג, עס האָט געדאַכט, אז ער געפינט אויס אין האַרצען עפּעס שלעכטס און מען דאַרף ערוואַרטען פון זאיהם א פּסק.

ביים טיש צום עסען זיינען אלע געזעסען ווי שטומע. די דינסט פלעגט אריינגעהן אין צימער דערלאַנגען צום טיש ווי א

באַרוועסע, וואָס געהט איבער גלאָז. די באָבע איז אויך אַזוי גע־גאַנגען. אונטער דער גאַנצער צייט פון עסען האָט ער עטליכע מאָל ארויסגעזייט: „דעם קינד“, און ניט קוקענדיג אויף זיין פריינד־ליכקייט צו מיר, האָב איך ניט געוואָגט צו עפענען דאָס מויל. איך האָב מורא געהאַט ער זאָל אויף מיר ניט אַ קוק טהאָן מיט זיינע קאַלטע דורכדרינגענדע אויגען, וואָרים דעמאָלט וואָלט ער געוואוסט, אַז איך וויל פון איהם אנטלויפען וואָס גיכער.

איך האָב קיינמאָל אַזוי ניט געקלעפּט צו דער מאַמען און קיינמאָל אַזוי ניט געהיט איהר טריט, ווי אין די פּאָר טעג, וואָס מיר האָבען דאָרטען פערבראַכט, איבערהויפּט, נאָך זיינעם אַ ביי־זעץ. דעמאָלט האָב איך זיך צו דער מאַמען געטוליעט און געדרעהט זיך אין איהר פאַרטוך.

ארויסגעריסען זיך פון דאָרטען האָבען מיר ווי פון אַ תפיסה. ווי נאָר דער יום טוב איז אוועק, האָט די מאַמע געזאָגט דעם זיידען, אַז מיר דאַרפען פאָהרען אהיים. ער האָט איהר ניט פּרובירט פער־האַלטען ווייטער, האָט ניט געפרעגט, פאַר וואָס זי איילט זיך אַזוי; ער האָט נאָר געענטפערט „גוט“ און געהייסען שיקען נאָך אַ בעל העגלה.

— אפשר וועט איהר אונז אַמאָל בעהרען מיט אייערן אַ בעזוך? — האָט די מוטער געפרעגט, און איך האָב ניט פער־שטאַנען, אַז דאָס איז פון יוצא וועגען און געוואונדערט זיך, פאַר וואָס וויל זי די תפיסה אריינברענגען צו זיך אין שטוב.

— איך? האָט ער געענטפערט מיט'ן שמייכעל אין די אוי־גען. — איך? מיך לאָזט צורוה. איך בין נאָך קיין מאָל פון שטעד־טעל ניט ארויסגעפאָהרען.

עס האָט לאַנג ניט געדויערט און די דיענסט האָט געגעבען צו וויסען, אַז דער בעל העגלה איז שוין דאָ.

— —און איך האָב נאָך ניט פערפאַקט אלץ, האָט די באָבע אויסגעשריען פערצווייפעלט. די באָבע האָט אונז געגעבען מיט זיך מתנות און בעל הבתישקייט.

— נישקשה, הייס איהם וואַרטען, דעם שייגעץ, האָט דער זיידע געזאָגט שאַרף.

— אַלץ איז פאַרטיג! האָט די דיענסט געמעלדעט פון הינ־טער דער טהיר.

דער זיידע איז מיט אונז צוגעגאַנגען ביז צום שוועל און גע־בליבען שטעהן ביי דער אָפענער טהיר, אַנגעשפאַרט מיט ביידע גראָבע פינגער פון ביידע הענט אן גאַרטעל פון שלאַפראָק.

— הער, שייגעץ, האָט ער זיך געווענדט צום בעל העגלה. דו זאָלסט זיי אויפן וועג אָפּהיטען ווי דעם שוואַרצאַפּעל פון דיין אויג און אויב זיי וועט חלילה עפּעס טרעפען אויפ׳ן וועג — זיי ווי־סען, אז איך וועל פון דיר שינדען פּאַסענווייז!

ביי די לעצטע ווערטער האָט ער אַראָפּגענומען די רעכטע האַנט פון גאַרטעל און גענומען לאַנגזאַם פיהרען מיט׳ן צייג־פינ־גער אין דער לופט. איך האָב אַהן א נשמה א קוק געטהאַן אויפ׳ן שייגעץ: ער איז געווען ניט מעהר און ניט ווייניגער ווי א שיווער אידעל, געווים א פּופּציגער.

— איך וועל זיי, מירצעשעם, בשלום ברענגען, האָט דער בעל העגלה געענטפערט מיט שרעק.

— געדענק. וואָס איך האָב דיר געזאָגט! פּאַ—אַ—סענווייז וועל איך שינדען.

דאָס איז געווען דאָס ערסטע און לעצטע מאָל, וואָס איך האָב איהם געזעהן. און אַזוי מאָלט ער זיך פאַר מיינע אויגען: הויך ווי א ריעז, מיט שאַרפע דורכשניידענדע אויגען, מיט׳ן גראָבען פינגער פון דער לינקער האַנט אין גאַרטעל פון שלאַפראָק און מיט׳ן רעכ־טען צייג־פינגער פעררייסען אַרום אין דער לופט איז ווי אָנ־געשריבען מיט גרויסע אותיות: „איך וועל פון דיר שינדען פּאַ־סענווייס."

ווען מיר זיינען אַרויסגעפאָהרען איז דער וועטער געווען זעהר א שעהנער. די האַלבע לבנה האָט מיט א בלאַסע ליכט בעלויכ־טען דעם וועג. דער הימעל איז געווען קלאָר נאָר זעלטען זיינען געווען צושפּרייט ווייסע שטיקלאַך וואָלקען. וואָס האָבען אפילו ניט געקענט דונקעל מאַכען א שטערן. דאָס יונגע גראָז אויף די פעלדער האָט זיך געשמעקט און די לופט איז געווען וואַרעם און לאַסטשענדיג. א זיסע פוילקייט האָט זיך באַלד גענומען פער־

נאנדערגיסען איבער מיין גאנצען קערפער און איך האב איינגע־דעמאלט. אז איך האב אויפגעעפענט די אויגען האב איך שוין דעם הימעל ניט דערקענט: א שווארצע כמארע האט זיך געשווינד געצויגען אויבען און פערדעקט די לבנה און די שטערן. א שטאר־קער ווינט האט גענומען בלאזען אונז אנטקעגען און פערשיטען די אויגען מיט זאמד.

— א שטורם, האט די מאמע געזאגט מיט א צושראקען קול, און תיכף האבען גענומען פאלען איינצעלנע גרויסע טראפען רעגען.

דער ערשטער געדאנק, וואס מיר איז איבערגעלאפען, איז גע־ווען, וואס וועט זיין מיט'ן בעל העגלה? דער זיידע וועט פון איהם שינדען פאסענווייז. נאר לאנג טראכטען וועגען דעם האב איך ניט געקענט, ווייל באלד האט זיך דער הימעל געעפענט און א שלאקס רעגען האט א גאס געטהאן. פערבלענדענדיגע בליצען האבען בעלויכטען די גאנצע געגענד ארום און ארום און קורצע טרו־קענע דונערען האבען פערהאלושעט די אויערען. עס האט געדוכט אז די דונערען מיט די בליצען בעגעגענען זיך נעבען אונז. דאס פערדעל האט זיך א פאר מאל פערנאנדערגעטראגען און איך האב געמיינט, אז קיינער פון אונז וועט לעבעדיג ניט בלייבען.

דער שטורם האט געדויערט ניט לאנג און דער בעל העגלה האט אונז צוגעפיהרט צו א האלב־פוסטע קרעטשמע. אהן פענס־טער. נאר א קרעטשמער האט דארט געוואוינט. ער האט זיך ניט לאנג אהין אריינגעצויגען און האט נאך ניט אוספייעט ארומזעהן די הויז. פון אונז האט געגאסען ווי פון אן עמער. די ערשטע ווער־טער וואס דער בעל העגלה האט געזאגט, זיינען געווען, אז מען זאל מיר געבען א ליילעך אדער א קאלדרע איז וואס איינצואוויקלען זיך, איך קען זיך נאך חס ושלום פערקיהלען, אויב איך וועל זיך ניט אויסטהאן. דערנאך האט ער א קוק געטהאן אויף דער מאמען און א קראץ געטהאן די פאטיליצע. דעמאלט האב איך דעם קוק ניט פערשטאנען, נאר איצט וויים איך, אז ער האט געמיינט צו זאגען דער מאמען: דו האסט דאס אויך געדארפט טהאן, נאר דא איז א שטוב אהן פענסטער און דו ביזט א ווייבעל. — איך וויים, טהו ווי דו פערשטעהסט.

ווען דער בעל העגלה האָט אונז געבראַכט אַהיים, האָב איך איהם געהייסען ער זאָל דעם זיידען ניט דערצעהלען פון שטורם. ער פון זיין זייט האָט געבעטען דער מאַמען, אז זי זאָל שרייבען, אז זי איז געקומען בשלום.

— וואָס בין איך שולדיג? האָט ער זיך פערענטפערט. — איך האָב ניט געקענט וויסען, אז א שטורם וועט אונז אַנכאַפּען.

און אפילו היינט לויפט מיר איבער א קעלט איבער'ן לייב, ווען דעם זיידענס בילד שטעלט זיך מיר פאַר די אויגען. זיין ווייב האָב איך ממש פיינט געהאַט, נאָר די באָבע צו וועלכער איך בין איצט געפאָהרען, האָב איך זעהר, זעהר ליעב געהאַט.

אונזער שליטעל האָט זיך אָפּגעשטעלט פאַר דער באָבעס הויז. איך האָב זיך אריינגעקייקעלט אין שטוב ווי א נאַר און בין גלייך צוגעלאָפען צו איהר. זי האָט זיך שטאַרק דערפרעהט מיט אונזער קומען און האָט ניט געוואוסט, וואָס צו טהאָן מיט מיר. די מוטער איז לאַנג דאָ ניט געזעסען, זי איז באַלד אוועקגעפאָהרען איינקויפען אין די מאַגאַזינען.

די באָבע האָט מיך גענומען אויפ'ן שוים און האָט מיט מיר פערצויגען א קינדערשען שמועס און געסטאַרעט זיך פיעל ווערטער ארויסרעדען מיט אן אויסגעבויגענער צונג, כדי נאָכצומאַכען מיין אויסשפּראַך.

— ווייסט ניט, באָבע, ווער שרה'לע איז?

— שרה'לע? גאָרעלע, איין שרה'לע איז פאַראַן אויף דער וועלט?

— זי איז אַנומעלט געווען ביי אונז צו־גאַסט און יאַכנע האָט געזאָגט, אז זי הייסט שרה'לע.

— א־א־א, שרה'לע! האָט די באָבע געענטפערט מיט א זיפץ. און איהר געזיכט האָט זיך פערצויגען מיט א וואָלקען. — זי איז דיינע א גליך־שוועסטער קינד, מיינע א פּלימעניצע.

— פאַר וואָס רופט איהר יאַכנע יאַבעדניצע?

— פאַר וואָס זי לאָדעט זיך, זי פיהרט שוין יאָהרען־יאָהרען לאַנג משפּטים.

— מיט וועמען?

— דאָס דאַרפסטו ניט וויסען.

— פאַר וואָס?

— אזוי; דו וועסט עלטער ווערען, וועסטו וויסען.

— פאַר וואָס אָבער לאַרעט זי זיך?

— פאַר וואָס? דאָס איז אַ גאַנץ טרויעריגע געשיכטע, האָט די באָבע געענטפערט, ציהענדיג די ווערטער, און פון איהרע אויגען, וואָס האָבען אָנגענומען אַ פערטראַכטע מינע און פון דעם וואָלקען, וואָס האָט זיך געדיכטער אויסגעלעגט אויף איהר געזיכט, האָב איך פערשטאַנען, אַז אין איהר מאַרך טויכט אויף אַ טרויעריגע עראינערונג פון לאַנג פערשוואונדענע יאָהרען.

איך האָב אַ ווײלע געוואַרט און געלאָזט איהר אויפקלייבען איהרע זכרונות. ענדליך האָב איך איהר ווייטער אַ פרעג געטהאָן.

— פאַר וואָס?

די באָבע האָט לאַנגזאַם אָפּגעקעהרט איהרע פערטראַכטע אויגען צו מיר, און אין דער מאַנער האָב איך דערזעהן אַ עהנליכקייט צו דער מוהמע שרה׳לע, און צו דער מוטער.

— יע, דערפאַר וואָס דײן... האָט די באָבע אָנגעהויבען צו ענטפערן און האָט זיך באַלד אָפּגעהאַקט. — אַח, איך ווייס שוין גאַר ניט וואָס איך רייד, האָט זי באַלד צוגעגעבען: ניט אמת?...

און דאָ האָט זי אויף מיר אַ קוק געטהאָן מיט יענע רחמנות׳־דיגע אויגען, וואָס איך האָב בעגעגענט ביי דער מוהמען און די שטוביגע.

איך בין געוואָרען צורייצט. דער בליק האָט מיך שטאַרק גערייצט; ער האָט מיר געזאָגט, אַז אַלע ווייסען פון עפּעס אַ סוד, וואָס איז נוגע צו מיר און איך טאָר דערפון ניט וויסען. איך האָב דער באָבען אַ צופּ געטהאָן פאַר׳ן אַרבעל און געזאָגט אונגעדולדיג.

— דערצעהל!

די באָבע האָט בעמערקט מײן צורייצטקייט און זי האָט אַרויפגעלעגט איהר צאַרטע האַנט צו מיר אויפ׳ן קאָפּ און גענומען מיך גלעטען, וואָס האָט מיך אַביסעל בערוהיגט.

— וואָס איז דאָ פאַרהאַן צו דערצעהלען?... דו ווילסט נאָך אַז אַפּעלסין?

— ניין, דערצעהל בעסער.

— גוט, איך וועל דיר דערצעהלען. ס׳איז געווען אַמאָל...

— ניט אַזוי, איך וויל ניט אַזוי, האָב איך זיך אָנגעהויבען צו וואַרפען. מיר האָט עפּעס געדוכט, אַז זי וויל מיר פאַרדרעען און הויבט אָן איהר ערצעהלונג ניט ווי מען דאַרף.

— שאַ, שאַ! האָט זי מיר ווייטער גענומען בערוהיגען און גלעטען איבער׳ן קאָפּ, איך וועל דיר דערצעהלען אַנדערש:

— שרה׳לע איז אַמאָל געווען צוגאַסט אין אַ שטעדטעל ביי אַ שוועגעריז, די שוועגעריז איז געווען אין אַ גוטען מעמד, שרה׳לע האָט דעמאָלט אויך געהאַט אַ פיינעם קאַפּיטאַל. ס׳איז געווען ניט לאַנג נאָך איהר מאַנ׳ס טוידט. דער מאַן איז איהר געשטאָרבען 4 יאָהר נאָך דער חתונה און האָט איהר איבערגעלאָזט אַ פיינעם געשעפט. ער האָט געהאַנדעלט מיט פּרייסען, ער איז געווען אַ סוחר פון תבואה. און זי האָט דאָס געשעפט גאַנץ פיין געטריבען נאָך זיין טוידט. זי איז אַ בריה אַ וייבעל און ווען ניט דאָס אונ־גליק....

די באָבע איז אַ ווײַלע געבליבען שטעהן, נאָר באַלד האָט זי פאָרטגעזעצט:

— אַז עס איז בעשערט אַן אונגליק, וועסטו עס ניט אויס־מיידען. האָט שרה׳לע געדאַרפט פאָהרען אין אַ פינסטערע, האַלב פערוווילדעטע שטעדטעל, פרעג פאַר וואָס? פאַר ווען? אַ פיינעם פערגניגען איז זי געפאָהרען זוכען אין אַזעלכע ערטער! מען וואָלט מיר אָפּגעשאָטען מיט גאָלד, וואָלט איך אַהין ניט פער־שמעקט! נו, איז זי געפאָהרען צו איהרע אַ שוועגעריז צו גאַסט. די שוועגעריז האָט געהאַט אַ געשעפט, דאַכט זיך, מיט... נאָר וואָס איז די נפקא מינה איך געדענק ניט ריכטיג. איבריגענס, מיר האָט דאָס וועניג אינטערעסירט, דער עיקר איז אַז דעם זעלביגען גע־שעפט האָט דאָרט אויך געהאַט דער ראש הקהל.

— ווער? האָב איך איבערגעפרעגט.

— דער ראש הקהל.

— וואָס איז דאָס אַזוינער?

— ראש הקהל — דאָס איז, ראש הקהל — דאָס איז, ווי זאָל

איך דיר זאגען, אזוי ווי א איספּראווניק, למשל, אין א שטעדטעל, נאר ער איז דער דעה זאגער מעהר ניט ווי צווישען אידען.

דער ענטפער איז פאר מיר געווען גענוג און איך האב זיך פארגעשטעלט אז א ראש הקהל דארף האבען א רויטע נאז מיט א רויטען אקאלישאק ארום היטעל.

— אזוי ווי זיי האבען געהאט איין געשעפט זיינען זיי געווען שונאים. אין א גרויסער שטאדט, האט מיר די באבע ערקלערט, איז נאר ניט, עטליכע קענען האבען די זעלביגע געשעפטען און אפילו איינעם דעם צווייטען ניט קענען: אין א קליין שטעדטעל אבער איז גאר אנדערס,ביידע פאמיליעס זיינען געווען ווי אויף מעסערס. שרה'לעס שוועגערין האט געהאט א בן יחיד, דאס הייסט געהאט האט זי צוויי זיהן, נאר איינער איז ערגעץ פערפאלען געווארען אין אויסלאנד און דער צווייטער, וואס איז געבליבען אין שטוב, איז דערווייל געווען א בן יחיד. נאר אז מען וויל זיך טשעפען איז דא א פריטשעפקע פארהאן. אויף מארגען נאך שרה'לעס קומען האט מען אויף איהר שוועגערינס שטוב געמאכט אן אבלאווע. ס'איז געווען אין מיטען העלען טאג, אין שטוב האבען זיך אריינגעריסען די כאפערס.

— ווער זיינען זיי אזעלכע? האב איך געפרעגט.

— זאלסטו בעסער פון זיי ניט וויסען, מיין קינד, האט די באבע געענטפערט און פארטגעזעצט ווייטער. — האבען זיך אין שטוב אריינגעריסען די כאפערס. דאס איז געווען ניט דאס ערשטע מאל, שטענדיג זיינען זיי אוועק מיט לעדיגען, נאר היינטיגס מאל האבען זיי געפונען דעם זוהן ביים טיש. נאכ'ן אונגליק בין איך מיט שרה'לעס מוטער געפאהרען אהין און מען האט אונז דערצעהלט אלע איינצעלהייטען. זיי האבען דעם זוהן גלייך א נעהם געטהאן. די מוטער האט נאר ארויסגעלאזט א ווילדען געשריי און איז געבליבען זיצען ווי א פערשטיינערטע, מיט אפגענומענע הענט און פיס. שרה'לע האט אפילו קיין צייט געהאט צו מאכען זיך קלאר, וואס דארטען איז פארגעקומען, די דיענסט האט אויסגעשריען און מיט'ן פינגער בעוויזען צום דרויסען:

— אט שטעהט ער, דער גזלן!

ניט ווייט פון שטוב איז געשטאַנען דער ראש הקהל אַליין. ווי עס ווייזט אויס, האָט ער זיך אויף די כאַפּערס ניט פערלאָזט און האָט השגחה געגעבען פון דערווייטענס, אַז די אַבלאַווע זאָל צוגעהן ראַיעל. שרה׳לע האָט אויף דער דיענסט׳ס טייטלען מיט׳ן פינגער ארויסגעקוקט פון פענסטער און דערזעהן אַ הויכען מאַן מיט אַ שטעקען אין האַנט.

די באָבע האָט אָנגעהויבען איהר ערצעהלונג אַהן חשק, זי האָט נאָר נאָכגעגעבען מיינעם אַ קאַפּריז, נאָר וואָס ווייטער האָט זי זיך אַלץ מעהר אַליין ארייַנגעצויגען אין דעם און גענומען איי־בערגעבען מיט מעהר דעטאַלען.

— עס איז געווען אַן ארבייט פון איין הרף עין. אין איין הרף עין האָבען די כאַפּערס ארויסגעשלעפּט דעם זוהן פון שטוב און געהאַלטען איהם אין זייערע אייזערנע לאַפּעס.

שרה׳לע איז די ערשטע געקומען צו זיך און האָט בעגריפען דאָס גרויס אונגליק, וואָס דאָ האָט פּאַסירט. זי האָט אַ שפּרונג געטהאָן פון איהר אָרט און געלאָזט זיך יאָגען נאָך די כאַפּערס. דאָס טיכעל אויפ׳ן קאָפּ איז ביי איהר געווען לויז פערבונדען און פון לויפען האָט זיך דאָס טיכעל אראָפּגערוקט און די האָר זיינען איהר צופאַלען איבער׳ן געזיכט, איבער די אַקסלען, איבער׳ן רוקען. אין יענעם פינסטערען שטעדטעל איז געהן מיט אייגענע האָר אַ גרויסע עבירה, דאָרטען גאָלען אַפּ ווייבלאַך די קעפּ גלייך נאָך דער חתונה און מען קען פאַר אַזאַ זאַך פערשטיינען. זי האָט די כאַ־פּערס אָנגעיאָגט און גענומען פון זיי רייסען דער שוועגעריננס זוהן. נאָר וואָס האָט געקענט טהאָן אַ שוואַכע פרויענצימער געגען אַ באַנדע כאַפּערס? זי האָט געזעהן, אַז זי קען מיט זיי גאָר ניט מאַכען, איז זי פון זיי אָפּגעטראָטען און האָט זיך אַ וואָרף געטהאָן אויפ׳ן הויכען אידען מיט׳ן שטעקען, אויף דעם וואָס די דיענסט האָט אָנגעוויזען אַלס אויפ׳ן גזלן.

זי איז איהם נאָכגעגאַנגען און געריסען ביי זיין קאַפּאָטע און געזידעלט איהם און געשאָלטען איהם, און געטענה׳ט צו איהם, נאָר ער איז געווען טויב ווי די וואַנט און האָט זיך אפילו ניט אומ־געקוקט. ער האָט זיך נאָר געסטאַרעט ארויסרייסען זיך פון איהר.

ווי עס ווייזט אויס, איז איהם געוועזן מיאוס, וואס א ווייבעל רייסט איהם אין גאס. ער איז צו אזא זאך ניט געוועזן געוואוינט. די גאנצע שטעדטעל פאלט פאר איהם כורעים און ציטערט פאר זיין דוד. ענדליך האט ער זיך ווי דערמאנט, איז אויף א רגע געבליבען שטעהן, האט זיך אומגעקוקט א הינטער צו די באפערס און א קאַ־מאנדע געטהאן:

— נעהמט איהר צו, די חצופה אין די אייגענע האר!

און איידער וועך פון זיי האט זיך א ריהר געטהאן, איז זי אויף איהם א שפרונג געטהאן און מיט ביידע הענט אריינגעפאלען אין זיין בארד.

דאס גאנצע שטעדטעל איז זיך צונויפגעלאפען און צוגעקוקט זיך צום געשלעג פון אן אונבעקאנטער פרויענצימער מיט'ן ראש הקהל און די גאנצע באנדע באפערס. און עס האט גענומען א היב־שע צייט, ביז מען האט איהרע הענט מיט הויפענס האר אפגערי־סען פון זיין בארד.

— וואס קוקט איהר, באלוואנעס? האט ער א געשריי געטהאן צו די באפערס — שמייסט!

דער באבעס געזיכט האט זיך אנגעגאסען מיט בלוט. איהרע אויגען האבען געשפריצט מיט פונקען און זי האט דעמאלט אויס־געזעהן ניט עלטער פאר מיין מאמען. איך האב זיך צוואויינט.

ש־שא! ש־שא! האט די באבע מיך צוגעטוליעט צום בוזים און גענומען מיך איינשטילען און אויסווישען די טרערען פון מיינע אויגען. איהרע אויגען זיינען געווארען רוהיגער.

איך האב א לאנגע צייט ביטער געוויינט און מורא געהאט צו פרעגען ווייטער, ניט קוקענדיג אויף דעם, וואס איך בין געוועזן א קינד, האב איך פערשטאנען, וואס דער סוף איז געוועזן, נאר כל זמן די באבע האט ניט ארויסגערעדט האט נאך אין מיר גע־קלאפט א פונק פון האפנונג, אז דער בעפעהל איז ניט ערפילט געווארען.

— נו! האב איך ענדליך געפרעגט, און מיין קול האט א ציטער געטהאן.

— און זיי האבען איהר געשמיסען...

ביז איצט איז מיין הארץ געווען פול מיט רחמנות צו דער אונגליקליכער מוהמען, נאר ווי די באבע האט ארויסגערעדט דאס לעצטעווארט, האבען זיך מיינע טרערען אויסגעשעפט, און מיין הארץ איז פול געווארען מיט האס צו יענעם הויכען מאן, וואס האט געגעבען דאס בעפעהל.

— זיי האבען איהר געשמיסען, געשמיסען פאר'ן גאנצען שטעדטעל אין די אויגען... מען האט איהר קוים א לעבעדיגע אויפ־געהויבען פון דער ערד... זעקס וואכען איז זי אפגעלעגען... זי איז משוגע געווארען פאר חרפה... זי איז אויף די ווענט געקראכען... זי האט די שטוב אויפגעריסען מיט איהרע קולות... איך האב איהר געטראפען אין בעט... זי האט מיט קיינעם ניט געוואלט רעדען... איהרע איינציגע ווערטער זיינען געווען: „מען האט מיר געשמי־סען!" „איך דארף ניט לעבען!" „לאזט מיר מאכען א סוף מיט זיך!"... מען האט פון איהר קיין אויג ניט אראפגענומען... מען האט איהר געהיט סיי טאג און סיי נאכט... נעבאך! וואס פון איהר איז געווארען?...

די באבע האט איצט געערדט אהן חשק. די ווערטער זיינען ארוים געקומען אפגעריסען.

מיר זיינען געזעסען ביידע שטיל א היבשע וויילע.

— זי האט אוועקגעווארפען דאס געשעפט, האט געמאכט פון אלץ א תל, א קיילעכדיג יאהר איז זי פון שטוב ניט ארויסגע־גאנגען. זי האט זיך געשעמט צו ווייזען אויף דער גאס. דערנאך איז זי ביסלעכווייז געוואוינט געווארען צו דער שאנד און האט גענומען זוכען פלענער, ווי נוקם צו זיין זיך אן דעם... אן דעם מענשען, וואס האט איהר שלעכטס געטהאן, און ער היום איז זי מיט די פלענער נאך ניט פארטיג. עס געהט ניט אוועק א יאהר צייט, אז זי זאל ניט אויסגראבען עטליכע דיעלעס געגען איהם. זי גראבט זיי אויס פון אונטער דער ערד און געפינט זיי. איהר איז ניט שווער צו געהן צעהנדליגע מיילען צופוס און אויסזוכען אלע יענע, וועמען ער האט אמאל געטהאן שלעכטס, דערגעהן אין וואס איז בעשטאנען דאס שלעכטס און פערציהען וועגען דעם א דיעלע. עס געהט ניט אוועק א חדש אדער צוויי חדשים צייט, וואס א

בייער טשינאָווניק זאָל ניט אראָפּקומען מאַכען אַ סלעדסטווע. נאָר וואָס ווערט דערפון? גאָר ניט, ער פערשיט אומעטום מיט געלט... אַ כיבע דאָס וואָס זי לאָזט איהם דערווייל ניט רוהען...

ביי די לעצטע ווערטער האָט זיך די באָבע פערכאַפּט, עס איז געווען קענטיג, אַז זי קלערט, אויב ניט לאָזען רוהען איז אַ גענו־גענדע נקמה פאַר די אַלע צרות וואָס יענער מענש האָט אָנגעטהאַן איהר פּלימעניצע. זי איז פון דער נקמה געווען אונצופריעדען, און איך בין איהר געווען דאַנקבאַר דערפאַר.

— וואָס איז די מעשה? האָט די מאַמע געפרעגט, אומ־קעהרענדיג זיך פון די מאַגאַזיינען און דערזעהענדיג מיינע פער־ווייניטע אויגען, וואָס איז ער עפּעס פערוויינט?

— גאָר ניט, גאָר ניט, האָט די באָבע געענטפערט אונצו־פריעדען.

— נאַ — איך וועל דיך שוין ווייטער אין געסט ניט פיהרען...

— ער איז ניט שולדיג, איך בין שולדיג האָט די באָבע איהר איבערגעריסען אין מיטען.

עס האָט אָנגעהויבען צו ווערען פינסטערלאַך און מיר זיינען באַלד געפאָהרען אַהיים.

4.

אַ פּאָר יאָהר זיינען פערשוואונדען. פון צייט צו צייט האָבען צו אונז דערגרייכט ידיעות פון אַ נייע דיעלע, אַ נייע סלעדסטווע און זי אַליין האָט זיך די גאַנצע צייט ניט געוויזען. איינמאָל האָב איך דערהערט, עפענענדיג די טהיר פון עס־צימער, ווי דער טאַטע האָט געזאָגט צו דער מאַמען: „היינטיגס מאָל שמעקט מיט טור־מע" און גלייך ביי מיין בעווייזען זיך דאָס געשפּרעך איבערגע־האַקט.

איך האָב ניט געוואוסט וועגען וועמען דאָס רעדט זיך, און מיר האָט פּעראינטערעסירט דאָס, וואָס מען היט זיך פאַר מיר: געוועהנליך, איז אין שטוב ניט געווען קיין סודות פאַר מיר. פון נאָך אַ פּאָר ווערטער, וואָס איך האָב געכאַפּט אַ צווייטען מאָל האָב איך פערשטאַנען אַז דאָס רעדט זיך וועגען דער מוהמען. אויך

האָב איך פערשטאַנען, אז היינטיגס מאָל איז די זאך זעהר ערנסט. נאָר פאַר וואָס איז דער פאָטער געווען אזוי צוטראָגען און יאכנע אזוי בייז האָב איך ניט געקענט בעגרייפען.

אין עטליכע טעג ארום, ווי דאָס סוד'ען זיך האָט זיך אָנגעהויבען אין שטוב, איז צו אונז צוגעפאָהרען א פוהר, אז אונבעקאַנטער אידעל איז ארויסגעקראָכען פון פוהר און האָט אריינגעטראָגען א בריעף, דער אינהאַלט פון בריעף איז גלייך בעקאַנט געוואָרען איבער'ן גאַנצען הויף. דער שליח איז געקומען אָנזאָגען, אז דער זיידע איז געשטאָרבען.

— איז ער קראַנק געווען ? האָט די מוטער געפרעגט דעם שליח.

נעכטען איז ער געווען פריש און געזונט, מעריב האָט ער נאך נעכטען געדאַווענט אין בית המדרש. די רופאים זאָגען, אז ער איז געשטאָרבען פון א פאַפּלעקציע, רחמנא יצילנו, האָט דער שליח געענטפערט.

און כאָטשע קיינער אין אונזער הויז האָט דעם זיידען ניט געליעבט, האָט זיך איבער'ן גאַנצען הויז פערשפּרייט א טרויער. דער פאָטער האָט זיך געזעצט שבעה.

אויף מאָרגען אין דער פריה איז צו אונזער הויז צוגעפאָהרען א צווייטע פוהרל און פון דאָרט איז ארויסגעשפּרונגען די מוהמע.

אַלע האָבען געעפענט די מיילער ביי איהר ערשיינען. זי האָט גלייך אָנגעהויבען צו רעדען.

— איהר האָט שוין געהערט די בשורה ? האָט זי אָנגעהויבען מיט א ווילדען געלעכטערל. ער איז געשטאָרבען. ווי געפעלט אייך אזא מעשה ! א לעבען נאָכגעיאָגט זיך נאָך איהם, א לעבען געזוכט איהם צו כאַפּען און ניט געקענט א פינגער ארויפלעגען אויף איהם — ערשט ווען ער פאַלט מיר אריין אין די הענט און איך קען זיך אָנזעטיגען מיט נקמה פון איהם — נעמט ער און שטאַרבט נאָר. זאָגט, וואו איז דאָ יושר און וואו איז דאָ משפט ? ע־ער שטאַרבט אָהן כאַלאַנעס, אָהן קריינקען, אָהן יסורים, פּראָסט גענומען און געשטאָרבען ! איז דאָס א באַצאָהלונג פאַר איהם ? און פון מיינע הענט ארויסרייסען ! האָב איך זיך אליין מיט איהם

ניט געקענט רעכענען? צו וואס האט זיך דא גאט אריינגעמישט? האַ־חאַ־חאַ! א טויט האט ער אויף איהם געשיקט איצטער! איצ־טער ווען איך האב איהם שוין געהאט אין מיינע הענט, איצט, ווען איך האב איהם געקענט שענקען א פאר אייזערנע בראסלע־טען!... חא, חא, חא!

— שרה, וואס איז מיט דיר? האט די מוטער איהר געפרעגט בלייך ווי לייוואנד.

דער פאטער איז גלייך ביי איהר ערשייענען אויפגעשפרונגען פון זיין ארט און צוגעשפארט זיך צו א ווינקעל. עס האט מיר דעמאלט אויסגעדוכט, אז ער האט מורא זי זאל איהם ניט איינ־שלינגען.

מיר איז דא גלייך קלאר געווארען די גאנצע מעשה. ווי א בליץ איז מיר דורכגעלאפען א געדאנק: „איז ער — מיין זיידע?“ „געווים ער און דעריבער האט מען זיך פון דיר בעהאלטען“.

איך האב איהר מיטגעפיהלט און א קוק געטהאן אויף איהר מיט רחמנות: איהר געזיכט האט געברענט און די אויגען זיינען געווען פייער, נאר שרעקליכער פאר אלץ איז געווען איהר שמיי־כעלע, דארטען איז געווען אזוי פיעל שנאה, נקמה אז איך צווייפעל ניט, דאס אויב דעם זיידענס קערפער וואלט זיך אין יענע ווייליע געפונען פאר איהרע אויגען וואלט זי איהם מיט די נעגעל געריסען, מיט די ציינער געביסען און מיט די פים געטראטען.

— דו פרעגסט, וואס? האט זי געענטפערט דער מאמען מיט'ן זעלביגען שמייכעלע, כדאי געווען, ווי זאגסטו, אפצולעבען אזא פינסטערען לעבען, וואס איז? צו זעהן איהם, ווי ער שטארבט ביי זיך אין דער היים פון א פאפלעקסיע, אזא גרינגען טוידט — כדאי, הא, געווען?

— בערוהיג זיך, שרה, זעץ זיך אנידער.

— נאר זי האט זיך ניט בערוהיגט, ניט געזעצט און גערעדט פאר פייער און פאר וואסער, ביז זי איז צוריק אוועקגעפאהרען.

* * *

פון דעם זיידענס טוידט אז האב איך איהר ניט געזעהן ביי א יאהר צייט. אמאל דאס איז געווען אין א שענעם זומער־טאג

איז צו אונז צוגעפאהרען א פוהר און פויל און שווער איז פון דארטען ארויסגעקראכען א פרויענצימער.

ווען זי איז אריין אין שטוב, איז איהר ניט געווען צו דער־קענען, דאס איז געווען די מוהמע שרה, נאר ווי פערענדערט איז זי געווארען! איבער'ן שטערן האבען זיך אויסגעלייגט טיעפע קנייטשען, די באקען איינגעפאלען און אונטער די אויגען גאנצע קישעלאך. אין דעם יאהר איז זי עלטער געווארען אויף וועלכע צעהן, פופצעהן יאהר. די אויגען האבען פערלארען זייער פייער און שיין. עס איז געווען צו לייענען אויף איהר געזיכט, אז זי האט פערלארען אלץ, וואס זי האט געהאט אין דער וועלט.

— וואו פאהרסטו איצט? האט די מאמע איהר געפרעגט.

— דו האסט שוין מסתמא געהערט פון דעם אונגליק, וואס האט געטראפען מיין לעאנען? ער איז אין פעטראפאוולאווסק און מען לאזט קיינעם צו איהם ניט צו. איך פאהר צו זיין ווייב, וואס ווערט זי נעבאך טהאן אליין? דאס האט ער נעבאך געליטען צוליעב מיר. דאס האט מיך גאט געשטראפט, פאר וואס איך האב גע־וואלט זיך בריה'ן, נעהמען די נקמה אין מיינע הענט. אז גאט האט זיך גערעכענט, האב איך געזאגט: ניט גוט. איצט האב איך א בעצאהלונג, איצט וועל איך שוין זיין צופריעדען...

איהר קול האט זיך אויך געענדערט, פריהער א זיסער, א שטייפער, איצט איז ער געווארען אנגעבראכען און האט געשניטען ביים הארצען.